

Гене́за

Євгенія Волощук
Олена Слободянюк

НОВА УКРАЇНЬКА
ШКОЛА

6

**ЗАРУБІЖНА
ЛІТЕРАТУРА**

Євгенія Волощук
Олена Слободянюк

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

**Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти**

*Рекомендовано Міністерством
освіти і науки України*

Київ
ТОВ «Гене́за»
2023

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254)

Відповідає модельній навчальній програмі
«Зарубіжна література. 5–6 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(авторка Волощук Є. В.)

ПУТІВНИК ДО ПІДРУЧНИКА

Дорогі шестикласники та шестикласниці, працюючи із цим підручником, ви продовжите вивчення курсу зарубіжної літератури, розпочате минулого року, і прочитаєте художні твори, які збагатять ваші уявлення про світ і самих себе.

Матеріали підручника спрямовано на формування вкрай потрібних людині так званих компетентностей, зокрема літературної предметної компетентності. Ви будете не лише знати тексти літературних творів, а й уміти аналізувати їх, установлювати хронологічні зв'язки між літературними та історичними подіями, дізнаєтеся багато цікавого про письменників, які створювали літературні шедеври, сформуєте своє ставлення до описаних у творах подій.

Також ви зможете набути й інших ключових компетентностей: навчитися переконливо висловлювати думки, розуміти літературні джерела, будувати логічні ланцюжки подій, використовувати цифрові технології для пошуку літературної інформації, реалізувати індивідуальні та командні проекти тощо.

Для того щоб допомогти вам стати вдумливими й творчими читачами, у підручнику розроблено оригінальні рубрики.

Рубрика *Скарбничка Гнома*

містить визначення літературознавчих понять, які слід вивчити й запам'ятати.

турознавчих понять, які слід вивчити й запам'ятати.

Рубрика *Чарівний клубочок*

розкриває секрети побудови літературних творів і таємниці майстерності письменників.

літературних творів і таємниці майстерності письменників.

Рубрика *Із записника Мумі-троля*

надає коментарі щодо певних літературних явищ.

певних літературних явищ.

Рубрика *Цікавинки*

містить додаткові відомості про життя і творчість митців, історію написання й публікації літературних творів, окремі деталі зображених у них подій, персонажів тощо.

і творчість митців, історію написання й публікації літературних творів, окремі деталі зображених у них подій, персонажів тощо.

Рубрика *Український мотив*

виявляє зв'язки між творчим доробком зарубіжних авторів і українським письменством.

доробком зарубіжних авторів і українським письменством.

Рубрика *У світі мистецтва*

ознайомлює з творами

музики, живопису, кіно й мультиплікації, в основу яких покладено сюжети програмових художніх текстів.

Рубрика *Літературний навігатор*

стане дороговказом у

ваших читацьких мандрах. Вона містить стислу інформацію про художні твори, які варто прочитати самостійно; запитання й завдання для їх самостійного опрацювання, а також відомості про авторів, не представлених в основному матеріалі підручника.

У підручнику є також рубрики для роботи над новими темами.

Перша з них – *Літературна розминка*

– містить запитання і завдання, що націлюють на опрацювання нового матеріалу.

Друга – *Літературний практикум*

– пропонує запитання і завдання для застосування засвоєних знань на практиці.

Інформаційні та художні тексти в підручнику супроводжуються блоками запитань і завдань, до яких входять додаткові рубрики: *Робота в парах, Робота в групах, Доведіть!, Знайдіть!, Подискутуйте!, Пофантазуйте!, Розвиваємо мовлення, Мандруємо інтернетом* тощо.

Наприкінці кожної теми є рубрика *Творчо повторюємо та узагальнюємо прочитане*.

Вагомою допомогою у глибшому вивченні курсу зарубіжної літератури стануть розроблені завдання до різноманітних творів мистецтва, цікаві *онлайн-вправи* й подані *додаткові тексти та аудіо- і відеоматеріали* . Розміщені наприкінці кожної частини *перевірочні онлайн-тести* допоможуть вам здійснити самоконтроль. Для виконання таких завдань слід перейти за вказаним посиланням або скористатися смартфоном – зчитати QR-код.

У підручнику, за яким ви будете навчатися протягом року, зібрано найяскравіші твори зарубіжної літератури. І лише від вас залежить, чи стануть вони вашим культурним надбанням.

Бажаємо вам захопливих читацьких пригод!

Авторки

ВСТУП

«БРАМА У СВІТ»

Зі Вступу ви дізнаєтеся:

- чим художні твори відрізняються від нехудожніх;
- що таке художній образ і як він утілюється в різних видах мистецтва;
- які образи вважаються традиційними;
- які джерела інформації називаються цифровими та багато інших цікавих речей.

1. Пригадайте, з якими творами зарубіжної літератури, вивченими в минулому навчальному році, пов'язані персонажі з «літературної хмаринки».

2. Чим художня література відрізняється від інших видів літератури?

Художня література є одним з найважливіших джерел наших знань про Всесвіт. Звісно, такі знання можна також здобути, читаючи наукові праці, словники, енциклопедії, переглядаючи науково-популярні фільми, здійснюючи віртуальні подорожі інтернетом або реальні мандрівки різними країнами. Однак у *художній літературі* ця інформація набуває *образної форми*. «Фізика» космічних просторів і «геометрія» довершених ліній собору Паризької Богоматері, «історія» лицарських походів і «географія» Африканського континенту – під пером письменника все це перетворюється на *художні образи*.

Образ світу
(комп'ютерна графіка)

Художній образ – створена мистецькою уявою художня картина (істоти, речі, події, явища тощо), яка у свій спосіб відтворює предмет зображення, схоплює його сутність і наділяє його додатковими

значеннями (певним настроєм, ідеєю, зв'язком з іншими образами, роздумами автора тощо).

Саме образність відрізняє художній твір від нехудожнього тексту. Аби переконатися в цьому, досить порівняти відповідні описи одного й того самого явища. Скажімо, спів коника в науково-популярній статті схарактеризовано так: «Кожен вид коників виконує свою “пісеньку”, видаючи звуки різними способами. Сюрчання коників можна почути вдень, після обіду, і ввечері. Уночі коник співає приблизно до третьої години. На надкрилах у нього є звуковий апарат, а на гомілках розташовано органи слуху. Самці коника, потираючи надкрила об церкви, видають скрипучі звуки».

А от у відомій вам поезії Джона Кітса «Про коника та цвіркуна» це явище зображено зовсім інакше:

Опівдні, як мовчать серед гілок
Птахи в гаю, невтомний голосок
Обнизує покоси й частоколи.
Це коник, він поймає гори й доли,
На стернях довгий ведучи танок,
А стомиться – стихає на часок
У затінку стебла або стодоли...¹

Відтак спів коника, сухо й стисло описаний у науково-популярній статті, у вірші Кітса розгорнуто в розлогу поетичну картину. Ми відчуваємо все, що зображує поет: полудневу спеку, пронизливу тишу, пройняту негучним, але невтомним голоском комахи, який лунає, немов голос самого життя.

Отже, художній образ не просто відтворює, а й *перетворює* реальний предмет відповідно до того, яким бачить і відчуває його митець. Саме тому образи одного й того самого явища у творах різних письменників помітно відрізняються один від одного. Наприклад, для Й. В. Гете травень – це час, коли все довкола «яріє» і «квітує»:

О, як яріє	Квітує кожне
Весь світ навкруг!	Живе стебло,
Як сяє сонце,	Пташиним співом
Як мріє луг!	Ліс облягло. ²

Тим часом італійський художник Сандро Боттічеллі уявляє весну в образі дівчини, яка засіває землю квітами.

¹ Переклад В. Мисика.

² Переклад В. Стуса.

Поряд з індивідуальними авторськими образами існують так звані *традиційні образи*. Це – образи, які повторюються і варіюються у творах різних митців. Вони є в кожній національній культурі. Наприклад, в українській культурі традиційним є образ калини, звичний для народних пісень, казок, орнаментів, літературних і малярських творів. Він вважається своєрідним символом¹ України.

С. Боттічеллі. Весна. 1482 р.

А в японській літературі та культурі традиційними образами вважаються сакура (вишня), гора Фудзі, самурай (воїн Давньої Японії) тощо. Зокрема, квітки сакури уособлюють швидкоплинність людського життя і щастя, очікування добрих змін і відвагу воїнів, жіночу красу й пристрасть.

У різних національних культурах традиційним вважається також образ лева. У багатьох країнах лев змальовується як могутній цар звірів. Саме це зображення утворює підґрунтя знаменитого образу лева Аслана з відомої дитячої серії «Хроніки Нарнії» Клайва Стейплза Льюїса. Щоправда, до цієї основи Льюїс додає й інші значення: «Він Король. Володар цілого лісу. (...) Ті, які ніколи не бували в Нарнії, не можуть навіть собі уявити, що хтось може бути добрим і страшним водночас. (...) діти (...) відважилися звести очі на Аслана, і перед ними промайнула золота іскриста грива та великі шляхетні й врочисті проникливі очі, проте відразу відчули, що не можуть довше витримати його погляд. Його голос, глибокий і шовковистий, якимось умиє їх заспокоїв».

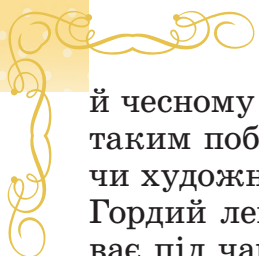

Кадр із кінофільму «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і шафа», (режисер Е. Адамс, 2005 р.)

У цьому описі ми відчуваємо все, що притаманне Аслану як шляхетному захиснику, мудрому

¹ Символ – тут: художній образ, що умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття.

й чесному володарю, який поєднує природу з людиною. Саме таким побачив Аслана й режисер Ендрю Адамсон, створюючи художній фільм «Хроніки Нарнії: Лев, чаклунка і шафа». Гордий лев Аслан веде війну за казкову країну, яка перебуває під чарами підступної Білої Відьми.

Французький композитор Каміль Сен-Санс написав фантазію «Карнавал тварин», який відкриває «Королівський марш лева». К. Сен-Санс побачив лева величним, грізним і прекрасним, тому і подарував йому саме «королівський» марш. Музика звучить потужними однаковими нотами в різних регістрах скрипок, що надає звучанню владності. Однак у ритмі немає звичного маршового крокування, проте відчувається пружна й м'яка котяча хода. Наприкінці кожної фрази ми чуємо урочисті фанфари й барабанний дріб, такі музичні прийоми передають гарчання лева.

 Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/GZ8Buei> або QR-кодом, прослухайте «Королівський марш лева» К. Сен-Санса. Які музичні прийоми, що відтворюють образ лева, ви можете зазначити?

Слухаючи музичний уривок, ви, напевно, звернули увагу на відеоряд, який створено з епізодів знаменитого мультиплікаційного фільму «Король Лев». Це історія левеняти Сімби, який проходить через різні випробовування та пригоди, щоб довести своє право бути королем африканської савани. Сімба не тільки кмітливий та енергійний, але й милосердний і сміливий. Створений аніматорами художній образ лева Сімби став найулюбленішим для багатьох глядачів.

 Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/IZ6r2FX> або QR-кодом, перегляньте серію про народження Сімби, майбутнього короля савани. Які почуття викликав у вас мультфільм? Який настрій тут створює музичний супровід?

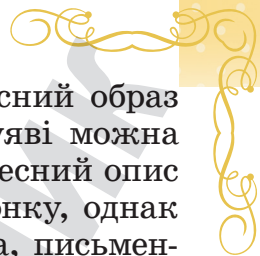

Кожне мистецтво використовує для творення образів свій «будівельний матеріал». Скажімо, живопис послуговується фарбами, скульптура – каменем, музика – звуками, танець – пластикою людського тіла тощо. У художній літературі за «будівельний матеріал» править слово. Тож *образи*, що виникають у літературних творах, є *словесними*.

Чим образи словесні відрізняються від інших?

Словесні образи сприймаються інакше, ніж, скажімо, живописні чи музичні. Якщо малюнок ми безпосередньо ба-

чимо, а мелодію – безпосередньо чуємо, то словесний образ під час читання постає в нашій уяві й лише в уяві можна його «побачити», «почути», відчути. Певно ж, словесний опис квітки поступається наочністю відповідному малюнку, однак має й деякі переваги. Адже на відміну від маляра, письменник відтворює не лише зримі вияви життя, а й невлімові для пензля звуки, пахощі, відчуття. Якщо в малюнку образ раз і назавжди «застигає» (як-от «Весна» у картині С. Боттічеллі), то в літературному творі він рухається (весняна гроза у вірші Й. В. Гете). І якщо на одному полотні художник здатен зобразити лише одну картину, то письменник в одному творі може змалювати безліч картин, охопивши величезні проміжки часу й частини простору. Зрештою, образотворчі мистецтва відображають зовнішні вияви людського характеру, утілюючи їх у жестах, позах, виразах облич, грі барв тощо. А література не лише схоплює такі вияви, а й розкриває внутрішнє життя людини в усій його складності й мінливості.

Ця особливість певною мірою споріднює художню літературу з музикою і танцем, спрямованими на відтворення руху почуттів. Проте, скажімо, у музичній п'єсі такі почуття не пов'язані з конкретними персонажами й ситуаціями: наприклад, ми чуємо сумну мелодію, але не знаємо, хто й над чим сумує, які події чи роздуми приховано за цими почуттями. Тому один і той самий мотив, навіюючи один і той самий настрій, породжує в уяві слухачів різні картини. Натомість у літературному творі переживання чи роздуми зазвичай прив'язано до конкретних персонажів, подій, картин дійсності.

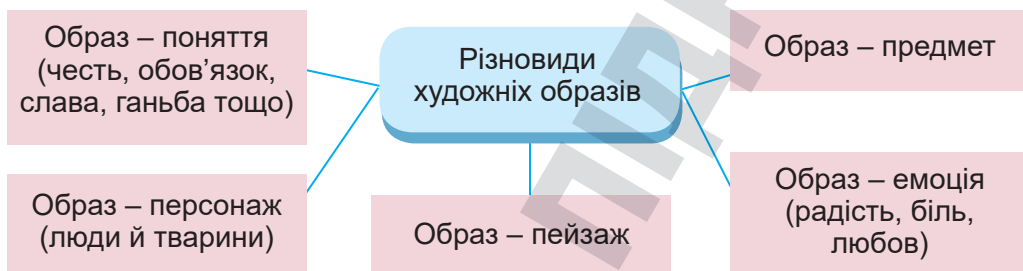
Нині ми черпаємо знання про світ та людину не лише з друкованих книжок, але й із *цифрових джерел*. Залежно від свого призначення ці джерела можуть бути текстовими або аудіовізуальними. *Аудіовізуальні джерела* включають у себе відео- та аудіоматеріали. А *текстові джерела* – це книги, газети, журнали, тобто вся інформація, що написана або надрукована на папері. У сучасному світі доступ до текстової інформації можна отримати через цифрові носії. До них належать цифрові журнали, цифрові газети, а також інші інформаційні електронні портали. Отже, для користування цифровими джерелами інформації потрібен електронний пристрій, як-то планшет, смартфон, ноутбук, персональний комп'ютер.

Відтак сьогодні художній твір можна прочитати не лише у друкованій книжці, а й в електронній версії. Утім, незалежно від того, якими джерелами ми послуговуємося, художня література залишається нашим важливим путівником країною знань, почуттів і думок. Невипадково відомий австрійський письменник Стефан Цвайг називав книгу «брамою у світ».

Літературний практикум

1. Використовуючи опорну схему, за нижчеподаними уривками визначте, з яких творів походять ці цитати та до яких різновидів художніх образів за об'єктом змалювання вони належать.

1. «Гекльберрі був вільний птах. Він блукав, де йому заманеться. Йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, він нікого не слухав, бо не мав над собою господаря. Він міг ловити рибу чи купатися, коли й де йому заманеться, і сидіти в воді, скільки хочеться».

2. «Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк. Старий Лобо, або Володар Лобо, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років».

3. «А дощ іде разом і тут, і он там – // в дворі і на полі, де душно житам. // Намокли дерева, схилився овес...».

4. «У кутку між столиком та кухонними дверима стояв капелюх Чарівника... І враз сталося щось дивовижне... справа в тому, що речі, які досить довго полежали в капелюсі, міняли свою форму – на яку саме, передбачити неможливо».

5. «Зайшов Яцусь до хати. Стара мати стогнала на лаві. Підійшов до неї Яцусь, вона глянула на нього і не впізнала. Говорити їй було важко, а Яцусь боявся питати».

6. «Честь втратиш за мить, а не вернеш за сто літ».

2. Ознайомтеся з інформацією і виконайте творчу роботу «Мистецькі паралелі» за нижчеподаним планом.

Лебідь є символом відродження, чистоти, шляхетності, досконалості. Цікаво простежити в мистецтві зображення лебедя як носія особливої духовності. Насамперед можна згадати знамениті казки Г. К. Андерсена: «Дикі лебеді», у якій зла чарівниця перетворила юних принців на лебедів, та «Гидке каченя», де маленьке потворне пташеня, пройшовши крізь негаразди й страждання, перетворюється на прекрасного лебедя.

М. Врубель.
Царівна-лебідь. 1900 р.

1. Прочитайте казку Г. К. Андерсена «Дикі лебеді». Як зображено братів-лебедів у казці? Які якості вони уособлюють?

2. Розгляньте репродукцію картини М. Врубеля «Царівна-лебідь». Які засоби творення використав художник?

3. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/yZ4wRjV> або QR-кодом, прослухайте фрагмент музичного твору «Лебідь» з інструментальної фантазії «Карнавал тварин» К. Сен-Санса. Які музичні засоби використовує композитор, аби передати образ лебедя?

4. Порівняйте літературну казку з музичним і живописним творами. Що в них спільне, що відмінне?

5. Які почуття пробуджують у вас ці мистецькі твори?

6. У зошиті складіть і заповніть порівняльну таблицю «Художній образ у літературі, живописі, музиці» на основі казки Г. К. Андерсена «Дикі лебеді», картини М. Врубеля «Царівна-лебідь», фрагмента з інструментальної фантазії К. Сен-Санса «Лебідь» за рубриками: тема / ідея / спільні мотиви / засоби творення образів.

3. Складіть і запишіть тези до теми «Художній образ», використовуючи опорні слова та словосполучення: *мистецтво слова, мистецька уява, художня картина, певний настрій, словесні образи, види мистецтва, розмаїття тем, традиційні образи.*

Перевірте себе

1. Чим мистецтво відрізняється від інших шляхів пізнання світу?
2. Дайте визначення поняття «художній образ».
3. Які образи називаються традиційними?
4. Чим словесні образи відрізняються від живописних і музичних?
5. **Подискутуйте!** Як ви розумієте думку Стефана Цвайга про те, що книжка є «брамою у світ»?

ЧАСТИНА ПЕРША

БІБЛІЯ – ДУХОВНА СКАРБНИЦЯ ЛЮДСТВА

Із цієї частини ви дізнаєтеся про те, як у Біблії змальовуються:

- перше вбивство на землі;
- Великий потоп і новий початок людської історії;
- виникнення різних мов.

РОЗДІЛ 1

ЗІ СТАРОГО ЗАПОВІТУ

1. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/B1c2Ne8> або QR-кодом, виконайте онлайн-вправу «Біблійні фразеологізми».

2. Пригадайте, як у Біблії змальовується створення світу та перших людей.

Біблія 1859 р.

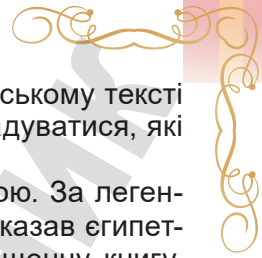
Біблія, або Святе Письмо, є священною книгою, написаною представниками двох релігій – юдейської та християнської. Ця унікальна стародавня пам'ятка писемності понад три тисячі років впливає на духовний і культурний розвиток людства. Саме слово «Біблія» прийшло до нас з давньогрецької мови й означає «книги».

У давнину книгою іменували сувій папірису або пергаменту, на якому загостреною очеретяною паличкою і чорнилом записувався текст. Сувій мав вигляд довгої стрічки до десяти метрів завдовжки. Кінці стрічки накручувалися на дерев'яні стрижні: читач однією рукою розгортав сувій, а другою – змотував його на протилежний стрижень. Закінчивши читання, сувій обертали тканиною і прибирали для збереження у високі посудини.

Згодом у християн виникла ідея з'єднати в зошит кілька аркушів папірису або пергаменту, склавши їх навпіл і прошивши вздовж складки, а потім скріплювати ці зошити до купи. Так з'явилася книга, до вигляду якої звикли й ми.

Не кожному вдавалося прочитати Біблію, адже в стародавніх рукописах не було ні проміжків між словами, ні розділових знаків, ні різниці між

великими й маленькими літерами. До того ж у давньоєврейському тексті записувалися тільки приголосні букви. Читач сам мав здогадуватися, які голосні літери треба вставити, і поділити рядок на слова.

Біблія стала першою книгою, яку переклали іншою мовою. За легендою, хранитель знаменитої Олександрійської бібліотеки підказав єгипетському правителю Птолемею попросити у євреїв їхню священну книгу. Птолемеєм відправив послів до Єрусалима. Первосвященник відгукнувся на прохання прибулих і подарував їм сувій Старого Заповіту єврейською мовою, написаний золотими літерами. Разом із сувоєм до Єгипту вирушили 72 тлумачі для перекладу Біблії. Учені працювали 72 дні, кожен над власним перекладом. На диво, усі варіанти збіглися літера в літеру, адже рукою кожного перекладача, згідно з легендою, водив сам Бог.

В Україну Новий Заповіт потрапив з Візантії в X ст. У 1056–1057 рр. під керівництвом диякона Григорія в Києві зі староболгарського оригіналу було переписано Євангеліє, назване Остромировим. Перше друковане видання Біблії церковнослов'янською мовою було здійснене 1581 р. в Острозі Іваном Федоровим. Нині кілька примірників знаменитої Остромирової Біблії зберігають у різних країнах світу, зокрема в бібліотеці Святого престолу у Ватикані. Шістнадцять примірників цього видання має Національна бібліотека України.

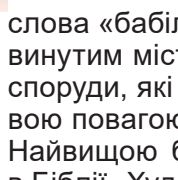
Біблія писалася з XII ст. до н. е. до II ст. н. е. Вона складається із Старого та Нового Заповітів. До книг Старого Заповіту належить П'ятикнижжя Мойсеєве. Перша книга П'ятикнижжя отримала назву «Буття» через те, що в ній розповідається про виникнення і становлення світобудови, про створення світу та перших людей, гріхопадіння Адама і Єви, їхнє вигнання з раю та інші події давнини. У цих біблійних оповідях поєднуються елементи віри, знань про світ і відображення дійсності давньої доби. Крім того, нерідко вчені знаходять докази того, що описувані в Біблії події мають певне історичне підґрунтя.

Остромирова Біблія 1057 р.

Цікавим, зокрема, є історичне тло знаменитої оповіді про Вавилонську вежу. Вавилон – стародавнє та надзвичайно багате місто в Месопотамії, столиця Вавилонського царства, яке існувало в II тис. до н. е. – середині I тис. до н. е. Назва походить від вавилонського

слова «бабілі», що означає «брама Бога». Вавилон був надзвичайно розвинутим містом, центром торгівлі та культури, його прикрашали розкішні споруди, які мали підкреслювати велич Вавилонського царства. Особливо повагою користувалися вежі, яких у місті налічувалося близько 300. Найвищою була вежа в 90 метрів, про яку, ймовірно, і розповідається в Біблії. Художній опис подій, що сталися під час будівництва цієї вежі, перетворився на пояснення, чому на землі виникло багато мов.

Історичне підґрунтя мала також оповідь про знаменитого силача Самсона. За часів біблійного Самсона давні ізраїльтяни потерпали від сильних і войовничих філістимлян. Уособленням спротиву проти цих нападників став біблійний образ Самсона. Цього персонажа було наділено такою міццю й сміливістю, що одного разу він спромігся голими руками здолати могутнього лева. Самсон героїчно захищав своїх земляків від філістимлян, але сам закохався у красуню-філістимлянку, яка його підступно зрадила й віддала на поталу ворогам. Відтак у біблійній оповіді реальні історичні події набули форми притчі, що заторкує вічні питання любові та помсти, вірності та зради, а сам Самсон став *вічним образом* світової культури.

Вічні образи – персонажі, що існують у мистецтві різних країн та епох і наділені широким універсальним значенням. До вічних образів, наприклад, належать Каїн та Абель, Самсон, Іуда, Прометей, Дон Кіхот, Ромео і Джульєтта та ін. З одного боку, у вічних образах утілено загальнолюдські цінності, що й забезпечує їм безсмертя у світовій культурі. З іншого боку, кожен митець і кожна доба збагачують їх новим змістом, що зумовлює їх постійне оновлення. Чимало вічних образів сприймається нині як уособлення вічних устремлінь людського духу.

Біблійні розповіді насамперед розкривають повчальний зміст зображуваних ситуацій, одвічну боротьбу добра й зла, морального вибору, гріха та прощення. Однією з найяскравіших біблійних оповідей про високу ціну моральних помилок і можливість духовного порятунку є історія про Великий потоп та праведника Ноя, який врятувався від цієї катастрофи й поклав новий початок людській історії на землі.

Перевірте себе

1. Які з викладених у розділі фактів про Біблію привернули вашу увагу? Розкажіть про них.
2. Як писали й перекладали Біблію?
3. Як Євангеліє потрапило до України? Де, коли й хто видрукував Біблію на українській землі?
4. Наведіть приклади того, що в біблійних оповідах знайшли відображення реальні історичні факти.
5. Дайте визначення поняття «вічні образи» й наведіть приклади біблійних вічних образів.
6. **Мандруємо інтернетом.** За допомогою цифрових джерел доберіть ілюстрації до згадуваних у прочитаному розділі біблійних оповідей. Дайте стисло характеристику цим ілюстраціям.

КАЇН ТА АВЕЛЬ

Адам і Єва були першою сім'єю на землі. Нелегко їм жилося, нелегко було шукати поживу й вирощувати хліб. Минав час, і в них з'явилися діти. Першим народився хлопчик, якого назвали Каїном. Потім народився ще один хлопчик, і його назвали Авелем.

Брати вирости й почали допомагати батькам. Авель як молодший брат виконував найлегшу роботу і став вівчарем, а Каїн виконував найтяжчу роботу і став рільником¹.

Настав час урожаю, а в отарах з'явилися ягнята. Невдовзі Каїн приніс Богові жертву від плоду землі. А Авель – від первістків з отари. І зглянувся Господь на Авеля та на його жертву, а на Каїна й на його жертву не зглянувся. Прикро стало Каїнові – і він спохмурнів. А Господь зауважив Каїнові:

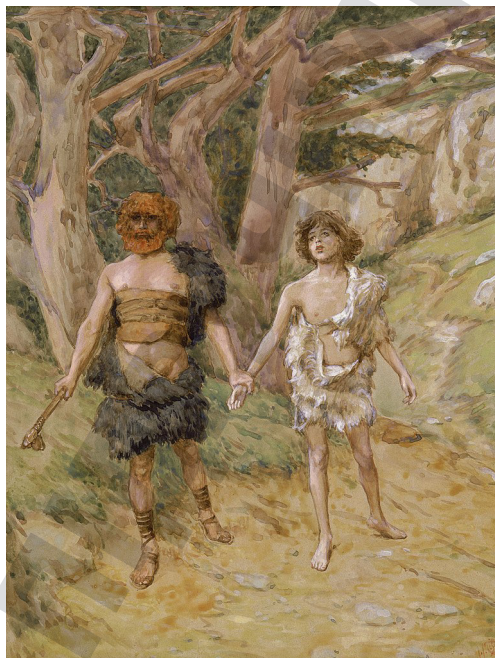
– Чого ти похнюпився? Коли бажаєш добра, тобі вибачиться, а як ні, то в дверях гріх лежить. А ти мусиш над ним панувати.

Натомість Каїн заповзвся на Авеля: запросив піти в поле, а там убив його.

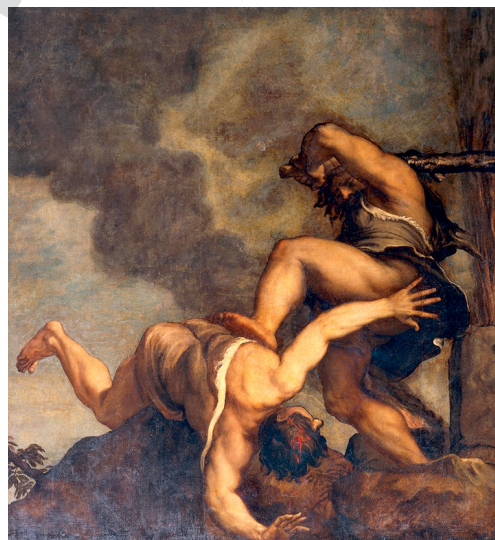
І спитав Господь Каїна:

– Де Авель, твій брат?

А той відказав:

Дж. Тіссо.
Каїн та Авель. 1896–1902 рр.

Тіціан. Каїн та Авель. 1544 р.

¹ Рільник – той, хто вирощує польові культури, землероб.

– Не знаю. Хіба я йому сторожа?

І сказав Господь:

– Що ти накоїв? Голос крові твого брата кличе до Мене із землі. Будь ти проклятий від землі, що розкрила уста свої, аби прийняти кров твого брата з твоєї руки. Коли будеш порати землю, вона більше не дасть тобі своєї сили. Ти заволокою тинятимешся по землі.

Ф. Кормон. Каїн тікає від гніву Єгови. 1880 р.

І сказав Каїн до Господа:

– Це надто важка покара за мій гріх. Я мушу ховатися від Твого лиця, стати волоцюгою, а перший зустрічний уб'є мене.

І сказав на те Господь:

– Тому кожен, хто вб'є Каїна, буде покараний семикратно.

І поклав Господь знак на Каїна, щоб зустрічний не вбив його. Відтак Каїн рушив у вигнання.

Переклад Л. Герасимчука

Літературний практикум

1. Розгляньте репродукції картин Дж. Тіссо, Тіціана, Ф. Кормона до переказу біблійної оповіді про Каїна та Авеля. Які епізоди цієї історії на них змальовано? Спираючись на репродукції, перекажіть її зміст.
2. Які деталі на розглянутих репродукціях підкреслюють трагічність події? Яку роль відіграє на картинах пейзаж?
3. За що Каїн убив Авеля? Які почуття спонукали його до цього злочину?
4. Чи розкається Каїн у своєму вчинку? Обґрунтуйте свою відповідь прикладами з тексту.
5. Як ви розумієте Каїнові слова: «Хіба я йому сторожа?»?
6. У чому полягало покарання Каїна?
7. Випишіть у зошит приклади антитези з оповіді про Каїна та Авеля.

ПОТОП І НОЙ

Минули роки й сторіччя. В Адама та Єви ще народилися сини й дочки. А в тих – власні діти. На землі тривало життя.

Але з часом люди почали віддалятися від Бога й коїти дедалі більше зла. Зрештою усі їхні думки й прагнення обернулися на зло. І тоді Господь пошкодував у серці Своему, що створив людину, й сказав: «Знищу все живе на землі, бо ніхто вже не робить добра; знищу і людей, і худобу, і плазунів, і небесних птахів».

Та жив на землі Ной, який здобув ласку в очах Господа. Беручись до будь-якої справи, він прикликав Бога, знаючи, що Бог бачить усе, що він робить, – отож Ной був праведний.

І сказав Бог Ноеві:

– Уся земля виповнилася злом. Я наведу на землю потоп, аби винищити дощенту життя. Зроби собі ковчег¹ (...), тобто величезний корабель – триста ліктів² завдовжки, п'ятдесят завширшки, тридцять заввишки. Пороби у ньому кліті й добре просмоли всередині й ззовні. Потім увійди до цього корабля з усією своєю сім'єю: з дружиною, синами й дружинами синів. Але не тільки ти врятуєшся: візьми з собою по двоє найрізноманітніших тварин і птахів, щоб і вони вижили. І набери якнайбільше всілякої поживи для людей і для тварин.

Ной працював сто двадцять років і зробив усе, як звелів йому Бог. Призначений день настав у шістсотий рік життя Ноя: розкрилися всі джерела вод, і падав дощ на землю сорок днів і сорок ночей.

Першого дня Ной увійшов до корабля разом зі своїми синами, яких звали Сим, Хам та Яфет, і зі своєю дружиною, і

Ной випускає голуба з ковчега.

Фрагмент мозаїки
к. XII – поч. XIII ст.
Венеція, собор
Святого Марка

¹ *Ковчег* – корабель, який побудував Ной, рятуючи людство від Великого потопу.

² *Лікоть* – одиниця вимірювання довжини, дорівнює відстані від ліктьового суглоба до витягнутого середнього пальця руки, складає близько 45 см.

Гора Арарат.
Сучасне фото

з дружинами синів. Увійшли до корабля і тварини, і птахи – по двоє кожного роду, як звелів Господь.

Аж ось прорвались усі джерела великої безодні й небесні загати розімкнулися. Дощ падав на землю протягом сорока днів. Потоп тривав на землі сорок днів. Води, прибуваючи, підняли корабель, і він поплив. Прибуло стільки води, що вона вкрила усі найвищі гори попід

небом. І загинуло птаство, худоба, звірі, плазуни, люди. Усе, що мало дух життя в нідрах, потонуло.

Лишився тільки Ной та ті, що з ним на кораблі були. А вода прибувала на землі сто п'ятдесят днів.

І згадав Бог про Ноя і про кожну звірину та худобу, що були з ним на кораблі. Тоді навів Бог вітер на землю, і вода заспокоїлась. Закрилися джерела безодні та небесні загати, і дощ із неба спинився. Вода почала спадати через сто п'ятдесят днів. Незабаром корабель осів на горі Арарат. Ще трохи – і завиднілися гірські верховини.

Тепер Ной відчинив вікно корабля та випустив крука, і літав той туди й назад, аж поки не висохла вода на землі. Потім послав голубку, щоб побачити, чи не спала вода. Але голубка повернулась до нього, бо стояла вода на поверхні землі. Він зачекав ще тиждень і знову випустив голубку. Голубка повернулась надвечір, і в дзьобику в неї була зірвана оливкова гілка. Так довідався Ной, що спала вода на землі. Коли він ще за тиждень її випустив, то більше вона не повернулась. Отже, вода висохла, а незабаром поверхня землі прочахла.

І промовив Ноеві Господь:

– Вийди з корабля ти і всі, хто з тобою.

Тоді всі вийшли, а Ной збудував жертовник Господові та вчинив на жертовнику цілопалення. І поблагословив Бог Ноя й синів його та й промовив:

– Плодіться й розмножуйтеся та наповнюйте землю! А Я укладаю союз із вами та з вашими нащадками і з усіма, хто виходить з корабля, що жодне тіло не буде вже знищене во-

дою потопу, та й нищівного потопу більш не буде. Я на ознаку цього зроблю веселку в хмарі.

Переклад Л. Герасимчука

Опис – змалювання в тексті зовнішнього вигляду персонажів, предметів або місцевості, де відбувається дія.

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Складіть і запишіть простий план оповіді про Ноя та Великий потоп.
2. За що Бог покарав людей Великим потопом?
3. Чому Господь урятував Ноя та його родину? Знайдіть у тексті відповідну цитату.
4. Як у переказі змальовано величезну силу дощу й потопу? Наведіть приклади з тексту.
5. Яку роль, згідно з біблійною оповіддю, відіграв Ной в історії людства?
6. **Розвиваємо мовлення.** Ной називається в оповіді «праведником». Як ви розумієте зміст цього слова? Доберіть до нього синоніми й запишіть їх у зошит.
7. Розшифруйте символи, пов'язані з оповіддю про Великий потоп, і запишіть у зошит: *веселка, голуб, оливкова гілка, Ноїв ковчег, Всесвітній потоп.*

БАВИЛОНСЬКА ВЕЖА

На той час по всій землі була одна мова, у якій було небагато слів.

І сталося так, що люди зі сходу прийшли й осіли в краї Шиннар. Один одному вони сказали:

– Давайте наробимо цегли й добре її випалимо!

І стала цегла для них замість каменю, а бітум – замість глини.

І сказали вони:

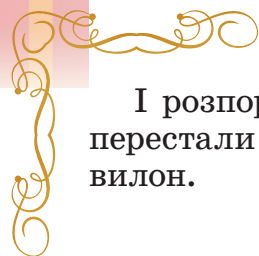
– Збудуймо собі місто та башту заввишки до неба і придумаймо собі ймення, щоб не розпорозитися по всій землі.

І зійшов Господь, щоб побачити місто та башту, збудовану людьми. І промовив Він:

– Один це народ і мова одна для всіх, а тепер вони зможуть зробити все, що задумають. Тож зійдімо вниз і змішаймо там їхні мови, щоб не розуміли вони один одного.

П. Брейгель Старший.
Вавилонське стовпотворіння.
1563 р.

І розпорошив їх звідти Господь по поверхні землі, і вони перестали будувати місто. І тому називають те місто Вавилон.

Переклад Л. Герасимчука

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Перекажіть зміст оповідки про Вавилонську вежу.
2. Прокоментуйте слова «Збудуймо собі місто та башту заввишки до неба». Які почуття та прагнення спонукали людей до цього наміру?
3. Чому Вавилонську вежу не було збудовано? Які моральні цінності утверджує ця оповідь? Обґрунтуйте свою думку.
4. **Подискутуйте!** У біблійній оповіді людство було роз'єднано через мови. А як впливають на порозуміння людей різні мови сьогодні?

ДУЖИЙ САМСОН

(Скорочено)

Ізраїльтяни робили зло в Господніх очах. І Господь віддав їх під гніт філістимлян¹ на сорок років.

І жив на той час один чоловік на ім'я Маноах. А жінка його була неплодна. І явився Ангел Господній до тієї жінки, та й промовив до неї: «Ось ти неплодна, але ти породити сина, бритва не торкнеться його голови, і він буде рятувати ізраїльтян від філістимлян».

І породила та жінка сина, і назвали його Самсон. І виростав той хлопець, і Господь благословляв його, бо став він надзвичайно дужим.

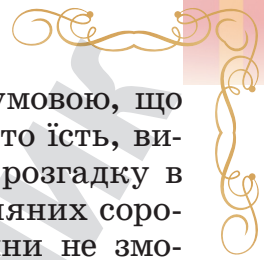
Якось зустрів силач гарну дівчину-філістимлянку, яка йому дуже сподобалася, і вирішив Самсон одружитися з нею. І хоча батьки юнака були проти вибору сина, той наполіг на одруженні з філістимлянкою.

Одного разу дорогою до нареченої Самсона голосним ревищем перестрів лев. Беззбройний Самсон розірвав того лева, немов ягня. Кілька днів потому, коли юнак знову проходив тією дорогою повз місце, де залишився лежати вбитий звір, він помітив, що в паці мертвого лева створив своє гніздо бджолиний рій, де вже назбиралося багато меду. Самсон зібрав мед та відніс його батькам.

І настало весілля Самсона, яке за звичаєм святкували сім днів. Нареченому вибрали з молодих філістимлян тридцять весільних дружоків. Заради забави Самсон загадав друзькам

---

¹ *Філістимляни* – стародавній народ, який брав участь у навалі на палестинські землі.

загадку про мертвого лева та мед у його пащі з умовою, що вони розгадають її протягом семи днів: «З того, хто їсть, вийшло їстівне, а з сильного вийшло солодке». За розгадку в строк Самсон пообіцяв дати друзькам тридцять лляних сорочок та тридцять змін одежі. А якщо філістимляни не зможуть відповісти, то вони мали дати Самсону тридцять лляних сорочок та тридцять змін одежі.

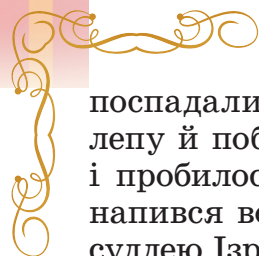
Довго думали друзьки над розгадкою і врешті-решт звернулися до дружини Самсона: «Намов свого чоловіка, і нехай він розгадає нам ту загадку, щоб ми не спалили огнем тебе та дім твого батька. Хіба нас покликали на весілля, щоб обібрати?». І плакала Самсонова жінка, і казала чоловікові: «Ти, певне, ненавидиш мене й не любиш мене. Ти загадав загадку синам мого народу, а мені не розгадав». А він їй сказав: «Батькові своєму та матері своїй не розгадав я, а розгадаю тобі?». Але вона плакала сім днів, і Самсон розгадав їй загадку, бо вона докучала йому. І Самсонова дружина передала відповідь своїм одноплемінникам. Філістимляни до заходу сонця змогли розгадати загадку Самсона.

Зрозумів силач, як вони довідалися правильну відповідь, і дуже розлютився, побив тридцятьоро чоловіків, пороздягав їх та віддав ті одежі тим, що розгадали загадку. А дружину свою він покинув і повернувся до батьків.

Після чергової образи від філістимлян сказав Самсон: «Цього разу я не буду винний перед філістимлянами, коли я зроблю їм зло». Він зловив три сотні лисиць, взяв смолоскипи і прив'язав їх до лисячих хвостів. І запалив Самсон огонь у тих смолоскипах, і пустив лисиць у філістимські жита. І попалив він скирти та жита, оливкові сади. Розлютилися філістимляни і, дізнавшись, що це зробив Самсон, спалили вогнем господу батька його. Самсон у відповідь на це пообіцяв помститися.

Злякалися ізраїльтяни філістимлян, і прийшло три тисячі люду до Самсона, щоб віддати його в руки ворогів: «Чи ти не знав, що над нами панують філістимляни? І що це ти нам учинив?». А він їм сказав: «Як вони зробили мені, так я зробив їм. Присягніть мені, що ви не заб'єте мене». А вони відповіли йому: «Ми тільки зв'яжемо тебе та віддамо в їхні руки». І зв'язали його двома новими шнурами і відправили до табору філістимлян.

Але зійшов на нього Дух Господній, і стали ті сукані шнури, що на раменах його, як лляні, що перегоріли в огні, і

поспадали з його рук пута. Самсон схопив свіжу ослячу щелепу й побив нею тисячу чоловіків. Кинув силач ту щелепу, і пробилось джерело з-під землі там, де вона впала. Самсон напився води, і вернувся його дух, і він ожив. І став Самсон суддею Ізраїля за часів влади філістимлян на двадцять років.

САМСОН І ДАЛІЛА

(Скорочено)

Через якийсь час покохав Самсон жінку на ім'я Даліла. Звернулися до неї філістимські володарі: «Намов його та вивідай, у чому його велика сила і чим переможемо його та зв'яжемо його, щоб упокорити його. А ми, кожен, дамо тобі тисячу й сто шеклів¹ срібла».

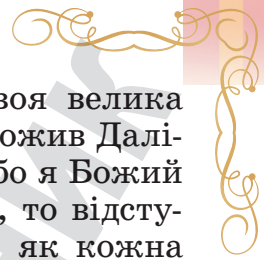
Почала Даліла випитувати у Самсона: «Розкажи мені, у чому твоя велика сила, і чим можна зв'язати тебе, щоб упокорити?». І сказав їй Самсон: «Якщо зв'яжуть мене сімома мокрими шнурами, що ще не висушені, то ослабну та й стану, як кожен із людей». Принесли Далілі філістимські володарі сім мокрих шнурів, що ще не були висушені, а вона зв'язала силача ними. Філістимляни із засідки в сусідній кімнаті напали на Самсона. Але він розірвав ті шнури, як розривається нитка з клоччя.

Знову Даліла почала умовляти Самсона розкрити свою таємницю: «Оце ти обманув мене. Розкажи ж мені тепер, чим можна зв'язати тебе?». І він їй сказав: «Якщо справді зв'яжуть мене новими суканими шнурами, якими не робилася робота, то ослабну й стану, як кожен із людей». Взяла Даліла нові шнури та й зв'язала його ними, знову повідомила філістимлян. І цього разу Самсон зірвав пута зі своїх плечей, немов нитку.

Напосілася Даліла на Самсона: «Досі ти обманював мене. Розкажи ж мені, чим можна зв'язати тебе?». І нарешті Самсон зізнався: «Якщо сім кучерів моєї голови утчеш в тканину, то відступить сила моя». Підступна Даліла покликала воїнів-філістимлян, приспала Самсона та прибила волосся ткацьким клинком. Але знову ворогів спіткала невдача, коли Самсон прокинувся, то вирвав ткацький клинок з волосся, вплетеного в тканину, та поборов філістимлян.

І знову Даліла почала випитувати в Самсона: «Хоча ти говориш, що кохаєш, але серце твоє не зі мною. Оце тричі

¹ Шéкель – грошова одиниця.

обманув ти мене, і не розповів мені, у чому твоя велика сила». І так надокучала вона йому, що Самсон виложив Далілі всю правду: «Бритва не торкалась моєї голови, бо я Божий обранець від народження. Якщо я буду оголений, то відступить від мене сила моя, і я ослабну, та й стану, як кожна людина». І зрозуміла Даліла, що цього разу силач розповів правду, і покликала філістимських володарів.

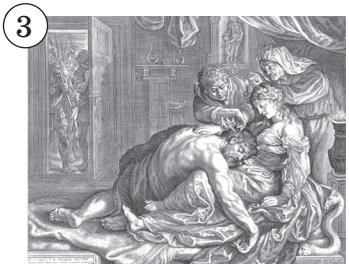
Жінка приспала Самсона на колінах своїх, і покликала воїнів, та й наказала оголити сім кучерів з голови силача. І став він слабнути, і відступила від нього сила його. І взяли його філістимляни, та й викололи очі йому, відвели до міста Гази¹, зв'язали його мідними ланцюгами. Але волосся на його оголеній голові вже почало відростати.

Філістимські володарі зібралися, щоб повеселитися на честь своєї перемоги над Самсоном. На святі вирішили філістимляни познущатися з ізраїльського судді, покликали осліпленого силача, щоб він посмішив їх. Самсона привели і поставили поміж колонами. І звернувся Самсон до Бога: «Господи, згадай же про мене та зміцни мене тільки цього разу, Боже, і нехай я помщуся філістимлянам!». І обняв Самсон обидві серединні колони, на яких міцно стояв дім, і обперся на них, на одну – правицею своєю, а на другу – лівицею своєю. І сказав Самсон: «Нехай помру я разом із філістимлянами!». І він з великою силою сперся на колони, і впав той дім на володарів та на всіх тих, хто був там, накривши уламками і самого Самсона.

За Біблією, переклад І. Огієнка

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Складіть і запишіть у зошит простий план легенди про Самсона.
2. Розгляньте ілюстрації, установіть відповідність їх пунктам складеного простого плану. Впишіть їхні номери навпроти пунктів плану. Перекажіть епізоди легенди за планом та ілюстраціями.

¹ Газа – місто на східному узбережжі Середземного моря.

4

5

6

3. Проілюструйте кожну з наведених рис характеру Самсона подіями або цитатами з тексту: *мужність, хитрість, рішучість, довірливість, вірність*. Запишіть у зошит у вигляді таблиці.

4. Схарактеризуйте стосунки Самсона й Далілі. Обґрунтуйте відповідь цитатами з тексту.

5. Які помилки Самсона призвели до того, що він утратив силу?

6. Що спонукало Самсона до останнього подвигу його життя?

Безліч шедеврів в історії світового мистецтва написано на біблійні сюжети. Зокрема, історію про Всесвітній потоп неодноразово зображували видатні художники. Так, сюжет про Всесвітній потоп є фрагментом фрески розпису Сикстинської капели відомого майстра епохи Відродження Мікеланджело Буонарроті.

Мікеланджело Буонарроті.
Всесвітній потоп. 1512 р.

Н. Пуссен. Зима.
Всесвітній потоп. 1665 р.

Лише три невеликі ділянки залишилися непокритими водою: вершина гори, дах мармурового палацу, верхівка храму. Між цими трьома острівцями, на яких ще жевріє життя, – човен, заповнений пасажирами. На обличчях людей немає жаху, вони усвідомлюють швидку загибель. Утім, матері намагаються врятувати дітей, дорослі діти – старих батьків. Люди не втрачають людяності.

Французький художник Нікола Пуссен зображує сцену Всесвітнього потопу в іншому настрої. Вона напи-

сана в холодних кольорах. Ми ніби відчуваємо пронизливе щемливе відчуття загибелі, що насувається на людство, адже стихія сліпа й безжальна.

Іван Айвазовський увійшов в історію живопису як наймайстерніший з митців, які зображували морську стихію. На полотні «Всесвітній потоп» митець зобразив грандіозну бурю, що вирує на небі та на землі, величезні хвилі, що покривають уступи скель, на які намагаються вибратися люди й тварини. Проте художник бачить вихід з темряви у світ світла та добра. Це підкреслено за допомогою світлих фарб у лівій частині картини: хмари начебто розходяться, і світло перемагає стихію.

*І. Айвазовський.
Всесвітній потоп. 1864 р.*

 Розгляньте репродукції картин Мікеланджело, Н. Пуссена, І. Айвазовського (с. 24–25). Чим, на вашу думку, різняться погляди митців на відомий біблійний сюжет? Порівняйте ці твори, відповівши на нижчеподані запитання до кожної з репродукцій, і запишіть у зошиті у вигляді таблиці: 1. Який момент біблійної оповіді зображено? 2. Які кольори переважають на полотні? 3. Які емоції найяскравіше втілено в картині? 4. Які деталі використано? 5. Що, на вашу думку, підсилює трагізм події? 6. Які думки й почуття пробуджує твір?

Легенду про Самсона втілено в творчості багатьох європейських художників. Так, полотно «Самсон, що роздирає пащу лева» Пітера Пауля Рубенса відображає найдинамічніший епізод легенди. М'язи Самсона напружені, оголені руки та ноги напружені в боротьбі з хижаком, бородате обличчя сповнене гнівом. Натомість картина «Осліплення Самсона» голландського художника Рембрандта

А. Дюрер. Самсон убиває лева. Гравюра 1497–1498 рр.

вражає трагізмом у жахливий момент беспорядності головного героя.

Гравюра Альбрехта Дюрера «Самсон убиває лева» передає міць, гнів, небезпеку. Самсону притаманні сильні рухи тіла, у яких виражаються бурхливі пориви душі. Силач осідлав лева, змусив його впасти на передні лапи й могутніми руками роздирає його пащу.

П. П. Рубенс. Самсон, що роздирає пащу лева. 1615–1616 рр.

Рембрант ван Рейн. Осліплення Самсона. 1636 р.

 1. Розгляньте репродукції картин П. П. Рубенса, Рембрандта й А. Дюрера (с. 25–26). Який настрій героя змальовано на них? Яка з них вам подобається найбільше? Поясніть чому. 2. Які деталі на цих картинах підкреслюють надзвичайну силу Самсона? 3. Які кольори переважають на картині П. П. Рубенса? Як вони впливають на ваше сприйняття? 4. Що, на вашу думку, означає поєднання світла й темряви на картині Рембрандта?

РОЗДІЛ 2

З НОВОГО ЗАПОВІТУ

Розгляньте репродукції картин на с. 27–28. З опором на них, згадайте, які євангельські історії ви пам'ятаєте з курсу зарубіжної літератури 5 класу.

У Новому Заповіті, який складається з 27 книг, ідеться про життя, смерть і чудесне воскресіння Ісуса Христа. Чотири Євангелія (Євангеліє – у перекладі з латини – «радісна, блага звістка»), написаних учнями Ісуса Христа – Матеєм, Марком, Лукою та Іоанном, – переповідають про численні дива, які творив їхній Учитель. Так, Христу було до снаги

нагодувати тисячі людей лише кількома хлібинами та риби-нами, зцілювати безнадійних хворих і навіть воскрешати мертвих. Важливе місце в Євангеліях посідає також учення Христа, в основу якого покладено любов до Бога й до «ближнього», а відтак – до всіх людей. Христос проповідував любов, яка вивищується над людською гордістю, егоїзмом, образами, заздощами, болем, гнівом і навіть ненавистю до смертельних ворогів. Своїми передсмертними муками, стратою та подальшим воскресінням Ісус засвідчив не лише непереборну істинність християнської віри, але й всепереможну силу такої любові.

При цьому Христову проповідь побудовано так, що вона є зрозумілою для кожної людини, яка хоче до неї дослухатися – від дітей, які ще не вміють читати, або неписьменних дорослих до найосвіченіших мудреців і геніальних мислителів. Це вдається передусім завдяки особливій літературній формі Христових повчань, яка називається *притчею*. У перекладі з грецької мови «притча» означає «йти пліч-о-пліч». Отож притча ставить «пліч-о-пліч» відоме з невідомим або, інакше кажучи, надає можливість порівнювати відомі факти з новими, невідомими значеннями. У притчі змальовуються зазвичай цілком буденні, добре знайомі кожному речі чи явища. Однак вони містять приховане порівняння. Пригадаймо хоча б відому вам притчу про доброго самарянина, який своєю до-

В. Г. Маргетсон.
Добрий самарянин

А. Бальдовінетті.
Благовіщення. Бл. 1470 р.

Е. Берн-Джонс.
Вифлеємська зірка. 1890 р.

побутова замальовка виростає у великий взірець християнських цінностей: співчуття, дійового добра та милосердя. У більшості притч налічується мінімальна кількість персонажів, які до того ж не мають власних імен. Це пояснюється тим, що притчі націлені на широкі узагальнення.

Притча – твір, в основу якого покладено інакомовний повчальний сюжет, побудований на прихованому порівнянні. Під час «розшифрування» цього порівняння розкриваються інакомовний зміст притчі та закладена в ній повчальна мудрість.

Розмірковуючи над сюжетом притчі, слухач робить свої висновки, як слід чинити в повсякденному, духовному або суспільному житті. Ба більше, за дві тисячі років Христові притчі анітрохи не втратили свого глибокого змісту й величезного духовного значення. І сьогодні вони промовляють до кожної людини, яка замислюється над моральними питаннями свого життя й прагне духовного саморозвитку.

Одним з найяскравіших прикладів євангельських притч є притча про блудного сина.

ПРИТЧА ПРО БЛУДНОГО СИНА

В одного чоловіка було два сини. Молодший з них сказав батькові: «Тату, дай мені ту частину маєтку, що мені припадає». І батько розділив між ними свій маєток. Кілька днів потому молодший, зібравши все, подався у край далекий і там розтратив свій маєток, живши розпусно. І от як він усе прогайнував, настав великий голод у тім краї, і він почав бідувати.

Пішов він і найнявся до одного з мешканців того краю, і той послав його на своє поле пасти свині. І він бажав би був наповнити живіт свій стручками, що їх їли свині, та й тих ніхто не давав йому. Опам'ятавшись, він сказав до себе: «Скільки то наймитів у мого батька мають подостатком хліба, а я тут з голоду конаю. Встану та й піду до батька мого і скажу йому: “Отче, я прогрішився проти неба й проти тебе! Я недостойний більше зватися твоїм сином. Прийми мене як одного з твоїх наймитів”».

Л. Спада. Повернення блудного сина. 1600-ті рр.

І встав він і пішов до батька свого. І як він був іще далеко, побачив його батько його й, змилосердившись, побіг, на шию йому кинувся і поцілував його. Тут син сказав до нього: «Отче, я прогрішився проти неба й проти тебе. Я недостойний більше зватися твоїм сином». А батько кликнув до слуг своїх: «Притьмом принесіть найкращу одіж, одягніть його, дайте йому на руку перстень і сандалі на ноги. Та приведіть годоване теля і заріжте, і їймо, веселімося, бо цей мій син був мертвий, і ожив, пропав був, і знайшовся». І вони заходились веселитися.

А старший його син був у полі; коли ж він, повертаючись, наблизився до дому, почув музику й танці. Покликав він одного із слуг і спитав, що воно таке було б. Той же сказав йому: «Брат твій повернувся, і твій батько зарівав годоване теля, бо знайшов його живим-здоровим». Розгнівався той і не хотів увійти.

І вийшов тоді батько й почав його просити. А той озвався до батька: «Ось стільки років служу тобі й ніколи не переступив ні однієї заповіді твоєї, і ти не дав мені ніколи козеняти, щоб з друзями моїми повеселитись. Коли повернувся цей син твій, що проїв твій маєток з блудницями, ти зарівав для нього годоване теля». Батько ж сказав до нього: «Ти завжди при мені, дитино, і все моє – твоє. А веселитись і радіти треба було, бо оцей брат твій був мертвий і ожив, пропав був і знайшовся».

Переклад І. Хоменка

Літературний практикум

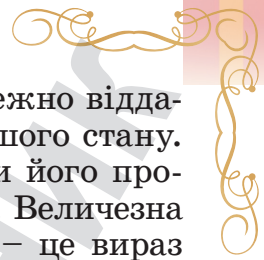
1. Яке враження справила на вас історія блудного сина? Які почуття у вас викликали зображені в ній персонажі?
2. Яку ілюстрацію намалювали б ви до цієї притчі? Усно опишіть її.
3. Перекажіть зміст історії блудного сина. Пригадайте її деталі, відповідаючи на такі запитання:
  1. Про яку їжу мріяв блудний син, коли найнявся пасти свиней у чужому краї?
  2. У якій ролі він вирішив повернутися до батька? Як ви гадаєте, чому?
  3. Як повівся батько, коли здалеку побачив, що його блудний син повертається?
  4. Які були перші слова блудного сина до батька під час їхньої зустрічі?
  5. Які речі батько наказав дати блудному сину після його повернення?
4. **Робота в парах.** Обговоріть, що підкреслюють вищезазначені деталі в образах героїв.
5. Які почуття викликало у старшого сина повернення молодшого брата? Висловіть свою думку щодо його ставлення до брата.
6. Як ви зрозуміли моральний зміст цієї євангельської притчі?
7. Прочитайте текст «Інакомовний зміст притчі «Блудний син»».

Інакомовний зміст притчі «Блудний син»

Як ви вже знаєте, притчі містять прихований інакомовний зміст. У притчі про блудного сина його мають всі персонажі й навіть дрібні деталі оповіді. Так, образ батька позначає Бога, постаті його синів – людей, яких Бог створив за Своєю подобою й любить батьківською любов'ю. Водночас молодший син уособлює грішників, а старший – тих, хто видається праведниками, але насправді не є такими (як-от, наприклад, згадувані в Євангелії книжники та фарисеї¹). Спадок, який отримав молодший син, – це духовні й матеріальні подарунки, що їх Бог дарує кожній людині. Втеча з батьківського дому й розтрата спадку – це спроба людини втекти від Божих законів і жити за власною волею. Проте, відкидаючи Божі закони, людина віддається беззаконню і марнує всі ті обдарування, якими наділив її Бог. Голод, який спіткнув блудного сина, символізує і Боже покарання за гріх, і Божий заклик до покаяння. Завдання пасти свиней з-поміж давніх євреїв уважалося найпринизливішою роботою, адже юдейська релігія вважає свиню нечистою твариною й забороняє вживати в їжу її м'ясо. Тож у цій деталі притчі ствер-

¹ *Фарисей* – член релігійно-політичної партії заможних верств міста, що вирізнялася фанатизмом і лицемірством у виконанні зовнішніх правил благочестя.

джується думка про те, що гріх, якому беззастережно віддається людина, може довести її до найпринизливішого стану. Рішення сина повернутися до батька й випросити його прощення означає, що він покаявся за скоєні вчинки. Величезна радість батька щодо повернення молодшого сина – це вираз безмежної любові й милосердя Бога до людини. А перстень, який батько звелів віддати блудному синові, – це знак повернення людині, що щиро покаялася й хоче змінитися, Божих подарунків та «синовнього» місця у духовній царині Бога. Отож проста, на перший погляд, євангельська притча має надзвичайно глибокий прихований смисл.

8. Використовуючи інформацію з тексту «Інакомовний зміст притчі «Блудний син»», заповніть у зошиті нижчеподану таблицю.

Образ або деталь	Інакомовний зміст	Цитата

9. Спираючись на прихований інакомовний зміст притчі, сформулюйте її головну думку.

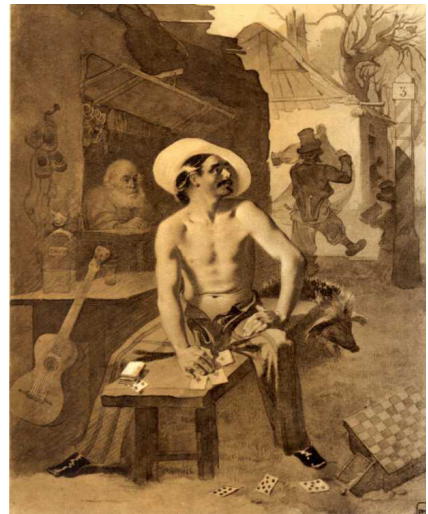
10. **Розвиваємо мовлення.** Прочитайте довідку щодо значення слова «блудний». Складіть три речення зі словом «блудний» у його різних значеннях і запишіть їх у зошит.

Блудний – 1. Той, хто блудить, блукає, постійно змінюючи місце перебування. 2. Той, хто рухається в різних напрямках, весь час переходить від одного предмета до іншого. 3. Помилковий, неправильний.

Блудний син – це людина, що після довгих блукань і розпусного життя з каяттям повертається до своєї родини.

26 червня 1857 р. Тарас Григорович Шевченко записав у щоденнику про свій задум видати в гравюрі серію сатиричних малюнків під назвою «Притча про блудного сина». Проте український митець прочитав відому біблійну приповідку під кутом тогочасної дійсності. На жаль, із дванадцяти задуманих малюнків автор відтворив лише вісім – «Програвся в карти», «У шинку», «У хліві», «На кладовищі», «Серед розбійників», «Покарання колодкою», «Покарання шпіцрутенами», «У в'язниці».

Т. Шевченко. Програвся в карти. 1856–1857 рр.

Недарма серію відкриває малюнок «Програвся в карти». Блудного сина зображено молодим вродливим парубком, який програвся до нитки в азартні ігри. З назв творів Шевченкової серії можна зрозуміти, що падіння героя зображено з нарощуваною силою. У своїх сатиричних ілюстраціях Т. Шевченко підкреслював необхідність виправлення пороків сучасного йому суспільства.

1. Розгляньте малюнок Т. Шевченка «Блудний син». Якими деталями художник підкреслює «блудний» спосіб життя героя? Як почуватися зображений герой? Чи розкався він у своїх помилках? Обґрунтуйте свою відповідь. **2.** Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/TCyREZI> або QR-кодом, розгляньте серію малюнків Т. Шевченка «Притча про блудного сина». Чому, на вашу думку, художник обрав нетрадиційні для європейського мистецтва події притчі?

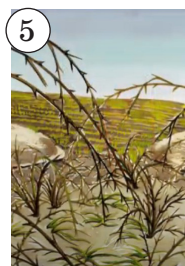
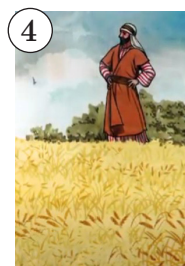
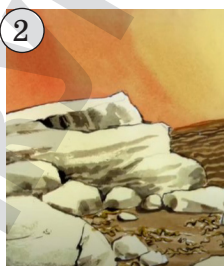
ПРИТЧА ПРО СІЯЧА

От вийшов сіяч сіяти. І коли він сіяв, деяке впало край дороги, і прилетіло птаство і повідзьобувало його. Інше впало на ґрунт кам'янистий, де не було землі багато, і зараз же проросло, бо земля була неглибока. Як зійшло сонце, воно вигоріло, а що не мало коріння, усохло. Інше впало на тернину, і вибуяла тернина й заглушила його. Інше впало на добру землю і вродило одне в сто разів, друге в шістдесят, а інше в тридцять. Хто має вуха, нехай слухає.

Переклад *І. Хоменка*

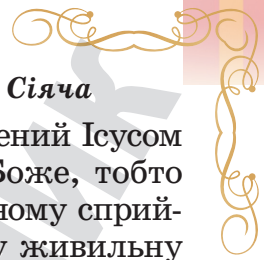
Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Упорядкуйте літературне лото. Розгляньте ілюстрації, доберіть у притчі про сіяча відповідні цитати та вишикуйте в зошиті номери ілюстрацій у сюжетному порядку.

Кадри з анімаційного фільму «Притча про сіяча» з відеосерії *The Global Gospel*

2. Як ви розумієте зміст притчі про сіяча?

Інакомовний зміст в євангельській притчі про Сіяча

Зміст притчі про Сіяча досить докладно пояснений Ісусом Христом. Сіяч – це Господь; насіння – це слово Боже, тобто християнське вчення; поле – це людство, яке по-різному сприймає насіння слова Божого. Це насіння має однакову живильну й світлодайну силу для всіх людей. Однак не завжди дає однаковий урожай, оскільки залежить від того ґрунту, до якого потрапляє. Цей ґрунт позначає людську душу, тобто наше серце.

Земля край дороги, до якої падає перше насіння й у якій воно навіть не може вкорінитися, уособлює людей, що не хочуть дослухатися до євангельського вчення. Такі люди прагнуть отримати найпростіші задоволення від життя: вони хочуть смачно їсти, гарно вдягатися, мати багату оселю, заробляти багато грошей, – а понад тим їх нічого не цікавить. Такі люди глухі до Божого слова, й воно стрімко зникає з поверхні їхньої душі, не залишаючи жодних слідів.

Посіяне в другому, кам'янистому, ґрунті означає тих людей, які спочатку сприймають євангельське вчення з радістю, проте їхнє ставлення до нього нестале й непевне: під час першого лиха або іншого випробування вони швидко втрачають віру.

Третє поле, у якому насіння заростає терниною, є інакомовним образом людей, які чують слово Боже, але надто заклопотані земними справами. За цими клопотами вони забувають його, і воно стає безплідним.

Зрештою, четверта, добра земля означає людей, що уважно дослухаються до євангельського вчення, цінують його понад усе й намагаються жити за його законами.

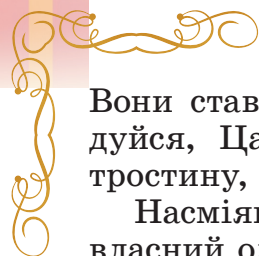
3. Використовуючи інформацію з тексту «Інакомовний зміст в євангельській притчі про Сіяча», заповніть у зошиті нижчеподану таблицю.

<i>Образ</i>	<i>Інакомовний зміст</i>	<i>Цитата</i>

РОЗП'ЯТТЯ ТА ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТА

Ісуса Христа було засуджено до розп'яття. Воїни, узявши Його, знущалися і глумилися з Нього. Воїни відвели Ісуса Христа у двір і, роздягнувши Його, жорстоко били. Потім вдягли на Нього багрянницю¹ (...) і, сплівши вінець з колючого терну, поклали Йому на голову, і дали Йому у праву руку тростину замість царського жезла. І стали глузувати з Нього.

¹ *Багрянниця* – коротка одежа червоного (багряного) кольору без рукавів, яка застібувалася на правому плечі.

Вони ставали на коліна, кланялись Йому і говорили: «Радуйся, Царю Юдейський!». Плювали на Нього і, взявши тростину, били по голові й лицю.

Насміявшись, вони зняли з Нього багрянницю й зодягли у власний одяг. Засудженим до розп'яття належало самим нести хрест свій, тому воїни поклали на плечі Спасителю хрест Його і повели на місце, призначене для розп'яття. Це був пагорб, який називали Голгофою¹, або Лобним місцем. Голгофа знаходилася на захід від Єрусалима, неподалік від міської брами, яка називалася Судною.

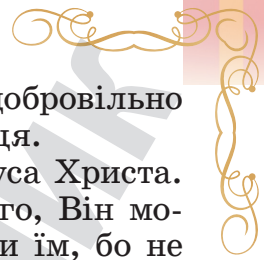
За Ісусом Христом ішло безліч народу. Дорога була дуже нерівною. Змучений побоями і катуваннями, втомлений душевними стражданнями, Ісус Христос ледве йшов, кілька разів падаючи під тягарем хреста. Коли дійшли до міської брами, де шлях піднімався на гору, Ісус Христос зовсім знеміг. У цей час воїни побачили поблизу людину, яка зі співчуттям дивилася на Христа. Це був Симон, що повертався після роботи з поля. Воїни взяли його і примусили нести хрест Христа.

Страта через розп'яття на хресті була найганебнішою, найболіснішою і найжорстокішою. На таку смерть у ті часи засуджували найневиправніших злочинців: розбійників, убивць, бунтівників і злочинних рабів. Муки розп'ятої людини неможливо описати. Крім нестерпного болю в усіх частинах тіла, розп'ятого мучили страшна спрага і смертельні душевні страждання. Смерть була такою повільною, що багато хто вмирав на хресті лише через декілька днів. Навіть виконавці страти – зазвичай люди жорстокі – часто не могли спокійно дивитися на страждання розп'ятих. Вони готували питво, яким намагались втамувати неймовірну спрагу, або ж робили суміш з різних речовин, що на якийсь час притуплювали свідомість і полегшували муки. Згідно з єврейським законом, розп'ятий на дереві вважався проклятим. Вороги хотіли навіки зганьбити Ісуса Христа, засудивши Його на таку смерть.

Коли Ісуса Христа привели на Голгофу, воїни подали Йому кисле вино, змішане з гіркими речовинами, аби полегшити страждання. Але Господь, скуштувавши, не захотів його пити. Він не хотів уживати ніякого засобу для полегшення

---

¹ Голгофа – 1. Пагорб поблизу Єрусалима, де розп'яли Ісуса Христа. 2. У переносному значенні: місце мук, страждання.

страждань. Ці страждання Він прийняв на Себе добровільно за гріхи людей; тому і бажав витерпіти їх до кінця.

Коли усе було приготовано, воїни розіп'яли Ісуса Христа. Це було близько полудня. Коли ж розпинали Його, Він молвився за Своїх мучителів, кажучи: «Отче! Прости їм, бо не відають, що чинять».

Поряд з Ісусом Христом розіп'яли двох злочинців, одного праворуч, іншого ліворуч від Нього.

Між тим, воїни, що розіп'яли Ісуса Христа, взяли Його одяг і стали ділити між собою. Верхній одяг вони розідрали на чотири частини, кожному воїнові по частині. А хітон (нижній одяг) був не шитий, а увесь тканий зверху донизу. Тоді вони сказали один одному: «Не будемо роздирати його, а киньмо жереб на нього, кому буде». І, кинувши жереб, воїни сіли, охороняючи місце страти.

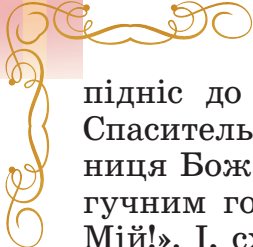
Вороги не переставали ображати Ісуса Христа і на хресті. Вони, проходячи повз, лихословили, первосвященники, книжники, старійшини і фарисеї, глузуючи, говорили: «Інших спасав, а Себе Самого не може спасти; якщо Він Христос, Цар Ізраїлів, нехай тепер зійде з хреста, і тоді увіруємо в Нього».

Навіть один з розбійників, що був розіп'ятий ліворуч Спасителя, хулив Його і говорив: «Якщо Ти Христос, спаси Себе і нас». Інший же розбійник, навпаки, втихомирював того і звернувся до Ісуса Христа з молитвою: «Пом'яни мене, Господи, коли прийдеш у Царство Твоє». Милосердний Спаситель прийняв щире покаяння цього грішника, який засвідчив таку дивну віру в Нього, і відповів благородному розбійникові: «Істинно кажу тобі: сьогодні ж будеш зі Мною в раю».

Біля хреста Спасителя стояли Матір Його, апостол Іоанн, Марія Магдалина і ще кілька жінок, які шанували Його. Неможливо описати скорботу Божої Матері, яка бачила нестерпні муки Сина Свого! Ісус Христос, побачивши Матір Свою та Іоанна, що стояли тут, – Іоанна ж любив Він особливо, – говорить Матері Своїй: «Жоно! Це – син Твій». Потім говорить Іоаннові: «Це – Мати Твоя». Із цього часу Іоанн взяв Матір Божу до себе у дім і піклувався про Неї до кінця Її життя.

Між тим, під час страждань Спасителя на Голгофі сталося велике знамення. З тієї години, як Спаситель був розіп'ятий, сонце погасло і настала темрява по всій землі, і тривала до самої смерті Спасителя.

Господь Ісус Христос промовив: «Пити». Тоді один з воїнів побіг, узяв губку, намочив її оцтом, настромив на тростину і

підніс до пересохлих губ Спасителя. Скуштувавши оцту, Спаситель промовив: «Звершилось», тобто виконалась обітниця Божа, здійснено спасіння людського роду. Після цього гучним голосом виголосив: «Отче, в руки Твої віддаю Дух Мій!». І, схиливши голову, віддав дух, тобто помер.

І ось завіса у храмі, що закривала святе святих, розідралася навпіл, зверху донизу; і земля затряслась; і каміння порозпадалось. Сотник же і воїни з ним, які стерегли розп'ятого, бачачи землетрус і все, що відбувалось перед ними, налякались і сказали: «Воістину, Чоловік цей був Син Божий». А народ, який був при розп'ятті і все бачив, у страху став розходитися, б'ючи себе в груди.

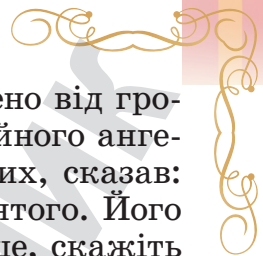
Того ж вечора, невдовзі після того, як все звершилося, знана, добра і справедлива, багата людина Йосип просив дозволу зняти тіло Христове з хреста і поховати. Йосип, купивши плащаницю (полотно для поховання), прийшов на Голгофу. Прийшов також ще один таємний ученик Ісуса Христа Никодим. Він приніс із собою для поховання дорогоцінну запашну мазь – суміш смирни¹ та алое. Вони зняли тіло Спасителя з хреста, намастили Його запашною маззю, загорнули в плащаницю. Часу було мало, оскільки наближалося велике свято Пасхи, тому поклали Христа в печері, яку Йосип вирубав у скелі для свого поховання у саду поблизу Голгофи. Потім привалили до дверей гробу великий камінь і пішли. Марія Магдалина та інші жінки були там і дивились, як поклали тіло Христове.

Та вороги Христові не заспокоїлися, незважаючи навіть на велике свято. Побоюючись, що справдиться пророцтво про воскресіння, первосвященники з фарисеями пішли до гробу Ісуса Христа і, оглянувши уважно печеру, наклали на привалений камінь свою печатку; і поставили біля гробу Господнього воїнську варту.

У неділю на світанку Марія Магдалина, Іоанна, Саломія та інші жінки, взявши приготоване запашне миро², пішли до гробу Господнього, щоб намастити тіло Його, бо не встигли зробити цього під час похорону. Церква іменує цих жінок мироносицями. Вони ще не знали, що до гробу Христового приставлено сторожу і вхід до гробу запечатано.

¹ *Смірна* – благовонний бальзам, мазь, якою намащували тіло покійника, готуючи його до погребіння.

² *Міро* – у християнстві спеціально приготована й освячена ароматична олія.

Підійшли жінки, побачили, що камінь відвалено від гробу. І коли зупинилися, раптом побачили світлосяйного ангела, що сидів на камені. Ангел, звертаючись до них, сказав: «Не бійтеся, бо знаю, що ви шукаєте Ісуса розіп'ятого. Його нема тут – Він воскрес, як сказав. І підіть швидше, скажіть ученикам Його, що Він воскрес із мертвих». Вони ввійшли всередину печери і не знайшли тіла Господа Ісуса Христа. Та, глянувши, побачили ангела в білому одязі, що сидів праворуч того місця, де було покладено Господа; їх пройняв жах.

Ангел же сказав їм: «Не жахайтеся. Ісуса шукаєте Назарянина, розіп'ятого. Він воскрес – Його нема тут». Коли здивовані жінки ще стояли, перед ними раптом знову з'явилися два ангели у сяючих одежах. Жінки зі страхом схилили обличчя свої до землі. Ангели сказали їм: «Чого шукаєте Живого між мертвими? Нема Його тут, Він воскрес. Згадайте, як Він говорив вам, що Синові Людському належить бути виданому до рук людей-грішників, і бути розіп'ятим, і на третій день воскреснути».

Переклад І. Огієнка

Запитання і завдання до прочитаного

1. Які деталі розповіді про страту Ісуса Христа вам найбільше запам'яталися? Що вас найбільше вразило в цьому епізоді?
2. Події, пов'язані з Ісусом Христом, що відбувалися в останні дні його життя, називають **Страстями Христовими**. Слово «страсті» походить від латинського *passio* – «страждання». Які страждання випали на долю Ісуса Христа шляхом на Голгофу? Запишіть основні події, розмістивши їх на сходинках.
3. Які деталі підкреслюють особливу жорстокість ворогів Ісуса Христа?
4. Які властивості Христа виявилися під час його тортур? Як ставився Христос до своїх мучителів? Обґрунтуйте відповідь цитатами з тексту.
5. Назвіть персонажів, що виявили співчуття до Ісуса Христа. Які вчинки засвідчують їхню любов до Христа?
6. Чому, на вашу думку, одному з розбійників, якого також було розіп'ято, Христос пообіцяв, що той того самого дня буде з ним у раю?
7. Які незвичайні знамення відбулися під час страти Христа й наступного дня? Як сприйняли ці події свідки?
8. **Розвиваємо мовлення.** Поясніть зміст таких висловів: *Великий потоп*, *Вавилонська вежа*, *блудний син*. Наведіть приклади їх використання в повсякденному мовленні.
9. Дайте визначення поняття «притча» й поясніть його на конкретних прикладах.
10. На основі опрацьованого за підручником матеріалу напишіть твір на тему «Чого нас навчають біблійні оповіді?».

Велика подія – Світле Христове Воскресіння – відзначається в Україні як одне з найвеличніших християнських свят. Недарма в українській традиції це свято називається Великоднем. Свято Воскресіння Христового триває цілий тиждень. У всі дні цього свята прийнято вітатися братнім цілуванням зі словами: «Христос Воскрес!».

У перший день свята відбувається хресний хід, наслідуючи жінок-мироносиць, які йшли рано-вранці до гробу Спасителя, та освячення пасхальних кошиків. Під пасхальним рушником у кошиках обов'язково лежать крашанки, які є символом нового життя. До того ж здавна існувала традиція до Великодня розмальовувати писанки – яйця, декоровані традиційними символами, що пишуться за допомогою воску й барвників. До речі, єдиний у світі музей писанки, який має унікальну форму самої писанки, збудовано в місті Колодії Івано-Франківської області.

«Притча про блудного сина» – одна з найчастіше зображуваних у мистецтві. На картині І. Босха блудного сина зображено як людину, що блукає земним життям, зіштовхуючись із спокусами та пастками. Символом цих небезпек стає напівзруйнована таверна, у якій блудний син і залишив свій спадок.

Полотно Рембрандта ван Рейна «Повернення блудного сина» є одним з найвідоміших. Рембрандт прагнув достеменно відтворити текст, тому так вжився в притчу, наче сам був свідком того, що сталося, і це дало йому можливість показати недомовлене. В його картині блудний син – людина, яка не просто втратила сім'ю, рідну домівку, батьківщину, але й заблукала на життєвому шляху, втратила моральні орієнтири в житті.

І. Босх. Блудний син.
1510 р.

У центрі картини – обірваний жебрак, у підперезаному мотузкою лахмітті, з голеною головою каторжника, що стоїть на колінах і ховає обличчя на грудях батька. Сором і каяття охопили блудного сина, він, можливо, вперше за багато років відчув тепло людських обіймів. Водночас батько старечими нетвердими руками з дбайливою

ніжністю притискає сина до себе. Ця хвилина за своїм психологічним станом дорівнює вічності; перед батьком і сином проходять роки, проведені ними один без одного, – роки, що принесли багато душевних мук.

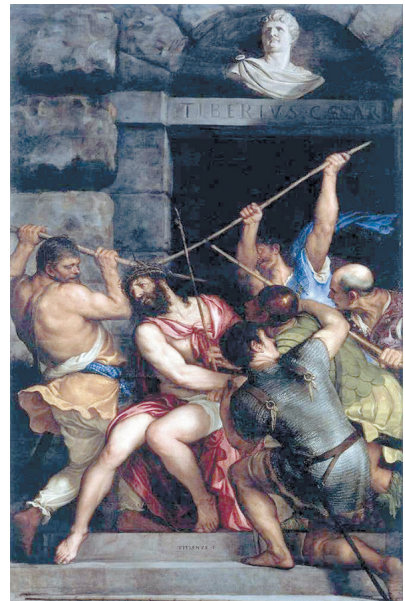
 1. Розгляньте репродукції картин І. Босха та Рембрандта (с. 38–39). Який епізод притчі зображено на кожній з них? 2. Які символи використав кожен художник, аби передати своє бачення прочитання біблійної притчі? 3. Порівняйте кольорову гаму картин І. Босха та Рембрандта. Які почуття та емоції відображають кольори на кожній картині?

Рембрант ван Рейн.
Повернення блудного сина.
1669 р.

Події розп'яття та воскресіння Ісуса Христа стали джерелом натхнення багатьох митців. Трагічною силою вражає картина Тіціана «Покладання тернового вінця», у якій передано глибоке страждання людини та цинізм, жорстокість катів. Світло вириває з войовничого натовпу оголене змучене тіло Христа та його мученицьке обличчя. Вишнево-червона тканина багрянці привертає увагу глядачів, передаючи напруженість того, що відбувається.

По-різному художники зображують мученицький шлях Христа на Голгофу. Фреска італійського митця Джотто «Хресний шлях» відображає самотність Христа перед брутальною силою, водночас підкреслюючи духовну велич і мужність Сина Божого. Повільно рухається сумна процесія. Ісус іде, його підштовхує жорстокий натовп. Трагізм того, що відбувається, підкреслюється в образі Марії. До сина спрямовано її занепокоєний погляд над головами безсердечних мучителів.

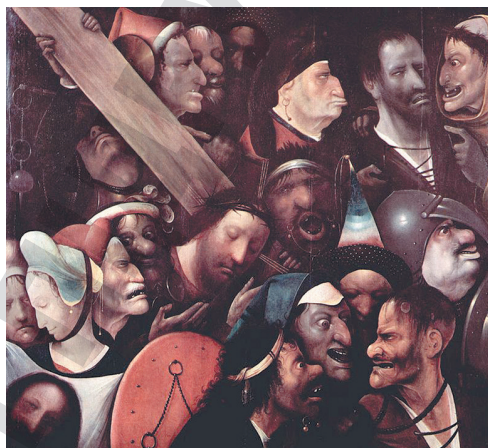
Тіціан. Покладання
тернового вінця.
1542–1543 рр.

Навмисно гротескно зображено цей сюжет у картині І. Босха «Несення хреста». Серед учасників процесії – солдати, стражники, ченці, містяни. Незліченні відтінки ненависті, злості, злорадства та насильства на обличчях натовпу. Вражають окремі деталі: викручені носи, хижі гримаси, розпалені жагою крові очі, вискалені роти, що прагнуть негайної розправи. А на цьому тлі – смиренне, позбавлене будь якої ненависті й засмучене стражданням обличчя Ісуса. Це єдине обличчя на полотні, що випромінює людяність і прощення.

Джотто. Хресний шлях.
1304–1306 рр.

І. Босх. Несення хреста.
1510–1535 рр.

Розгляньте репродукції творів Тіціана, Джотто, І. Босха (с. 39–40). На чому акцентує увагу кожен з художників? Яким постає на кожній із цих картин Ісус Христос? А його ненависники?

В Євангеліях ви знайдете багато цікавих притч, переповідених Ісусом Христом. Так, в одній з них ідеться про чоловіка, який знайшов у полі безцінний скарб. Аби зберегти його, чоловік віддав усе, що до того мав. Як і чому це сталося, ви дізнаєтеся з розповіді «Скарб у полі». В іншій притчі розповідається про багатія, який щодня бенкетував і вдягався в розкішний одяг, та жебрака Лазаря, який у струпах лежав біля воріт його будинку й був радий недоїдкам, що залишалися від столу багача й викидалися геть. Та раптом усе змінилося...

Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/y1L4zBo> або QR-кодом, прочитайте ці та інші євангельські притчі. Розгляньте ілюстрації до них. Чи відображають вони, на вашу думку, тему відповідного твору? Обґрунтуйте свою думку.

ТВОРЧО ПОВТОРЮЄМО Й УЗАГАЛЬНЮЄМО ПРОЧИТАНЕ

1. З яких двох великих частин складається Біблія? Про що в них розповідається?
2. Дайте визначення поняття «притча» та проілюструйте його прикладами з відомих вам євангельських притч.
3. Розкрийте моральний зміст однієї з прочитаних біблійних оповідей.
4. Перекажіть близько до тексту оповідь про Каїна та Авеля, використовуючи такі опорні слова та словосполучення: *перша сім'я, брати, рільник, вівчар, час врожаю, принести жертву, зглянутися на жертву, запросити піти в поле, голос крові, заволокою тинятися по землі, покарати семикратно, рушити у вигнання.*
5. У вигляді таблиці складіть і запишіть у зошиті порівняльну характеристику Каїна та Авеля: визначте спільне і відмінне в образах.
6. Перекажіть історію про Великий потоп, супроводжуючи свою розповідь показом ілюстрацій.
7. **Пофантазуйте!** Яким ви уявляєте Ноїв ковчег? Опишіть його, використовуючи опорні слова та словосполучення з тексту «Потоп і Ной», подані в таблиці.

Іменники	Дієслова	Прикметники	Числівники	Прислівники
ковчег корабель лікоть сім'я тварини птахи пожива	побудувати поробити просмолити увійти узяти вижити	величезний найрізноманітніший всілякий	триста п'ятдесят тридцять по двоє	завдовжки завширшки заввишки всередині ззовні

8. Розкрийте зміст біблійної оповіді про Вавилонську вежу. Висловіть своє ставлення до зображеної ситуації.
9. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/g1c20uz> або QR-кодом, розгадайте онлайн-кресворд «Біблійні оповіді».
10. Порівняйте персонажів біблійної оповіді про розп'яття та воскресіння Ісуса з героями притчі про доброго самарянина, яку читали в 5-му класі. Хто з тих, хто перебував біля Христа в останні години його життя і після смерті, був для нього добрий самарянин, а хто – ні?
11. У чому проявилися безмежна любов Христа до людей, його милосердя й сила прощення?
12. **Розвиваємо мовлення.** Скориставшись додатковими джерелами інформації, дізнайтесь і запишіть у зошит значення усталених біблійних висловів: *нести свій хрест; не відають, що творять; терновий вінець; іти на Голгофу.*
13. Скориставшись посиланням <https://forms.gle/jZbEVmcxrp7QCPfk7> або QR-кодом, виконайте перевірочні онлайн-тести до першої частини підручника.

ЧАСТИНА ДРУГА

ЗЛЕТИ ЛЮДСЬКОЇ ФАНТАЗІЇ В МІФАХ НАРОДІВ СВІТУ

Із цієї частини ви дізнаєтеся:

- що таке міф і чим він відрізняється від казки;
- якими бувають міфи;
- які подвиги здійснили Прометей і Геракл;
- як Дедал та його син злетіли в небо та багато інших цікавих речей.

РОЗДІЛ 1

ТАЄМНИЦІ ДАВНІХ МІФІВ

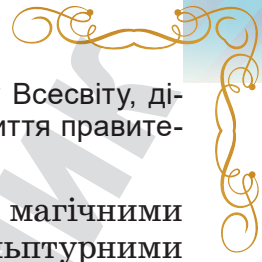

Розгляньте колаж¹ із зображеннями персонажів давніх міфів. Що ви знаєте про цих героїв? Чому, на вашу думку, оповіді про них називаються міфами?

Від перших кроків на своєму історичному шляху людство намагалося розкрити таємниці Всесвіту й життя. Давні люди замислювалися над вельми складними питаннями. Що було, коли ще не було нічого? Як з'явився Всесвіт? Чому за днем настає ніч, а за зимою – весна? Куди і як рухається Сонце? Як було створено перших людей? Хто дав їм знання і навчив ремесел? Звідки взялися закони природного й суспільного життя? Відповідаючи на ці та інші запитання, наші предки складали *міфи*.

¹ *Колаж* – технічний прийом в образотворчому мистецтві, який ґрунтується на введенні у твір різних за фактурою, кольором і стилем предметів.

Міф – стародавня оповідь про походження й будову Всесвіту, діяння богів, таємниці народження й смерті людини, життя правителів і героїв.

Міфічні оповіді тривалий час супроводжувалися магічними ритуалами, танцями, піснями, ілюструвалися скульптурними зображеннями персонажів. Отож у міфі поєднувалися елементи різних царин культурного життя давніх людей. З плином часу ці елементи розвинулися в окремі галузі науки й культури, а самі міфічні оповіді увійшли до скарбниці словесного мистецтва.

Звісно, за тих часів, коли виникали міфи, ще не існувало ані наук у сучасному розумінні, ані досконалих приладів. Основним засобом пізнання світу була фантазія. Спостереження над законами природи й суспільним життям у міфах утілювалися в яскравих *образних картинах*, що змальовували незвичайні події та фантастичних істот (богів, напівбогів, чудовиськ, дивовижних тварин тощо). Наші далекі предки ще не відокремлювали себе від природи, а тому наділяли її людськими якостями. Вони вірили, що річки й зорі – живі істоти, а звірі й дерева мають душу... Давні люди вважали, що світ населений різноманітними божествами, які керують їхніми долями й законами природи. Усе це відбилося в міфах.

Так, у давньогрецьких міфічних оповідях Сонце постає в образі бога Геліоса, який щодня проїжджає небосхилом на розкішній колісниці, оздобленій коштовним камінням. Шлях його вкрай небезпечний, до того ж баскі, норавливі коні потребують твердої руки. Лише Геліос до снаги здійснити цю нелегку подорож. Завдяки його щоденним зусиллям квітне й родить земля.

Наші предки беззастережно вірили в міфи, сприймаючи зображені в них події та образи як цілком реальні. Ба більше: зміст міфів вони вважали істинним, священним знанням, яке можна передавати лише обраним.

Усі давні цивілізації створювали власну *міфологію* (тобто сукупність міфів) з притаманними саме їй сюжетами, богами й героями. Міфологія кожного народу відображає особливості його суспільних норм і життєвих уявлень, природно-кліматичних умов проживання тощо. Скажімо, для племен мая, які колись на-

Світ за уявленням народу фон (Африка)

Картина світу
в міфах вікінгів

Месопотамський бог
Енкі створює першу
людину

селяли територію сучасної Мексики, маїс (кукурудза) був основною їжею, а тому посідав важливе місце в їхніх міфах. Мая поклонялися богу маїсу й вірили, що саме із цієї рослини вищі сили створили людину.

Утім, за всього розмаїття різні міфології мають чимало спільного. Наприклад, у багатьох народів є міфи про походження Всесвіту. Часто в них ідеться про те, що народженню Всесвіту передував Хаос¹, з якого народилися перші космічні стихії, або перші боги. Цікаво, що сам Всесвіт нерідко зображували в образі величезного дерева, яке об'єднує три світи: підземний світ перебуває в його корінні, земний – посередині стовбура, а небесний – у кроні.

У міфологіях народів світу є також оповіді про виникнення перших людей. Зазвичай їхніми творцями виступають боги. Згідно з різними міфічними оповідями, матеріалом для «виготовлення» першолюдей були земля, пісок, глина, деревина, маїсове тісто, кокосовий горіх і навіть пальмове листя.

На основі спільних тем учені поділили міфи на тематичні групи (або цикли). Найвизначніші з них наведено в таблиці.

Тематичні групи міфів

№	Групи міфів	Зміст
1	Міфи про створення і будову світу	Пояснюють, як виник Всесвіт, як у ньому з'явилися світло й темрява, земля і небо, вода й вогонь; як зародилося життя і встановився світовий порядок
2	Міфи про небесні тіла	Оповідують про походження, властивості, рух Сонця, Місяця та зірок
3	Календарні міфи	Глумачать рух календарного часу – зміну дня і ночі, пір року

¹ *Хаос* – тут: первісний стан безформної матерії, протилежний порядку (тобто Космосу).

4	Міфи про кінець світу	Оповідать про загибель і відродження Космосу
5	Міфи про створення людини	Оповідать про походження людей і людської спільноти
6	Міфи про богів	Оповідать про богів, демонів, духів та їхні стосунки
7	Міфи про героїв	Висвітлюють життя знаменитих героїв, їхні випробування і подвиги
8	Міфи про тварин	Відбивають уявлення про окремих тварин як про засновників і священних покровителів певних людських племен

Зазначені тематичні групи побутують у міфологіях багатьох народів. Це пояснюється передусім схожими умовами суспільного й культурного розвитку давніх людей. Є в міфічних оповідях різних культур і схожі сюжети та образи, на основі яких виникли відповідні *мотиви*.

Мотив – сталий елемент певного сюжету, який повторюється в різних творах.

Наприклад, надзвичайно поширеним у світовій культурі є мотив Всесвітнього потопу. Він бере початок у міфах про велику повінь, якою боги покарали людство за численні вади й провини. Міфи багатьох давніх цивілізацій оповідають про те, як вода знищила майже все живе на Землі. Зазвичай ідеться в них і про чудесний порятунок однієї людини або подружжя, яке започаткувало новий рід.

Мозаїка на вратах богині Іштар. Фрагмент архітектурної пам'ятки Вавилону

Не менш популярним є й мотив «золотої доби». Ідеться про часи, коли новостворені люди жили на землі в гармонії з богами й природою, дотримуючись моральних законів. Зго-

дом вони втратили цю гармонію, заплямувавши себе гріхами та ворожнечею. Відтак людство вступило в сумну, сповнену насилля і страждань епоху, на противагу прекрасній «золотій добі» названу «залізною»...

У міфах про створення світу досить часто використовується мотив космічного яйця. Наприклад, у давньокитайському міфі оповідається про те, що спочатку Всесвіт нагадував величезне куряче яйце, у якому зародився першопредок Пань Гу. Вісімнадцять тисяч років він спав і ріс уві сні, а коли прокинувся, розколов яйце на дві половини. Відтак усе легке й чисте (ян) піднялося догори, утворивши небо, а все брудне й важке (інь) опустилося додолу і стало землею. Сам Пань Гу витягнувся від землі до неба, і з його тіла народилися космічні стихії.

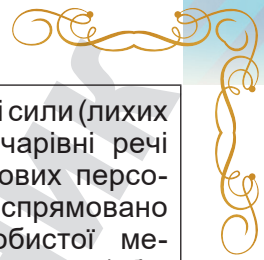
Цікаво, що образ космічного яйця згодом «перекочував» у казки (пригадаймо яйце, у якому було заховано смерть Коція). Цей образ, до речі, посідає важливе місце в православній традиції святкування Великодня, де символізує воскресіння і нове життя.

На позір міфи схожі на казки. Так само, як і казки, вони зображують вигадані події та фантастичних персонажів і містять певні повчання щодо законів буття. І це зрозуміло: адже казка, на думку більшості вчених, виокремилася з міфу й чимало від нього успадкувала. Однак, незважаючи на певну спорідненість, міф і казка істотно різняться. Основні відмінності між ними подано в таблиці.

Відмінності між міфом і казкою

№	Міф	Казка
1	Містив «таємне знання», що як духовний заповіт предків передавалося лише обраним	Містила повчання в розважальній формі й призначалася для широкого загалу
2	Сприймався як істина, у яку беззаперечно вірили	Характеризувалася відсутністю віри слухачів у реальність того, про що розповідала
3	Пояснював порядок життя, походження і будову світу; це пояснення мало характер «священного знання», яке містило елементи релігії, філософії, донаукових знань, звичаїв, моралі, мистецтва тощо	Відображала протистояння людських чеснот і вад: мудрості й нерозважливості, шляхетності й підступності, чесності й лукавства тощо
4	Розповідав про «перші часи», коли народжувався світ і встановлювався світовий порядок	Розповідала про казкову давнину («давним-давно», «за стародавніх часів»)

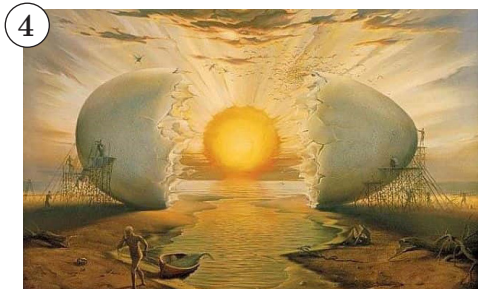
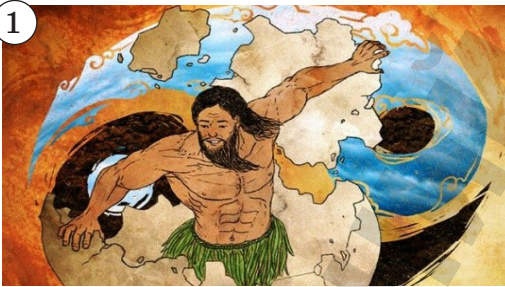
5 Зображував могутні природні стихії (світло, п'ятьму, воду, землю тощо) й надприродні сили, а також правителів і героїв, діяння яких мали велике значення для народу й людства загалом

Зображувала чарівні сили (лихих і добрих чаклунів, чарівні речі тощо), а також казкових персонажів, учинки яких спрямовано на досягнення особистої мети – щастя, добробуту тощо (або, якщо йшлося про героїчні вчинки, – на подолання злої сили, що загрожує рідному краю)

Звісно, нині давні міфи вже не сприймаються як джерело знань. Однак упродовж тисячоліть вони залишаються джерелом натхнення для письменників, малярів, композиторів і представників інших видів мистецтв.

Перевірте себе

1. Дайте визначення понять «міф», «міфологія».
2. Розгляньте ілюстрації до міфів про створення світу й укажіть серед них «зайву». Обґрунтуйте свій вибір.

3. Як і чому виникли давні міфи? Чим вони відрізняються від пізніших наукових пояснень природних і життєвих явищ?
4. Намалюйте в зошиті схематичні позначки для основних тематичних груп міфів.
5. Доберіть приклади до пунктів 3 й 5 таблиці «Відмінності між міфом і казкою» (с. 46–47).
6. Що таке мотив? Наведіть приклади міфологічних мотивів.

РОЗДІЛ 2

З ДАВНЬОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МІФІВ ПРО СТВОРЕННЯ СВІТУ

СОКІЛ-РІД

На початку була пітьма – вічна й безмежна. Ні Землі, ні неба, ні Сонця. Тільки – морок. Густа, холодна й безкінечна ніч. А її пронизувало Око. Звідки летіло воно? І – куди? Нізвідки й у нікуди? І де взялося воно? (...) Око, пролетівши чорне безмежжя впродовж безкінечної кількості часу і не знайшовши краю пітьми, одного разу спинилося. І пустило Сльозу. Чисту-пречисту Росинку.

З неї вродилося диво: Першоптах і Першобог – птиця Сокіл. Його золотаве пір'я осяяло непроникну ніч. Сокіл розправив крила і кружляв над Оком.

І пустив Сокіл золоту Сльозу-Росинку, що впала на Око. І вмить розрослося воно у великий острів серед мороку.

І пустив Сокіл срібну Сльозинку, і впала вона посередині острова, де утворилося озеро Живої Води.

І пустив Сокіл зелену Сльозу-Росинку, і від неї проросли дивовижні квіти й густі високі трави на острові й берегах озера. Тоді Сокіл сів між квіти й став глибоку думу думати.

ПРАДУБ

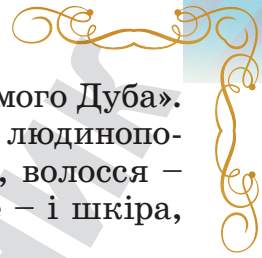
Довго думу свою думав Сокіл. Тьма часу минула. І зніс Сокіл золотий жолудь. І сталося диво: виросло з того жолудя розкішне й могутнє Першодерево. Дуб-Стародуб.

І наче зорі розцвіли на його крилатому гіллі: то вродили молодильні яблука – плоди невмирущості. Стало довкола світло й весело. Тоді злетів Сокіл на вершину Першодерева й сказав: «Я створив Ирій. Тут моє місце на віки вічні. Звідси я творитиму Світ».

БІЛОБОГ І ЧОРНОБОГ

І поринув у свою глибоку думу Сокіл-Рід. І довго-довго думу думав. І зніс він два яйця: Біле і Чорне. Впали вони в озеро Живої Води, і вродилися з них Білий Лебідь і Чорний Лебідь. Попливли вони назустріч один одному і стали люто битися.

Тоді з вершини Дуба-Стародуба сказав їм Сокіл: «Зупиніться!». І лебеді перестали битися. І сказав Сокіл: «Я даю

вам Слово і Розум. Вийдіть з води і станьте обабіч мого Дуба». Вийшли лебеді з води й одразу перетворилися в людиноподібних велетнів. Тільки в одного шкіра була біла, волосся – русяве, очі – блакитні, а в другого все було чорне – і шкіра, і волосся, і очі.

І сказав Сокіл їм: «Зірвіть з дерева по яблуку, з'їжте їх». З'їли велетні по молодильному яблуку і відчували в собі силу неймовірну. І сказав їм Сокіл: «Тепер ви невмирущі боги». І вклонилися йому велетні. І сказав Сокіл білошкірому: «Ти є Білобог. Володар Світла й білого Світу та всього, що створиш у ньому». І сказав Сокіл чорношкірому: «Ти є Чорнобог. Володар ночі й пітьми та всього, що створиш у ній».

І сказав він обом: «Ви є Добро і Зло. Краса і Погань. І ви будете вічно. Бо ви є Життя. І ті, що прийдуть, не зазнають Добра без Зла і Краси – без Погані, тож не знатимуть, що таке життя і навіщо жити в ньому».

Переказ С. Плачинди

Запитання і завдання до прочитаних творів

1. Складіть план до переказу давньослов'янських міфів про створення світу. На основі плану підготуйте усну розповідь.
2. Як зображується первісний хаос, що передував світові?
3. Які природні явища змальовано в цих оповідях?
4. Як пояснюється боротьба добра та зла?
5. Знайдіть приклади використання гіпербол, антитез і трикратних повторів у прочитаних оповідях.
6. **Повфантазуйте!** Яку картину ви намалювали б, якби були художником – ілюстратором прочитаних міфічних оповідей? Що і як на ній було б зображено? Поясніть, чому ви обрали саме таку картину.

РОЗДІЛ 3

БОГИ ТА ГЕРОЇ ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

1. Що ви знаєте про культуру Давньої Греції? Якими здобутками цієї культури людство користується до сьогодні?
2. Назвіть відомих вам героїв давньогрецьких міфів.

Близько чотирьох тисяч років тому на території Стародавньої Греції виникла цивілізація, що спромоглася на дивовижні культурні досягнення. На них як на досконалі взірці орієнтувалися вчені, мислителі й митці різних епох. Деякі

ідеї давніх греків (як-от принцип демократії¹ або проведення Олімпійських ігор) стали невід'ємною складовою нашого життя. Величні архітектурні пам'ятки, чудові статуї, вишукано розписані вази, літературні твори Стародавньої Греції, або, як ще називають цю країну, Еллади, уже багато століть дарують людству велику втіху.

Основою давньогрецької культури була міфологія. На честь богів споруджували храми, міфічних персонажів увічнювали в мармурі та бронзі. На ґрунті міфічних оповідей згодом виникали вірші й поеми, а їх інсценізації започаткували знаменитий давньогрецький театр.

Давні греки створили численний *пантеон* (так називається сукупність богів певної міфології на чолі з верховним богом). Давньогрецький пантеон охоплював два покоління богів і титанів² доісторичних часів; товариство богів-олімпійців (третє покоління богів), що оселилося на горі Олімп; понад десять богів земних вод; понад п'ять богів повітря; дев'ять богів смерті й підземного світу; дев'ять муз, а також багато інших богів, гігантів, циклопів, чудовиськ і героїв³.

Зевс

Аїд

Афіна Паллада

Гефест

Гермес

¹ *Демократія* – форма управління, політичний лад, за якого верховна влада належить народові.

² *Титани* – боги першого покоління, народжені в шлюбі богині землі Геї та бога неба Урана. Ці найдавніші боги уособлювали могутні стихії природи з усіма її катастрофами. Давні греки уявляли титанів нерозумними, позбавленими почуття міри створіннями, що наосліп застосовують свою величезну силу. Десять років тривала війна титанів з поколінням молодших богів на чолі із Зевсом. Зрештою Зевс переміг, а титанів було скинуто в безодню Тартар.

³ *Герої* – сини богів, народжені смертними жінками. Їх було наділено надлюдським зростом і невичерпною енергією. Герої вершили подвиги, брали на себе важкий тягар заради всього людства або заради улюбленої країни чи міста.

За уявленнями давніх греків, боги жили на священній горі Олімп. Звідти вони правили світом, спостерігали за людьми й активно втручалися в їхні долі. Чарівна їжа амброзія та чудодійний напій нектар дарували богам безсмертя і вічну молодість.

За часів богів-олімпійців владу над світом було поділено між трьома братами. Підземне царство мертвих належало богу смерті Аїду¹, морське царство – богу Посейдону, а земним царством правив грізний Зевс. Йому підкорялися всі інші боги та люди. Грім і блискавка були знаряддям його сили й влади. Тому давні греки називали Зевса Громовержцем.

Зевс одружився з Герою – покровителькою шлюбу й родини. Їхній син Гефест був богом вогню та ковальства. За дружину він узяв першу красуню Олімпу Афродіту – богиню кохання й краси. Інший син Зевса та Гери – жорстокий Арес – сіяв серед людей ворожнечу й розпалював війни.

На Олімпі жили також діти Зевса, народжені від інших богинь: посланець Зевса, покровитель подорожніх, торгівлі й шахрайства Гермес; бог рослинного світу й виноградарства Діоніс; близнюки Аполлон (бог світла, знань, мистецтв і наук) та Артеміда (богиня полювання й плодючості, захисниця всього живого на землі).

Однією з найвизначніших богинь давньогрецького пантеону була Зевсова донька Афіна Паллада, яка з'явилася на світ з голови батька зі щитом і списом у руках. Її вважали богинею мудрості, праці, справедливої війни, законодавицею і захисницею державності.

У чому своєрідність давньогрецької міфології?

Боги в давньогрецькій міфології дуже схожі на людей: вони приятелюють і сваряться, жартують і гніваються, здатні на співчуття і жорстоку помсту.

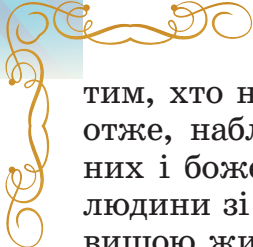
Осмишуючи характери та взаємини богів, елліни вчилися краще розуміти самих себе, оцінювати власні чесноти й недоліки. Водночас у давньогрецькій міфології боги представлені людині як наймудріші безсмертні істоти, що мають над нею безмежну владу й визначають її долю.

Пергамський вітвар (фрагмент)

Життям людини, згідно з міфами Еллади, керували боги й закони, установлені від часів створення світу. Порушники цих законів підлягали суворим покаранням. Найгірше ж велося

¹ Аїдом давні греки називали також сам підземний світ.

тим, хто намагався подолати межі людських можливостей, а отже, наблизитися до богів. Тим часом дотримання природних і божественних законів визнавалося запорукою гармонії людини зі світом, а вона для давніх греків була ідеалом, найвищою життєвою метою. Саме тому однією з найважливіших людських чеснот у Давній Греції вважалося почуття міри.

Одне з найпочесніших місць у культурі Еллади посідало мистецтво. У давньогрецькому пантеоні навіть існували богині, «відповідальні» за різні його види, – музи і їхній покровитель, олімпієць Аполлон. Елліни високо цінували творчість і талант. Захоплення звершеннями обдарованих скульпторів, майстрів вазопису, архітекторів, поетів утілювалося в їхній міфології. Найвідоміші персонажі міфів про мистецтво – скульптор Пігмаліон і співець Орфей – набули в європейській культурі значення символів генія, здатного творити справжні дива.

Численні давньогрецькі міфи оповідають про подвиги знаменитих героїв, найпопулярнішими з яких є Прометей і Геракл. Прометей – титан, цар скіфів, наділений даром пророцтва (ім'я його в перекладі означає «той, хто мислить наперед», або «той, хто передбачає»). Елліни шанували Прометея як заступника й навчителя смертних, вважали, що саме він створив перших людей, виліпивши їх із глини. Утім, найбільшим подвигом цього героя стало викрадення у Зевса небесного вогню, який відкрив людству шлях до цивілізації. За це Прометея було суворо покарано, та, незважаючи на жахливі муки, він не розкався. Подвиг Прометея вважається взірцем самовідданого вчинку, а сам герой став одним з вічних образів світової культури.

До образу Прометея не раз зверталися українські письменники. Так, прометеївські мотиви посідають важливе місце у творчості Т. Шевченка. З них, зокрема, розпочинається його поема «Кавказ»:

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію політі.

Споконвіку Прометея
Там орел карає...

Відлунюють в образі Прометея також слова, сказані Шевченком про самого себе: «Караюсь, мучуся, але не каюсь».

Дочкою Прометея часто називають Лесю Українку. У вірші «Хай буде тьма...» поетеса пов'язала прагнення свободи в серцях поневолених людей з іскрами Прометеевого вогню.

Ліна Костенко, сучасна українська поетеса, теж зверталася до образу Прометея:

Вітри гули віолончеллю, писали пальми акварель.
Я вчора бачила ту скелю, де був прикутий Прометей. (...)
Тут берегів амфітеатри, і море міниться од барв.
О Прометею! Варто?!
– Варто! –
так він сказав мені з-за хмар.

Отже, створений еллінами образ Прометея з повним правом можна назвати часточкою української культури.

Інший популярний герой давньогрецьких міфів, Геракл, уславився як непереможний богатир і борець зі злом. Вважалося, що батьком Геракла був сам Зевс, а матір'ю – Алкмена, дочка мікенського володаря. Коли Геракл мав з'явитися на світ, Зевс заприсягнувся, що немовля, яке народиться в цей день, буде правити містом Мікени. Однак ревнива богиня Гера зробила так, що Зевс змушений був віддати царську владу іншому хлопчику – Еврісфею. Відтак Гераклу довелося впродовж багатьох років служити боязкому й заздрісному цареві. Під час служби в Еврісфея Геракл здійснив дванадцять знаменитих подвигів. У цих діяннях герой виявив силу духу, винахідливість, розум, витривалість, а головне – щире співчуття до людей. Його ім'я стало загальною назвою людини, наділеної богатирською міццю.

Фідій. Статуя Зевса
Олімпійського
(реконструкція)

У VIII–VI ст. до н. е. греки почали активно освоювати нові землі, засновуючи колонії. Дорога на північний схід привела їх до узбережжя Понту Евксинського («Гостинного моря») – так вони називали Чорне море. У Північному Причорномор'ї на території сучасної України утворилося понад 30 грецьких колоній. Прибульці привозили із собою не лише майно для господарювання, а й звичаї своєї батьківщини. Особливо шанували вони Геракла. Уважалося, що Геракл, який багато часу проводив у подорожах, допомагав колоністам прокладати дороги, долати перешкоди, упо-

корювати грізних хижаків. Знайдені під час розкопок монети свідчать про культ героя в Херсонесі, Ольвії, Пантикапеї. Тож Геракл був покровителем і захисником сьгоднішніх українських земель.

- 1 – Геракл з луком і стрілою.
2 – Голова Геракла в левовій шкурі.
3 каталогу монет Боспорського царства в Пантикапеї (V ст. до н. е.)

Давньогрецька міфологія – одне з найзначніших надбань стародавнього світу. Вона справила величезний вплив на культурний розвиток інших народів. І передусім – на культуру Давнього Рима, яка формувалася на основі цієї міфології і багато в неї запозичила. Чимало богів з давньогрецького пантеону перейшли до давньоримського, змінивши свої імена. Наприклад, Зевс став Юпітером, його дружина Гера – Юноною, Посейдон – Нептуном, Афродіта – Венерою, Гефест – Вулканом... Однак значення давньогрецької міфології сягає далеко за межі стародавнього світу, адже вона й нині залишається потужним джерелом європейської культури.

Важко переоцінити значення давньогрецької міфології для європейської культури. Годі й намагатися назвати всі твори, що виникли за різних часів на основі її сюжетів та образів. Закарбовані в давньогрецьких міфах уявлення про гармонію, красу, моральні закони, єдність людини із Всесвітом стали підмурівком європейських цінностей.

У своєму вірші «Боги Еллади» видатний німецький поет кінця XVIII – початку XIX ст. Фрідріх Шиллер уподібнює світ давньогрецької міфології до ідеалу «золотої доби», який незворотно пішов у минуле:

Інший світ за вашого правління
Був, Еллади світлої боги!
Ви вели блаженні покоління
На казкові щастя береги.
Люди ще були тоді, як діти, –
Радісні, безхитрісні, прості,

У вселенським храмі Афродіти
Всі вклонялись красоті. (...)

Так пішли, узявши все високе,
Все прекрасне, чим душа жива,
Всі кольори, всі життєві соки,
Нам лишивши спомини-слова...¹

¹ Переклад М. Лукаша.

Яким постає світ Давньої Еллади в прочитаному уривку? Розкрийте зміст чотирьох останніх рядків.

Перевірте себе

1. Складіть у зошиті словничок давньогрецького пантеону за таким зразком:

Аїд – брат Зевса, бог смерті, цар підземного світу мертвих. Зевс – верховний бог, володар земного царства, громовержець.

2. Які уявлення давніх греків про природу, життя та людей відбилися в їхніх міфах? Що ви знаєте про Геракла й Прометея?

3. Як давньогрецька міфологія вплинула на європейську культуру? Наведіть приклади.

4. Наведіть приклади зв'язків української культури з давньогрецькою міфологією та історією.

5. **Робота в групах. Мандруємо інтернетом.** Скориставшись додатковими джерелами інформації, зокрема інтернет-мережею, підготуйте виступ на пропонувану тему й проілюструйте його трьома слайдами (або ілюстраціями). *Група 1.* «Як Зевс став господарем Олімпу»? *Група 2.* «Подвиги Геракла».

РОЗДІЛ 4

З ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МІФОЛОГІЇ

МІФ ПРО ПРОМЕТЕЯ

(Скорочено)

За сивої давнини, коли над усім світом панував іще не Зевс, а його батько Кронос, люди, що тільки-но розселилися по землі, були кволі, безсилі, лякливі. Вони не вміли ні думати, ні розуміти того, що бачили довкола. З острахом дивилися вони на грозові хмари й на пекуче сонце, на безкрає море й на височенні гори. І здавалося людям, що то могутні божественні істоти.

Від усього, що їх лякало, люди мерщій ховалися у свої глибокі підземні нори, наче кроти. Не було тоді в людей ані світлих жител, ані вогнищ родинних, їли вони тільки траву та сире коріння, а м'яса й не куштували, бо не знали мисливства.

Згодом владу над усім світом здобув Зевс, що скинув батька в Тартар – у найглибше дно землі й моря, що лежить далеко під царством мертвих, похмурим Аїдом. Зі своєї небесної осяйної височини Зевс і не дивився на нужденних людей, а ті ледь животіли серед незбагненої, ворожої природи.

Скільки їх гинуло від хвороб і голоду, в боротьбі з жорстокою стихією! Так би зачах і загинув назавжди рід смертних людей, якби не став їм на захист і допомогу найблагородніший серед безсмертних – титан Прометей. (...)

Прометей мав благородне, велике серце, він перший зглянувся на людей, навчив їх будувати світлі житла, плавати на човнах, напинати вітрила, полювати лісову звірину, приручати тварин. Він перший запряг у ярмо дикого бика, перший приборкав вільного коня, і ті стали вірними помічниками людини. Прометей навчив смертних лікуватися цілющим зіллям, знаходити путь по зорях і лету птахів, навчив добувати із землі мідь, золото й срібло та користуватися щедрими дарами природи.

А громовладний Зевс і далі не зважав на людей. Тим часом його сини й доньки – молоді боги, що безжурно жили на Олімпі, – зацікавилися тими дрібними істотами, які сновигали десь далеко вниз, на землі. Знічев'я безсмертні навіть узялися допомагати людям, навчати ремесел і хліборобства, але за те зажадали від них великої шани й багатих дарів.

Щоб укласти таку угоду, якось зібралися обидві сторони. Від богів виступав Зевс, від людей – титан Прометей, хоч сам був безсмертний. Він побоювався, що люди не зможуть протистояти богам, і поспішив їм на допомогу.

Титан так уболівав за долю смертних, що вдався навіть до хитрощів. Коли привели жертвовного бика, він сам зарізав його й поділив тушу на дві частини. До більшої купи поскладав самі кістки, але прикрив їх гарним, лискучим жиром, а меншу, де було смачне м'ясо, Прометей загорнув у брудну бичачу шкуру, ще й поклав зверху гидкі тельбухи.

Г. Ф. Фюгер.
Прометей несе людям
вогнь. 1817 р.

– Батьку наш Зевсе, вибери собі яку хочеш частину, – лукаво запросив Прометей. – Те, що ти вибереш, люди надалі віддаватимуть безсмертним богам.

Як Прометей і сподівався, Зевс узяв собі купу більшу й кращу на вигляд. Відтоді смертні почали їсти м'ясо, а кістки спалювати на шану безсмертним.

Розлютився Зевс, збагнувши, як обдурив його Прометей заради тих смертних нікчем. Страшно заgrimів він з темнохмарного Олімпу і жбурнув на землю вогненні стріли-блискавиці. А потім надумав кару, аби дошкулити Прометееві: він відмовив смертним у тому, що було їм доконче потрібне, – у життєдайнім вогні.

– Хай їдять м'ясо, але сире! – grimів люто Зевс.

Люди не варили їжі, не світили в домівках, не грілися коло багать, і було те життя без вогню злиденним животінням.

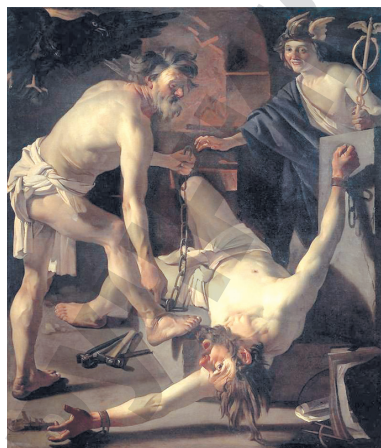
Пожалів людей своїм великим серцем титан Прометей і сміливо порушив Зевсову заборону. Якось він перестрів Афіну Палладу, любу Зевсову дочку. Богиня мудрості була завжди прихильна до титана, тож він і попросив її відчинити йому потай двері чорного ходу, що вів до Зевсового палацу, – адже Прометею було вже невільно з'являтися на Олімпі. Афіна Паллада так і зробила, гадаючи, що Прометееві цікаво поглянути на новий витвір бога-митця Гефеста – на людей із щирого золота, що, наче живі, слугували богам.

А Прометей, опинившись у Зевсовій оселі, мерщій узяв з божественного вогнища невеличку іскру, сховав її в порожній очеретині та й приніс людям на землю.

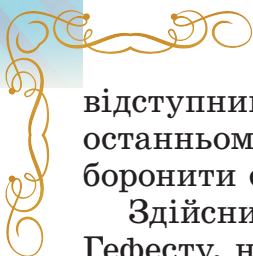
Відтоді засяяли, заяскріли веселі вогнища на землі. Навколо них люди збиралися цілими родинами, смажили м'ясо, грілися, танцювали. Люди зажили тепер веселіше, дружніше, і з того щиро радів титан Прометей. Він навчив їх приборкувати вогонь, виплавляти мідь, кувати зброю, і люди стали дужчі, сміливіші, вони вже не схилялися покірно перед своєю долею. Завдяки Прометееві вони навчилися думати і тоді, мабуть, уперше відчули себе людьми.

Та чорним грозовим буревієм насувався на відважного титана страшний гнів всевладного Зевса. Ніхто у світі ще не порушував так зухвало його заборони, ніхто не наслідювався повставати проти нього, батька всіх безсмертних і смертних.

У шаленій нестямі Зевс звелів закувати титана Прометея в кайдани й припнути на самому краю стрімкої скелі, щоб

Д. ван Бабурен. Гефест і Прометей. 1623 р.

відступник висів там довгі століття. Таку кару надумав Зевс останньому з роду титанів, що насмілювався змагатися з ним і боронити слабосильних, нікчемних людей.

Здійснити цю кару Зевс доручив своєму кульгавому сину Гефесту, неперевершеному митцеві й ковалю. А в помічники йому дав двох своїх вірних слуг – Силу і Владу, суворих, безжальних, жорстоких. Прикро було Гефестові коритися Зевсовій волі, бо він щиро шанував Прометея, але не послухатися рідного батька не міг.

Туди, де кінчається пустельна країна диких скіфів і велично здіймається до неба бескеття¹ Кавказу, Сила й Влада привели непокірного титана, а за ними шкутильгав бог Гефест.

Гефест був кульгавий з дитинства, бо колись розгнівався на нього Зевс і, схопивши малого за ногу, швиргнув геть з Олімпу. Довго летів Гефест, цілий день, а надвечір упав на скелястий острів Лемнос і відтоді став шкутильгати. Відтоді ж навіки оселився в його серці страх перед Зевсом. Той страх примусив його й тепер скоритися могутньому батькові. Знову тяжко зітхає Гефест і здіймає величезний молот, щоб прикувати Прометея до стрімкої кручі.

– Бий молотом дужче, дужче! – суворо наказує Влада. – Щоб Прометей не зміг у путах і поворухнутися. Та не зітхай, не стогни, він же Зевсів ворог, злочинець.

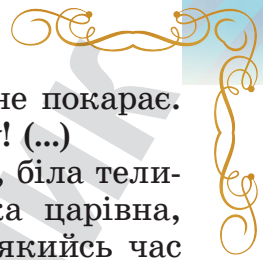
– Яке огидне моє ремесло! – розпачливо вигукує Гефест. – Хай би хто інший ним володів, тоді я не мусив би приковувати друга до скелі. О Прометею, сину великої Феміди! Я сам плачу з твоєї тяжкої муки, та мушу коритися невблаганному Зевсові.

Знову й знову гупає молот, від нього йде стоголоса луна, і здається, то стогнуть похмурі Кавказькі гори. Нарешті титана прикуто. (...)

Ані словом не озивається гордий богоборець. Навіть не дивиться, як ідуть геть Сила й Влада, кремезні, наче витесані з каміння, а за ними шкутильгає ще дужче Гефест. Тільки коли вони зникли за горами й навколо залягла мертва тиша, Прометей застогнав і голосно крикнув:

– О божественний ефіре! О мати-земле і сонце ясне, всевидюще! О бистрокрилі вітри, хвилі невтомного моря! Погляньте, як покарав мене Зевс за те, що я був прихильний до

¹ *Бескеття* – гори, скелі; великі кам'яні виступи.

смертних і приніс їм вогонь. Я знав, що Зевс мене покарає. Страшні мої муки, та я не зрікаюся свого вчинку! (...)

Якось до Кавказьких гір заблукала нещасна Іо, біла телиця. Колись вона була смертна дівчина, аргоська царівна, така гарна, що в неї закохався сам Зевс. Та за якийсь час вона теж стала жертвою всевладного бога. Обернена в сніжно-білу телицю, вона тікала світ за очі від гедзя, якого наслала на неї заздрисна Гера.

Отак, тікаючи від гедзя, майже божевільна з болю, Іо опинилася серед Кавказьких гір і от добігла до скелі, де був прикутий Прометей.

Хоч титан сам тяжко страждав, та його схвилювала доля нещасної дівчини, що стала жертвою жорстоких богів. Він чув про неї ще від своєї матері, віщії Феміди, і знав, що поперед у Іо ще багато поневірянь і мук. (...)

▶ Прометей провістив Іо, що в майбутньому її ім'я буде уславлено, а Зевс втратить владу. Почувши це пророцтво, Громовержець розгнівався, але, щоб дізнатися, коли і як може позбутися трону, послав до Прометей Гермеса. ▲

Гермес узув свої сандалії з маленькими золотими крильцями й невдовзі опинився біля Кавказької скелі.

– Слухай мене, Прометей, – владно мовив Гермес. – Батько всіх безсмертних і смертних хоче довідатись, що означають твої слова.

– Яка зарозуміла мова в цього прислужника богів! – вигукнув Прометей. – Хай Зевс не сподівається зробити і з мене такого прислужника. Я не проміняю свої страшні муки на ганебне рабство.

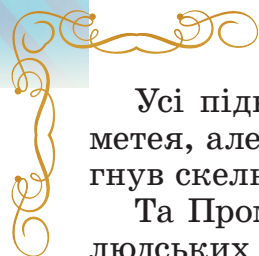
– Я не раб, а бог і вісник богів.

– Ненавиджу я всіх богів. А ти, Гермесе, маєш розум, наче в хлопчиська, коли гадаєш щось від мене дізнатися. І Зевс не дізнається, поки не звільнить мене від кайданів.

– А ти не боїшся, що Зевс розгнівається ще дужче?

– Хай шаленіє, хай гримить з гніву й спалює скелі пекучим вогнем чи засипає крижаним снігом – усе одно він не вирве з моїх вуст жодного слова.

Зненацька розлігся оглушливий грім, задвигтіла земля, захиталися скелі, сліпучо-вогненні блискавки розкрояли небо. Знявся рвучкий вітер, море збурилося й помчало на берег. Небо, море, земля наче злилися в одно, усе гуркотіло, стогнало, рехло.

Усі підвладні йому стихії Зевс кинув на прикутого Прометея, але той і не думав коритися. Тоді Громовержець звергнув скелю разом з непереможним титаном у чорну безодню.

Та Прометей був безсмертний. Збігли тисячоліття, багато людських поколінь пройшли по землі, і тоді Зевс знову підняв з безодні титана, сподіваючись дізнатися про свою долю. Однак нескорений Прометей мовчав, і батько всіх безсмертних і смертних вигадав йому ще тяжчу кару: знову висів Прометей, прикутий до Кавказької скелі, нестерпно палило його сонце, сікли дощі, шарпали люті вітри, і щодня прилітав туди величезний Зевсів орел, гострими пазурами розривав титанові груди та дзюбав йому печінку. За ніч кривава рана загоювалася, але наступного дня знову прилітав орел і знову люто шматував могутнє Прометеєве тіло.

Ці страшні муки тривали тисячоліття, але ніщо не могло здолати титана. Жодного разу не попросив він пощади в Зевса, не зрікся своєї приязні до смертних. Сам Громовержець уже хотів помиритися з ним, бо й досі не знав тієї таємниці про себе. Із Зевсової волі пішла до свого сина богиня Феміда. Гірко плачучи, просила вона Прометея помиритися із Зевсом, і материнське горе, страшніше за всі муки, розчулило непохитного титана – він розкрив свою таємницю. (...)

Переказ К. Гловацької

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Яким було життя людей за часів правління бога Кроноса? Чи змінилося воно відтоді, як влада перейшла до Зевса?
2. Чого люди навчилися завдяки Прометею? Чому титан допомагав смертним? Обґрунтуйте відповідь цитатами з тексту.
3. Як Прометей обдурих Зевса під час укладання угоди між богами й людьми? Які риси характеру героя виявилися в цьому епізоді?
4. Як і заради чого Прометей викрав небесний вогонь? Яке значення для людей мав цей учинок титана?
5. Як було покарано Прометея і як він витримав покуту? Які риси характеру героя розкрилися в цьому випробуванні?
6. **Робота в парах.** Складіть цитатний план образу Прометея. Підготуйте на його основі усну розповідь про героя.
7. Знайдіть у міфі про Прометея антитези та випишіть їх у зошит. Усно визначте їхню роль у творі.
8. Розгляньте репродукцію картини Г. Ф. Фюгера «Прометей несе людям вогонь» (с. 56). Кого і як на ній зображено? Які кольори обрав художник для розкриття свого задуму?
9. **Розвиваємо мовлення.** Напишіть твір-мініатюру на тему «І сьогодні не згас вогонь Прометея».

10. Пофантазуйте! Уявіть, що Прометей потрапив у наш час. Який подвиг для сучасного людства він міг би здійснити? Запишіть свою версію в зошиті.

ЛЕРНЕЙСЬКА ГІДРА

Другий подвиг Геракла

Після першого подвигу Еврісфей послав Геракла вбити Лернейську гідру. Це була потвора з тілом змії і дев'ятьма головами дракона. Як і Немейський лев¹, гідра була породжена Тіфоном² і Східною³.

Жила гідра в болоті коло міста Лерни і, виповзаючи зі свого лігвища, нищила цілі стада й спустошувала всі околиці. Боротьба з дев'ятиголовою гідрою була небезпечна, тому що одна з голів її була безсмертною.

Вирушив у дорогу до Лерни Геракл із сином Іфікла Іолаєм. Прибувши до болота біля міста Лерни, Геракл залишив Іолая з колісницею в ближньому гаю, а сам пішов шукати гідру. Він знайшов її в оточеній болотом печері. Розпikши до червоного жару стріли, почав Геракл пускати їх одну за одною в гідру. Розлютили гідру стріли Геракла. Вона виповзла, звиваючись укритим блискучою лускою тілом, з пiтьми печери, грізно піднялася на величезному хвості й хотіла вже кинутися на героя, але наступив їй син Зевса ногою на тулуб і притис до землі. Своім хвостом гідра обвилася навколо ніг Геракла й силкувалася звалити його. Як непохитна скеля, стояв герой і помахами своєї важкої палиці одну за одною збивав голови гідри. Мов вихор, свистіла в повітрі палиця; злітали голови, однак гідра була жива.

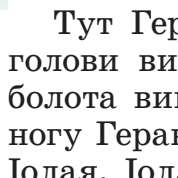

Джон Сінгер Сарджент.
Геракл. 1921 р.

¹ *Немейський лев* – величезний страхітливий лев, який жив біля міста Немей й спустошував околиці. За наказом Еврісфея Геракл його вбив. Це був перший подвиг героя.

² *Тіфiн* – могутній потворний велетень, уособлення вогнених руйнівних сил землі та її випарів.

³ *Східна* – напівжінка-напівзмія, яка породила багато чудовиськ.

Тут Геракл помітив, що в гідри на місці кожної збитої голови виростають дві нові. Прийшла й допомога гідрі: з болота виповз потворний рак і впився своїми клішнями в ногу Геракла. Тоді герой покликав на допомогу свого друга Іолая. Іолай убив потворного рака, запалив частину ближнього гаю і палаючими стовбурами дерев припікав гідрі шиї, з яких Геракл збивав своєю палицею голови. Нові голови вже не виростали. Дедалі слабше гідра опиралася синові Зевса.

Нарешті й безсмертна голова злетіла. Потворна гідра була переможена й упала мертвою на землю. Глибоко закопав її безсмертну голову переможець Геракл і привалив її величезною скелею, щоб не могла вона знову вийти на світ. Потім великий герой розтяв тіло гідри й занурив у її отруйну жовч свої стріли. З того часу рани від стріл Геракла стали невилгойними. З великим тріумфом повернувся Геракл у Тіринф. Але там чекало на нього нове доручення Еврісфея.

Переказ *М. Куна*
Переклад *Ю. Іванченка*

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Опишіть Лернейську гідру, з якою бився Геракл. Як героєві вдалося здолати чудовисько?
2. Які риси вдачі Геракла виявилися в битві з Лернейською гідрою? Обґрунтуйте відповідь прикладами з тексту.
3. Знайдіть у переказі міфу приклади гіперболи та порівняння. Придумайте власні гіперболи та порівняння для опису двобою Геракла з гідрою.
4. **Робота в групах.** Виконайте нижчеподані завдання, занотувавши основні тези до зошита. *Група 1.* Порівняйте битву Геракла з Лернейською гідрою та будь-яку з казок про боротьбу героя зі змієм (драконом). Визначте спільні й відмінні елементи в сюжетах цих творів. *Група 2.* Порівняйте біблійного героя Самсона та героя давньогрецьких міфів Геракла, знайдіть спільне й відмінне. *Група 3.* Порівняйте образи Геракла та Прометея. Чому, на вашу думку, вони стали улюбленими героями давніх греків?
5. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/KCyRSsK> або QR-кодом прочитайте про інші подвиги давньогрецького героя.
6. Складіть і запишіть сенкан про Геракла. **Зверніть увагу:** сенкан – це вірш, що складається з п'яти рядків і має таку будову:
  1. *Перший рядок* – тема (один іменник).
  2. *Другий рядок* – опис теми (два прикметники).
  3. *Третій рядок* називає дію, пов'язану з темою (три дієслова).
  4. *Четвертий рядок* висловлює ставлення до теми, почуття (фраза переважно з чотирьох слів).
  5. *П'ятий рядок* – висновок (один іменник – синонім до слова, що визначає тему).

Зразок:
Геракл,
Мужній і сміливий,
Бореться, думає, допомагає.
Перемагає тисячі перешкод і труднощів.
Герой.

7. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/m1c2vJV> або QR-кодом, візьміть участь в онлайн-грі «Подвиги Геракла».

НАРЦИС (Скорочено)

Та якщо хтось не шанує золотосіяної Афродіти, відкидає дари її, повстає проти її влади, того нещадно карає богиня кохання. За це покарала вона сина річкового бога Кефіса й німфи¹ Лавріони, прекрасного, але холодного й гордого Нарциса. Нікого не любив він, окрім самого себе, лише себе вважав гідним любові.

Дж. В. Вотерхауз. Нарцис та Ехо. Фрагмент. 1903 р.

Якось, коли Нарцис заблукав у густому лісі під час полювання, побачила його німфа Ехо. Німфа не могла сама заговорити з Нарцисом. На ній тяжіла кара богині Гери: мовчати повинна була німфа Ехо, а відповідати на запитання вона могла лише повторюючи їх останні слова. Із захопленням дивилася Ехо на стрункого красеня юнака, схована від нього лісовою гущавиною. Нарцис розирнувся навколо, не знаючи, куди йому йти, і голосно крикнув:

- Гей, хто тут?
- Тут! – почулася відповідь Ехо.
- Іди сюди! – вигукнув Нарцис.
- Сюди! – відповіла Ехо.

З подивом озирється прекрасний Нарцис на всі боки. Нікого немає. Здивований цим, він голосно вигукнув:

- Сюди, швидше до мене!

¹ *Німфа* – божество природи, її життєдайних і плодоносних сил. Давні греки вважали, що існують німфи річок, морів, джерел, озер, гір, дерев та інші.

І радісно відгукнулась Ехо:

– До мене!

Простягаючи руки, поспішає до Нарциса німфа з лісу, але гнівно відштовхнув її прекрасний юнак. Пішов він поспішно від німфи й сховався в темному лісі.

Сховалася в лісовій непрохідній гущавині й знехтувана німфа. Вона страждає від кохання до Нарциса, нікому не показується, і тільки сумно відгукується на кожний поклик нещасна Ехо.

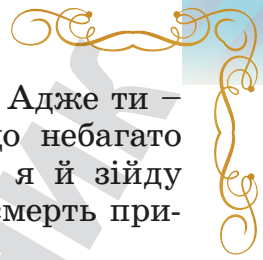
А Нарцис лишився, як і раніше, гордим, самозакоханим. Він відкидав кохання всіх. Багатьох німф зробила нещасними його гордість. І якось одна зі знехтуваних ним німф вигукнула:

– Покохай же й ти, Нарцисе! І хай не відповідає тобі на твою любов людина, яку ти покохаєш!

Здійснилося побажання німфи. Розгнівалася богиня кохання Афродіта на те, що Нарцис відхиляє її дари, і покарала його. Якось навесні під час полювання Нарцис підійшов до струмка й захотів напитися холодної води. Ще ніколи не торкалися вод цього струмка ні пастух, ні гірські кози, жодного разу не падала в струмок зламана гілка, навіть вітер не заносив у струмок пелюстків пишних квітів. Вода його була чиста й прозора. Як у дзеркалі, відбивалося в ній усе навколо: і кущі, що розрослися на березі, і стрункі кипариси, і блакитне небо. Нахилився Нарцис до струмка, спершив руками на камінь, що виступав з води, і віддзеркалився в струмку весь, в усій своїй красі. Отут-то й спіткала його кара Афродіти. З подивом дивиться він на своє відображення у воді, і велике кохання опановує його. Зачаровано дивиться Нарцис на своє відображення у воді, він манить його, кличе, простягає до нього руки. Нахиляється Нарцис до води, щоб поцілувати своє відображення, але цілує тільки холодну, прозору воду. Усе забув Нарцис; він не йде від струмка; не відриваючись, милується самим собою. Він не їсть, не п'є, не спить. Нарешті у відчаї вигукує Нарцис, простягаючи руки до свого відображення:

– Ох, хто ще страждав так жорстоко?! Нас розділяють не гори, не моря, а тільки смужка води, і все-таки не можемо ми бути з тобою разом. Вийди ж із струмка!

Замислився Нарцис, дивлячись на своє відображення у воді. Раптом його вразила жахлива думка, і тихо зашепотів він своєму відображенню, нахилившись до самої води:

– О лихо! Я боюсь, чи не покохав я самого себе! Адже ти – це я сам! Я люблю самого себе. Я почуваю, що небагато лишилося мені жити. Ледве розцвівши, зів'яну я й зійду в похмуре царство тіней. Смерть не лякає мене; смерть принесе кінець мукам кохання.

Залишають сили Нарциса, блідне він і почуває вже наближення смерті, але все ж не може відірватися від свого відображення. Плаче Нарцис. Падають його сльози в прозорі води струмка. Дзеркальною поверхнею води пішли кола, і зникло прекрасне відображення. З жахом вигукнув Нарцис:

– О, де ти? Повернись! Залишся! Не покидай мене, адже це жорстоко.

– О, дай хоч подивитися на тебе!

Але ось знову спокійна вода, знову з'явилося відображення, знову, не відриваючись, дивиться на нього Нарцис. Тане він, мов роса на квітах у промінні гарячого сонця. (...)

Схилилася Нарцисова голова на зелену прибережну траву, і темрява смерті вкрила його очі. Помер Нарцис. Плакали в лісі молоді німфи, плакала Ехо. Приготували німфи юному Нарцисові могилу, але коли прийшли по його тіло, то не знайшли його. На тому місці, де схилилася на траву Нарцисова голова, виросла біла запашна квітка – квітка смерті; нарцисом називають її.

Переказ *М. Куна*
Переклад *Ю. Іванченка*

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Перечитайте початок оповіді про Нарциса. На що спрямовує читача цей фрагмент?
2. Як схарактеризовано Нарциса в тексті? Наведіть відповідні цитати.
3. За що і як було покарано героя?
4. **Подискутайте!** Чому, на вашу думку, Нарцис не помічає краси та любові інших?
5. За поданими ключовими словами схарактеризуйте образ Нарциса й доберіть до них приклади з тексту: *самозакоханість, холодність, нездатність любити, байдужість, зверхність, гординя, егоїзм.*
6. Визначте основну думку міфу про Нарциса й сформулюйте її одним реченням.
7. **Розвиваємо мовлення.** У зошиті намалюйте квітку нарциса і поряд із квіткою додайте ще п'ять-шість окремих («обірваних») пелюсток. На «обірваних» пелюстках запишіть, що втратив юнак. На пелюстках самої квітки позначте, що, на вашу думку, мав би зробити Нарцис, аби бути щасливим.

ДЕДАЛ ТА ІКАР

(Скорочено)

Колись, за сивої давнини, в Афінах жив великий митець, різьбяр і будівельник Дедал, нащадок царського роду. Кажуть, сама Афіна Паллада, премудра богиня, навчила його різних ремесел. Він зводив великі палаци й храми, що вражали всіх своєю стрункою будовою, а для тих палаців і храмів сам різьбив з дерева постаті безсмертних богів, такі гарні, що потім люди століттями дбайливо їх зберігали.

До Дедала статуї робили у вигляді нерухомих, наче скам'янілих людей, руки в них були міцно притиснені до тулуба, ноги стулені, очі заплющені. Дедал сміливо почав різьбити інакше: розплющив своїм постатям очі, звільнив їм руки й ноги та ніби надав їм рухливості. Здавалося, вони от-от ворухнутья і підуть. Тому жерці в деяких храмах прив'язували Дедалових дерев'яних богів, щоб вони часом не повтікали.

Учнем Дедала став його небіж Талос, ще підліток, але такий тямущий і здібний, що сам Дедал чудувався, як швидко хлопець од нього все переймає і сам уже створює дивовижні речі.

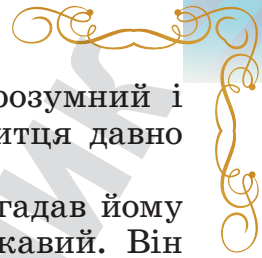
Якось Талос знайшов на землі гадючу щелепу, уважно придивився до неї і невдовзі змайстрував пилку – нову річ для тодішніх людей. Він же придумав гончарський круг, щоб легше й краще ліпити на ньому всякий посуд. А як вирізував той круг з дерева, то винайшов циркуль, що ним і тепер користуються люди.

Афіняни довідалися про надзвичайний хист Дедалового учня і справедливо гадали, що незабаром він перевершить свого вчителя. Та як же тяжко вразила Афіни звістка про те, що Талос, гуляючи з Дедалом по Акрополю¹, спіткнувся і впав з висоти. В його смерті афіняни звинуватили Дедала, мовляв, той із задрощів надумав позбутися свого учня і сам зіштовхнув його вниз.

Чи правда це була, а чи вигадка і Талос сам необачно спіткнувся, – ніхто не міг би сказати, хіба що сам Дедал, та йому вже не йняли віри, і афінський люд засудив митця до вигнання.

Кинув Дедал напризволяще свою майстерню і недовершену роботу, сів на корабель, довго плив і нарешті дістався до

¹ Акрóполь – піднесена та укріплена частина давньогрецького міста.

острова Криту¹. Царював там Мінос², чоловік розумний і владний. Він щиро зрадив Дедалові, бо слава митця давно вже досягла критських берегів.

Цар Мінос одразу запросив до себе Дедала, загадав йому багато роботи, був щедрий і спершу навіть ласкавий. Він одружив Дедала з гарною критянкою, і та народила афінянинові сина Ікара. Та митець тяжко сумував за батьківщиною і почувався на Криті рабом.

Єдиною розрадою і втіхою Дедалові стало мистецтво. Він охоче робив усе, що загадували йому цар Мінос та цариця Пасіфая, – кував зброю, яка приносила успіх у бою чи на ловах; вирізував на радість усієї царській родині дерев'яних ляльок, що самі рухались, наче живі; а для покоїв пишнокосої царівни Аріадни вирізав з мармуру рельєф: побравшись за руки, там кружляли в танку юнаки й дівчата, і їхні мармурові хітони здавалися напрочуд легкими й прозорими.

А потім Дедал збудував дивовижний палац. Царя Міноса спіткала велика біда: Пасіфая народила йому сина, що мав тіло чоловіка, а голову – ніби в бика, та ще й бичачий хвіст теліпався у нього іззаду. І от, щоб сховати від сторонніх очей Мінотавра³ – так назвали те страховисько – та щоб він сам не накоїв якого лиха, цар Мінос наказав Дедалові звести особливу споруду.

І Дедал звів Лабіринт⁴, хитромудрий палац, де покої та переходи були такі поплутані й начебто схожі, що ніхто не міг знайти з нього виходу. Як (...) несе свої темні хвилі річка Меандр⁵ і крутиться серед каміння: то назад поверне, то знову мчить уперед, то збочує раптом, і не можна збагнути, куди вона тече – до моря чи назад, до свого джерела, – так і Дедал створив у Лабіринті стільки покручених ходів, що й сам ледве вибрався з нього. Усередині цього Лабіринту й поселили Мінотавра.

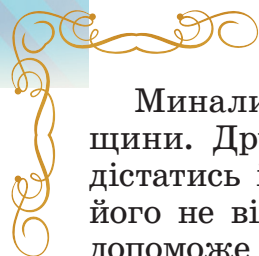
¹ *Крит* – найбільший грецький острів, п'ятий за величиною острів у Середземному морі.

² *Мінос* – цар острова Крит, син Зевса, мудрий і справедливий правитель.

³ *Мінотавр* – критське чудовисько з тілом людини й головою бика, яке жило в Лабіринті.

⁴ *Лабіринт* – споруда, з якої важко знайти вихід через заплутане розташування приміщень, переходів, коридорів; у переносному значенні – заплутані стосунки, ситуації, думки.

⁵ *Меандр* – річка на південному заході Туреччини.

Минали роки, а Дедал ніяк не міг забути далекої батьківщини. Дружина його померла, і тоді він надумав будь-що дістатись із сином до Афін. Митець знав, що Мінос ніколи його не відпустить і що ніхто, боячись царського гніву, не допоможе йому втекти, а варта впіймає і приведе назад до палацу.

– Справедливий Міносе! – звернувся нарешті Дедал до царя. – Відпусти мене на батьківщину, я вже старий і хочу померти на рідній землі. Відпусти мене і сина мого Ікара, благаю тебе!

Та Мінос не схотів і слухати про це, хоч як умовляв його ревно Дедал. Зрозумів тоді митець, що він може звіритися винятково на себе, на свою голову й руки.

Якось сидів Дедал при березі моря, журно дивився на білих чайок, що кружляли над хвилями, і раптом йому сянула смілива думка: «Нехай Мінос закрит мені путь через море, нехай він усім володіє – і водою, і землею, але небо не його володіння, небо вільне! Треба навчитись літати в птахів!». Думка була така незвична, така дивна й прекрасна, що Дедал аж зірвався на ноги й гордо крикнув:

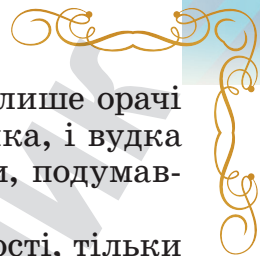
– Могутній Зевсе! Не гнівайся на мене за те, що я не корюся твоїм законам. Я, смертний, піднімусь у небесний простір.

Тепер увесь вільний час Дедал робив із пташиного пір'я великі крила. Насамперед він ладнав одну до одної малесенькі пір'їни, а тоді брав довші й довші. Потім міцно стягував їх мотузком, клеїв воском і вигинав, щоб були як у справжнього птаха. Біля нього крутився Ікар, грався пір'їнами, щось ліпив із м'якого воску і хоч заважав батькові в його дивній роботі, але той не гнав хлопця.

Нарешті крила були готові, великі – Дедалові, трохи менші – Ікарові. Митець прикріпив свої до спини й до рук, змахнув ними і легко знявся в повітря. Покружлявши, він опустився на землю і став повчати Ікара:

– Не можна підійматися дуже високо, синку, бо сонце там палюче, воно розтопить віск – і пір'я розсіплеться. А низько над морем теж не лети, щоб хвилі не намочили тобі крил. Треба триматися середини, запам'ятай це, Ікаре, тільки середини. Будь слухняний, не шукай власної дороги, а лети просто за мною.

Потім Дедал прив'язав крила синові й довго вчив його літати. А наступного дня, щойно ясне сонце виринуло з далеких глибин Океану, вони знялись у безхмарну блакить.

Ніхто у царському палаці того не бачив. Бачили лише орачі в полі, бачив пастух, що гнав череду, бачив рибалка, і вудка випала йому з тремких рук. Усі вони аж уклякли, подумавши, що то летять безсмертні боги.

Дедал летів перший, він добре знався на місцевості, тільки раз у раз озирався, чи не втомився Ікар, чи не збочив з путі.

Уже позаду зник Крит, навкруги сяяло безкрає море. На височині гуляв вітер і гнав їх то в один бік, то в інший. Ось проминули вони острови Наксос і Делос, з лівого боку лишився зелений Самос, праворуч – багатий медом Калімнос.

Ікар спершу слухняно летів за батьком. Почуття лету, дивовижне, незнане, сповнило його душу неймовірною радістю. Яке щастя змахнути, наче могутній птах, великими крильми й відчути, що вони підносять тебе ще вище, туди, у блакитну безодню, де вже й птахів немає. У захваті Ікар забув за батькову засторогу й полинув вище, ще вище, аж до золотого сонця. Зненацька хлопець відчув, що крила вже не так міцно тримають його, як спершу. Пекуче сонячне проміння розтопило віск, пір'я посипалося додола, і марно тепер юнак махав уже безкрилими руками.

– Батьку, батьку, я гину! – відчайдушно крикнув Ікар і зник серед зелених морських хвиль.

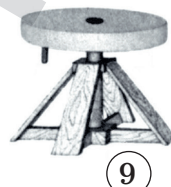
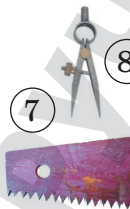
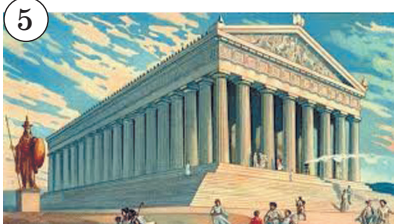
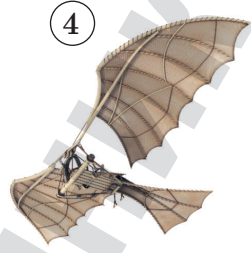
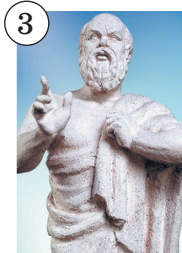
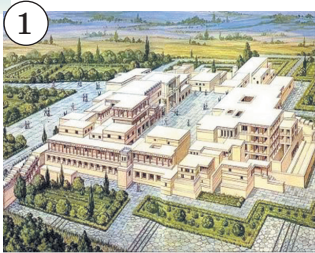
Не чув того крику Дедал, та, ще раз озирнувшись, не побачив за собою Ікара. Розпачливо кружляв він у повітрі, гукаючи сина, а тоді примітив на хвилях розкидане пір'я. Нещасний батько все зрозумів і мало не збожеволів з горя, та мусив летіти далі, до найближчого берега.

То був чималий острів. Довго блукав по ньому Дедал, доки хвилі прибили до берега юнакове тіло. Убитий горем Дедал поховав тут сина, і відтоді той острів зветься Ікарія, а море довкола люди й досі звать Ікарійським. І цікаво, що втіленням одвічної мрії людства про крила став не розумний, розважний Дедал, знаменитий винахідник, митець, а неслухняний, завзятий хлопець Ікар, який перший відчув радість вільного лету й віддав за це власне життя.

Переказ *К. Гловацької*

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Розгляньте ілюстрації (с. 70) і відгадайте зображені на них звершення Дедала. Складіть оповідь про те, чим уславилися Дедал та його учень, доберіть відповідні цитати з тексту. У чому виявився талант винахідників?

2. Якими були стосунки Дедала та його учня Талоса? За що Дедала земляки покарали вигнанням?

3. Як склалося життя Дедала в царя Міноса? Чи був він щасливий на службі в цього правителя?

4. Чому Дедал вирішив змайструвати крила? Які деталі розповіді надають опису його роботи над крилами життєвої точності? Обґрунтуйте відповідь прикладами з тексту.

5. **Подискутуйте!** Що стало причиною загибелі Ікара? Чому, на вашу думку, саме він, а не його батько, який змайстрував крила, став уособленням мрії людства про політ?

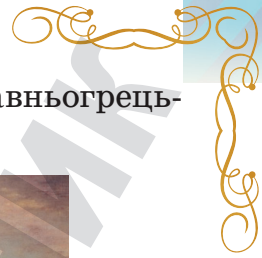
6. **Розвиваємо мовлення. Відгук** – це твір, у якому дають оцінку прочитаного, почутого, побаченого, висловлюють ставлення до нього. Мета відгуку – описати свої почуття і думки, набуті після знайомства з твором, а також мотивувати інших читачів або глядачів. Елементами відгуку є відомості про авторів (режисерів), назву, головних персонажів, особливості сюжету. Обов'язковим є формулювання власного ставлення до твору. У зошиті складіть і запишіть відгук щодо переказу міфу про Дедала та Ікара.

Боги й герої Еллади надихнули багатьох митців різних часів і країн. До образу Прометея зверталися, зокрема, Мікеланджело, Тіціан, Я. Йорданс; до образу Геракла – А. дель Поллайоло, Лукас Кранах Старший, Тінторетто, Г. Рені та інші. Чимало шедеврів образотворчого мистецтва присвячено

Караваджо. Нарцис.
1597–1599 рр.

Ікару, Нарцису, Орфею та іншим персонажам давньогрецької міфології.

Я. Йорданс. Прометей прикутий. 1642 р.

Г. Моро. Прометей. 1868 р.

- 1. Розгляньте репродукції картин Я. Йорданса та Г. Моро. Який епізод міфу про Прометея зображено на них? Які моменти оповіді й особливості образу Прометея увиразнив кожний з митців?
2. Як на картині Караваджо (с. 70) передано захоплення Нарциса власною вродою? Зверніть увагу на композицію¹ цього твору. Якого ефекту досягнув автор, зосередивши увагу на Нарцисі та його відображенні?

Сюжети давньогрецьких міфів утілилися у творчості Крістофа Глюка, Людвіга ван Бетховена, Ференца Ліста та інших видатних композиторів. Переосмислюючи давні оповіді, кожен з митців додав дещо нове до сприйняття загальновідомих образів.

Так, у симфонічній поемі², присвяченій Прометею, композитор Ф. Ліст змальовує легендарного богоборця як згусток енергії та незламної волі. Титанічну вдачу Прометея в його творі увиразнюють мотиви, що передають безмежність космічного простору, сяйво ідеалу людського щастя, безмір страждань героя.

¹ *Композиція* – тут: будова, розташування та взаємний зв'язок складових художнього твору, картини тощо.

² *Симфонічна поема* – одночастинний твір для симфонічного оркестру з програмою літературного, живописного, рідше – філософського чи історичного походження.

1. Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/U1c75DE> або QR-кодом і прослухайте уривок із симфонічної поеми Ф. Ліста «Прометей». Опишіть свої враження від цього твору.

Давньоєгипетський міф про Ра та Апопа. Одним з найпоширеніших міфів Давнього Єгипту є оповідь про боротьбу бога Сонця Ра з велетенським змієм Апопом. Удень Ра пливе у своєму човні небесним Нілом, а вночі – Нілом підземним. Там на бога чатує грізний ворог Апоп, який хоче його проковтнути. Якщо це колись станеться, Сонце більше не зійде...

Аби дізнатися, хто переможе в цьому протистоянні, скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/zCyR43t> або QR-кодом і прочитайте давньоєгипетський міф «Ра та Апоп».

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. Яке природне явище «пояснено» в міфі про Ра та Апопа? Доведіть свою думку.
2. Хто супроводжує Ра в його мандрівках на човні?
3. Яким у міфі про Ра та Апопа постає підземне царство?

Давньоіндійський міф про потоп. Оригінальний міф на тему Всесвітнього потопу склали давні індійці. У ньому йдеться про те, як одного ранку першопредок Ману разом з водою зачерпнув маленьку рибку. Рибка попросила зберегти їй життя, пообіцявши за це згодом врятувати самого Ману. «Від чого ж ти мене врятуєш?» – здивовано запитав чоловік. – «Прийде потоп для всіх живих істот. Від нього я тебе й врятую», – відказала рибка...

Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/G1c9UL1> або QR-кодом, прослухайте давньоіндійський міф про потоп.

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

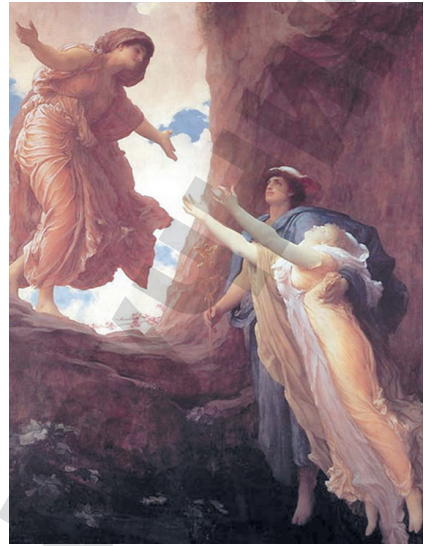
1. Як Ману поставився до прохання рибки?
2. Як першопредку вдалося врятуватися від потопу?
3. Якими яскравими подробицями збагачено міфологічний сюжет про Всесвітній потоп у міфі про Ману?

Давньогрецький міф про Деметру та Персефону. Прекрасну Персефону, єдину доньку богині родючості Деметри, з дозволу Зевса викрав похмурий бог смерті Аїд. Він узяв дівчину за дружину й сховав її у своєму підземному царстві.

Деметра кинулася на пошуки доньки, але ніде не могла її знайти. Зглянувшись на горе матері, бог Сонця Геліос розповів їй про те, що сталося. Розгнівалася богиня, дізнавшись правду...

Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/q1c3aIP> або QR-кодом і прослухайте давньогрецький міф про Деметру та Персефону.

Ф. Лейтон. Повернення Персефони. Бл. 1891 р.

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. Якими людськими рисами й почуттями наділено богиню Деметру в міфі?
2. Як богині вдалося врятувати доньку?

Давньогрецький міф про Орфея та Еврідіку. Жив у далекій Фракії великий співець Орфей, і спів його зачаровував усе довкола. Палко кохав Орфей свою дружину Еврідіку, але щастя його було недовгим: незабаром після весілля юна красуня померла від укусу змії.

Гірко оплакував її загибель Орфей, і сама природа сумувала разом з ним. Зрештою вирішив співець податися в царство мертвих, аби вблагати його володарів повернути кохану. Отож, узявши свою кіфару¹, Орфей вирушив у небезпечну мандрівку...

Е. Пойнтер. Орфей та Еврідіка. 1862 р.

1. Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/OCyRNnw> або QR-кодом і прочитайте міф про Орфея та Еврідіку й дізнайтеся, як Орфею вдалося вмовити Аїда відпустити Еврідіку. 2. Розгляньте репродукцію картини П. Даньяна-Бувре «Горе Орфея» (с. 74). Який епізод міфу про Орфея та Еврідіку зображено на ній? Де перебуває герой – у земному чи в підземному світі? Як на полотні відтворено відчай і скорботу співця?

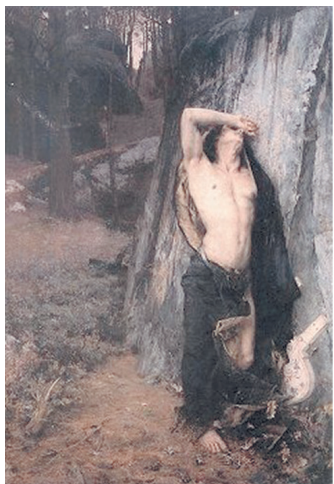
¹ Кіфа́ра – давньогрецький щипковий інструмент.

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. Як Орфею вдалося вмовити Аїда відпустити Еврідіку?
2. За якої умови Аїд погодився виконати прохання співця? Чому Орфей не дотримав цієї умови? Обґрунтуйте відповідь словами з тексту.
3. Проти якого закону природи повстав Орфей, спробувавши повернути дружину із царства Аїда?

У знаменитій опері К. Глюка «Орфей і Еврідіка» Орфей постає не лише геніальним співцем, а й справжнім героєм, який заради кохання наважився кинути виклик самій смерті. Саме тому велику увагу композитор приділяє похмурому підземному світу, з якого Орфей марно намагається визволити дружину.

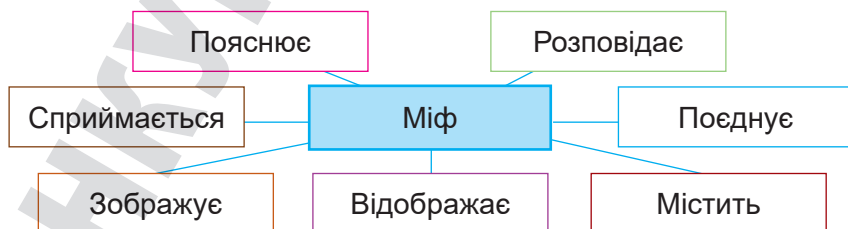

П. Даньян-Бувре.
Горе Орфея. 1876 р.

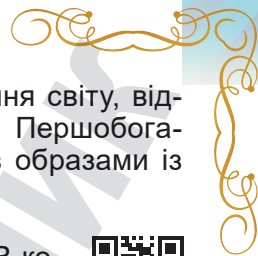
Тим часом у симфонічній поемі «Орфей» Ф. Ліста основний наголос зроблено на духовних шуканнях Орфея. Ця тема обіймає і мотив пізнання таємничого Всесвіту, і мотив пошуків коханої, і мотив марних спроб наблизитися до ідеалу, уособленням якого постає Еврідіка. Образ Еврідіки втілений у мелодії, що затухає, поступаючись темі Орфея, яка утверджує перемогу творчості над горем і розлукою.

ТВОРЧО ПОВТОРЮЄМО Й УЗАГАЛЬНЮЄМО ПРОЧИТАНЕ

1. Спираючись на опрацьований в частині другій матеріал, у зошиті заповніть схему «Ознаки міфу», використовуючи подані у схемі опорні дієслова.

2. Наведіть приклади схожих і відмінних рис міфів різних народів.
3. За допомогою відомих вам прикладів поясніть основні відмінності між міфами та казками.

4. Знайдіть! Які мотиви, характерні для міфів про створення світу, відобразилися в давньослов'янських міфічних оповідах про Першобога-Першоптаха Сокола? У яких казках є образи, споріднені з образами із цих оповідей?

5. Яке значення в міфології еллінів мала гора Олімп?

6. Скористайтесь посиланням <https://cutt.ly/J1c2W1S> або QR-кодом і візьміть участь в онлайн-вікторині «Сходинки до Олімпу».

7. Який подвиг здійснив Прометей? Заради чого він пожертував собою?

8. Які людські вади засуджено в міфі про Нарциса?

9. Порівняйте образи Прометея та Геракла. Чому, на вашу думку, ці образи стали «вічними»?

10. Розвиваємо мовлення. Подвиг Прометея був увічнений у мові. У переносному значенні Прометей, як і поняття «прометеїзм», «вогень Прометея», є уособленням самовідданості, шляхетних почуттів і вчинків людини, незгасного прагнення досягти високої мети.

Використовуючи вислови *прометеїзм* та *вогень Прометея*, складіть і запишіть три речення, у яких дайте відповіді на запитання: «Як і заради чого Прометей викрав небесний вогонь? Яке значення для людей мав цей учинок титана?».

11. Визначте головну думку міфу про Дедала та Ікара.

12. Робота в парах. А. Порівняйте біблійну оповідь про Вавилонську вежу та міф про загибель Ікара. Що в них спільного? **Б.** Порівняйте образи Нарциса та Хлопчика-зірки з казки Оскара Вайлда. Через які випробовування довелося пройти обом персонажам? Чому Хлопчик-зірка отримав прощення, а Нарцис – не отримав?

13. Робота в групах. Група 1. Створіть сценарій театральної мініатюри за мотивами прочитаних міфів. **Група 2.** Складіть питання для літературної вікторини про міфи (з використанням інтернет-ресурсів). **Група 3.** Створіть слайд-презентацію «Давні міфи в кіноекранізаціях і мультиплікаційних стрічках».

14. Складіть і запишіть твір-роздум на тему «Чому нас цікавлять давні міфи?».

15. Скориставшись посиланням <https://forms.gle/CYJ2WsYL3N3xh3VB9> або QR-кодом, виконайте перевіірочні онлайн-тести до другої частини підручника.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

ЛЮДСЬКІ ЧЕСНОТИ Й ВАДИ В ДЗЕРКАЛІ БАЙКИ

Із цієї частини ви дізнаєтеся:

- хто був найдавнішим байкарем;
- як побудовано байку;
- чим байка відрізняється від казки;
- яку мову називають езопівською та багато інших цікавих речей.

РОЗДІЛ 1

МУДРІСТЬ БАЙКИ

1. Пригадайте відомі вам байки. Про що в них ідеться? Чим байки відрізняються від інших літературних творів?
2. Пригадайте, які риси людського характеру уособлюють у фольклорних творах лиса, вовк, свиня, мураха, лев, заєць, віслюк.

Коли давні люди почали замислюватися про світ і про себе, перед ними постало два запитання: як побудований світ і як у ньому жити? На перше запитання наші предки відповідали міфами, на друге – *байками*. Байку побудовано на інакомовленні: тобто зображені у ній персонажі та події мають «інше», переносне значення. Наприклад, тварини чи рослини в байці уособлюють певні риси людського характеру. Так само й ситуації, у які вони потрапляють, стосуються моральних питань людського життя. Такі інакомовлення називаються *алегоріями*.

Алегорія – інакомовне зображення рис характеру, поведінки, взаємин людей і явищ суспільного життя.

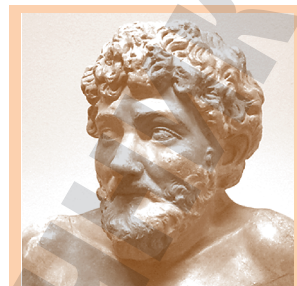
Байка – стисла віршована або прозова розповідь, в основу якої покладено алегоричний сюжет повчального характеру. У байці діють алегоричні персонажі (люди, тварини, рослини, предмети тощо, які виступають позначенням певних моральних і суспільних явищ). Зазвичай наприкінці байки міститься повчальний висновок – мораль.

Витоки байки сягають творчості давньогрецького автора Езопа. До нашого часу дійшло кількесот його творів. Однак важко встановити, чи й справді всі вони належать легендарному байкареві, адже він ніколи не робив нотаток.

Відомостей про життя Езопа теж небагато. Щоправда, збереглося чимало легенд, що зображують його як особистість незалежну, наділену багатою уявою і неперевершеною дотепністю.

Давні джерела оповідають, що Езоп був рабом-чужинцем, який здобув волю завдяки своєму непересічному розуму. Його байки, що висміювали глупство, жадібність, задрість та інші людські вади, слухачі захоплено переказували один одному.

Езоп
(VI ст. до н. е.)

Однак дехто сприймав дошкульні Езопові твори як особисті образи. Аби помститися зухвальцю, недоброзичливці підкинули в його торбину золотий кубок, викрадений із храму. Байкаря звинуватили в злочині. Він намагався пояснити, що став жертвою підступу, але намарно. За вироком суддів, «негідного звичайного поховання» Езопа мали скинути зі скелі.

До останньої хвилини життя, вже над прірвою, мудрець розповідав натовпу свої байки...

За легендами, Езоп служив у Ксанфа, який уважав себе філософом¹, але насправді поступався розумом своєму рабу. Якось Ксанф наказав Езопові придбати на базарі найдорожчу річ, і той приніс свинячі язика. На запитання здивованого господаря раб відповів: «Язик – могутня зброя, завдяки йому можна проповідувати любов, справедливість, творити добро, дарувати надію, цінувати й поважати людей. Тому язик є найдорожчою річчю». Згодом Ксанф звелів купити найдешевший товар. Езоп знову повернувся з язиками й зауважив: «Язик може чинити зло, вбивати людей, завдавати болю, призводити до розчарування. Отже, він і є найдешевшою річчю».

У своїх творах Езоп створив особливу художню мову. Її так і називають – *езопівською*, або *езоповою*.

Езопівська (езопова) мова – мова, що ґрунтується на інакомовленні, натяках та інших прийомах, які утворюють прихований зміст твору.

Давньоримський байкаря Федр закликав: «В Езопа вчіться, добрі люди!». І справді, у легендарного мудреця вчилися не лише слухачі та читачі його творів, а й самі байкаря. У різні часи на художній досвід Езопа спиралися Жан де Лафонтен (Франція), Ігнацій Красицький (Польща) та ін. Послідовники Езопа є і в українській літературі, зокрема Григорій Сковорода, Євген Гребінка, Леонід Глібов, Михайло Старицький, Петро Гулак-Артемівський.

¹ Філософ – т у т: мислитель.

Хто є хто у байці?

Упродовж багатьох століть існування байки склалася традиція наділяти образи деяких тварин сталим алегоричним змістом. Так, лисиця в байках постає алегорією хитрості, осел – глупства й упертості, свиня – невдячності й невігластва, лев – сили й влади. Прийом перенесення людських ознак і властивостей на феномени живої чи неживої природи називається уособленням.

Зосереджуючи увагу на комічних збігах між поведінкою людей і тварин, байка вчить читача засуджувати вади, через які найрозумніша істота земного світу втрачає свою гідність.

Головна мета байки – виховна. На доступних прикладах вона пояснює важливі закони людського співіснування, навчає відрізнити справжні чесноти від удаваних, допомагає зрозуміти складні життєві ситуації.

1. Дайте визначення байки. 2. Назвіть відомих байкарів. 3. Поясніть значення поняття «езопівська (езопова) мова». 4. Яке місце в історії літератури посідає Езоп? 5. Якою особистістю Езоп постає в легендах?

ЛИСИЦЯ І ВИНОГРАД

Молода Лисиця побачила, що з виноградної лози звисають грона, і захотіла дістати їх, але не змогла. Відходячи, сказала сама до себе:

– Вони кислі!

Так і в людей буває. Коли хто неспроможний досягти чогось, посилається на обставини.

Переклад Ю. Мушака

Літературний практикум

1. Робота в парах. Спираючись на нижчеподаний план, знайдіть у прочитаному творі ознаки байки.

1. Визначте дві частини у творі. Сформулюйте головну думку кожної частини.
2. Чому Лисиця називає виноград кислим? Чи був він таким насправді?
3. Які людські риси уособлює лисиця?
4. Знайдіть у байці речення, яке увірає її повчальний зміст (мораль байки).
5. **Подискуйте!** Чи згодні ви з моральним висновком цієї байки?

2. Знайдіть! Наведіть приклади життєвих ситуацій, до яких можна застосувати сталий вислів *Лисиця і виноград*.

3. Пофантазуйте! У прочитаній байці замініть образи Лисиці й винограду іншими алегоричними образами. Поясніть, чому в байці Езопа головна роль належить саме Лисиці.

МУРАШКИ Й ЦИКАДА

Мурашки взимку сушили на сонці вогке збіжжя, коли до них підійшла голодна Цикада й попросила, щоб їй дали їсти. Тоді вони спитали її, чому вона не заготувала собі харчів улітку, а вона їм: «Мені все було ніколи, я співала». На це Мурашки, сміючись, відповіли: «Якщо ти співала влітку, то потанцюй взимку».

Не слід зневажати нічого, щоб згодом не довелося шкодувати.

Переклад А. Білецького

ВОВК І ЯГНЯ

Вовк побачив, що Ягня п'є воду з річки, і хотів знайти якийсь слушний привід, щоб його з'їсти. Отже, хоч він стояв і вище по течії, але почав обвинувачувати Ягня, що воно каламутить йому воду й не дає пити. Ягня відповіло, що воно п'є, торкаючись води тільки краєчками губ, і що, зрештою, воно, стоячи внизу, не може йому каламутити воду. Тоді Вовк зауважив: «Минулого року ти зневажило мого батька». – «Мене тоді ще й на світі не було», – відповіло Ягня. Але Вовк сказав йому: «Хоч як би ти виправдовувалось, я все одно тебе з'їм».

Байка доводить, що навіть справедливий захист не має сили для тих, хто заповзвся чинити кривду.

Переклад Ю. Мушака

Поштова марка – ілюстрація до байки «Вовк і Ягня» Ж. де Ла-фонтена. Франція

Запитання і завдання до прочитаних творів

1. Розкрийте інакомовний зміст образів байки «Мурашки й Цикада».
2. Чи були праві мурашки, коли відмовили Цикаді?
3. Поясніть повчальний зміст цієї байки.
4. Які почуття викликали у вас персонажі байки «Вовк і Ягня»? Чому?
5. У чому полягає справжня причина суперечки між Вовком і Ягням?
6. **Подискутайте!** Чи згодні ви з висновком, яким закінчується байка «Вовк і Ягня»?
7. **Пофантазуйте!** Уявіть, що замість Ягняти Вовк зустрів біля річки Лисцю. Як тоді змінився би зміст байки?
8. Дайте розгорнуту оцінку персонажам прочитаних байок.

9. Розвиваємо мовлення. Складіть і запишіть у зошит твіт (так називається коротке повідомлення в соціальній мережі *Twitter*) за байкою Езопа та додайте до нього хештег¹.

РОЗДІЛ 2

ЛКИ ДЛЯ ВИПРАВЛЕННЯ ДУШ. ЖАН ДЕ ЛАФОНТЕН

Жан де Лафонтен
(1621–1695)

Жан де Лафонтен – видатний французький байкар XVII ст. Він народився у провінційному містечку Шато-Тьеррі в родині «наглядача вод і лісів». Успадкувавши посаду батька, майбутній письменник мав можливість добре вивчити природу й сільське життя. Згодом у своїй творчій діяльності він широко використовував ці спостереження.

Публікація першого твору дозволила Лафонтену перебраться до Парижа, де він здобув прихильність впливового політика Фуке. Утім, невдовзі, за наказом короля Людовіка XIV, Фуке заарештували, а децю згодом засудили до довічного ув'язнення. Лафонтен не зрадив свого покровителя: він написав декілька віршів, у яких висловив співчуття до в'язня. Вільнодумний дух цих творів розгнівав короля.

Літературний талант Ж. де Лафонтена був багатограним. Письменник працював у жанрах поеми, повісті, казки тощо. Однак головною справою його творчого життя стали байки. Саме їм Лафонтен завдячує славою одного з найвідоміших митців Франції.

1668 р. вийшли друком шість книжок його «Байок»; ще п'ять таких книжок було оприлюднено десять років по тому. Лафонтен-байкар спирався на давні літературні зразки, зокрема й на твори Езопа. Водночас він розробляв нові сюжети, у яких критикував негативні вчинки «сильних світу сього», закликав до співчуття до знедолених, протиставляв двоєдушності вищого суспільства здорову народну мораль. Творчі досягнення Ж. де Лафонтена торували шлях для подальшого розвитку світової байки.

¹ *Хештег* – ключове слово, що відбиває зміст повідомлення або посту в твіттері. Перед хештегом уміщують символ #.

ЗАЧУМЛЕНІ ЗВІРІ

Небесна кара, що її за гріх
Великий наслано на всіх,
Чума – нещадна, люта сила,
Спроможна все живе за день
До решти винищити, впень,
Нещадно звірину косила.
Не кожен хворий помирав,
Та кожен дні лихої скрути
Хотів як-небудь перебути.
Було звіроті не до справ:
Уже не йшли на полювання
Ні хитрі лиси, ні вовки,
І велелюбні голубки
Забули вже за кохання.
Лев скликав раду і сказав:
«Напевно, кару Бог послав
Нам за чийсь тяжку провину.
У кого з нас найбільший гріх,
Хай жертвує собою й від загину
Рятує всіх.
Історія нас вчить: зі скрути
Не вийти без належної покути.
Покаймося ж, мов на духу, при всіх
У всіх своїх тяжких провинах.
Я маю на душі великий гріх:
Я стільки з'їв овець невинних!
Куди подітись від гріха?
Того ще мало:
Я, бувало,
З'їдав і пастуха.
Я жертвую собою, як немає
У вас гріхів.
Та закликаю вас
Покаятись, як я, бо вмерти має
Найбільший грішник серед нас».
«О царю! – каже Лис. –
Сумлінність ваша може
Всім бути за взірець.
Але хіба то гріх? Та, може,
Ви, ївши тих дурних овець,

Їм честь велику виявляли.
А щодо пастухів – який то гріх?
Вони нам стільки дозволяли,
Що краще б їх поїсти всіх».
Підлесники аплодували,
А потім тигри та вовки
Себе картали залюбки.
Та всіх їх так атестували,
Що хижак, розбійник – і ті,
Здавалося, були святі.
Та встав Осел: «Пригадую, давненько
Ішов я лугом, травка зелененька,
А я голодний – біс і спокусив:
Я, грішний, жмутик і вкусив,
А, щиро кажучи, не мав же права».
«Ганьба! Ганьба!» – зарикала орава.
А Вовк довів – учений писарчук! –
Що цей Осел – падлюка із падлюк,
Паршивий і коростявий – причина
Всіх напастей і лих.
Та мало вішати таких!
Він їв чужу траву! Проклята твар злочинна!
Від них завжди чекай біди.
І заревла громада: «Браво!»
Отак і в нас: є гроші – маєш право,
Немає – то під суд іди.

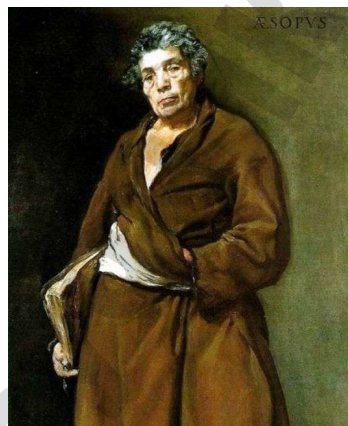
Переклад І. Світличного

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Перекажіть відомі вам факти з життя автора байки.
2. Створіть усний малюнок до байки Ж. де Лафонтена «Зачумлені звірі». Прокоментуйте його.
3. З якою метою Лев зібрав звірів? Чи було його каяття справжнім? Обґрунтуйте свою думку.
4. Чи була щирою промова Лиса? Чому її підтримали інші звірі? Знайдіть відповідь на це запитання у творі.
5. Порівняйте «провину» Лева та Осла. Чи заслуговував Осел на покарання? Знайдіть у тексті рядки, у яких передається обурення звірів щодо його «провини». Чим цей гнів було спричинено насправді?
6. Розкрийте алегоричний зміст образів Лева, Лиса та Осла.
7. **Подискутайте!** Поміркуйте над авторським висновком байки. На що він спрямований – на утвердження певного закону людських взаємин чи, навпаки, на його заперечення? Чи стосується цей висновок сучасного життя? Аргументуйте свою думку.

Римський письменник II ст. Авл Геллій залишив нам словесний портрет мудреця Езопа: «Езоп був рабом – невільник, за походженням не греком, а чужинцем. Дуже негарним на вигляд: у нього було велике черево, велика голова, а на спині горб. Але цей бридкий раб вирізнявся неабияким розумом. Свої корисні поради й настанови він давав без суворості та владності, як це зазвичай властиво філософам, вигадував дивні й цікаві притчі; розумно й прозорливо обмірковані історії передавав людям».

Д. Веласкес. Езоп.
1639–1640 рр.

▲ Розгляньте репродукцію картини Дієго Веласкеса «Езоп». Порівняйте зображення байкаря зі словесним описом римського письменника. І художник, і письменник зосереджують увагу не на зовнішньому вигляді Езопа, а на багатстві його внутрішнього світу. Опишіть, яким ви уявляєте цього байкаря.

Байки Езопа приваблювали багатьох художників-ілюстраторів.

▲ Розгляньте ілюстрації Гюстава Моро та Ернеста Грізе до байки «Лисиця і виноград». На чому акцентує увагу кожен художник? Якою постає Лисиця на кожній ілюстрації? Які риси її характеру підкреслює кожен художник? Як ви гадаєте, чому Е. Грізе додав до сюжету байки кількох лисенят?

Г. Моро. Лисиця і виноград.
Фрагмент. 1879–1885 рр.

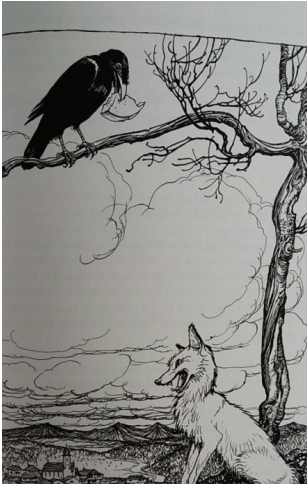
Е. Грізе.
Лисиця і виноград

Одним з найпопулярніших Езопових творів є байка «Крук і Лисиця».

- Прочитайте байку «Крук і Лисиця» і поміркуйте, завдяки чому Лисиці вдалося досягти своєї мети.

КРУК І ЛИСИЦЯ

Ілюстрація
А. Рекхема

Крук украв шматок м'яса і сів на якесь дерево. Побачила це Лисиця й захотіла відібрати м'ясо. Вона стояла перед Круком і почала вихваляти його велич і красу, кажучи, що йому найбільше з усіх годилося б царювати над птахами і це сталося б напевно, коли б він мав голос... Крук хотів похвалитися, що голос у нього є, закричав і випустив м'ясо. Лисиця підбігла, схопила м'ясо і сказала: «О Круку, коли б ти мав також розум, тобі більше не бракувало б нічого, щоб стати царем».

Ця байка стосується нерозумної людини.

Переклад Ю. Мушака

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. Якими рисами людського характеру наділено в цій байці Лисицю та Крука?
2. Що висміює байкар у своєму творі?
3. Визначте мораль прочитаної байки й наведіть приклади життєвих ситуацій, до яких докладається ця байка.

На основі байок Езопа багато авторів, які жили в інших епохах, створювали власні байки. Одним з відомих послідовників Езопа був польський письменник Ігнацій Красицький. Його перу належить збірка «Байки та приповідки», яка містить багато творів на зразок Езопових. Зокрема, байка «Пан і Пес» розповідає про несправедливо покараного пса-служу, викриваючи людську невдячність. Ця байка надихнула українського письменника Петра Гулака-Артемівського не лише перекласти байку «Пан і Пес», а й написати власний оригінальний твір «Пан та Собака».

ПАН І ПЕС

Оригінал

Pies czekał na złodzieja, całą noc się trudził;
Obili go nazajutrz, że pana obudził.
Spał smaczno drugiej nocy, złodzieja nie czekał,
Ten dom skradł; psa obili za to, że nie szczekał.

Підрядковий переклад

Собака гавкав на злодія, цілу ніч трудився;
Пан побив його наступного дня, бо будив.
Другу ніч пес міцно спав, злодія не чекав,
Будинок обікрали; пса били за те, що він не гавкав.

Художній переклад М. Годованця

На злодія ждав Пес і цілу ніч не спав.
На ранок били Пса, бо пана турбував.
На другу ніч хропів, щоб пану спокій дати.
Уранці били Пса, бо злодій вліз до хати.

1. Порівняйте підрядковий і художній переклад. Чим вони відрізняються один від одного? 2. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/PV3soxJ> або QR-кодом, прочитайте казку П. Гулака-Артемівського «Пан та Собака». Які риси характеру, на вашу думку, притаманні Пану, а які – Рябку?

ТВОРЧО ПОВТОРЮЄМО Й УЗАГАЛЬНЮЄМО ПРОЧИТАНЕ

1. Що таке байка? Назвіть відомі вам байки та їхніх авторів.
2. Кого й чому вважають засновником жанру байки в європейській традиції?
3. Яку мову називають езопівською (езоповою)?
4. Розкрийте алегоричне значення персонажів прочитаних байок Езопа (мурашка, вовк, цикада, лисиця, ягня). Поясніть, які явища вони уособлюють. Порівняйте свої висновки з традиційними інакомовними образами з народних казок. Результати своїх спостережень запишіть у зошит у вигляді таблиці за рубриками: персонаж / алегоричне значення персонажа в байках Езопа / риси персонажа в казках.
5. Сформулюйте основну думку кожної з прочитаних байок Езопа. Доберіть українське прислів'я, яке, на ваш погляд, увиразнює цю думку. Заповніть у зошиті нижчеподану таблицю.

Байка Езопа	Основна думка	Українське прислів'я

6. Що, на вашу думку, мав на увазі давньоримський байкар Бабрій, зазначивши щодо Езопа: «Він раб, але мудріший за вільних; він негарний, але вищий за красенів»?

7. **Робота в парах.** Особливою популярністю у байкарів користувався езопівський сюжет про Вовка і Ягня. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/MV3sfmR> або QR-кодом, прочитайте байку Л. Глібова «Вовк та Ягня». Порівняйте її з байкою Езопа, визначте спільне й відмінне у творах.

8. **Мандруємо інтернетом!** З допомогою старших родичів чи знайомих знайдіть в інтернет-мережі п'ять ілюстрацій до байок різних авторів і складіть з них власний слайд-альбом.

9. **Робота в групах.** *Група 1.* Розгляньте ілюстрації Артура Рекхема до байок Езопа. Складіть за ними власні байкові оповідання. Знайдіть в інтернет-мережі відповідні байки Езопа та порівняйте їх із власними творами.

Ілюстрації А. Рекхема

Група 2. Спираючись на відомі вам твори, порівняйте байку з міфом і казкою. Чим байка відрізняється від міфу та казки і що має спільного з ними? Результати своїх спостережень запишіть у зошит у вигляді опорної схеми: спільне / відмінне.

Група 3. Підготуйте «німі» (пантомімні) сцени за прочитаними байками й запропонуйте учасникам інших груп відгадати, які твори ви зобразили.

10. **Розвиваємо мовлення.** Складіть і запишіть твір-роздум на тему «Що висміює байка?».

11. Скориставшись посиланням <https://forms.gle/9us8dPiLFB1MX5156> або QR-кодом, виконайте перевірочні онлайн-тести до третьої частини підручника.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

ДИВНІ МАНДРІВКИ Й ВІДКРИТТЯ ДУШЕВНИХ СКАРБІВ

Із цієї частини ви дізнаєтеся:

- як хлопчик Джим переміг підступного ватажка піратів Сілвера й чим завершилася їхня мандрівка до Острова Скарбів;
- які дива відбулися напередодні Різдва з егоїстичним скнарою Скруджем;
- як молодий коваль Вакула завоював прихильність вередливої красуні;
- які книжки називають пригодницькими, що таке композиція літературного твору, як можна скласти «пісню в прозі» та багато інших цікавих речей.

РОЗДІЛ 1

ВІДКРИВАЧ ОСТРОВІВ ДУХОВНИХ СКАРБІВ

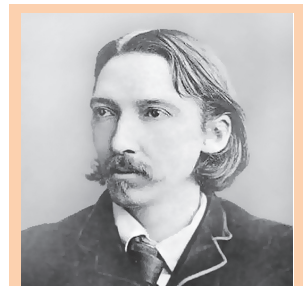

Пригадайте, у які пригоди потрапляють ваші улюблені персонажі, та занотуйте інформацію в зошиті у вигляді схематичних малюнків або коміксів.

Не зваживши на сподівання рідних, він не продовжив сімейної традиції – не став будівельником маяків, як батько та дід. Однак навряд чи згодом хтось про це пошкодував. Адже йому судилася слава всесвітньовідомого письменника, а життя його було хоч і коротким, але надзвичайно яскравим.

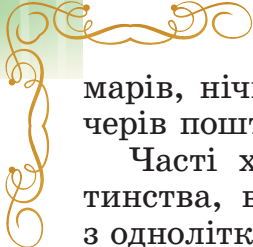
Роберт Льюїс Стівенсон з'явився на світ 13 листопада 1850 р. в столиці Шотландії, місті Единбурзі.

Єдина дитина в сім'ї, Роберт був оточений ніжною любов'ю батьків і няні. Через слабке здоров'я він мусив тижнями, а то й місяцями залишатися в ліжку. І рідні самовіддано піклувалися про хлопчика, підтримуючи в ньому життєвий вогник, що, здавалося, ледь жеврів. Розважаючи недужого сина, батько часто розповідав йому вигадані історії про корч-

Роберт Льюїс
Стівенсон
(1850–1894)

марів, нічних сторожів, моряків, мандрівних торговців, кучерів поштових карет, розбійників.

Часті хвороби позбавили Роберта багатьох радощів дитинства, він майже не відвідував школу й не розважався з однолітками, натомість мав багато часу для читання і фантазування.

Як це нерідко трапляється з літераторами, Стівенсон рано усвідомив своє покликання. Дивує, однак, що вже у дванадцять років він почав цілеспрямовано й відповідально готуватися до письменництва. Зазвичай Роберт мав при собі книжку, яку наразі читав, і записник. Під час прогулянок хлопець добирав влучні слова для опису побаченого чи вигадував діалоги, під час відпочинку занотовував пейзажні замальовки або віршував.

Батьки переконували сина обрати «певнішу й надійнішу» професію. Тому він вступив до Единбурзького університету, де навчався на інженерному факультеті, а згодом – на юридичному. Однак, здобувши вищу освіту, тендітний, хворобливий зовні юнак виявив непохитний характер. Він таки подолав опір батьків і присвятив себе літературі.

Задля лікування письменник-початківець мусив здійснити поїздку до теплих країв – на південь Франції. А вже незабаром публіка змогла оцінити його талант, читаючи подорожні нариси «Подорож всередину країни» та «Мандрівка з віслюком по Севеннах».

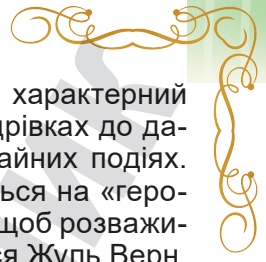
Стівенсон був природженим мандрівником. Він завжди ретельно готувався до поїздок, заздалегідь ознайомлювався з мовою, історією та культурою країни, до якої збирався, умів легко сходитися з людьми. Письменник подорожував на байдарці й пішки, на торговому судні та в емігрантському вагоні. Йому випало перетнути Атлантичний океан і подолати тисячі миль¹ Тихого океану. Годі навіть уявити, як тяжкохвора людина спромоглася на такі мандри...

Своєю мужністю та оптимізмом Стівенсон вражав не лише рідних і друзів, але й численних читачів, які знаходили яскраві приклади гідної життєвої позиції в його *пригодницьких романах*.

Роман – великий за обсягом прозовий твір, у якому на тлі суспільних подій зображено значну частину життя головного героя або його долю в цілому. У романі діє багато персонажів, і не всі вони пов'язані з головним героєм.

¹ *Міля* – умовна міра довжини для вимірювання морських відстаней, що дорівнює 1852 м.

Пригодницький роман – різновид роману, для якого характерний гострий сюжет, побудований на захопливих пригодах, мандрівках до далеких країн, таємницях, переслідуваннях та інших незвичайних подіях. Персонажі пригодницького роману зазвичай чітко поділяються на «героїв» та «лиходіїв». Головна мета таких творів полягає в тому, щоб розважити читача. Майстрами пригодницької літератури вважаються Жюль Верн, Роберт Льюїс Стівенсон, Генрі Райдер Гаґґард, Томас Майн Рід тощо.

Одним з найвідоміших творів Стівенсона є пригодницький роман **«Острів Скарбів»**. Цікавий він не лише захопливим сюжетом, а й яскравими характерами центральних персонажів і виразними моральними акцентами.

Як виник роман «Острів Скарбів»?

Історія написання цього твору незвичайна. Почалася вона того дня, коли Стівенсон намалював для свого пасерба Ллойда Осборна карту вигаданого острова й несподівано сам нею зацікавився. Малюнок немовби ожив: письменник побачив майбутніх персонажів, що сновигали островом у пошуках скарбів, блиск їхньої зброї...

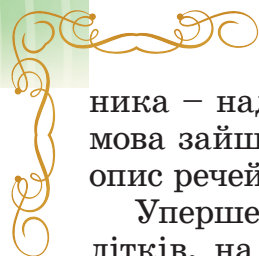
Карта Острова Скарбів

Згодом Стівенсон згадував ті хвилини так: «Не встиг я схаменутися, як переді мною з'явився чистий аркуш, і я уклав перелік розділів... Це мала бути книжка для хлопців... До того ж мені спала на думку одна ідея щодо Джона Сілвера, котра обіцяла подарувати чимало веселих переживань: узяти одного приятеля, якого я дуже любив і поважав... відкинути його витонченість і чесноти, нічого йому не залишити, крім сили, хоробрості, кмітливості й невичерпної товариськості, та спробувати втілити його в образі якогось неотесаного мореплавця».

Готові частини рукопису Стівенсон читав у сімейному колі, уважно дослухаючись до порад рідних. Звісно, за розвитком подій захоплено стежив його пасерб-школяр. Утім, сюжет зацікавив навіть батька письмен-

Будинок, у якому було написано «Острів Скарбів»

ника – надзвичайно практичну й помірковану людину. Коли мова зайшла про скриню Білі Бонса, він заходився складати опис речей. Саме той перелік Стівенсон і подав у своєму творі.

Уперше друкуючи «Острів Скарбів» у часописі для підлітків, на той час уже поважний автор підписав його псевдонімом, оскільки побоювався дорікань критиків за розважальний твір, адресований дітям. Однак блискавичний успіх розвіяв будь-які сумніви. Тож коли роман вийшов окремою книжкою, на обкладинці було зазначено справжнє ім'я письменника.

Примітно, що герої знаменитих романів Р. Л. Стівенсона – «Острів Скарбів» (1883 р.), «Чорна стріла» (1888 р.), «Катріона» (1893 р.) – юнаки. У їхніх образах утілено життєлюбне й світле світосприйняття молодої душі, яка за складних обставин здатна до самостійних рішень і моральної стійкості. Власне, цим можна пояснити великий успіх творів письменника в юних читачів.

Перевірте себе

1. Розкажіть про дитинство Р. Л. Стівенсона. Що сприяло захопленню майбутнього письменника літературою?
2. Коли і як виявився літературний хист Р. Л. Стівенсона? Назвіть відомі твори цього автора.
3. **Розвиваємо мовлення.** Складіть у зошиті опорну схему «Скарби літературної творчості Р. Л. Стівенсона», продовживши цей перелік: *читання художніх книжок, мандрівки світом...*
4. Дайте визначення поняття «роман». Назвіть характерні ознаки пригодницького роману.
5. Розкажіть історію створення роману «Острів Скарбів».
6. **Робота в парах.** Розгляньте карту Острова Скарбів (с. 89). Що на ній зображено? Яким ви уявляєте Острів Скарбів? А корабель та його команду? Усно опишіть їх.

ОСТРІВ СКАРБІВ

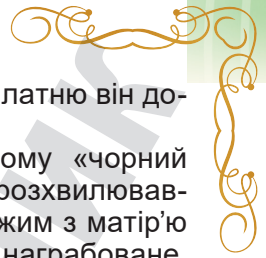
(Уривки)

► Дія роману відбувається наприкінці XVIII ст. Оповідь ведеться від особи головного героя, юного Джима Гокінса.

Якось у заїзді¹ «Адмірал Бенбов», що належав батькам Джима, оселився старий пірат Біл. Він переховувався тут від колишніх приятелів – морських розбійників зі зраї покійного капітана Флінта. Вони полювали на карту, яку Біл тримав у своїй скрині, тож він повсякчас був насторожі. Над-

---

¹ *Заїзд* – приміщення для зупинки, ночівлі проїжджих; заїжджий двір.

то ж пірат боявся якогось одноногого моряка. За невелику платню він доручив Джиму Гокінсу пильнувати небажаного гостя.

Невдовзі пірати таки вистежили Біла й передали йому «чорний знак» – попередження про неминучу страту. Страшенно розхвилювавшись, пірат раптово помер. А невдовзі серед його речей Джим з матір'ю знайшли карту острова, на якому команда Флінта заховала награбоване. Попри всі небезпеки Джим привіз знахідку до найшанованіших у селищі людей – лікаря Лівсі й сквайра¹ Трелоні. Разом вони вирішили шукати Флінтові скарби.

Сквайр Трелоні поїхав до Брістоля, де придбав шхуну «Еспаньйола». Випадковий знайомий, на ім'я Довгий Джон Сілвер, допоміг йому набрати досвідчену команду. Сілвер розповів, що колись був моряком, але, втративши ногу, мусив забути про море й стати хазяїном таверни. На прохання Сілвера сквайр пообіцяв узяти його в мандрівку корабельним кухарем. Невдовзі до Брістоля приїхали доктор Лівсі й Джим.

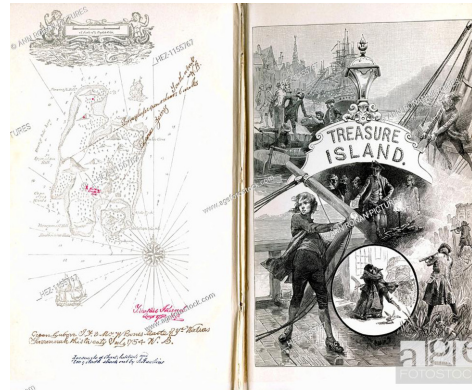
Сквайр Трелоні доручив Джиму передати Сілверу листа. Хлопець швидко знайшов таверну «Підзорна Труба», але відразу зайти всередину не наважився. Якийсь час він стояв на порозі, придивляючись до моряків, що сиділи за столами... ▲

Частина друга. КОРАБЕЛЬНИЙ КУХАР

Розділ VIII. Під вівіскою «Підзорна Труба»

(...) Поки я так стояв, з бічної кімнати вийшов чоловік, і з першого ж погляду я здогадався, що то Довгий Джон. Ліва нога була в нього відтята по саме стегно; під лівою пахвою він тримав милицю і орудував нею на диво спритно, підстрибуючи за кожним кроком, як птах. Був він дуже високий і міцний, з широким, наче окіст, обличчям, пласким і блідим, але розумним і усміхненим. Здавалося, він був у найкращому гуморі. Насвистуючи, сновигав він поміж столиками, жартував і злегка ляскав по плечу найприємніших йому гостей.

Як уже по правді казати, то після перших слів про Довгого Джона в листі сквайра Трелоні я потайдуші подумав, чи це не той самий одноногий моряк, якого я так довго виглядав у старому «Бенбові». Та одного

Видання роману Р. Л. Стівенсона «Острів Скарбів». 1886 р.

¹ *Сквайр* – нетитулований дворянин, а також шанобливе звертання, що додається до прізвища.

Видання роману
Р. Л. Стівенсона «Острів
Скарбів» німецькою
мовою. 1960 р.

погляду на цього чоловіка було досить, щоб розвіялися мої підозри. (...) Ні, морський розбійник не такий, як цей охайний і привітний господар таверни.

Нарешті я набрався духу, переступив через поріг і підійшов до Сілвера, що стояв, спираючись на милицю, і розмовляв з якимсь відвідувачем.

– Містер Сілвер, сер? – спитав я, простягаючи записку.

– Так, мій хлопче, – відгукнувся він, – мене звати Сілвер. А ти хто такий?

Побачивши листа від сквайра, він аж наче здригнувся.

– Он як! – проказав він вельми голосно, подаючи мені руку. – Розумію, розумію! Ти наш новий юнга!

Радий тебе бачити.

І він затис мою долоню своїм дужим ручищем.

Раптом якийсь відвідувач у дальньому кутку схопився з місця і шмигнув до дверей. Двері були біля нього, і він миттю опинився на вулиці. Але його поспіх привернув мою увагу, і я відразу ж упізнав, що то був той самий чоловік з лискучим обличчям і без двох пальців на руці, який першим приходив до капітана в «Адміралі Бенбові».

– Гей, – вигукнув я, – тримайте його! Це Чорний Пес!

– Плював я, хто він такий, – озвався Сілвер. – Але він же не розраховував! Гаррі, біжи-но схопи його!

Один з тих, що сиділи коло дверей, скочив на ноги й побіг наздоганяти втікача.

– Хоч би він був навіть адмірал Гок, а платити однак мусить! – закричав Сілвер, а тоді, пустивши мою руку, запитав:

– То як, ти кажеш, його звати? Чорний... як далі?

– Пес, сер! – відповів я. – Хіба містер Трелоні не розповідав вам про піратів? Це один з них.

– Що?! – заревів Сілвер. – У моєму закладі! Бене, біжи на поміч Гаррі! То це один з тих паскудників? Це ти пив з ним, Моргане? А йди-но сюди.

Чоловік, якого він назвав Морганом, – старий сивий моряк з багряним обличчям, – покірливо вийшов наперед, жуючи тютюн.

– Ну, Моргане, – суворо запитав Довгий Джон, – ти ж уперше бачив цього Чорного... як там його... Чорного Пса, чи не так?

– Таки вперше, сер, – відповів Морган, уклоняючись.

– І ніколи раніш не чув його імені?

– Не чув, сер.

– Ну, це твоє щастя, Томе Моргане! – вигукнув господар таверни. – Якщо ти водитимешся з такою наволоччю, ноги твоєї більш не буде в моєму закладі, щоб ти це знав. Що він тобі такого набалакав?

– Не пригадую, сер, – відповів Морган.

– А що в тебе на в'язах – голова чи баняк? – закричав Довгий Джон. – Він не пригадує, ач ти! Може, ти не пригадуєш, з ким навіть розмовляв, га? Ну, говори, про що він там паякав – про подорожі, судна, капітанів? Викладай! Про що саме?

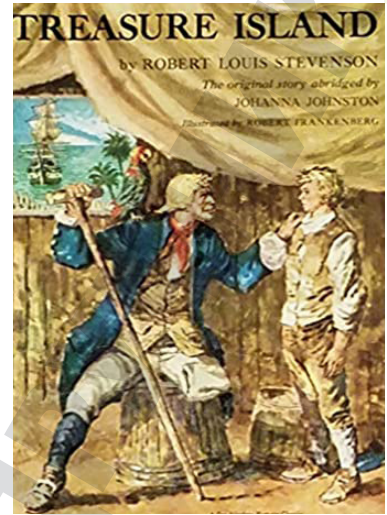
– Ми гомоніли про кілювання¹, – відповів Морган.

– Про кілювання, кажеш? Дуже доречна штука, надто для тебе. Ну гаразд, відчалюй на своє місце, тюхтію.

Коли Морган знову сів за столика, Сілвер схилився мені до вуха й довірче прошепотів, чим дуже улестив моє самолюбство:

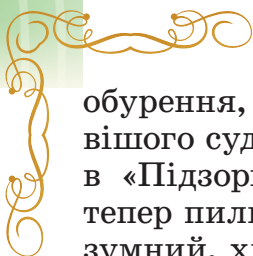
– Чесний чолов'яга цей Том Морган, тільки ж безкебетний. А тепер, – сказав він уже вголос, – як його там?.. Чорний Пес?.. Ні, не знаю такого імені. (...) Як ми тепер спіймаємо цього Чорного Пса, ото буде радість капітанові Трелоні! Бен – добрячий бігун. Мало хто з моряків бігає швидше за Бена. Від нього він не втече, їй-бо. Він тут базикав про кілювання? Та я його самого протягну під кілем!..

Вигукуючи все це, Сілвер без упину стрибав по таверні на своїй милиці, ляскав по столах долонею і виказував таке

Видання роману Р. Л. Стівенсона «Острів Скарбів» англійською мовою 1960 р.

¹ *Кілювання* – старовинна кара в англійському флоті: винного протягували на лінві у воді під кілем судна.

обурення, що переконав би у своїй щирості найнедовірливішого суддю чи поліцая. Проте коли я побачив Чорного Пса в «Підзорній Трубі», мої давніші підозри знов ожили, і я тепер пильно придивлявся до кухаря. Та він був занадто розумний, хитрий і спритний, як на мене. Отож коли повернулися обидва захекані посланці й оголосили, що загубили сліди Чорного Пса в юрбі, а господар таверни страшенно вилаяв їх, – я вже сам готовий був ручитися за непричетність Довгого Джона Сілвера до цієї справи.

– Бачиш, Гокінсе, – сказав він, – яка прикра для мене ця пригода! Ну що подумає про мене капітан Трелоні? Цей клятий п'янюга сидів у моєму власному закладі й глитав мій ром! А потім приходиш ти і кажеш мені, що він за один. І я попускаю, щоб він ушився в мене прямо з-під рук. Тож ти, Гокінсе, мусиш підтримати мене перед капітаном Трелоні. Ти молодий, але кмітливий, тебе не ошукаєш. Ти не з дурних. Я це побачив одразу, щойно ти увійшов сюди. Ну сам подумай: що міг зробити я, каліка на дерев'янці? Коли б я був при здоров'ї й силі, як колись, я б його вмлюка зляпав!.. Але тепер...

Та раптом Сілвер замовк і широко розтулив рота, ніби щось пригадавши.

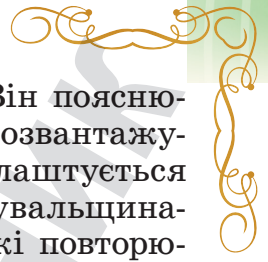
– А гроші?! – прогрімів він. – За три кварта рому! Хай йому чорт, я ж зовсім забув про гроші!

І, впавши на лаву, він так розреготався, аж з очей його потекли сльози. Дивлячись на нього, я теж не зміг утриматись від сміху, і ми обидва зайшлися реготом на всю таверну.

– Ну й тюлень же я! – сказав він нарешті, витираючи щоки. – З нас, бачу, вийде добра парочка, Гокінсе. Бачиш, я й зараз повівся як юнга. А проте треба рушати, нічого не вradiш. Як треба, то треба, браття. Я тільки надіну свою стару трикутку, і ми підемо разом до капітана Трелоні доповісти йому про цю пригоду. Бо справа ця серйозна, Гокінсе. І, треба визнати, вона не додає честі ні тобі, ні мені... Але, чорти б його вхопили, здорово ж він піддурих мене із цими трьома кухлями!

І він знову зареготав так ревно, що хоч я і не розумів, з чого тут, власне, сміятися, мимохіть таки приєднався до нього.

Ми пішли набережною, і невдовзі я переконався, що Сілвер дуже цікавий співрозмовник. Про кожне судно, яке ми проминали, він розповідав безліч цікавих мені речей: яке в нього оснащення, як зроблено його вітрила, скільки воно

може взяти вантажу, під яким воно прапором. Він пояснював мені, що зараз робиться в порту: одне судно розвантажуються, друге, навпаки, – вантажать, а третє вже лаштується до відплиття. Мову свою він пересипав різними бувальщинами з життя моряків і моряцькими висловами, які повторював по кілька разів, щоб я їх добре запам'ятав. Тут я справді почав розуміти, що з нього мені може бути прегарний товариш у плаванні. Коли ми прийшли до заїзду, сквайр і доктор Лівсі сиділи там удвох, допиваючи кварту елю з грінками, перед тим як піти на оглядини шхуни, чи все там готове.

Довгий Джон з великим запалом розповів їм усе, що сталося в його таверні, анічого не приховавши.

– Адже так воно було, Гокінсе, правда? – раз у раз перепитував він мене, і я міг тільки підтверджувати правдивість його слів.

Обидва джентльмени вельми шкодували, що Чорний Пес вислизнув. Але всі ми були згодні, що нічого не можна було вдіяти. Доктор Лівсі та сквайр похвалили Довгого Джона, і він, узявши свою милицю, рушив до дверей. (...)

Літературний практикум

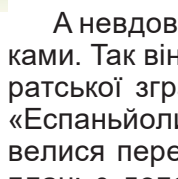
1. Яке враження Сілвер справив на Джима під час знайомства? Що здалося Джимові підозрілим? Чому юнак відкинув свої підозри?
2. Як Сілвер поведився з моряками в таверні? Як ставилися до нього відвідувачі? Обґрунтуйте відповідь прикладами з тексту.
3. Які риси характеру Сілвера й Джима розкрито в прочитаному уривку? На підтвердження наведіть приклади з тексту.
4. Коли і в який спосіб Сілвер завоював довіру Джима?
5. **Подискутуйте!** Чи можна стверджувати, що довіра Гокінса до Сілвера була беззастережною? Доведіть свою думку, спираючись на текст.
6. Розгляньте обкладинки різних видань роману Р. Л. Стівенсона «Острів Скарбів» (с. 91–93). На чому зосереджують увагу читачів ці обкладинки? Яка з них подобається вам найбільше? Чому?

► Призначивши час відплиття, Трелоні, Лівсі та Джим вирушили на «Еспаньолу». Капітан Смоллет – суворий і чесний моряк – розповів їм про свої підозри щодо поведінки команди, яка знала не лише мету подорожі, а й координати Острова Скарбів. Однак його сумніви не мали переконливого підтвердження, тож було вирішено обмежитися запобіжними заходами. Відтак «Еспаньйола» знялася з якоря.

Під час подорожі Джим зауважив, що кухар Сілвер у пошані в команді і має неабиякий вплив. До самого Джима кухар ставився чемно й навіть ласкаво. Хлопець часто заходив до нього на камбуз¹ побалакати з папугою, якого на честь відомого пірата було названо Капітаном Флінтом.

¹ *Камбуз* – кухня на кораблі.

А невдовзі Джим випадково підслухав розмову кухаря з кількома моряками. Так він довідався, що Сілвер – жорстокий і небезпечний ватажок піратської зграї, якого боявся сам капітан Флінт. Значну частину екіпажу «Еспаньйоли» склали розбійники з тієї зграї. З рештою моряків потайки велися перемови щодо переходу в табір піратів. Сілвер мав підступний план: з допомогою досвідченого капітана Смоллета дістатися Острова Скарбів, там убити його, доктора Лівсі, сквайра Трелоні та усіх їхніх прибічників і захопити скарби.

На таємній нараді Джим розповів про змову піратів капітану Смоллету, Лівсі та Трелоні. Становище видавалося досить скрутним, адже чисельна перевага була на боці розбійників (дев'ятнадцять піратів проти сімох порядних моряків). Порадившись, герої вирішили вдавати повну необізнаність щодо плану Сілвера й скористатися першою-ліпшою нагодою для раптового нападу на негідників.

Тим часом «Еспаньйола» наблизилася до острова. Моряки поривалися на берег, гадаючи, що відразу знайдуть скарби. Аби запобігти заколоту, капітан Смоллет відпустив їх на прогулянку островом. Утім, обережний Сілвер залишив на борту кількох піратів, які мали пильнувати за капітаном та його прибічниками. Решта матросів на чолі з кухарем човнами вирушили на острів. До них потайки приєднався Джим, який хотів дізнатися, що відбуватиметься у ворожому таборі. Діставшись берега, хлопець утік від небезпечних супутників. ▲

Частина третя. МОЇ ПРИГОДИ НА БЕРЕЗІ

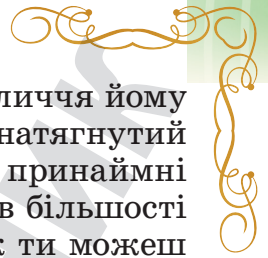
Розділ XIV. Перший удар

▲ Досліджуючи місцевість, Джим вийшов до вкритого очеретом болота. Аж раптом до нього долинули голоси. ▲

(...) Плазом – повільно, але вперто – я посувався вперед. Нарешті, підвівши голову й глянувши в прогалину між листям, я побачив на зеленій галявинці коло болота Джона Сілвера й одного матроса. Вони стояли під деревами один проти одного й жваво розмовляли.

Їх палом палило сонце. Сілвер кинув на землю свою трикутку, і на його зверненому до співбесідника широкому й гладкому обличчі, яке лисніло від поту, відбивалося майже благоання.

– Братчику, – казав він, – та це ж тим, що я тебе дуже шаную, ну як ти цього не втямиш? Та коли б я не любив тебе всією душею, хіба ж став би тебе застерігати? Усе готове, і ти вже нічого тут не зміниш. Коли я й кажу тобі про це, то тільки тому, що хочу врятувати твою шкуру. Коли б хоч один із цих горлорізів довідався, про що я балакаю з тобою, Томе, – як ти гадаєш, що мені було б за те?

– Сілвере, – озвався матрос, і я помітив, що обличчя йому пашіло, а голос звучав хрипко й тремтів, мов натягнутий трос, – Сілвере, ти вже в літах і маєш сором... принаймні така про тебе думка... У тебе є гроші, яких нема в більшості моряків. І ти ж не боягуз, як я знаю. То невже ж ти можеш злигатися з цією негіддю? Та ні, цього не може бути! Присягаюся Богом, я б радше дав відрубати собі руку!

Раптом якийсь галас перервав йому мову. Я побачив одного чесного моряка в нашій команді – і саме в цю мить почув про другого такого самого. Здалека від болота пролунав гнівний пронизливий крик людини, потім ще один і трохи пізніше – несамовитий протяглий зойк. Луна в скелях Підзорної Труби повторила його кілька разів. Зграї болотяних птахів знову злетіли й галасливою хмарою закружляли вгорі, затьмарюючи небо. Довго ще цей передсмертний зойк бринів у моїх вухах, хоч навколо знову настала мертва тиша, яку порушували тільки лопотіння пташиних крил та далекий гуркіт прибою.

Том здригнувся, мов підстрожений кінь, але Сілвер навіть оком не змигнув. Він стояв нерухомо, спираючись на милицю і стежачи за своїм співрозмовником, як готова до стрибка змія.

– Джоне! – сказав моряк, простягаючи до нього руку.

– Геть руки! – гаркнув Сілвер, відстрибнувши вбік так прудко й спритно, мов натренований гімнаст.

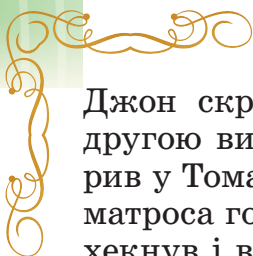
– Гаразд, Джоне Сілвере, я заберу руки геть, коли ти цього хочеш, – відповів матрос. – Та це тільки твоє нечисте сумління страхає тебе. Але, заради всього святого, скажи мені, що там сталося?

– Що сталося? – перепитав Сілвер, посміхаючись недоброю посмішкою, але й насторожено; його очі на широкому обличчі здавалися не більшими за вістря голок і блискучими, як скляні скалки. – Що сталося? О, це, мабуть, Елен.

Цієї миті бідолашний Том виявив себе справжнім героєм.

– Елен! – вигукнув він. – Пухом йому земля, чесному морякові! А ти, Джоне Сілвере... Ти довго був моїм товаришем, але більше ти мені не товариш. Може, й доведеться мені померти, як собаці, але я не зраджу свій обов'язок. (...) То вбий і мене, коли можеш! Але знай, що я зневажаю тебе.

Із цими словами хоробрий моряк обернувся до кухаря спиною і рушив до берега. Та йому не судилося відійти далеко.

Джон скрикнув, учепився однією рукою за гілку дерева, другою вихопив з-під пахви свою милицю і щосили пошпурив у Тома. Милиця зі свистом пролетіла в повітрі й ударила матроса гострим кінцем межі плечі. Том скинув угору руки, хекнув і впав.

Чи його серйозно поранило, чи ні – ніхто вже не дізнається. Удар був такий сильний, що міг перебити йому хребта. Але Довгий Джон не дав Томові прийти до пам'яті. Без милиці, на одній нозі, він спритно, як мавпа, скочив на нього й двічі втопив ножа по саму колодку в беззахисне тіло. Зі своєї схованки я чув, як тяжко дихав убивця, завдаючи ударів.

Я не знаю, що... означає знепритомніти. Але пригадую, що тоді все закрутилося в мене перед очима, як у тумані. І Сілвер, і птахи, й вершина Підзорної Труби – усе вихором замигтіло, захиталося й попливло, а у вухах залунали дзвони й гул якихось далеких голосів.

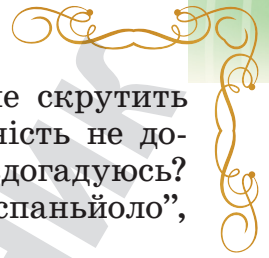
Коли я отямився, милиця була вже в мерзотника під пахвою, а трикутка на голові. Перед ним на землі лежало нерухоме тіло, але вбивця, не звертаючи на нього ніякісінької уваги, спокійно витирав жмутком трави свого закривавленого ножа.

Ніщо навколо не змінилося. Сонце так само нещадно пекло повите опарами болото й високий шпиль гори, і не йнялося віри, що тільки мить тому на моїх очах сталося вбивство й трагічно увірвалося людське життя.

Аж це Джон засунув у кишню руку, витяг свистка й кілька разів переливчасто свиснув. Посвист розкотився далеко навсібіч у гарячому повітрі. Я, звичайно, не знав, що означає цей сигнал, але всі мої страхи знову прокинулись. Сюди придуть люди! Мене помітять! Вони вже забили двох чесних хлопців з команди, і хтозна, чи не чекає й мене така сама доля, як Елена й Тома?

Не гаючи більше ні хвилини, я обережно виповз із чагарнику й гайнув у ліс, де дерева росли не так густо. Тікаючи, я чув, як старий пірат перегукувався зі своїми товаришами, і ця небезпека ніби додавала мені сил. Ледве вибравшись із хащі, я побіг так швидко, як зроду не бігав, – не вважаючи куди біжу, аби тільки далі від убивць. Страх мій наростав і нарешті перетворився на якесь божевілля.

Бо ж і справді, становище моє було просто безвихідне. Хіба я наслідуюсь, коли вистрелить гармата, сісти в шлюпку разом із цими душогубами, руки яких у людській крові?

Хіба перший-ліпший з них, побачивши мене, не скрутить мені шию, мов куликові? Хіба сама моя відсутність не довела їм, що я їх остерігаюся, а отже, про все здогадуюсь? «Усьому кінець, – подумав я. – Прощавай, “Еспаньйола”, прощавайте, сквайре, докторе й капітане!

Мені залишається тільки померти – або від голоду, або від рук бунтівників».

Тим часом я біг усе далі, не помічаючи місцевості, і незабаром опинився біля підніжжя невисокого пагорба з двома шпилями. (...) Але в цю мить новий переляк прикував до землі мої ноги й змусив серце завмерти.

Розділ XV. Людина з острова

З крутого укусу дощем посипалися дрібні камінці, шурхітливо підстрибуючи між деревами. Я мимохіть озирнувся в той бік і побачив щось темне й волохате, що вмить сховалося за стовбуром сосни. Що то було – ведмідь, людина чи мавпа, я не встиг розгледіти. З жаху перед цією новою небезпекою я застиг на місці.

Отже, обидва шляхи мені перетято. На березі мене чекають убивці, а в лісі чатує це дике створіння. Але, не вагаючись ні хвилини, я віддав перевагу відомій небезпеці перед невідомою. Навіть Сілвер почав здаватися мені не таким страшним, як ця невідома лісова потвора; тим-то я завернув назад і, раз по раз оглядаючись, побіг у напрямку до шлюпок.

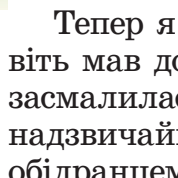
Однак дивна істота з'явилася знову: оббігши збоку, вона опинилась поперед мене. Я був дуже стомлений, та коли б і не це, все одно не міг би змагатися на швидкість з таким супротивником. Це страхіття перебігало від стовбура до стовбура так прудко, як олень, тримаючись весь час на двох ногах, мов людина, хоч і згиналося майже навпіл. Проте – це таки була людина, я в цьому більше не сумнівався. (...)

Він уже причаївся за іншим деревом і стежив за мною. Побачивши, що я прямую в його бік, він вийшов з-за стовбура й ступив крок до мене. Потім завагався, трохи позадкував і враз бухнув навколішки й благально простяг уперед руки, чим страшенно мене здивував і вразив.

Я знову зупинився.

– Хто ви такий? – запитав я.

– Бен Ган, – відповів він хрипким і скреготливим голосом, що нагадував іржавий замок. – Я бідолашний Бен Ган. Я вже три роки не балакав з жодною християнською душею.

Тепер я побачив, що він був такої ж білої раси, як і я, і навіть мав досить приємні риси обличчя. Тільки шкіра його так засмалилася на сонці, що аж губи в нього почорніли, а ясні очі надзвичайно гостро проступали на темному обличчі. Він був обідранцем з обідранців. Одяг його складався з парусиного лахміття й решток матроської роби; це руб'я трималося купи завдяки цілій системі всіляких застібок, мідних гудзиків, паличок і петель з просмоленого мотузка. Єдиною тривкою річчю з усього його обладунку був черес¹ із мідною пряжкою.

– Три роки! – вигукнув я. – Ваше судно зазнало аварії?

– Ні, братику, – відповів він. – Мене тут висадили.

Я чув про цю жахливу кару в піратів: винного висаджували на якийсь безлюдний далекий острів і кидали там напризволяще, давши рушницю й трохи пороху. (...)

– Атож, братику! – скрикнув він. – Слухай, а як тебе звати?

– Джим, – сказав я йому.

– Джим, Джим... – вимовив він раз і другий, вочевидь, дуже задоволений. – Знаєш, Джиме, жив я давніше так, що сором і казати. (...) Але саме провидіння закинуло мене сюди. У самоті на цьому острові я передумав усе й повернувся до благочестя. Тепер мене вже не звабиш ромом, хоча від чарчини на щастя я й не відмовлюся, коли буде нагода... Я тепер вирішив стати чесною людиною, і мене з цього не зіб'єш. А ще, Джиме, – він озирнувся на всі боки й стишив голос до шепоту: – Я тепер – багатій!

Цієї миті мені стало ясно, що бідолаха збожеволів у своїй самотності. Певно, ця думка відбилася на моєму обличчі, бо, глянувши на мене, він гарячково повторив:

– Багатій! Багатій! Послухай, Джиме, я й тебе виведу в люди! Ох, Джиме, ти благословлятимеш свою зорю за те, що перший спіткав мене! – Та раптом лице йому спохмурніло, він стис мені руку й застережливо підніс вказівного пальця: – Скажи мені правду, Джиме. Це не Флінтів корабель?

Мене враз осяяла думка: це ж він може бути нам спільником! І я поспішив відповісти йому:

– Ні, це не Флінтів корабель. Флінт помер. Але я скажу вам правду, як уже зайшла про це мова: у нас на борту є кілька чоловік з його команди. І це – велике лихо для всіх нас.

---

¹ *Чéрес* – широкий шкіряний пояс, зшитий із двох складених разом ременів так, що має всередині порожнину для грошей та інших цінних речей.

– Але ж там нема... людини... на одній нозі? – насилу ви-
душив він із себе.

– Сілвера? – перепитав я.

– Атож, Сілвера, – підтвердив він. – Це його ім'я.

– Він у нас за кухаря. І перший заводіяка.

Бен Ган усе ще тримав мене за руку й при цих словах мало не скрутив її.

– Якщо тебе підіслав Довгий Джон, – сказав він, – то мені капець, я це знаю. Але чи ти уявляєш, де ти сам опинився?

Водномить я зважив, що мені робити, і замість відповіді розповів йому про всю нашу подорож і про те, у якому важкому становищі ми опинилися. Він вислухав усе це з жадібною цікавістю і, коли я закінчив, погладив мене по голові.

– Ти добрий хлопак, Джиме, – сказав він. – Але зараз ви всі зав'язані мертвим вузлом, далєбі. Що ж, ти можеш зда-
тися на Бена Гана – Бен Ган знає, що робити. А як ти гадаєш, чи добре поставиться сквайр до того, хто допоможе йому виплутатися з такої біди?

Я сказав йому, що сквайр – найзичливіша людина у світі.

– Воно-то, може, й так, – відказав Бен Ган, – але я не збираюся просити в нього лакейської лівреї чи посади брамника. Мене це не приваблює, Джиме. Я хочу знати інше: чи згодиться він дати мені хоча б тисячу з тих грошей, які, можна сказати, й без того мої?

– Певно, що згодиться, – сказав я. – Кожному матросові припаде своя пайка.

– І він одвезе мене на батьківщину? – спитав Бен, пильно дивляючись у моє обличчя.

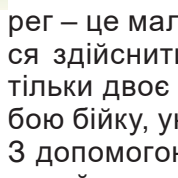
– Аякже! – вигукнув я. – Сквайр – справжній джентльмен. До того ж, коли ми здихаємося цих розбишак, ваша поміч на судні нам дуже знадобиться.

– Отже, – сказав він, – ти так гадаєш. – І зітхнув з неабиякою полегкістю. (...)

► Тим часом капітан Смоллет та його прибічники висадилися на острові й захопили добре обладнаний форт¹, колись збудований Флінтом. Там до них приєднався Джим Гокінс. А наступного дня укріплення атакували пірати. Виявивши мужність і рішучість, команда капітана Смоллета утримала позиції.

Після бою Джим потайки від друзів поплив на «Еспаньйолу». Він планував перерізати якірну лину, аби течія викинула корабель на бе-

¹ *Форт* – оборонна споруда.

рег – це мало перешкодити втечі розбійників з острова. Юнакові вдалося здійснити задумане. На його щастя, на «Еспаньйолі» залишилося тільки двоє піратів, та й ті були нападпитку. Розбійники зчинили між собою бійку, унаслідок якої один з них загинув, а другий дістав поранення. З допомогою останнього Джим привів шхуну до берега. Та шойно «Еспаньйола» пришвартувалася, пірат підступно атакував юнака. У цьому двобої Джима було поранено в плече, а його ворог загинув. Обробивши рану, юнак вибрався на берег і в темряві дістався форту, де сподівався знайти своїх друзів. Однак з'ясувалося, що вони здали укріплення, тож Джим потрапив до рук ворогів. ▲

Частина шоста. КАПІТАН СІЛВЕР

Розділ XXVIII. У ворожому таборі

(...) У блокгаузі¹ були всі шестеро піратів – більше ніхто з них не зостався живий. П'ятеро їх, з розчервонілими й опухлими обличчями, ледве очумавшись від п'яного сну, схопилися на ноги. А шостий тільки звівся на лікті. Мертвотно-бліде лице й закривавлена пов'язка в нього на голові свідчили, що його поранено, і то зовсім недавно. Я пригадав, що під час нападу на блокгауз одного з піратів підстрелили і він сховався в лісі; мабуть, це він і був.

На плечі Довгого Джона сидів папуга й чистив дзьобом пір'я. Власник папуги здавався блідішим і суворішим, ніж звичайно. (...)

– Ти ба! – сказав він. – Та це ж сам Джим Гокінс, хай йому чорт! Завітав у гостину, га? Ну, то заходь, просимо до господи! (...) Отож ти, Джиме, – звернувся він до мене, витягаючи люльку з рота, – завітав до нас. Це вельми приємна несподіванка для бідолашного старого Джона! Я з першого погляду побачив, що ти спритний хлопець. Але цього від тебе я таки не сподівався, їй-бо!

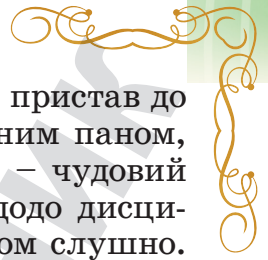
На все це я, звісна річ, не відповів нічого. Притиснутий спиною до стіни, я намагався сміливо дивитися в очі Сілверові, хоч на серці в мене був чорний розпач.

А він невимушено пихнув люлькою раз-другий і поновив мову:

– Ну, коли ти вже тут, Джиме, то я скажу тобі, що в мене на думці. Ти мені завше був до душі, бо ти хлопець хвацький. Дивлячись на тебе, я згадую, що і я колись був такий

---

¹ *Блокгауз* – польове укріплення з бійницями для ведення кругового вогню, розраховане на самостійну оборону невеликої групи військ.

молодий та гожий. Мені весь час хотілося, щоб ти пристав до нас, одержав свою частку скарбів і помер заможним паном, і ось ти, лебедику, й прийшов. Капітан Смоллет – чудовий моряк, це я завше кажу, тільки надто крутий щодо дисципліни. «Як треба, то треба», – вважає він, і цілком слушно. Тож ти маєш стерегтися капітана. Та й доктор лютий на тебе. «Невдячний поганець!» – ось що він про тебе сказав. Справа, виходить, така: вернутися до своїх тобі не можна, бо вони тебе не приймуть. І коли ти не хочеш створити ще третю команду, себто лишитися на самоті, то мусиш пристати до капітана Сілвера.

Від слів пірата мені аж полегшало на душі: отже, мої друзі таки живі! І хоч я почасти повірив Сілверові, що вони й справді обурені моїм дезертирством, він мене більше врадував, аніж засмутив.

– Я вже й не кажу про те, що ти в наших руках, – провадив далі Сілвер, – бо ти й сам це бачиш. (...)

За його ледь глузливою балаканиною прочувалася смертельна погроза, і від цього щоки в мене розпашіли, а серце в грудях боляче стислося.

– Ніхто тебе, хлопче, не силує, – сказав Сілвер. – Зміркуй сам. Та й квапитися нам нікуди: бачиш, це ж так мило бути у твоєму товаристві!

– Ну що ж, – відповів я, трохи посмілішавши, – коли я маю вибирати, то ви повинні перше пояснити мені, що тут сталося, чому ви тут і де тепер мої друзі.

– Що тут сталося? – похмуро бовкнув один з піратів. – На це треба добрячого розумаку, аби все до ладу розшолопав!

– Стули халяву, поки тебе не питають! – брутально урвав його Сілвер. А тоді попереднім своїм поштивим тоном звернувся до мене: – Учора вранці, містере Гокінсе, – сказав він, – до нас прийшов доктор Лівсі з білим прапором. «Капітане Сілвере, – сказав він, – вас зраджено. Шхуна зникла». Що ж, воно й правда, як ми трохи були випили та пісень співали, то й не завважили нічого. Ніхто-бо з нас не стежив за судном. Розглянулися ми – а побий мене грім, нема-таки шхуни! Зроду-віку я не бачив таких ідіотських пик, як були тоді в наших хлопців, і ти можеш повірити, що моя була найідіотськіша. «Тож ідемо на мирову», – сказав доктор. І ми пішли на мирову, я й він, і нам дісталися ваші припаси, ваша горілка, дрова, що ви назбирали, цей ваш блокгауз... А самі вони кудись подалися, я навіть не знаю куди.

Сілвер спокійно пахну́в з люльки й мовив далі:

– А щоб ти не взяв собі в голову, ніби й тебе включили в мирову, то ось тобі, що було сказано наостанку. «Скільки вас лишилося?» – спитав я. – «Четверо, – відповів доктор, – і один з наших поранений. А щодо цього хлопчиська, то я не знаю, де він, чортяка, подівся, – так сказав доктор, – і не хочу знати. Він нам уже в печінках сидить!» Оце такі були останні його слова.

– І це все? – поцікавився я.

– Усе, що тобі треба знати, синку, – відповів Сілвер.

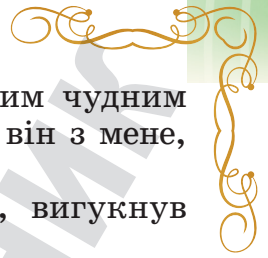
– А тепер я маю вибирати?

– Та вже ж не інакше, – мовив Сілвер.

– Гаразд! – почав тоді я. – Я не такий дурний і добре знаю, що мене чекає. Та хай буде, що буде, – мені все одно! Відколи я спіткався з вами, смерть мені не дивина. Але ось що я вам скажу, – мовив я, чимдалі більше збуджуючись. – По-перше, становище ваше погане: шхуну ви втратили, скарб втратили, людей своїх втратили. Вся ваша справа пропаща. І коли ви хочете знати, хто все це спричинив, то знайте: це я і ніхто інший. Я сидів у діжці з-під яблук того вечора, коли ми побачили землю, і я підслухав вас, Джоне, і тебе, Діку Джонсоне, і Гендса, що лежить тепер на дні моря, і не минуло й години, як я усе до слова переповів своїм друзям. А щодо шхуни, то це я перетяв якірну линву, це я вбив тих, кого ви залишили на борту, і це я відвів шхуну туди, де вам її ніколи не знайти. Ви пошилися в дурні, бо від самого початку всі ниточки сходилися в моїх руках, і я боюся вас як торішнього снігу. Хочете – вбийте мене, хочете – лишіть живим, воля ваша. Але якщо ви залишите мене живим, то я забуду все минуле, і коли вас притягнуть до суду за піратство, спробую вам допомогти. Тож це ви маєте робити вибір. Із моєї смерті вам ніякої вигоди. А якщо ви залишите мене живим, то я допоможу вам врятуватися від шибениці.

Я замовк, бо – не критиму від вас – хвилювання перехопило мені дух. На мій подив, пірати навіть не ворухнулись і тільки вирячилися на мене, мов ті барани. Не давши їм часу отямитись, я повів далі.

– І ще, містере Сілвере, – сказав я, – ви, сподіваюся, кращій за інших у цій компанії. Тож у разі моєї смерті, прошу, розкажіть докторові все, як було.

– Матиму це на увазі, – відказав Сілвер таким чудним тоном, що я ну ніяк не міг второпати, чи глузує він з мене, чи йому таки сподобалася моя сміливість. (...)

– То чого з ним цяцькатись! – лайнувшись, вигукнув Морган.

Вихопивши ножа, він так прудко скочив на ноги, наче був двадцятилітком.

– Ані руш мені! – закричав Сілвер. – Ти що за один, Томе Моргане? Може, ти тут капітан? То я покажу тобі, де твоє місце, бісова душа! А будеш мені перечити, то підеш туди, куди вже пішло чимало таких жевжиків за останні мої тридцять років – хто на рею, а хто, хай йому трясця, риба на поживу! Затям це, Томе Моргане: не було ще такого, що заїдався зі мною і не поплатився за це життям!

Морган мовчав, але решта піратів невдоволено загули. (...)

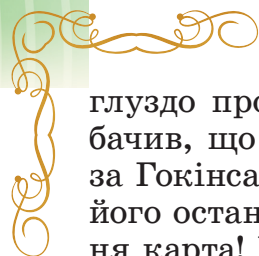
– Отакі ви завше, – мовив далі Сілвер, знову беручи люльку до рота. – Жваві хлопці, ніде правди діти. Та ви останні плохуни, як до бою! (...) Як не хочете битися зі мною, як годиться джентльменам фортуни, то коріться, бодай вам чорт! І я вас навчу коритися! Цей хлопчисько припав мені до вподоби, бо я зроду не бачив такого зважливого, як він. Він виявив більше сміливості, ніж будь-хто з вас, що припишкли, як ті щури! І я вам ось що скажу: тільки хто пальцем його зачепить, матиме справу зі мною. А я слів на вітер не кидаю, затямте.

Запала довга мовчанка. Я стояв, прихилившись до стіни, а серце моє все так само калатало, наче молот, хоч у мене вже з'явилась надія на порятунок. Сілвер сидів, спираючись на стіну й схрестивши руки; він спокійно попахкував люлькою і тільки крайчиком ока пильно стежив за своєю буйною командою. Пірати відійшли в дальній куток блокгауза й почали там перемовлятися – їхнє шепотіння долинало до мене, мов дзюрчання струмка. (...)

► Невдоволені пірати вийшли з приміщення, аби порадитися. Джон Сілвер залишився наодинці з Джимом. ◄

Корабельний кухар одразу ж витяг люльку з рота.

– Слухай, Джиме Гокінсе, – ледь чутно прошепотів він, – ти на волосинку від смерті, ба навіть гірше – тобі загрожують тортури. Вони хочуть мене скинути. Та пам'ятай, що я обстаю за тобою. Я не збирався цього робити, але ти сказав кілька слів, і я передумав. Мене взяв розпач, що я так без-

глуздо програв і можу потрапити на шибеницю. Але я побачив, що ти тямущий хлопець. І я сказав собі: «Заступися за Гокінса, Джоне, а Гокінс заступиться за тебе. Ти, Джоне, його остання карта, а він, побий мене грім, він – твоя остання карта! Послуга за послугу, – сказав я. – Ти врятуєш собі свідка на суді, а він врятує твою шию від зашморгу».

Мене це страшенно вразило: які ж мусять бути кепські в них справи, коли цей старий піратюга, їхній заводій, хапється за будь-яку соломинку!

– Що зможу, те зроблю, – пообіцяв я.

– То й згода! – вигукнув Довгий Джон. – Ти так певно це кажеш, що я, присяйбі, маю тепер надію на порятунок. (...)

Він націдив у квартиру бренді з барильця й запропонував мені:

– Покуштуєш, братику? – І коли я відмовився, сказав: – То я сам хильну трохи, Джиме. Мені треба підживитися, попереду ще так багато клопоту. До речі, про клопоти: пощо це доктор віддав мені карту, Джиме?

Певно, на обличчі моєму з'явився такий подив, що Сілвер перестав розпитувати далі.

– А так, він дав мені карту, – докинув він. – І щось за цим є, Джиме, щось є... – погане чи й добре.

Він знову ковтнув з кварти й похитав своєю великою головою, як людина, що сподівається найгіршого. (...)

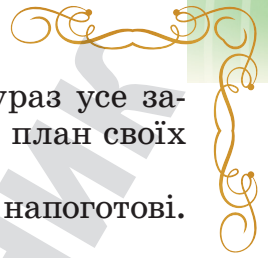
► Після короткої наради пірати вручили Сілверові «чорний знак», на якому було написано «Скинута», й заявили, що обрали іншого капітана. Однак Довгий Джон зумів переконати їх у своїй незамінності й залишився ватажком розбійницької зграї.

Наступного дня до форту завітав доктор Лівсі, який вважав за обов'язок надати допомогу пораненим і хворим на пропасницю піратам. Перебування Джима серед розбійників він сприйняв як зраду, але, вислухавши розповідь хлопця, розчулився й запропонував йому негайно втекти. Джим мусив відмовитися, адже раніше пообіцяв Сілверу не робити цього. Тоді лікар наказав кухареві берегти хлопця мов зіницю ока й швидко пішов до лісу.

Прихопивши із собою Джима, пірати вирушили на пошуки скарбів. Однак коли дісталися позначеного на карті місця, побачили порослу травною яму. ◀

Розділ ХХХІІІ. Падіння ватажка

Розчарування піратів було таке, якого, мабуть, світ не бачив. Шестеро їх стояло як громом побиті. Але Сілвер отямився найперший. Усі його помисли мчали до цього скарбу,

мов коні на перегонах до фінішної прямої, і от ураз усе загнуло. Проте за мить він опанував себе й змінив план своїх дій раніше, ніж інші встигли очуматись.

– Джиме, – прошепотів він, – візьми оце й будь напоготові. І дав мені двоцілкового пістоля.

Водночас Сілвер почав посуватися на північний бік, і коли за кілька кроків зупинився, нас двох відділяла від решти піратів яма. Потім він глянув на мене й кивнув головою, ніби кажучи: «Справи кепські», – з чим я повністю погодився. Погляд Сілвера був дуже приязний, але мене так обурило його постійне зрадництво, що я не втримався й сказав йому пошепки:

– Ви знову перекинулись до іншого табору.

Та він не встиг мені відповісти. Пірати з криком та лайкою пострибали один за одним у яму й стали нишпорити в ній, розкидаючи дошки. Морган знайшов одну золоту монету й затис її в жмені, лаючись на всі заставки. Ця монета в дві гінеї якусь хвильку переходила з рук до рук.

– Дві гінеї! – гаркнув Меррі, простягаючи монету Сілверові. – Так оце твої сімсот тисяч фунтів, га? Ти, здається, мастак укладати вигідні угоди? Тепер ти бачиш, чого вони варті, дурноголова твоя довбешка?!

– Длубайтесь ще, хлоп'ята, – холодно й насмішкувато проказав Сілвер. – Може, й справді виколупаєте зо два-три земляних каштани.

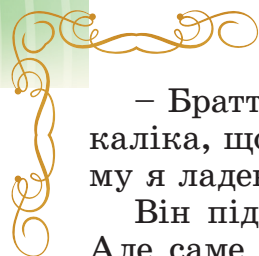
– Два-три каштани! – звереснув Меррі. – Браття, ви це чули? Кажу ж вам: він усе знав загодя! Гляньте на його пику, там усе це написано.

– Ех, Меррі, – мовив Сілвер. – Знов ти пнешся в капітани? Ну, й заповзятий ти, я бачу!

Та цього разу пірати всі як один обстали за Меррі. Вони почали вилазити з ями, люто зиркаючи на нас. Випало, однак, так, що, нам на щастя, усі вони опинилися на протилежаючому боці.

Отак і стояли ми, двоє по один бік, п'ятеро – по другий, розділені ямою, і ніхто не зважувався завдати першого удару. Сілвер не рухався, спокійний, як ніколи, і тільки пильно стежив за піратами, спираючись на милицю. Він справді був сміливцем.

Нарешті Меррі надумався допомогти справі промовою і звернувся до своїх:

– Браття, дивіться, адже їх тільки двоє: один – старий каліка, що одурив нас, завівши сюди, а другий – щеня, яко-му я ладен своїми руками вирвати серце. Тож нам, браття...

Він підвищив голос і підніс руку, готуючись до нападу. Але саме цієї миті – трах! трах! трах! – три мушкетні постріли гримнули з хащі. Меррі полетів сторчголов до ями. Пірат з перев'язаною головою крутнувся мов дзиґа і теж упав крижем у яму, затріпавшись у передсмертних корчах. Решта троє щодуху дременули навікача.

Не встиг я й змигнути, як Довгий Джон пальнув двома кулями в Меррі, що силкувався підвестись. В останню секунду Меррі ще встиг глянути своєму вбивцеві в очі.

– Нарешті ми поквиталися, Джордже, – сказав Сілвер.

Аж це із заростей мускатного горіха вибігли, прямуючи до нас, лікар, Бен Ган і Грей. Мушкети їхні ще диміли. (...)

► Джим був надзвичайно радий зустрічі з друзями. Дотримавшись домовленості, повернувся в команду й Джон Сілвер. А коли всі небезпеки минули, доктор Лівсі пояснив загадку зникнення скарбів: їх знайшов і переховав Бен Ган.

Кілька наступних днів команда капітана Смоллета з ранку до вечора переносила золото Флінта на «Еспаньйолу». Відтак шхуна відплила від острова. На березі залишилося троє розбійників, яких капітан не наважився взяти на борт, побоюючись заколоту. Дорогою додому нічого не сталося, якщо не зважати на те, що кухар утік у першій-ліпшій гавані, прихопивши мішок з монетами. Після повернення до Брістоля друзі чесно поділили скарби, не забувши віддати обіцяну частку Бену Гану. Про Джона Сілвера вони більше ніколи не чули. ◀

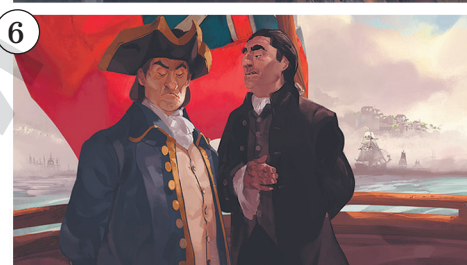
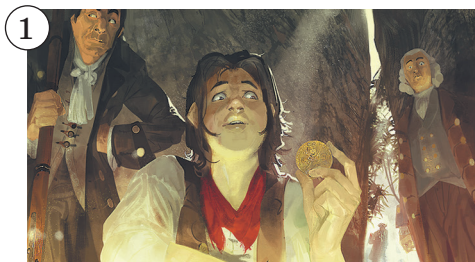
Переклад Ю. Корецького

Запитання і завдання до прочитаного уривка

1. Перекажіть сцену розправи Сілвера над Томом. У яких деталях цього епізоду виявилася підступність пірата? Зверніть увагу на опис зовнішності Сілвера й Тома тієї миті, коли вони почули крик матроса Елена. На чому наголошує оповідач у цьому описі?
2. Що відчував Джим, спостерігаючи за розправою Сілвера над чесним матросом? Обґрунтуйте свою відповідь, спираючись на текст.
3. Як Джим познайомився з Беном Ганом? Який вигляд мав острів'янин? Чому Бен Ган опинився на безлюдному острові? Як змінився його погляд на життя внаслідок трирічного перебування там?
4. Як поведився Джим Гокінс у піратському полоні? Які моральні якості юнак виявив у цьому епізоді?
5. **Подискутайте!** Чому Сілвер вирішив узяти Джима під свій захист?
6. Як Сілвер і Джим поводитися під час сутички з піратами біля порожньої схованки? Які риси характеру героїв розкрилися в цьому епізоді?

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Розгляньте ілюстрації. Установіть хронологічну послідовність подій і запишіть результати своїх спостережень у зошит у вигляді відповідної послідовності номерів. Спираючись на свої нотатки та ілюстрації, перекажіть ключові епізоди роману.

Ілюстрації Л. Нуті

2. Установіть послідовність, у якій карта Острова Скарбів переходила з рук у руки. Запишіть у зошиті номери карток у певному порядку. Розкажіть, за яких обставин карта потрапляла до героїв роману.

Джон Сілвер

Білі Бонс

Сквайр Трелоні

Джим Гокінс

Капітан Флінт

3. **Знайдіть творче рішення.** Троє людей називали себе капітаном «Еспаньйоли»: Смоллет, Гокінс, Сілвер. Як ви гадаєте, що означає бути капітаном і хто з них був справжнім капітаном корабля?

4. **Робота в парях.** Доведіть, що «Острів Скарбів» – пригодницький роман. Доберіть приклади до наведених ознак.

1. Основа сюжету – пригода, незвичайна подія, часто – небезпечна подорож.

2. Наявність таємниць, загадок.
3. Несподівані сюжетні повороти.
4. Часто оповідь переривається на найдраматичніших моментах.
5. Упродовж тривалого часу незрозумілою є поведінка деяких персонажів.
6. Захопливий сюжет переплітається з розв'язанням важливих проблем.
7. Твір формує уявлення про ідеал, взірць справжнього героя.

5. Складіть і запишіть план характеристики Джима Гокінса за такими критеріями: пригода / риси характеру. Доберіть до кожного пункту плану відповідні цитати з тексту.

6. Які зміни в характері Джима Гокінса відбулися впродовж розвитку подій?

7. Схарактеризуйте стосунки всередині піратської зграї. На чому трималася влада Сілвера над розбійниками? Обґрунтуйте свою думку.

8. Визначте основні риси характеру Джона Сілвера. Чим відрізняється ватажок піратів від звичайного лиходія?

9. **Подискутайте!** Чи можна вважати Сілвера непересічною особистістю? Доведіть свою думку.

10. Чому, на вашу думку, автор «доручив» вести оповідь Джиму Гокінсу?

11. Підготуйтеся до читання в ролях розділу «У ворожому таборі».

12. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/c1c2Ijx> або QR-кодом, виконайте онлайн-вправу «Джим Гокінс – юний джентльмен».

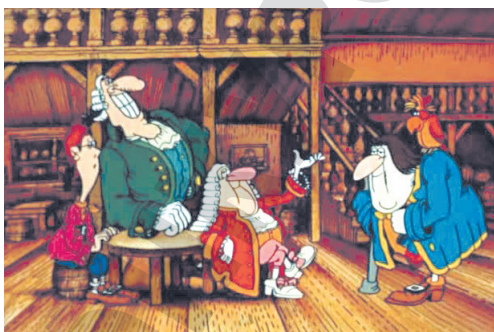
13. **Розвиваємо мовлення.** Візьміть участь у засіданні «Клубу джентльменів»: скориставшись посиланням <https://cutt.ly/w1L4nam> або QR-кодом, ознайомтеся з правилами клубу та розкажіть про події від імені кожного з джентльменів.

14. Складіть і запишіть твір на тему «Різні шляхи до однієї мети: образи Джима Гокінса й Джона Сілвера в романі Р. Л. Стівенсона «Острів Скарбів»».

Безперечно, цікавою є експериментальна мультиплікаційно-ігрова стрічка «Острів Скарбів», створена на студії «Київнаукфільм» під керівництвом

режисера *Давида Черкаського* (1988). Сюжет мультфільму насичений комічними музичними номерами, у яких поєдналися елементи кіно та анімації.

Кадр із мультфільму «Острів Скарбів» (режисер *Д. Черкаський*, 1988 р.)

Пригодницький роман, повний зради й підступності, перетворився в мультфільмі на яскраву комедію, зняту в незвичайний спосіб. На екрані глядачі бачать чергування

карикатурно намальованих піратів і «живих» піратів у виконанні ансамблю «Гротеск».

Мандруємо інтернетом. З допомогою старших родичів чи знайомих знайдіть в інтернет-мережі мультфільм «Острів Скарбів» і перегляньте його. Назвіть особливо кумедні, на вашу думку, епізоди чи деталі цієї стрічки.

РОЗДІЛ 2

ВІДКРИТИ ЛЮДИНУ В ЛЮДИНІ

1. Пригадайте події біблійної оповіді про Різдво за словами з «літературної хмаринки».

2. Сучасники Чарлза Дікенса говорили: «Дікенс був такий популярний, що ми, сучасні письменники, навіть не можемо уявити, якою великою була його слава. Тепер не існує такої слави». Читаючи текст, поміркуйте над причинами такої популярності творчості Ч. Дікенса.

Англійський письменник Чарлз Дікенс народився 7 лютого 1812 р. неподалік від великого портового міста Портсмута. Батько митця служив у казначействі морського відомства. Занадто товариський і нерозважливий, він витрачав більше грошей, ніж міг собі дозволити, тож зрештою опинився в борговій в'язниці. Відтак дванадцятирічний Чарлз, перервавши навчання, мусив піти працювати на фабрику з виробництва вакси.

Невдовзі батько отримав несподівану спадщину й вийшов на волю, однак у вразливій душі майбутнього письменника назавжди закарбувалися переживання тих днів. Згодом вони відбилися у зворушливих образах дітей, що рано стикнулися з жорстокістю світу. Втілилася в книжках митця і віра в щасливий випадок – він часто відіграє важливу роль у долі його героїв.

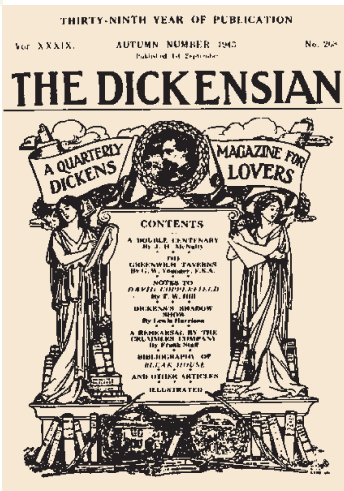
У п'ятнадцять років Чарлз влаштувався молодшим клерком¹ в одну з адвокатських контор Лондо-

Чарлз Дікенс
(1812–1870)

¹ Клерк – конторський службовець, діловод.

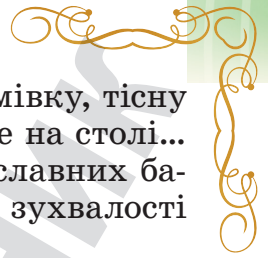
«Дікенсіан» – журнал, адресований шанувальникам Ч. Дікенса

процвітання багатіїв і прирікали на злиденне існування тих, хто заробляв шматок хліба важкою працею. Правдиво й точно Ч. Дікенс відтворював щодення ділків, охоплених жагою наживи, й бідняків, кинутих долею напризволяще; строка-тість центральних вулиць Лондона й сторожку тишу завулків, де переховуються злочинці. Він критикував суспільство, у якому цінність людини визначалася не моральними чеснотами, а грошми. Однак водночас у душі письменника жив романтик, який вірив у чудо й силу мрії.

Бездушному світу зиску й фальші Ч. Дікенс протиставляв щирі взаємини простих людей. Адже вони, на думку письменника, ґрунтувалися на справжніх життєвих цінностях – любові, дружбі, доброті, здатності співчувати й радіти дрібницям життя. Особливого значення серед тих цінностей Ч. Дікенс надавав сімейному затишку. Домашнє вогнище, що зігріває найубогіші оселі й освітлює надією стражденне життя, було для митця запорукою того, що людина не самотня у світі й навіть у найтяжчій скруті може сподіватися на просте земне щастя.

Австрійський письменник Стефан Цвайг зауважував щодо Чарлза Дікенса: «У найменших radoцax він віднайшов глибокий зміст. Він допоміг простим людям знайти поезію в їхньому буденному житті, спонукав їх ще

більше полюбити найдорожче для них – рідну домівку, тісну кімнатку, де в каміні... потріскують сухі дрова, де на столі... співає чайник, де люди, відмовившись від марнославних бажань, ховаються від лютих бур, від жорстокої зухвалості світу...

Він показав тисячам і мільйонам, що в їхньому вбогому житті є багато неминущих радощів, що під попелом буднів жевріє іскорка тихої радості, і вчив їх роздмухувати ту іскорку у веселий, благодатний вогонь».

Одним з найсвітліших творів Ч. Дікенса є «Різдвяна пісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами», яку англійський письменник Вільям Текерей назвав «особистим подарунком кожному читачеві».

Час дії *повісті*, що зображує фантастичну мандрівку головного героя власним життям, автор обрав не випадково. Адже Різдво – свято великого дива. У цей день люди відзначають народження Христа – Сина Божого, що прийшов на Землю, аби спокутувати їхні гріхи. Ушановуючи Спасителя, християни замислюються над своїми вчинками й сподіваються на краще в житті.

Усе це мав на увазі Ч. Дікенс, описуючи різдвяні пригоди ділка Скруджа, для якого існує лише один «бог» – гроші і якого насправді може врятувати хіба що чудо. Крім того, чарівна атмосфера Різдва якнайкраще пасувала до задуму письменника поєднати у своєму творі буденне й фантастичне.

Утім, «різдвяною» повість є не лише за змістом, а й за формою. Недарма автор назвав її «піснею в прозі», наголосивши і на поетичності твору, і на його зв'язку з народними різдвяними піснями, що уславлюють духовне чудо. Прагнучи наблизити *композицію* повісті до пісенної, письменник назвав її розділи *строфами*.

Повість – прозовий твір, за обсягом більший, ніж оповідання. У повісті зображено низку подій із життя головного героя, а також детально змальовано пов'язаних з ним другорядних персонажів.

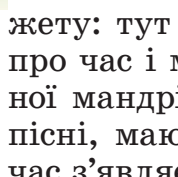
Композиція – побудова літературного твору, його структура.

Строфа – група рядків, що повторюються в тексті віршованого твору. У пісні строфа зазвичай утворює основу куплету.

Як побудовано «Різдвяну пісню в прозі...»?

Повість складається з п'яти розділів-строф. Перший з них виступає своєрідним прологом, або «заспівом», до сю-

жету: тут читач знайомиться з головним героєм, дізнається про час і місце дії, а також про мету майбутньої фантастичної мандрівки. Три наступних розділи, подібно до куплетів пісні, мають схожу будову. У кожному з них у визначений час з'являється привид, разом з яким Скрудж здійснює подорож у певний період свого життя. Кожна така мандрівка спричиняє важливі зрушення в його душі.

Після останньої подорожі герой переживає нове народження (про це йдеться в п'ятому, завершальному, розділі). Тепер свято Різдва набуває для Скруджа глибокого особистого змісту. Показуючи, як його скам'яніла душа відроджується й розквітає милосердям, як наповнюється жагою творити добро й знаходить шлях до справжнього щастя, письменник утверджує віру в силу *гуманізму* – тобто щирої любові до людини та поваги до її гідності.

Перевірте себе

- 1. Щоденник подвійних нотаток** – особлива форма записів власних спостережень і думок. Ліворуч (Біографічні факти) слід записувати факти, які викликали інтерес, можливо, нагадали щось із власного досвіду, здивували. Праворуч (Мої міркування) треба прокоментувати записане за такими питаннями: що саме в цьому факті, цитаті змусило їх записати? На які думки ці факти або висловлювання наштовхнули, які запитання викликали? Складіть щоденник подвійних нотаток за біографією Ч. Дікенса і запишіть у зошит у вигляді таблиці.
- 2.** Як досвід роботи журналістом вплинув на художню творчість письменника?
- 3.** Які теми розкриває Ч. Дікенс у своїх творах?
- 4.** Дайте визначення понять «композиція», «строфа».
- 5.** Як побудовано повість Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі...»?

РІЗДВЯНА ПІСНЯ В ПРОЗІ, або РІЗДВЯНЕ ОПОВІДАННЯ З ПРИВИДАМИ

(Скорочено)

Строфа I. Марлеєва тінь

► Від того дня, коли єдиний компаньйон Ебенезера Скруджа пішов із життя, минуло сім років. Однак на вивісці, що прикрашала двері їхньої контори, як і раніше, було написано: «Скрудж і Марлей»... ◄

(...) О! Скрудж був справжній «жмикрут»: він умів міцно схопити людину як кліщами, придушити, скрутити, згребти. Це був старий грішник – задрісний, жадібний, твердий і гострий, як кремень, але ніяке кресало не могло викресати

з нього благородної іскри, скритний, потайний та самостійний, як той слимак. Через холод у душі і вся постать його немов заморозилася: ніс загострився, щоки зморщились, хода стала скутою, очі почервоніли, тонкі губи посиніли, а голос – хитрий та прикрий – скрипів. Холодний іній лежав у нього на голові, на бровах і на сухім підборідді. Скрудж всюди носив із собою той холод; у найгарячіші дні він морозив ним свою контору і не давав їй нагрітися хоч би на один градус навіть на Різдво.

Кадр із мультфільму
«Різдвяна історія»
(режисер Р. Земекіс, 2009 р.)

Надвірний холод і тепло не впливали на Скруджа. Ніяка спека не могла зігріти Скруджа, ніякий холод не морозив його. Не було вітру, жорстокішого за Скруджа, снігу, упертішого, дощу, такого неблаганного, як Скрудж. Найгірша негода не могла знайти в Скруджеві такого місця, де б пройняти його. Злива, град, сніг, сльота мали тільки одну кращу за нього прикмету, – вони бувають часом щедрі, а Скрудж ніколи.

Ніхто на вулиці, зустрівшись із ним, не спинявся, щоб привітно спитати в нього: «Як ся маєте, пане Скрудже? Коли ви зайдете до мене?». Старці ніколи не сподівалися від нього милостині; діти ніколи не питали в нього, котра година; ніхто ніколи за все його життя – ні чоловік, ні жінка – не попросив його показати дорогу. (...)

Скрудж не звертав на все те ніякої уваги. Йому навіть подобалося протовплюватися дорогами людського життя, нехтуючи людським співчуттям.

Якось, перед одним з найкращих днів року, перед Різдвом, старий Скрудж сидів і працював у своїй конторі. Година була холодна, похмура. Туман аж проймав. (...)

Скрудж не зачиняв дверей у своїй кімнаті, щоб наглядати за писарем, що переписував папери в сусідньому закамарку¹, тісному та темному, неначе бочка. У коминку в Скруджа ледве горіло, а в коминку в писаря так мало було вогню, що здавалося, неначе там жевріла одна жарина. Але писар не

¹ *Закамáрок* – невеличке тісне приміщення.

міг підкинути вугілля, бо скринька з вугіллям стояла у Скруджевій кімнаті й кожного разу, як писар увіходив туди з лопаткою, щоб набрати вугілля, господар казав йому, що, мабуть, їм доведеться розлучитися. І писар замотав шию білою хустиною і думав, як би його зігрівитися коло свічки, але це була важка справа!..

– Будьте здорові, зі Святим вечором, з веселим Різдвом, дядечку! Щастя вам Боже! – залунав зненацька радісний голос. То говорив Скруджів племінник, хутко ввійшовши до хати.

– Що за дурниці! – відказав Скрудж.

Племінник зігрівся, швидко йдучи по холоду та по туману; на щоках у нього грала краска, очі блищали. Він був дуже гарний у цю хвилину.

– Різдво дурниці, дядечку?! – спитав племінник. – Ви, звичайно, так не думаєте?

– Думаю, – відповів Скрудж. – «Веселе Різдво!» Яке ти маєш право веселитися? З якої речі тобі радіти? Ти, здається, доволі вбогий...

– Змилуйтеся! – весело промовив племінник. – Краще скажіть, яке ви маєте право сумувати? З якої речі ви такі похмурі? Ви, здається, доволі багаті?..

Скрудж не знайшов цієї хвилини кращої відповіді й знову промовив:

– Ат, дурниці!

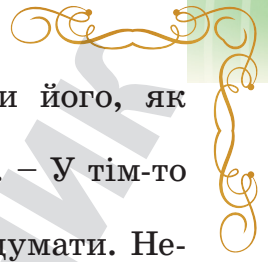
– Ну, та не гнівайтесь ж, дядечку! – сказав племінник.

– Як же мені не гніватися, – бурчав дядько, – коли той світ, де я живу, заселений такими дурнями, як ти! «Радісне Різдво!» Не говори мені такого. На Різдво платять борги без грошей; воно показує, що чоловік став на рік старший і ні

Кадр із мультфільму
«Різдвяна історія»
(режисер Р. Земекіс, 2009 р.)

на одну годину не став багатший; це той час, коли треба лічити по книгах і бачити, що кожна стаття за всі дванадцять місяців була проти нас. Коли б я міг робити так, як бажаю, – скрикнув Скрудж з лютістю, – то я б кожного дурня, що шляється та славить Христа, зварив разом з його різдвяною стравою й поховав би, застромивши йому ялинку в серце! (...) Святкуй собі

Різдво по-своєму і не заважай мені святкувати його, як я хочу.

– Хіба це святкування! – скрикнув племінник. – У тім-то й річ, що ви його зовсім не святкуєте!

– Ну, то не заважай мені зовсім про нього не думати. Нехай воно тобі буде щасливе! А справді, чи принесло воно тобі коли-небудь щастя?

– Є багато речей, що я з них міг би добути щастя, але я ними не скористався, – між іншим і Різдво так само. Але, окрім моєї великої шаноби до Святого Різдва, я ще вважаю цей день найкращим у цілому році; добрий, веселий, ласкавий, привітний день! Єдиний з усіх довгих днів, коли всі вузькі серця ширшають, єдиний день, коли всіх бідніших людей вважають за своїх товаришів у житті, а не створіннями іншої породи. І через те, дядечку, хоч Різдво й не поклато мені в кишеню ані шматочка золота або срібла, а я все ж певний, що воно мені дало добро і буде ще його давати; я славлю його.

Писар в закамарку заплескав у долоні на хвалу, але зараз же зрозумів недоречність такого вчинку і почав мішати вугілля в коминку, та й загасив останні бліді іскри.

– Давайте, плещіть більше, – grimнув на нього Скрудж, – то ви відсвяткуєте Різдво, згубивши службу! (...)

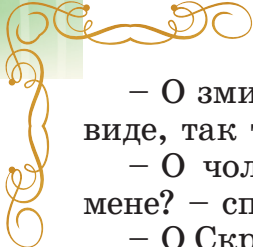
► Племінник запросив Скруджа до себе на святкування Різдва, але той знехтував його пропозицією. Щиро побажавши дядькові гарних свят, юнак пішов.

Потім до Скруджа завітали два джентльмени, які збирали гроші для бідних. Господар фірми «Скрудж і Марлей» відмовився зробити пожертвування, пояснивши це тим, що не бажає підтримувати лінощі людей, які не вміють належно себе забезпечити.

День добіг кінця. Неохоче «подарувавши» писареві вихідний, Скрудж пішов з контори й, пообідавши в трактирі, вирушив додому. Жив він у похмурому будинку, який колись належав Марлеєві.

Щойно Скрудж зібрався увійти до помешкання, як йому здалося, ніби молоток біля дверей перетворився на обличчя померлого компаньйона. Та за хвилину примара зникла. Старий був дещо спантеличений, але, промовивши «дурниця», упевнено переступив поріг.

Усередині було холодно й темно. Скрудж влаштувався біля каміна, у якому ледь жеврів вогонь. Привид Марлея вперто з'являвся то тут то там, але Скрудж щоразу відмахувався словом «дурниця». Коли ж дивний гість щосили забряжчав своїм ланцюгом і зняв хустку, яка підтримувала його нижню щелепу, Скрудж нарешті повірив власним очам. Він упав на коліна й затулив обличчя руками. ◀

– О змилуйся! – скрикнув він. – Нащо ти, страшний привиде, так турбуєш мене?!

– О чоловіче з людським розумом, чи віриш ти тепер у мене? – спитав дух. (...)

– О Скрудже! – сказав привид. – У кожного чоловіка душа не повинна бути замкнена, – треба, щоб вона завжди зустрічалася зі своїми близькими, щоб мала співчуття до інших; коли душа не робила цього за життя, то мусить спокутувати це по смерті. Вона засуджена тинятися по світу й бачити, – о горе мені! – те бачити, до чого вже не може прилучитися, тих бачити, що за життя могла б з ними ділитися, що їхне щастя тримала у своїх руках.

Привид знову застогнав, затряс ланцюгом і почав ламати свої прозорі руки.

– Ви закуті, – промовив Скрудж тремтячим голосом. – Через що?

– Я ношу ланцюг, який сам собі скував за життя, – відповів привид. – Я одягнув його з власної волі і з власної волі його ношу. Хіба ж тобі не знайомий цей ланцюг?

Скрудж дедалі сильніше тремтів.

– Можливо, – вів далі привид, – ти хочеш довідатися про вагу та довжину ланцюга, який ти сам носиш? Твій ланцюг був такий самий, як мій, за сім років перед цим. Від того часу ти багато працював коло нього, і він зробився дуже важкий.

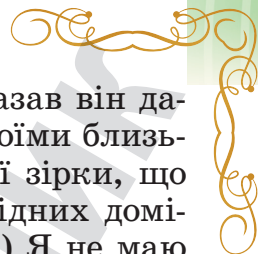
Скрудж глянув додолу, немов сподівався побачити навкруги себе довгий залізний ланцюг, але не побачив нічого. (...)

– О нещасна, скута істото! – скрикнув привид. – Ти не знаєш, що коли б людина хотіла робити те добро, що вона може зробити, то ціле життя здалося б їй коротким! Не знаєш ти, що ніяке каяття не може полагодити життя, страчене даремно. І я цього раніше не знав! І я такий був!

– Але ж ти завжди був хорошим, діловим чоловіком, Якове, – зауважив Скрудж заїкаючись, бо відчув, що Марлеєві слова приходяться й до нього.

– «Діловитим»! – скрикнув привид, ламаючи руки. – Моє діло мусило бути – усі люди, спільне добро, любов, співчуття, терпіння, добродійність, – оце все було моє діло! Торгові справи були тільки краплею того моря справ, що мені було призначено.

По тій мові привид простягнув до Скруджа свого ланцюга, неначе один цей ланцюг був причиною усіх його мук, а потім знову кинув його додолу зі страшенним брязкотом.

– У цю пору року я найбільше страждаю, – казав він далі. – О, навіщо я ходив, заплющивши очі, між своїми близькими; чому я жодного разу не підвів очей до тієї зірки, що завела волхвів до убогої печери! Хіба мало тут бідних домівок, що сяйво тієї зірки завело б мене до них! (...) Я не маю права сказати тобі, через що я з’явився перед тобою сьогодні у видимій постаті. Але скажу тобі, що я часто, дуже часто сидів коло тебе без твого відома.

Це не втішило Скруджа; він затремтів і обтер піт з обличчя.

– І це не легка частина моєї кари! – продовжував привид. – Сьогодні я прийшов для того, щоб сказати, що ти ще можеш мати надію уникнути моєї долі. Я допоможу тобі.

– Ти завжди був моїм добрим другом, – промовив Скрудж, – дякую тобі!

– До тебе прийдуть три духи, – закінчив привид. (...) Без їхнього візиту ти матимеш таку саму долю, як я. Сподівайся першого з них завтра о першій годині ночі.

– Чи не можна б мені прийняти усіх разом і на тому скінчити, Якове? – натякнув Скрудж.

– Другого сподівайся на другу ніч, у ту саму годину. Третій прийде на третю ніч з останнім дзвоном півночі. Мене ти більше не побачиш; але задля твого власного щастя пам’ятай все, що було цієї ночі. (...)

Тінь Марлея здійнялася у повітря, де, жалісно завиваючи, літали численні привиди, скуті довгими ланцюгами. Багатьох з них Скрудж знав, коли вони були людьми. Один з його колишніх знайомих був прикутий до величезної вогнетривкої шафи. Він жалівся на те, що не може допомогти бідній молодій матері, яка сидить на порозі з дитиною на руках... Тієї ночі Скрудж заснув, не роздягаючись. ▲

Літературний практикум

1. Які риси характеру Скруджа відбилися в його зовнішності? Наведіть відповідні цитати з тексту.
2. Як Скрудж ставився до свого оточення?
3. Чому Скрудж не святкував Різдва? Прочитуйте його пояснення. Що ви можете на це заперечити?
4. З якою метою до Скруджа завітав дух Марлея?
5. За що і як було покарано Марлея після смерті?
6. **Подискутуйте!** Як Скрудж розумів щастя до казкового переродження? А його племінник? Хто з них, на ваш погляд, правий? Як ви розумієте зміст поняття «щастя»?

Строфа II. Перший з трьох духів

► Скрудж прокинувся опівночі. Він був здивований тим, що проспав майже добу. Рівно о першій годині перед ним постав дивний гість. ◀

(...) Цей гість був чудною істотою: він мав дитячу постать, але був більше схожий на діда; однак якийсь дивний простір одсовував його від очей і зменшував у дитину. Волосся спадало йому на плечі й було зовсім біле, як у діда, але на його свіжому обличчі не було жодної зморшки. Руки в нього були довгі та міцні, голі, так само як і ноги, але ноги були дуже делікатні. На гостеві була сорочка, дуже біла, підперезана ясним блискучим поясом. Він держав гілку вічнозеленої зимової рослини, а вбрання його було прикрашене літніми квітками. Але найдивніше було те, що від його голови йшло широким пасмом світло, – воно освітлювало все навкруги. Але під рукою він тримав великий гасильник, і здавалося, що коли він в якусь смутну хвилю надягне той гасильник замість капелюха, то світло зараз погасне. Але і це ще не було найдивніше в тому створінні, як придивився Скрудж. Він мінився та світився то з одного боку, то з другого; там, де за хвилину був ясний, робився темний, вся духова постать була ясна подекуди і весь час міняла свої обриси. То він був з однією рукою, то з однією ногою, то зненацька мав двадцять ніг; то були самі ноги без голови, то голова без тіла; при всіх тих змінах не можна було навіть спостерегти, якої форми була кожна частина його тіла, – так вони хутко зникали в темряві. Зненацька, на диво Скруджеві, дух знову став сам собою – ясним і світлим, як і спочатку.

– Чи це не ви, добродію, той дух, що про його відвідини мені казано? – спитав Скрудж.

– Я.

Голос у нього був лагідний та любий, але, дивна річ, лунав той голос так, неначе дух був оддалік, а не близесенько від Скруджа.

– Хто ви і що ви таке? – спитав Скрудж.

– Я дух минулих Різдвяних свят.

– Давно минулих? – жваво спитав Скрудж, придивляючись до малесенької істоти.

– Ні, тих Різдвяних свят, що відбувалися на твоїй пам'яті.

Скруджеві (він сам не знав через що) дуже захотілося побачити духа в капелюхові, і він попросив його одягнути.

– Що? – скрикнув дух. – Не вже ти хотів би так хутко знищити людськими руками те світло, що від мене йде? Хіба не досить того, що ти та інші такі, як ти, зробили цю шапку та примушують мене носити її цілими роками, насунувши по самі брови?

Скрудж, звичайно, сказав, що він зовсім не хотів образити духа, і додав, що він не пам'ятає, щоб коли-небудь хотів надіти на духа шапку. (...)

Кадр із мультфільму
«Різдвяна історія»
(режисер Р. Земекіс, 2009 р.)

Побачивши, що дух веде його до вікна, Скрудж ухопився за його одяг і з благаючим поглядом скрикнув:

– Я ж людина, я можу впасти!

– Дай я доторкнуся до твого серця, – сказав дух, поклавши йому руку на груди, – і мій дотик підтримає тебе тепер і потім.

По тій мові вони пройшли крізь стіну й опинилися на сільській дорозі. З обох боків простяглися поля, місто зовсім зникло, не було видно й знаку. Зникли теж туман і темрява; був ясний холодний зимовий день, і земля була вкрита снігом.

Скрудж озирнувся і, сплеснувши руками, скрикнув:

– Боже мій, та я ж тут ріс, я був тут дитиною!

Дух ласкаво глянув на нього. Його делікатний дотик, хоч дуже легенький та короткий, здавалося, все ще впливав на почуття старого чоловіка.

Скрудж почув у повітрі тисячі запахів, з ними були пов'язані тисячі давно забутих дум, надій, утіх і турбот.

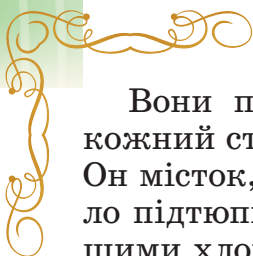
– Твої губи тремтять, – зауважив дух. – А що це в тебе на щоці?

Скрудж пробурмотів, заїкаючись, що то прищ, і попросив духа, щоб він його вів куди хоче.

– Чи ти пам'ятаєш дорогу? – спитав дух.

– Чи я пам'ятаю дорогу? – скрикнув Скрудж із запалом. – Та я міг би йти нею, зав'язавши очі!

– Дивно, що ти протягом стількох років не згадав про неї, – зауважив дух. – Ну, ходімо!

Вони пішли дорогою. Скрудж упізнавав кожні ворота, кожний стовп, кожне дерево. За деякий час з'явилося й село. Он місток, он церква, он в'ється річечка. Кілька коненят бігло підтюпцем, на них їхали хлоп'ята й перегукувалися з іншими хлопцями, що сиділи на сільських візках, а поганяли коней господарі. Діти були дуже веселі; перегукуючись, вони сповняли широкі поля такими веселими голосами, що, слухаючи їх, саме повітря сміялося.

– Це тільки тінь тих людей, що колись були, – сказав дух, – вони не бачать і не чують нас.

Веселі подорожні наближались, і Скрудж упізнавав кожного та звав по йменню. Чому він так безмірно тішився, дивлячись на них? Чому його суворі очі заблищали і серце забилося? Чому втішно йому було слухати, як ті селяни, повертаючи на роздоріжжі, бажали одне одному веселого Різдва? Що було веселого в Різдві для Скруджа? Геть думку про «радісне Різдво»! Коли воно принесло йому щось добре?..

– Школа ще не зовсім порожня, – сказав дух. – Там ще до цієї пори сидить самотній хлопчик, покинутий своїми близькими.

Скрудж сказав, що він знає те, і заплакав. (...)

Дух і Скрудж пройшли через першу хату, а потім далі. В останнім кутку будинку двері відчинилися перед ними, і вони побачили довгу порожню, похмуру хату, що здавалася ще порожнішою через довгі ряди соснових лавок зі столиками. Коло блідого вогню сиділа самотня дитина й читала. Скрудж сів на лавку й заплакав, побачивши свою власну бліду тінь, себе самого, забутого, як бувало завжди на Різдво...

Дух доторкнувся до Скруджевої руки й показав йому на ту його давню тінь. Хлопчик сидів, зовсім поринувши в читання. Зненацька за вікном з'явився перед ними зовсім виразно чоловік у чужинському вбранні; за поясом у нього стриміла сокира, і він тримав за узду осла, навантаженого дровами.

– Та це ж Алі-Баба! – скрикнув Скрудж у нестямі. – Це добрий, старий, чесний Алі-Баба! Так, так, я знаю.

Одного разу, на Різдво, як Скрудж ще маленьким був зоставлений сам, так, як і тепер, уявився йому Алі-Баба. Бідне хлоп'я! (...)

Потім, хутко змінивши голос, що зовсім не було в звичаї у Скруджа, він сказав, жаліючи сам себе: «Бідне хлоп'я!» –

і знову заплакав. Потім, утерши сльози кінцем рукава та засовуючи руку в кишеню й оглядаючись навкруги, він промовив тихо:

– Я хотів би... але вже пізно!..

– Що таке? – спитав дух.

– Нічого, – відповів Скрудж, – нічого; минулої ночі якийсь хлопчик колядував коло моїх дверей... мені хотілось би дати йому що-небудь...

На духовім обличчі з'явився замислений усміх; він поворухнув рукою й сказав:

– Подивимося на інше Різдво.

При тій мові давніший маленький Скрудж став більший, хата потемнішала й стала ще бруднішою. Двері покосилися, вікна потріскалися. І ось хлопець знову тут сам, бо всі хлопці пороз'їздилися додому на веселі Святки. (...)

Він тепер не читав, ходив сумний по хаті сюди та туди. Скрудж глянув на духа, смутно покивав головою й боязко глянув на двері. Вони прочинилися, і маленька дівчинка, значно менша за хлопця, вбігла в хату, кинулася до нього, почала його обіймати, цілувати, мовлячи:

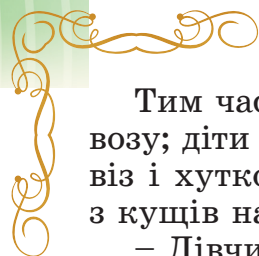
– Любий, любий братику мій! Я приїхала по тебе, любий! – та й почала плескати щупленькими рученятами й сердечно сміятися. – Я приїхала по тебе, щоб одвезти тебе додому, додому, додому!

– Додому, моя маленька Фанні? – спитав здивований хлопчик.

– Еге ж! – відповіла дівчинка, сяючи від утіхи. – Додому, зовсім і назавжди! Тато став такий добрий, що в нас удома тепер просто рай! Він так ласкаво зі мною розмовляв одного вечора, як я ішла спати, що я не побоялася в нього запитати ще раз, чи можна тобі повернутися додому. Він відповів, що можна, і послав мене з повозом по тебе. Ти будеш дорослим чоловіком, – провадила дівчинка, широко розкриваючи очі, – і вже ніколи не повернешся сюди, ми святкуватимемо усі свята вкупі й будемо веселитися більше за всіх у світі!

– А ти стала зовсім великою, моя зозулько! – гукнув хлопець.

Вона заплескала в долоні, сміялася й хотіла дістати до його голови, але була дуже маленькою для того, вона сміялася і ставала навшпиньки, щоб обняти його, потім з дитячим поспіхом почала тягти його до дверей, він же був зовсім не від того, щоб іти за нею. (...)

Тим часом скриньку молодого Скруджа прив'язали до по-
возу; діти швиденько попрощалися з тією школою, сіли в по-
віз і хутко поїхали садком, збиваючи колесами іній та сніг
з кущів над доріжкою.

– Дівчинка була завжди таким тендітним створінням
і могла зів'янути від найменшого подиху вітру, – зауважив
дух, – але серце в неї було добре.

– О! – скрикнув Скрудж. – Твоя правда! Я не буду казати,
що ні – Боже мене борони.

– Вона потім померла, вже будши заміжньою, і в неї, зда-
ється, залишилися діти? – спитав дух.

– Одна дитина, – відповів Скрудж.

– Твій племінник?

Скруджеві стало ніяково: він відповів коротко:

– Еге...

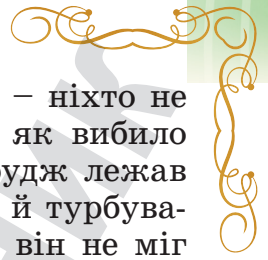
Скрудж і дух залишили школу й тієї ж миті опинилися
на людних вулицях у великому місті. Люди сновигали то
сюди, то туди, а вози й карети мелькали та скупчувалися,
перебиваючи одне одному дорогу. Дивлячись на вбрані крам-
ниці, можна було виразно бачити, що й тут святкують Різд-
во; тільки тепер вже був вечір і на вулицях було засвічене
світло. (...)

► Дух переніс Скруджа до крамниці, у якій той замолоду служив
учнем. Як же весело святкували тут колись Різдво! Господар крамниці
влаштовував для рідних і знайомих справжні домашні бали. Раптом
Скрудж пригадав, що ніколи не обдаровував на свята свого писаря Боба
Кретчита.

Потім Скрудж побачив себе нареченим, який на Різдвяний вечір
прийшов до коханої. Гірко засмучена тим, що пристрасть до грошей ви-
тіснила з його серця почуття любові, дівчина відмовилася взяти шлюб.
Дух показав Скруджеві, як склалася подальша доля його обраниці: вона
вийшла заміж і стала вірною дружиною та дбайливою матір'ю. Тоді ге-
рой збагнув, що через жагу наживи втратив можливість прожити щасли-
ве сімейне життя. Ця думка була такою нестерпною, що він зажадав
негайно вирватися з минулого й навіть спробував загасити випроміню-
ване духом світло... Зрештою, Скрудж опинився у своєму ліжку й забув-
ся важким сном. ◀

Строфа III. Другий з трьох духів

Скрудж спав; далі захропів на всю хату й прокинувся. Сів
на ліжку й став приходити до пам'яті. Він добре знав, що
дзвін знов виб'є першу годину. (...)

Пройшло п'ять хвилин, десять, чверть години – ніхто не з'являвся. Тільки червонясте світло з тієї пори, як вибило годину, ринуло цілим потоком на ліжку, де Скрудж лежав увесь той час. Це світло було страшне Скруджеві й турбувало його більше, ніж дванадцять духів разом, бо він не міг угадати, що то за світло й до чого воно. (...)

Нарешті він почав думати, що джерело того світла в сусідній хаті, бо справді світло йшло звідти. Зрозумівши це, Скрудж тихенько встав з ліжка і, чалапаючи пантофлями, пішов до дверей.

Тієї хвилини, як він узявся за клямку, чудний голос назвав його по йменню та запросив увійти. Скрудж увійшов.

Хата була, напевне, його власна, але вона дуже змінилася: стіни й стеля були так гарно вбрані свіжими гілками, що хата стала неначе гай; у всіх кутках сяйнули яро-червоні ягоди. Блискучі листки з гостролистника, омели та плюща одбивали в собі світло, немов то були маленькі дзеркальця: у каміні горів такий великий вогонь, якого той задубілий камін вже багато-багато років не бачив, – з тієї пори, як Скрудж і Марлей оселилися в тому будинку.

Долі лежали купою гуси, ковбаси, дичина, здорові шматки м'яса, пудинги, барильця з устрицями, гарячі каштани, червонобокi яблука, соковиті помаранчі, солодкі пироги, на додачу миски з киплячим пуншем¹; від усього того хата була повна дуже доброго запаху. На всій тій купі, неначе на престолі, сидів гарний, веселий, кремезний чоловіча, дуже милий на погляд; у руці в нього був запалений каганець, він тримав його високо над головою, освітлюючи Скруджа в ту хвилину, як той визирнув із-за дверей.

– Увійди! – гукнув чоловік, – увійди, познайомся зі мною.

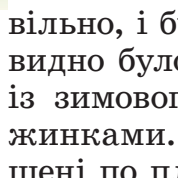
Скрудж боязко увійшов і нахилив голову перед духом. Скрудж уже не був давнім упертим Скруджем, і, хоч духів погляд був дуже ясний та ласкавий, Скруджеві не хотілося його зустріти.

– Я дух теперішнього Різдва, – промовив здоровань, – подивися на мене!

Скрудж покiрно глянув. Дух був убраний у просту зелену кирею², облямовану білим хутром. Кирея була накинута

¹ *Пунш* – міцний спиртний напiй з рому, коньяку, вина тощо із цукром, водою, лимонним соком. Пунш подають до столу підігрітим.

² *Кирея* – верхній довгий суконний одяг з відлогою.

вільно, і було видно широкі груди духові; з-під широких піл видно було босі ноги. На голові в духа був вінок, зроблений із зимового зілля, прикрашений де-не-де блискучими крижинками. Його темно-каштанові кучері були довгі й розпущені по плечах; обличчя було добре, очі блищали, голос був веселий. Взагалі від нього віяло радістю й щирістю. Коло пояса в нього висіли старосвітські піхви, наполовину з'їдені іржею, – шаблі в них не було. (...)

Дух Різдва підвівся.

– Духу, – промовив Скрудж, – веди мене, куди хочеш. Останньої ночі я ходив поневолі, і та наука багато вдіяла... Коли ти хочеш учити мене, то я хочу скористатися з твоєї науки. (...)

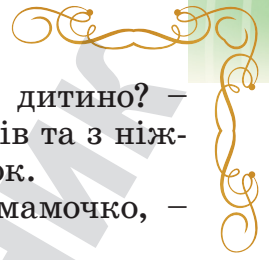
► Дух повів Скруджа вулицями міста, що святкувало Різдво. Невдовзі вони завітали до оселі Скруджевого писаря Боба Кретчита. ◄

Пані Кретчит, жінка Кретчита, була вбрана вбого, у сукні двічі перелицьованій, але прикрашеній стьожками; ті стьожки дуже дешеві, але за невеличкі гроші надають сукні краси. Пані Кретчит з допомогою Белінди Кретчит, своєї другої дочки, теж прибраної по змозі, накрила стіл скатертиною. Тим часом Пітер Кретчит, старший син Кретчита, пробував виделкою, чи зварилася картопля. На Пітерові були страшенно великі батьківські комірці, що Боб дав йому надіти задля свята. Кінці тих комірців лізли Пітерові в рот, але він дуже тішився зі свого убору та мріяв про те, щоб показатися в ньому десь у хорошому товаристві. Двоє молодших Кретчитенят – хлопчик і дівчинка – з галасом убігли до хати, гукаючи, що вони крізь двері в пекарні чули пах від гуски й упізнали свою власну гуску. Втішаючись любимими мріями про підливу з яблуками та цибулею, вони почали стрибати навкруг столу, вихваляючи Пітера, тимчасом як він (зовсім не гордий, хоч комірці, певно, задушили його) голосно цокнув покришкою із чавунчика й сповістив, що картоплю час взяти й обчистити.

– Що це так довго немає вашого батька й братика Тайні Тіма? – мовила пані Кретчит. – Та й Марта щось не йде!..

– Марта ось де, мамо! – сказала молода дівчина, входячи в хату.

– Ось Марта, мамочко! – гукали двоє молодших Кретчитенят. – Ох, Марто! Коли б ти знала, яка в нас гуска!!!

– Що це ти так пізно прийшла сьогодні, моя дитино? – спитала пані Кретчит, цілуючи Марту кілька разів та з ніжною турботою знімаючи з неї хустку й капелюшок.

– Треба було ввечері кінчати багато роботи, мамочко, – відказала дівчина, – а сьогодні все поприбирати.

– Ну, добре! Аби вже ти прийшла!.. Сідай коло вогню, зігрійся, моя любочко!

– Ні, ні, Марто! Не сідай! Он тато йдуть! – загукали молодші Кретчити, що були завжди вкупі. – Сховайся, Марто! Сховайся!

Марта сховалася. Увійшов батько, маленький Боб. На ньому була довга шалька з торочками; старе вбрання було позашиване й вичищене, щоб було святочне. Він ніс на плечах Тайні Тіма, бо Тайні Тім, бідненький, ходив на милиці і його ніжки були заправлені в залізні лубки.

– Де Марта? – спитав відразу Боб Кретчит, озираючись.

– Не прийшла, – відповіла пані Кретчит.

– Не прийшла!.. – промовив Боб, засмутившись. Він був усю дорогу дуже веселий, бо від самої церкви був Тайні Тімові за коня і біг, як чистокровний винохід¹. Тепер він одразу зажурився й знову проказав:

– Вона не прийшла на Різдво!..

Марта не любила бачити батька смутним, навіть задля жарту: вона вибігла з-за дверей і кинулась йому в обійми, тим часом менші Кретчитенята схопили Тайні Тіма й понесли в пекарню, щоб він послухав, як там співає в казанку пудинг.

Коли Боб уже досить націлувався з дочкою, а пані Кретчит досить насміялася з його легковір'я, вона спитала:

– Як поведився Тайні Тім у церкві?

– Як слід любому хлопчикові, – відповів Боб, – навіть ще краще. Сидячи часто сам, він звик думати, і йому часто спадають на думку дуже чудні речі.

Повертаючись додому, він сказав мені, що, певне, його за примітили в церкві, бо він каліка. «Мені, – каже, – приємно нагадувати всім на Різдво Того, хто робив калік ходячими, а сліпих видющими...»

Бобів голос тремтів, як він говорив те... Тім росте, розумнішає, а чи одужає він коли?..

¹ *Винохід* – кінь, який під час бігу одночасно виносить уперед або обидві праві, або обидві ліві ноги.

Боб не встиг нічого більше додати, бо стало чутно, як застукала милиця об підлогу; Тайні Тім разом з братом та сестрою увійшов у хату й сів на своїй лавочці коло вогню. (...)

Пітер і ті всезнайки, малі Кретчитенята, пішли по гуску й принесли її урочисто. Гуска справила таке враження, не наче то була якась надзвичайна птаха, дивніша за чорного лебедя, та й справді, у цій господі гуска з'являлася дуже рідко. (...)

Аж ось полумисок поставили на стіл, і Боб проказав молитву. Після молитви всі поважно замовкли, бо пані Кретчит, помалу оглянувши патика, лагодилася встромити його гусці в груди. Але як вона вже розрізала гуску й звідти показала начинку, то навкруг столу пішло тільки шепотіння... Навіть Тайні Тім, захочений двома молодшими Кретчитенятами, застукав ножем об стіл і гукнув:

– Ох, яка гуска!

Ніколи не було такої гуски! Боб сказав, що він не вірить, щоб колись пекли таку гуску. Усі дивувалися, що вона була така ніжна, пахуча, велика й така дешева. (...)

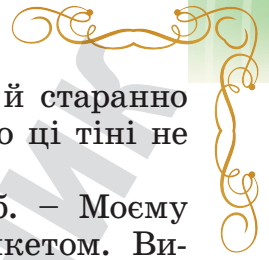
Після гуски родина поласувала чудовим пудингом. Потім дорослі та діти всілися біля каміна. ...

Кадр із мультфільму «Різдвяна історія» (режисер Р. Земекіс, 2009 р.)

Тайні Тім сидів дуже близько від батька. Боб ніжно, ласкаво тримав його маленьку худу ручку, немов боявся, щоб хто не одібрав того синочка від нього. (...)

– Духу! – сказав Скрудж так чуло, як він ніколи до цієї пори не говорив. – Скажи мені, чи буде жити Тайні Тім?

– Я бачу порожнє місце в кутку біля каміна й старанно заховану цілою родиною самотню милицю. Якщо ці тіні не зміняться в прийдешності, то дитина помре. (...)

– За здоров'я пана Скруджа! – промовив Боб. – Моему господареві завдячуємо ми цим маленьким бенкетом. Випиймо ж за здоров'я пана Скруджа!

– Ми йому завдячуємо цим бенкетом?! – скрикнула пані Кретчит, червоніючи від зворушення. – Я хотіла б, щоб він був тут. Я сказала б йому свою думку про нього. Сподіваюся, що вона б йому прийшлася до смаку.

– Люба моя, – стримав її Боб, – перед дітьми! У день Різдва!

– Звичайно, тільки ради такого великого Свята хтось може пити за здоров'я такого поганого, скупого, злого, безжалісного чоловіка, як твій господар Скрудж. Ти, Роберте, добре знаєш, який він. Ніхто не знає цього краще за тебе, мій бідолашний.

– Люба моя, – лагідно відповів Боб, – сьогодні ж Різдво!

– Я вип'ю за його здоров'я тільки задля тебе й задля сьогоднішнього дня, – сказала пані Кретчит і потім промовила: – Довгого життя панові Скруджеві! Веселого Різдва й щасливого Нового року! Я певна, що він буде дуже веселий і дуже щасливий!

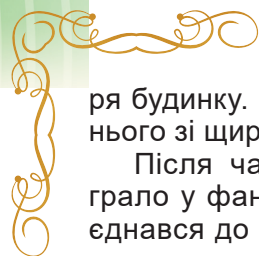
За матір'ю випили й діти, це було перше, що вони зробили без щирої втіхи. Тайні Тім випив після всіх, але цей тост не мав для нього жодної ціни. Скрудж був страшилом для всієї сім'ї. Саме його ім'я й тепер насунуло якусь тінь, що не розходилася аж п'ять хвилин.

Коли тінь розійшлася, то всі стали ще веселіші від тієї думки, що вже скінчили справу з тим нещасним Скруджем. (...)

У всьому святі не було нічого надзвичайного. Родина Кретчитів була не пишна. Убирані вони були погано: черевики промокали, одяг зношений; Пітер добре знав, де знаходиться позичкова каса. Але Кретчити були щасливі; вдячні за те, що мали; задоволені одне за одного та з того, як провели вкупі час. Коли ж вони вже зникали Скруджеві з очей, то здавалися особливо щасливими при світлі духового каганця, як дух благословив їх ним на прощання. Скрудж до останку пильно дивився на них, особливо ж на Тайні Тіма.

Дух і Скрудж вийшли з хати й пішли вулицею. (...)

▶ Незабаром вони завітали до оселі племінника Скруджа, де зібралася весела компанія. За чаєм розмовляли про скупого дядька, господа-

ря будинку. Гості засуджували Скруджа, але сам племінник говорив про нього зі щирим співчуттям.

Після чаю свято продовжилося: товариство співало, танцювало, грало у фанти. Скрудж, ніким не помічений і не почутий, потайки приєднався до гравців. Він відчував, як м'якшало його серце, і зовсім розчулився, коли почув зворушливий тост, виголошений племінником на його честь. Скруджеві не хотілося залишати цей гостинний будиночок, але дух зажадав продовжити подорож. Далі вони навідувалися до хворих, ув'язнених, убогих – до всіх, хто потерпав від життєвих знегод. І щоразу, коли лунало різдвяне благословення духа, обличчя знедолених світлішали від радості й надії. ▲

Строфа IV. Останній дух

► Настала третя ніч. Дух цієї ночі був зовсім не схожий на своїх попередників: у чорних шатах, з-під яких було видно лише простягнуту руку, він здався згустком темряви й жаху. Скрудж боявся його більше, ніж інших привидів. Проте, долаючи страх, вирушив разом з таємничим гостем у подорож. ▲

(...) Не знаю, чи можна сказати, що вони увійшли в місто, бо швидше місто посунулося до них і огорнуло їх собою. У будь-якому разі вони опинилися в самому центрі його – на біржі серед купців. Одні швидко ходили то сюди, то туди; другі, побрязкуючи грошима в кишені, збиралися гуртками й розмовляли, інші – дивлячись на годинник, інші – крутячи свої великі золоті печаті. Одне слово – все було як завжди, добре знайома Скруджеві картина.

Дух став позад одного гурточка ділових людей. Скрудж, побачивши, що його рука простягнута до них, підійшов теж послухати їхню розмову.

– Ні, – мовив великий товстий пан з величезним волом, – я нічого більше не знаю про це. Я знаю тільки, що він помер.

– Коли він помер? – спитав другий.

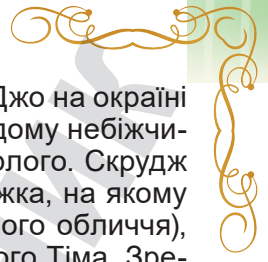
– Тієї ночі, здається.

– Що ж це з ним сталося? – спитав третій, беручи понюшку тютюну з дуже великої табакерки. – Я думав, він ніколи не помре.

– Бог його знає, – відповів перший, зітхнувши.

– Що ж він зробив зі своїми грошима? – спитав добродій із червоним обличчям та наростом на носі, що тремтів у нього, як у індика.

– Я нічого не чув про це, – відповів, зітхнувши, пан з великим волом (...).

Далі дух привів Скруджа до темної крамниці старого Джо на окраїні міста. Тут зібралися шахраї, що принесли речі, викрадені з дому небіжчика. Дехто з них не погребував навіть зняти сорочку з померлого. Скрудж з острахом слухав їхню розмову. Дух привів Скруджа до ліжка, на якому лежав небіжчик (ділок так і не наважився подивитися на його обличчя), а потім – до родини Кретчитів, яка оплакувала смерть малого Тіма. Зрештою подорожні опинилися на кладовищі. Дух показав Скруджеві на чийсь занедбану могилу. Тремтячи від страху, герой побачив на надгробку власне ім'я. ▲

(...) – Невже?! – скрикнув Скрудж, упавши на коліна. – Невже той чоловік, що лежав на ліжку, – це я?..

Дух показав пальцем на нього, а тоді знову на могилу.

– Ні, духу! О ні, ні!

Але палець не ворухився.

– Духу! – скрикнув Скрудж, міцно тримаючись за духів одяг. – Слухай, що я казатиму! Я вже не той чоловік, що був раніше. Після твоєї науки я вже не хочу бути тим, чим я був. Навіщо ж би мені показувати все це, коли немає надії, що я виправлюся?

Уперше духова рука немов затремтіла.

– Добрий духу, – казав Скрудж, стоячи на колінах, – ти жалієш мене; запевни мене, що я можу змінити ті тіні, що ти мені показував, коли зміню все життя.

Добра рука затремтіла.

– Я шануватиму у своєму серці Різдво і буду думати про нього цілий рік! Я спокутую минуле теперішнім і майбутнім. Усі три духи будуть завжди зі мною. Я не забуду їхньої науки. О, скажи мені, що я можу стерти напис із цього могильного каменя.

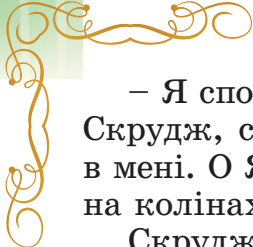
І з палким благанням він ухопив духову руку; дух намагався звільнити її, але обійми Скруджеві були дужі й втримали руку. Однак дух таки відштовхнув Скруджа.

Піднісши руки в останнім благанні, Скрудж зненацька зауважив, що шати духові змінилися. Вони осунулися, повужчали й зменшилися, стали такі, як стовпчик від Скруджевого ліжка.

Строфа V. Закінчення

Еге, такі, як стовпчик від власного Скруджевого ліжка.

Ліжко було Скруджеве, і хата була його. Але що було найприємніше, то це те, що майбутнє належало йому й що можна було ще каятися.

– Я спокутую минуле теперішнім і майбутнім! – повторив Скрудж, схопившись із ліжка. – Усі три духи будуть жити в мені. О Якове Марлею! Нехай святиться Різдво! Я кажу це на колінах, так, старий Якове, на колінах!

Скрудж був такий зворушений, що голос його тремтів і не слухався його. Під час останньої боротьби із духом він ридав, і все обличчя його було облите слізьми. (...)

Він хотів одягтися, але руки не слухалися його, крутили одяг, вивертали його, одягали не тим боком, рвали, м'яли його.

– Я не знаю, що робити! – скрикнув Скрудж, сміючись і плачучи водночас. – Я почуваю себе легким як пухинка; щасливим, як ангел; веселим, як школяр; у мене голова крутиться, як у п'яного! Дай, Боже, кожному веселого Різдва! Дай, Боже, щасливого Нового року всьому світові! О, який же я щасливий! Гоп-ля-ля! Гоп-ля-ля! Ура-а-а! (...)

► Не гаючи часу, Скрудж послав різдвяного індика родині Кретчитів. ◄

(...) Нарешті Скрудж убрався у свій найкращий одяг і виїшов на вулицю. Якраз тоді люди виходили гуртами з дому, зовсім так, як показував йому дух теперішнього Різдва. Заклавши руки за спину, Скрудж ішов, поглядаючи на всіх з усмішкою. Він мав такий веселий і ласкавий вигляд, що трое чи четверо якихось добрих людей сказали йому: «Добридень, пане! З Різдрвом будьте здорові!» І Скрудж потім часто казав, що ці слова були найрадіснішими, наймилішими з усіх, які він будь-коли чув. (...)

Далі Скрудж пішов до церкви, потім проходжувався, дивився на людей, що поспішали кудись: привітно озивався до дітей, до старців, дивився униз у кухні, угору на вікна і відчував, що це все сповнює його серце радістю. Ніколи ще ніяка прогулянка, та й будь-що інше не робило його таким щасливим.

Після полудня він пішов до свого племінника. Разів із десять пройшов він повз двері, поки наважився постукати. Далі таки постукав.

– Чи вдома ваш господар, голубонько? – спитав він служницю. – Славна дівчина! Дуже мила!

– Дома, пане.

– Де ж він, моя люба?

– Він, пане, в їдальні разом з панною. Я проведу вас туди, коли бажаєте.

– Дякую вам; він знає мене, – промовив Скрудж, – я вже сам собі піду.

Він тихенько відхилив двері і зазирнув до їдальні. Стіл був накритий серед хати дуже святково, а молоді господарі вкотре оглядали, чи все було до ладу.

– Фреде! – промовив Скрудж.

– Господи Боже мій! – скрикнув Фред. – Хто це?..

– Це я, твій дядько Скрудж.

Я прийшов на обід. Можна увійти?

Чи можна йому увійти! Скрудж повинен був дякувати Богові, що племінник не поодривав йому рук, стискаючи їх. Щирішої зустрічі не могло й бути. Племінниця привітала його теж так само щиро, і Топнер теж, як прийшов, і кругленька сестра, і всі гості, як поприходили. Що за чудовий був то вечір! Які хороші забави! Яка згода! Яке щастя!

Кадр із мультфільму
«Різдвяна історія»
(режисер Р. Земекіс, 2009 р.)

А на другий день Скрудж прийшов рано у свою контору. Страх як рано! Він тільки й думав про те, щоб прийти раніше від свого писаря Боба Кретчита і зловити його на запізненні.

Так і сталося. Годинник вибив дев'ять – Боба немає; чверть на десяту – Боба немає. Він спізнився якраз на вісімнадцять з половиною хвилин.

Скрудж сидів перед широко відчиненими дверима, щоб побачити, як Боб увійде у свій закамарок.

Боб ще за дверима зняв шапку й шарфик і одним скоком сів на стілець; потім почав рипіти пером так швидко, немов хотів догнати дев'яту годину.

– Слухайте! – гукнув Скрудж своїм (як тільки він міг уда-ти) звичайним голосом. – Що це ви приходите в таку пізню пору?

– Вибачте мені, добродію, – промовив Боб, – я справді спізнився...

– Спізнився! – сказав Скрудж. – Ще б пак – ні! А йдіть лишень сюди, добродію!

– Це ж тільки один раз на рік, – благав Боб, виходячи зі свого закутка. – Цього вже ніколи не буде більше, пане! Я вчора трохи побавився ради свята...

– Ну, то я вам от що скажу, – мовив Скрудж. – Я не хочу більше терпіти такого, як було, і через те, – говорив він далі, вставши зі стільця й так штовхнувши Боба у бік, що той поточився назад у свій закамарок, – через те я зважив платити вам більше.

Боб затремтів з переляку й потягнувся за лінійкою. У нього майнула думка оглушити лінійкою Скруджа, зв'язати його, покликати на допомогу з вулиці людей і відвезти його в дім для божевільних.

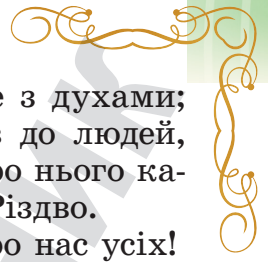

Кадр із мультфільму «Різдвяна історія» (режисер Р. Земекіс, 2009 р.)

– З Різдвом Христовим, Бобе! – сказав Скрудж зовсім поважно, тріпаючи його по плечах. – Дай вам, Боже, кращого Різдва, мій любий друже, ніж ті Святки, що я багато років робив вам. Я збільшу вам платню й буду старатися, щоб допомогти вашій бідній родині. Ми поговоримо про це сьогодні увечері за склянкою гарячого пуншу. Та запалить перше всього більший вогонь у себе в каміні!

Скрудж зробив усе, що казав, навіть набагато більше; що ж до Тайні Тіма, який одужав, то Скрудж став йому другим батьком.

Скрудж став таким добрим другом, добрим господарем і доброю людиною, що навряд чи й був другий такий у доброму старому Лондоні або в якому іншому доброму старому місті в доброму старому світі. Дехто насміхався з тієї зміни, але Скрудж не зважав на те. Він знав, що завжди знайдуться люди, охочі сміятися з усякого добра, з усього хорошого та величного. Знаючи, що вони сліпці, Скрудж хотів, щоб вони мружили очі від сміху, ніж від справжньої сліпоти, бо сміх набагато приємніший за сліпоту. Він і сам сміявся і був щасливий.

Після тієї пригоди Скрудж не бачився більше з духами; але все життя він поводився, як наказує любов до людей, уміючи одривати в себе й допомагати іншим, і про нього казали, що вже хто-хто, а Скрудж уміє шанувати Різдво.

Дай Боже, щоб те саме можна було сказати про нас усіх!

Отже, прокажімо за маленьким Тайні Тімом: «Нехай буде над кожним з нас Боже благословення, його любов та ласка!»

Переклад *О. Кривинюк*
(подано за сучасною літературною редакцією)

Запитання і завдання до прочитаних уривків

1. Який вигляд мав дух минулих Різдвяних свят? Які дивні деталі підкреслюють його фантастичність? Визначте протилежні елементи в його описі. Що, на вашу думку, вони означають?
2. **Знайдіть!** До чого доторкнувся дух, аби підтримати Скруджа під час переходу крізь стіну? Поясніть значення цієї деталі.
3. Що відчув Скрудж, опинившись на сільській дорозі свого дитинства? Доповніть відповідь цитатами з тексту.
4. Що нового ви дізналися про Скруджа, прочитавши про його подорож у минуле?
5. У який час повів Скруджа другий привид?
6. Як святкувала Різдво родина Кретчитів? Які деталі свідчать про скруту, у якій жила ця сім'я? Чи можна назвати Кретчитів щасливими? Обґрунтуйте свою відповідь.
7. Про що головний герой довідався під час останньої мандрівки? Як вона на нього вплинула?
8. Як змінився Скрудж після подорожей з духами? Які нові риси з'явилися в його характері?

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/A1L4KfD> або QR-кодом, візьміть участь в онлайн-грі «Впізнай літературного героя за цитатою».
2. Що, на вашу думку, найбільше вразило Скруджа під час подорожей?
3. Знайдіть у кожній подорожі Скруджа ознаки пробудження його душі.
4. Чому змальовані в повісті події відбуваються саме під час Різдвяних свят?
5. У зошиті заповніть опорну схему «Зміни, які відбулися зі Скруджем упродовж повісті»: настрої / мова / зовнішність / ставлення до власної родини / ставлення до Кретчитів і людей загалом / природа.
6. **Подискутуйте!** Чи можна вважати внутрішнє перетворення Скруджа цілком фантастичним? Обґрунтуйте свою думку.
7. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/61L41ui> або QR-кодом, виконайте онлайн-вправу «Казкове переродження Скруджа».

8. Робота в парах. Дослідіть, як у творі використовується прийом антитези (протиставлення). Запишіть приклади в зошит. Обговоріть, що підкреслюється використанням антитези в цих прикладах. Придумайте свої антитези для персонажів повісті.

9. Розвиваємо мовлення. Знайдіть у повісті слова та художні засоби, які підкреслюють холодність, байдужість, егоїзм Скруджа на початку історії. Доберіть до них синоніми.

10. Пофантазуйте! Напишіть листа від імені Скруджа про його різдвяну історію.

11. Складіть і запишіть твір на тему «Чудо Різдва в повісті Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі...»».

Тривалу екранну історію має твір Ч. Дікенса «Різдвяна пісня в прозі...». Перша його кіноверсія – німий фільм «Скрудж, або Примара Марлея» (режисер

Волтер Буф) – побачила світ 1901 р. А найцікавішою на сьогодні екранізацією є американський фільм «Різдвяна історія» режисера Роберта Земекіса (2009 р.). Цю стрічку, що успішно поєднала основні ідеї повісті із сучасними технічними ефектами, схвально сприйняли глядачі різних країн. Фільм створено за допомогою сучасної комп'ютерної технології захоплення руху – це метод, за якого анімація створюється не вручну, а шляхом оцифрування – відеозапису за допомогою спеціальних датчиків – рухів реальної людини і подальшого перенесення їх

на тривимірну модель. Головні ролі зіграв Джим Керрі, який утілює образи Скруджа та трьох духів Різдва. Більшість глядачів оцінили стрічку як чудову зворушливу різдвяну іграшку кіно.

1. Мандруємо інтернетом. З допомогою старших родичів чи знайомих знайдіть в інтернет-мережі мультфільм «Різдвяна історія» і перегляньте його. Чи відрізняється режисерське бачення від тексту повісті? Обґрунтуйте свою думку. **2.** Розгляньте кадри з екранізації «Різдвяної пісні в прозі...» (с. 115–134) і визначте, який епізод повісті зображено на кожному з них. **3.** Які риси характерів персонажів відбилися в поданих кадрах?

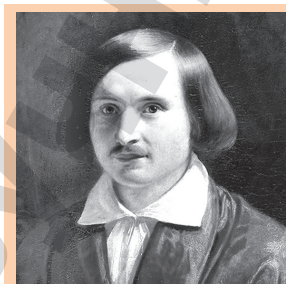
РОЗДІЛ 3

«ЖИВІТЬ ЯКОМОГА ВЕСЕЛІШЕ...»

Читаючи текст, поміркуйте, яку роль у житті й творчості М. Гоголя відіграла Україна.

Микола Васильович Гоголь – класик світової літератури, до якої він увійшов через «українські ворота». Упродовж усього творчого життя письменник зберігав зв'язок з українським культурним ґрунтом, на якому виріс як особистість і як письменник.

Микола Гоголь
(1809–1852)

Микола Гоголь з'явився на світ 1 квітня 1809 р. в містечку Великі Сорочинці, що на Полтавщині. Згідно із сімейними переказами він походив зі старовинного українського козацького роду. Один із предків Миколи Васильовича, Василь Танський, був відомим віршописцем. Схильність до літературної творчості мав також батько письменника – автор кількох комедій українською мовою, які ставили на сцені домашнього театру знатного родича Гоголів Дмитра Трощинського.

Крім успадкованої обдарованості, розвитку мистецьких здібностей Миколи Гоголя сприяли враження дитинства. Перші десять років його життя минули в батьківському маєтку Василівці, серед мальовничих полтавських краєвидів у супроводі чудових українських наспівів. Тут майбутній письменник, значною мірою завдяки своїй бабусі, Тетяні Семенівні Гоголь-Яновській, відкрив для себе красу рідної мови, народних казок і повір'їв. У період навчання в Ніжинській гімназії вищих наук він почав збирати твори українського фольклору й матеріали для українсько-російського словника (його так і не було укладено), а також поглиблено вивчати історію та літературу.

З українською темою пов'язано і перший творчий успіх молодого літератора. Після невдалого поетичного дебюту¹ М. Гоголь Гоголь оприлюднив збірку повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки». Збірка зачарувала читачів буянням фантазії, барвистими картинами українського побуту, довершеними пейзажами, світлим гумором, соковитою мовою.

¹ Деб'ют – перший виступ, починання в якійсь галузі; початок.

Які твори містить збірка «Вечори на хуторі біля Диканьки»?

Збірка «Вечори на хуторі біля Диканьки» складається з двох частин. До першої з них увійшли повісті «Сорочинський ярмарок», «Вечір проти Івана Купала», «Майська ніч, або Утоплена», «Втрачена грамота». Друга частина охоплює твори «Ніч перед Різдвом», «Страшна помста», «Іван Федорович Шпонька та його тітонька», «Зачароване місце».

За порадою друзів, публікуючи цю книжку, М. Гоголь приховав своє прізвище за літературною маскою вигаданого видавця – пасічника Рудого Панька. Саме він буцімто і є автором передмови до обох частин збірки. Прізвисько, а також далека від високого літературного стилю оповідна манера пасічника мали засвідчити його простонародне походження. Використовуючи цю літературну маску, М. Гоголь визначив лукавий народний тон усєї книжки. Вміщені в збірці твори рясніють українськими прислів'ями й приказками, які підсилюють комічність ситуацій і виразність мовлення персонажів.

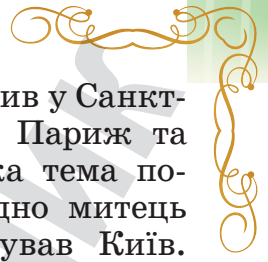
Одним з найпоетичніших творів «Вечорів...» є повість «**Ніч перед Різдвом**». У ній змальовано всілякі дивасії, що відбуваються в українському селі напередодні великого свята.

Час дії твору автор обрав не випадково, адже Різдвяним святкам притаманна атмосфера очікування дива й здійснення заповітних бажань. До того ж в Україні Різдво здавна святкували всією громадою за народними звичаями. Спираючись на це, письменник відтворив у повісті національні традиції, висвітлив самобутній народний світогляд, поєднав побутові й фантастичні елементи.

Унаслідок такого поєднання в цьому творі постає дивовижна картина світу. Буденне життя в ній набуває казкового забарвлення, а фантастичні істоти – кумедних людських рис.

У сюжеті «Ночі перед Різдвом» переплітаються три лінії: перша – лінія чорта, друга – лінія залицяльників Солохи, третя – лінія Вакули й Оксани. Об'єднує їх образ чорта, який поволі перетворюється на «чарівного помічника» коваля. Основна думка твору – перемога добра над злом: мрії – над дійсністю (кохання Вакули – над байдужістю Оксани), світлих сил – над темрявою (чистої душі коваля – над чортом).

Запальний гумор у повісті поєднується із задушевним ліричним настроєм, що загалом є характерною ознакою творів Гоголя.

Письменник замолоду покинув батьківщину: жив у Санкт-Петербурзі, Москві й Римі, відвідав Єрусалим, Париж та інші міста. Згодом і в його творчості українська тема поступово відійшла на другий план, але принагідно митець приїздив до рідної Василівки, залюбки відвідував Київ. Українська струна завжди бриніла в душі Гоголя, і відлунням тієї музики пройнята вся його творчість.

Перевірте себе

1. У зошиті складіть опорну схему «Вплив України на творчість М. Гоголя».
2. Що ви знаєте про дитинство та юність письменника?
3. Стисло схарактеризуйте збірку повістей «Вечори на хуторі біля Диканьки». Під яким ім'ям її було видано? Назвіть твори, що увійшли до цієї збірки.
4. Як побудовано повість «Ніч перед Різдрвом»?

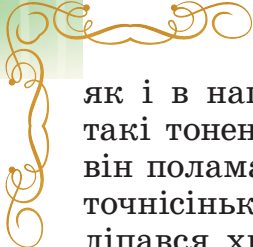
НІЧ ПЕРЕД РІЗДВОМ

(Скорочено)

Останній день перед Різдрвом минув. Зимова, ясна ніч настала. Глянули зірки. Місяць велично вплив на небо посвітити добрим людям та всьому світові, щоб усім було весело колядувати й славити Христа. Морозило дужче, як зранку: але зате так було тихо, що рипіння морозу під чоботом чути було за пів версти. Ще ні одна юрба парубків не з'являлася під вікнами хат; тільки місяць зазирає до них крадькома, ніби викликаючи дівчат, що прибиралися та чепурилися, хутчій вибігати на рипучий сніг. Аж ось з димаря одної хати клубами посунув дим і пішов хмарою по небу, і разом з димом вилетіла відьма верхи на мітлі. (...)

Відьма... знялася так високо, що тільки чорною цяткою миготіла вгорі. Та де тільки з'являлася та цятка, там зорі одна по одній зникали на небі. Незабаром відьма назбирала їх повний рукав. Три чи чотири ще блищали. Раптом з іншого боку з'явилася інша цятка, побільшала, почала розтягатись і вже то була не цятка. Короткозорий, хоч би він наклав на ніс замість окулярів колеса з комісарової брочки, і тоді не розпізнав би, що воно таке. Спереду достоту німець¹: вузенька мордочка, яка безнастанно вертілася на всі боки та нюхала все, що тільки траплялося, закінчувалась,

¹ Німцем у нас називають кожного, хто тільки з чужого краю, нехай він буде француз, чи цісарець, чи швед – все німець. (Прим. М. Гоголя).

як і в наших свиней, кругленьким п'ятачком; ніжки були такі тоненькі, що коли б такі мав яресківський голова, то він поламав би їх за першим козачком. А зате ззаду був він точнісінько губернський стряпчий¹ в мундирі, бо в нього теліпався хвіст, такий гострий та довгий, як теперішні мундирні фалди; хіба тільки по цапиній бороді під мордою, по невеличких різках, які стирчали на голові, та що увесь був не більший од сажотруса, можна було догадатися, що то не німець і не губернський стряпчий, а просто чорт, якому останню ніч залишилося вештатись по білому світу та під'юджувати на гріхи добрих людей. Завтра ж, тільки-но вдарять перші дзвони до утрени, побіжить він, не оглядаючись, підібгавши хвоста, до свого барлога.

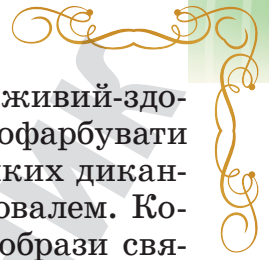
Тим часом чорт підкрадався потихеньку до місяця і вже простягнув був руку, щоб схопити його; та враз смикнув її назад, ніби обпікшись, посмоктав пальці, подригавав ногою й забіг з другого боку, і знову відскочив та відсмикнув руку. Але ж, незважаючи на невдачі, хитрий чорт не покинув своїх витівок. Підбігши, раптом схопив він обома руками місяць, кривляючись та дмухаючи; перекидав його з руки в руку, як мужик, що дістав голими руками жарину для своєї люльки; нарешті покwapно сховав до кишені, і, начебто нічого й не було, побіг далі.

У Диканьці ніхто не чув, як чорт украв місяця. Щоправда, волосний писар, виходячи рачки з шинку, бачив, як місяць, не знати чого, танцював на небі, і запевняв, божачись, у тому все село: та миряни² хитали головами й навіть підіймали його на сміх. Та яка ж була причина зважитися чортові на таке беззаконне діло? А ось яка: він знав, що багатого козака Чуба запросив дяк до себе на кутю, де будуть: голова; приїжджий з архієрейської півчої³ дяків родич у синьому сюртуці, що брав якнайнижчого баса; козак Свербигуз і ще дехто. Де, крім куті, буде варенуха, перегнана на шафран горілка та багато всякої страви. А тим часом його дочка, красуня на все село, зостанеться дома, а до дочки напевне прийде коваль, силач і хлопець хоч куди, що був чортові осоружніший, ніж проповіді отця Кіндрата. На дозвіллі коваль малював і вславився як найкращий живописець на

¹ *Стряпчий* – судовий урядовець.

² *Миряни* – члени сільської громади; селяни.

³ *Півча* – церковний хор.

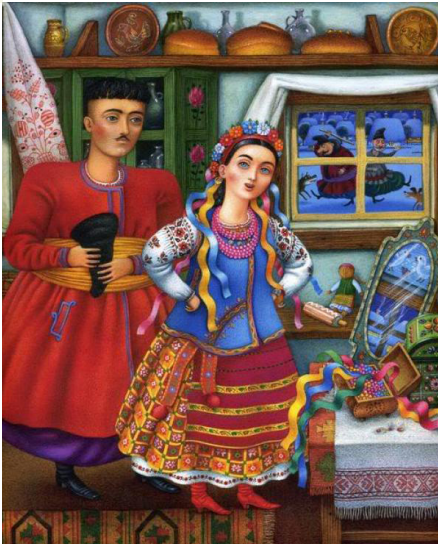
всю околицю. Сам сотник Л...ко, що був ще тоді живий-здоровий, закликав його навмисно до Полтави пофарбувати дерев'яний паркан коло свого дому. Усі миски, з яких диканські козаки сьорбали борщ, були розмальовані ковалем. Коваль був богобоязлива людина й малював часто образи святих, і тепер ще можна знайти в Т... церкві його євангеліста Луку. Але триумфом його майстерності була одна картина, намальована на церковній стіні... на якій зобразив він святого Петра в день Страшного суду з ключами в руках, як той виганяв з пекла нечисту силу; переляканий чорт кидався на всі боки, передчуваючи свою погибель, а замкнені колись грішники били й ганяли його батогами, поліняками і всім, що під руку трапилось. У той час, як майстер працював над цією картиною й малював її на великій дерев'яній дошці, чорт з усієї сили намагався перешкоджати йому: штовхав невидимо під руку, хапав із горна в кузні попіл і обсипав ним картину; та, незважаючи на все, роботу було закінчено, дошку внесено до церкви і вправлено у стіну в притворі, і з того часу чорт запрягся мститися ковалеві.

Одну тільки ніч залишалося йому блукати білим світом; але й цієї ночі він шукав способу зігнати на ковалеві свою злість. І для цього наважився вкрасти місяць, сподіваючись, що старий Чуб ледачий та вайлуватий, а до дяка від хати не так вже й близько: дорога йшла поза селом, повз вітряки, повз кладовище, обминаючи яр. Ще місячної ночі варенуха та горілка, настояна на шафрані, могли б заманити Чуба. Але в таку темряву навряд чи вдалося б кому стягти його з печі та викликати з хати. А коваль, що здавна не ладнав з ним, при ньому нізащо не наважиться прийти до дочки, дарма, що дужий.

Отаким чином, як тільки чорт сховав у кишеню свою місяць, враз по всьому світі зробилося так темно, що не кожен би знайшов дорогу до шинку, не тільки до дяка. Відьма, опинившись раптом у темряві, скрикнула. Тут чорт, підкотившись до неї бісиком, підхопив її під руку й заходився нашіптувати на вухо те саме, що звичайно нашіптують усій жіночій породі. Дивно ведеться в нас на світі! (...)

* * *

Тепер погляньмо, що робить, залишившись сама, красуня-дочка. Оксані не минуло ще й сімнадцяти років, а вже

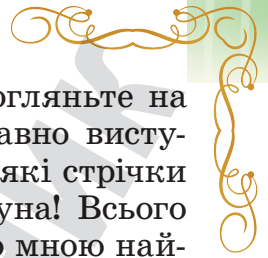

Ілюстрація К. Лавра

не краще, ніж з іншими. По виході батька свого, Оксана довго ще чепурилася та вихилялася перед невеликим в олов'яній оправі дзеркалом і не могла намілуватися з себе. «І чого людям надумалося розславляти, нібито я гарна? – говорила вона, ніби не уважно, для того тільки, щоб хоч про що-небудь побалакати з собою. – Брешуть люди, я зовсім не гарна». Але свіже, жваве, по-дитячому юне личко, з блискучими чорними очима та невимовно привабливою усмішкою, що пропікала душу, майнувши в дзеркалі, враз довело інше. «Хіба чорні брови та очі мої, – провадила далі красуня, не випускаючи дзеркала, – такі гарні, що вже подібних до них немає й на світі? Яка тут краса в цьому кирпатенькому носі? І в щоках? І в губах? Ніби гарні мої чорні коси? Ух, їх можна злякатися увечері: вони, як довгі гадюки, переплелись та обвилились круг моєї голови. Я бачу тепер, що я зовсім не гарна!» – І, відхиляючи трохи далі від себе дзеркало, скрикнула:

– Ні, гарна я! Ой, яка гарна! Диво! Яку радість принесу я тому, кому буду жоною! Як милуватиметься з мене мій чоловік! Він нестямиться від радості! Він зацілує мене на смерть.

– Чудна дівчина! – прошепотів, увійшовши тихо, коваль. – І вихваляється вона мало! З годину стоїть, видивляючись у дзеркало, і не надивиться, та ще й хвалить себе вголос!

– Еге ж, парубки, чи ж вам до пари я? Ви погляньте на мене, – вела далі гарненька кокетка, – як я плавно виступаю; у мене сорочка вишита червоним шовком. А які стрічки на голові! Вам довіку не бачити пишнішого галуна! Всього цього накупив мені батько мій, щоб одружився зо мною найкращий молодець у світі. – І, усміхнувшись, обернулася вона й побачила коваля...

Скрикнула й суворо зупинилася перед ним.

Коваль і руки опустив.

Важко сказати, що виявляло смагляве личко чарівної дівчини: і суворість в ньому було видно; і крізь суворість якесь глузування зі збентеженого коваля; і ледве помітна краска досади тонко розливалася по обличчю; і все це так перемішалось й таке було невимовно гарне, що поцілувати її мільйон разів – от усе, що можна було зробити тоді найліпшого.

– Чого ти прийшов сюди? – так почала Оксана. – Хіба хочеться, щоб випровадила за двері лопатою? Ви всі майстри під'їжджати до нас. Умить пронюхаєте, коли батьків нема дома. О, я знаю вас! Що, скриня моя готова?

– Буде готова, моє серденько, після свят буде готова. Коли б ти знала, скільки попрацював я коло неї: дві ночі не виходив з кузні; зате в жодної попівни не буде такої скрині. Залізо поклав таке, якого не клав на сотникову таратайку, коли ходив на роботу до Полтави. А як буде розмальована! Хоч усю околицю виходи своїми біленькими ніжками, не знайдеш такої! По всьому полю будуть розкидані червоні й сині квіти. Горітиме, як жар. Не сердься ж на мене! Дозволь поговорити, хоч подивитись на тебе!

– Хто ж тобі боронить, говори й дивись!

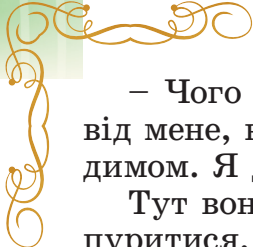
Тут сіла вона на лаву й знову глянула в дзеркало й стала управляти на голові свої коси. Поглянула на шию, на нову сорочку, вишиту шовком, і тонке почуття самовдоволення з'явилося на устах, на свіжих щічках і підсинилося в очах.

– Дозволь і мені сісти біля тебе! – сказав коваль.

– Сідай, – промовила Оксана, зберігаючи на устах та у вдоволених очах те саме почуття.

– Чарівна, люба Оксано, дозволь поцілувати тебе! – промовив підбадьорений коваль і пригорнув її до себе, наміряючись поцілувати; та Оксана відхилила свої щоки, що були вже на непримітній віддалі від губ коваля, і відіпхнула його.

– Чого тобі ще хочеться? Йому як мед, то й ложку! Геть від мене, в тебе руки цупкіші за залізо. Та й сам ти пахнеш димом. Я думаю, геть мене забруднив сажею.

Тут вона піднесла дзеркало й знову почала перед ним чепуритися.

«Не любить вона мене! – думав собі, похиливши голову, коваль. – Їй усе іграшки; а я стою перед нею, як дурень, і очей не зводжу з неї. І все б стояв перед нею, і повік би не зводив з неї очей! Чарівна дівчина! Чого б я не дав, щоб дізнатися, що в неї на серці, кого вона кохає. Та ні, вона й гадки не має ні про кого. Вона милується сама собою; мучить мене, бідолашного; а я за журбою не бачу світу; а я її так люблю, як ні один чоловік на світі не любив і ніколи не любитиме».

– Чи правда, що твоя мати відьма? – промовила Оксана й засміялася. І коваль відчув, що всередині в нього все засміялося. Сміх цей начебто враз озвався в серці, тихо заграли жили, а разом з тим і досада запала йому на душу, що він не мав права поцілувати це милим сміхом осяяне личко.

– Що мені мати? Ти в мене і мати, і батько, і все, що тільки є найдорожчого у світі. Якби мене покликав цар і сказав: «Ковалю Вакуло, проси в мене всього, що тільки є найкращого в моєму царстві, все віддам тобі. Звелю тобі зробити золоту кузню, і будеш ти кувати срібними молотами». – «Не хочу, – сказав би я цареві, – ні самоцвітів дорогих, ні золотої кузні, ні всього твого царства. Дай мені краще мою Оксану!» (...)

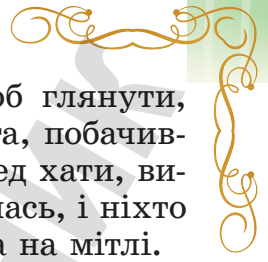
* * *

Мороз побільшав, і вгорі так зробилося холодно, що чорт перестрибував з одного копитця на друге й хукав собі в кулак, бажаючи хоч як-небудь розігріти замерзлі руки. (...)

Відьма й собі відчула, що холодно, дарма, що була тепло одягнена; і тому, піднявши руки догори, відставила ногу та, прибравши такої пози, як людина, що мчить на ковзанах, не зворухнувшись жодним суглобом, спустилася повітрям, ніби по льодовій похилій горі, – і просто в димар.

Чорт таким самим способом подався слідом за нею. Але що ця тварина прудкіша за всякого фертика¹ в панчохах, то й не дивно, що він наїхав при самім отворі димаря на шию своїй коханці та й опинилися обое в просторій печі між горшками.

¹ *Фертик, ферт* – т у т: самовдоволена, розв'язна людина, чепурун.

Мандрівниця відсунула тихенько затулку, щоб глянути, чи не наскликав син її, Вакула, до хати гостей, та, побачивши, що нікого не було, тільки мішки лежали серед хати, вилізла з печі, скинула теплого кожуха, причепурилась, і ніхто не міг би дізнатися, що вона хвилину тому їздила на мітлі.

Мати коваля Вакули мала не більше як сорок літ. Вона була ні гарна ні погана з себе. Важко ї бути гарною в такі роки. Однак вона вміла так причаровувати до себе найстатечніших козаків (яким, не завадить між іншим сказати, мало було діла до краси), що до неї вчачали і голова, і дяк Йосип Никифорович (звісно, коли дячихи не було дома), і козак Корній Чуб, і козак Касьян Свербигуз. І, на похвалу їй слід сказати, вона так уміло обходилася з ними, що жодному з них і на думку не спадало, що в нього є суперник. (...)

Солоха вклонялась кожному, і кожний думав, що вона вклоняється тільки йому. (...)

Утім, прихильнішою Солоха була до Чуба. Щоправда, цікавив її не так сам козак, як його майно. Дізнавшись про кохання Вакули до Оксани, жінка стривожилася, адже, побравшись із дівчиною, син міг заволодіти Чубовим багатством. Аби того не сталося, Солоха за всяку ціну намагалася посварити Вакулу із Чубом.

Тим часом через темряву й заметіль козак Чуб заблукав і не помітив, що повернувся до власної хати. Він постукав у двері, але, почувши грізний окрик Вакули, вирішив, що потрапив до сусідів. Парубок теж не впізнав Чуба й накинувся на нього з кулаками. Збентежений козак поплентався до Солохи. ▲

Літературний практикум

1. Які дивовижні події відбуваються на початку повісті «Ніч перед Різдом»?
2. Знайдіть у тексті портрети відьми й чорта. Які подробиці наближують ці образи до казкових персонажів, а які – засвідчують їхню життєподібність?
3. **Робота в парах.** Перечитайте опис зимової ночі, яким починається повість. Опрацюйте його за поданими запитаннями: як в описі розкрито красу й святкову урочистість зимового пейзажу? Що надає опису зимової ночі поетичності? Завдяки яким художнім засобам образи природного світу, згадані в описі, постають одухотвореними? Знайдіть порівняння в описі викрадення місяця. На чому воно наголошує? Придумайте своє порівняння для цього опису.
4. Яким зображено Вакулу в наведеному уривку повісті? Що свідчить про хист і майстерність парубка? За що його незлюбив чорт?
5. Схарактеризуйте зовнішність і вдачу Оксани. Обґрунтуйте відповідь, спираючись на текст.
6. Схарактеризуйте ставлення Вакули до Оксани. Знайдіть у тексті рядки на підтвердження щирості кохання коваля.

* * *

(...) Купи дівчат з мішками вдерлися до хати Чуба, обступили Оксану. Крик, регіт, балачки приголомшили коваля. Усі наввипередки поспішали розказати красуні що-небудь нове, викладали з мішків і хвалилися паляницями, ковбасами, варениками, яких встигли чимало вже наколядувати. Оксана, здавалось, була цілком задоволена і рада, щebetала то з тією, то з тією і реготала, не вгаваючи. З якоюсь досадою й заздрістю дивився коваль на таку веселість і цього разу кляв колядки, хоча й сам не раз захоплювався ними до нестями.

– Е, Одарко! – сказала весела красуня, обернувшись до однієї з дівчат, – у тебе нові черевики. Ой, які ж хороші! І з золотом! Добре тобі, Одарко, в тебе є така людина, яка все тобі купує; а мені нема кому дістати такі гарні черевики.

– Не тужи, моя люба Оксано! – підхопив коваль, – я тобі дістану такі черевики, що мало яка й панночка носить.

– Ти? – сказала Оксана, швидко й згорда глянувши на нього. – Подивлюсь я, де ти дістанеш такі черевики, які могла б я надіти на свою ногу. Хіба принесеш ті самі, що носить цариця.

– Бачиш, яких захотіла! – закричала сміючись дівоча юрба.

– А так! – провадила далі горда красуня, – будьте ви всі за свідків: якщо коваль Вакула принесе ті самі черевики, які носить цариця, то от вам моє слово, що вийду зараз-таки за нього заміж.

Дівчата повели із собою примхливу красуню.

– Смійся, смійся! – говорив коваль, виходячи слідом за ними. – Я й сам сміюся із себе! Думаю і не можу надумати, куди подівся розум мій? Вона мене не любить, та й бог з нею! (...)

* * *

Чорт тим часом не на жарт розніжився в Солохи: цілував їй руку з такими вихилясами, як засідатель попівні, хапався за серце, охкав і сказав прямо, що коли вона не погодиться вдовольнити його спрагу і, як водиться, нагородити, то він ладен на все, кинеться у воду, а душу пошле прямо в пекло. Солоха була не така вже жорстока, до того ж чорт, як відомо, діяв з нею заодно. (...) Раптом почувся стукіт і голос кремезного голови. Солоха побігла відчиняти двері, а спритний чорт вліз у мішок, що лежав долі.

Голова, обтрусивши зі своїх капелюхів сніг та випивши із Солошиних рук чарку горілки, розказав, що він не пішов

до дядка, бо знялася заметіль; а побачивши світло в її хаті, завернув до неї, маючи намір перебути вечір з нею. Не встиг голова це сказати, як у двері загрюкало знов і почувся голос дядка.

– Сховай мене кудись, – шепотів голова. – Мені не хочеться зустрітися з дядком.

Солоха думала довго, куди заховати такого огрядного гостя; нарешті вибрала найбільший мішок з вугіллям; вугілля висипала в кадовб, і кремезний голова забрався з вусами, з головою і з капелюхами в мішок.

Дяк увійшов, покректуючи та потираючи руки, і розказав, що в нього не було нікого і що він сердечно радий цій нагоді погуляти трохи в неї і не злякався заметілі. Тут він підійшов до неї ближче, кахикнув, усміхнувся, доторкнувся своїми довгими пальцями до її оголеної повної руки і промовив з таким виглядом, у якому виявлялися і лукавство, і самовдоволеність:

– А що це у вас, велеліпная Солохо? – І, сказавши це, відскочив він трохи назад.

– Як то що? Рука, Йосипе Никифоровичу! – відповіла Солоха.

– Гм! Рука! Хе! Хе! Хе! – промовив сердечно задоволений зі свого почину дядк... (...)

► Раптом у двері постукали. Почувши голос Чуба, Солоха сховала дядка в мішку. Та тільки-но гість завів з нею розмову, як у двері знову почали гупати. То повернувся Вакула. Відтак Чуб опинився в тому самому мішку, у якому вже сидів дядк...

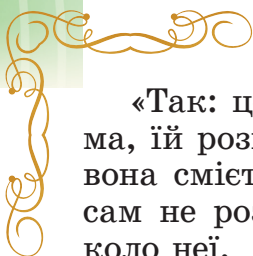
Побачивши посеред хати мішки, Вакула узявся віднести їх до кузні. На вулиці він зустрів юрбу дівчат, серед яких була й Оксана, і зупинився... ►

* * *

Усі жилки в ньому здригнулися; кинувши на землю мішки, аж дядк, що був на самому дні, заохкав, забившись, і голова гикнув на все горло, подався він з маленьким мішком за плечима разом з гуртом парубків, що йшли слідом за тою дівочою юрбою, звідки йому почувся голос Оксани.

Ілюстрація К. Лаєра

«Так: це вона! Стоїть, як цариця, і блискає чорними очима, їй розказує щось показний парубок, мабуть, забавне, бо вона сміється. Та вона завжди сміється». Нібито мимохить, сам не розуміючи як, прoderся коваль крізь натовп і став коло неї.

– А, Вакуло, ти тут! Здоров! – сказала красуня з тою самою усмішкою, що мало не зводила Вакулу з розуму. – Ну, багато наколядував? Е, який маленький мішок! А черевики, які носить цариця, дістав? Дістань черевики, вийду за тебе заміж! – І, засміявшись, побігла з гуртом дівчат.

Як укопаний, стояв коваль на одному місці. «Ні, не можу; несила більше... – промовив він нарешті. – Але, боже ти мій, чому вона така збіса гарна? Її погляд, і мова, і все, ну, от так і палить, так і палить... Ні, немає вже снаги перемогти себе! Час покласти край усьому, пропадай душа, піду втоплюся в ополонці, та й згадуй як звали!»

Тут рішучим кроком пішов він уперед, наздогнав гурт, порівнявся з Оксаною і сказав твердим голосом:

– Прощай, Оксано! Шукай собі якого хочеш жениха, мороч, кого хочеш; а мене не побачиш більше на цьому світі.

Красуня була ніби здивована, хотіла щось сказати, але коваль махнув рукою й побіг геть.

– Куди, Вакуло? – кричали парубки, бачивши, як біжить коваль.

– Прощайте, браття! – кричав у відповідь коваль. – Дасть бог, побачимося на тому світі; а на цьому вже не гуляти нам разом. Прощайте, не згадуйте лихом! Перекажіть отцю Кіндратові, щоб одслужив панахиду по моїй грішній душі. Свічок перед іконами Чудотворця та Божої Матері, каюсь, не обмалював через мирські справи. Все добро, яке знайдеться в моїй скрині, на церкву! Прощавайте!

Проговоривши це, коваль кинувся знову бігти з мішком на спині.

– Він збожеволів! – говорили парубки.

– Пропаца душа! – побожно пробурмотіла бабуся, що проходила повз, – треба піти розказати, як коваль повісився!

* * *

▶ Однак Вакула пішов порадитися до сільського знахаря Пузатого Пацюка. Чорт тим часом сидів у мішку, який він ніс за плечима.

Розповівши Пацюкові про своє горе, парубок прохопився, що ладен шукати допомоги навіть у самого чорта. Почувши такі слова, Пацюк зауважив, що чорт сидить у Вакули за плечима...

Переляканий коваль кинувся навтьоки, а чорт, який саме виліз із мішка, заскочив йому на шию. ▲

Мороз пішов поза шкірою в коваля; перелякавшись та збліднувши, не знав він, що робити, вже хотів перехреститися... Але чорт, нахиливши свій собачий писок йому до правого вуха, сказав:

– Це я – твій друг, усе зроблю для товариша й друга! Грошей дам, скільки хочеш, – пискнув він йому на ліве вухо. – Оксана буде сьогодні ж наша, – прошепотів він, нахилиючи свій писок знову до правого вуха.

Коваль стояв, роздумуючи.

– Згода, – сказав він нарешті, – за таку ціну готовий бути твоїм!

Чорт сплеснув руками і почав з радості галопувати на шиї коваля. «Тепер уже попався коваль! – подумав він собі. – Тепер я віддячу тобі, голубчику, за всі твої малювання та неблиці, що ти вигадував на чортів! Що тепер скажуть мої товариші, коли дізнаються, що найпобожніший на все село чоловік у моїх руках?» Тут чорт засміявся з радості, згадавши, як дражнитиме в пеклі все хвостате кодро, як лютуватиме кривий чорт, якого вважали між ними першим на вигадки.

– Ну, Вакуло! – пропищав чорт, так само не злязачи з шиї, ніби боячись, щоб той не втік. – Ти знаєш, що без контракту нічого не робиться.

– Я згодний! – сказав коваль. – У вас, я чув, розписуються кров'ю; стривай же, я дістану з кишені цвяха! – Тут він заклавав назад руку – та хап чорта за хвіст.

– Бач, який жартун! – закричав сміючись чорт. – Ну, годі, кинь уже пустувати!

– Стривай, голубчику! – закричав коваль. – А ось це як тобі видасться? – При цьому слові він поклав хреста, і чорт зробився такий тихий, мов ягнятко. – Постривай же, – сказав він, стягаючи його за хвіст на землю, – знатимеш ти в мене, як під'юджувати на гріх добрих людей і чесних християн. – Тут коваль скочив на нього верхи і підняв руку, наміряючись перехрестити.

– Змилуйся, Вакуло! – жалібно простогнав чорт, – усе, чого тобі треба, усе зроблю, пусти тільки душу на покаяння: не клади на мене страшного хреста!

– Ага, ось яким голосом заспівав, німець проклятий? Тепер я знаю, що робити. Вези мене зараз-таки на собі! Чуєш? Та лети як птиця!

– Куди? – промовив смутний чорт.
– В Петербург, просто до цариці!
І коваль обімлів... почуваючи, як підіймається в повітря.
(...)

► Оксану зачепили прощальні слова Вакули, тож вона вирішила бути привітною із закоханим парубком.

Щоб забрати покинуті ковалем мішки, колядники побігли по санчата. Тим часом Чубів кум, що напідпитку вертався додому, прихопив один з них, сподіваючись розжитися різдвяними подарунками. Коли ж сварлива дружина відібрала в нього «здобич», з'ясувалося, що в мішку ховаються Чуб і дяк.

Останній мішок Вакули колядники привезли до Оксани. Коли з нього виборсався зняковілий голова, до хати увійшов Чуб. Прикро вражений витівками Солохи, козак поклав собі надалі до неї не залицятися. ◀

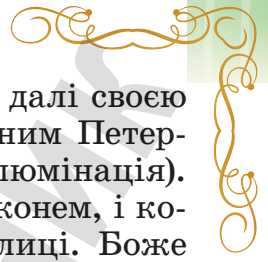
* * *

Спочатку страшно здалося Вакулі, коли піднявся він від землі на таку висоту, що нічого вже не міг бачити внизу, та пролетів, як муха, під самим місяцем так, що якби не нахилився трохи, то зачепив би його шапкою. Однак трохи згодом він підбадьорився і вже став навіть кепкувати з чорта. Його забавляло надзвичайно, як чорт чхав і кашляв, коли він скидав з шиї кипарисового хрестика та підносив до нього. Навмисно підіймав він руку почухати голову, а чорт, думаючи, що його збираються хрестити, летів ще швидше.

Ілюстрація К. Лавра

Все було ясне у височині. Повітря в легкому сріблястому тумані було прозоре. Все було видно; і навіть можна було помітити, як вихором промчав повз них, сидячи в горшку, чаклун; як зорі, зібравшись купкою, гралися в піжмурки; як клубочився осторонь хмарою цілий рій духів; як чорт, що танцював при місяці, скинув шапку, побачивши коваля, що мчав верхи; як летіла, вертаючись назад, мітла, на якій, видно, тільки що з'їздила, куди треба, відьма... багато ще погані зустрічали вони. Усе, бачивши коваля, на хвилину спи-

нялося подивитись на нього, і потім знову мчало далі своєю дорогою; коваль усе летів – і враз засяяв перед ним Петербург, увесь в огні. (Тоді була з якогось приводу ілюмінація). Чорт, перелетівши через шлагбаум, перекинувся конем, і коваль побачив себе на баскому бігуні посеред вулиці. Боже мій! Стукіт, грім, блиск; по обидва боки височіють чотириповерхові стіни; стукіт кінських копит, звук коліс відбивалися громом і лунали з чотирьох боків; будинки росли і ніби підіймалися із землі на кожному кроці; мости дрижали; карети літали; візники... кричали; сніг свистів під тисячею саней, що мчали звідусіль; пішоходи тулилися й тиснулися попід домами, що обнизані були площками, і величезні тіні їхні миготіли по стінах, сягаючи головою до димарів та дахів. Здивовано оглядався коваль на всі боки. Йому здавалося, що всі доми вп'ялися в нього незчисленими вогняними очима й дивилися. Панів, у критих сукном шубах, він бачив так багато, що не знав, перед ким шапку скидати. (...)

► Не наважившись відразу звернутися до цариці, Вакула наказав чортові розшукати запорожців, які саме збиралися до неї на прийом. За наказом коваля чорт зменшився й сховався в його кишені. Незабаром Вакула разом з козаками стояв перед царським палацом. ◀

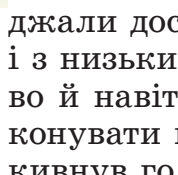
Карети зупинилися перед палацом. Запорожці вийшли, увійшли в розкішні сіни й почали підніматися сліпучо освітленими сходами.

– Що за сходи! – шепотів сам до себе коваль, – шкода ногами топтати. Які прикраси! От кажуть: брешуть казки! Який чорт брешуть! Боже ти мій, що за поруччя, яка робота! Тут самого заліза карбованців на п'ятдесят пішло!

Уже піднявшись сходами, запорожці пройшли першу залу. Несміливо йшов за ними коваль, боячись на кожному кроці посковзнутися на паркеті. Пройшли три зали, а коваль усе ще не переставав дивуватися. (...)

Запорожці пройшли ще дві зали й зупинилися. Тут веле-но було їм дождати. У залі товпилося кілька генералів у гаптованих золотом мундирах. Запорожці вклонилися на всі боки й стали купою. Через хвилину увійшов, у супроводі цілого почту, величний на зріст, огрядний чоловік у гетьманському мундирі, у жовтих чобітках. Волосся на ньому було розкуйовджене, одне око трохи підсліпувате, на обличчі позначалась якась погордлива величність, у всіх рухах видно було звичку владарювати. Усі генерали, що досі похо-

джали досить бундючно в золотих мундирах, заметушилися і з низькими поклонами, здавалося, ловили кожне його слово й навіть щонайменший рух, щоб ту ж мить полетіти виконувати його. Але гетьман не звернув навіть і уваги, ледве кивнув головою та й підійшов до запорожців.

Запорожці вклонилися всі в ноги.

– Чи всі ви тут? – запитав він протяжно, вимовляючи слова трохи в ніс.

– Та всі, батьку! – відповіли запорожці, кланяючись знову.

– Не забудете говорити так, як я вас учив?

– Ні, батьку, не забудемо.

– Це цар? – спитав коваль в одного із запорожців.

– Куди тобі цар! Це сам Потьомкін, – відповів той.

У другій кімнаті почулися голоси, і коваль не знав, куди подіти свої очі, коли увійшло безліч дам в атласних вбраннях з довгими хвостами й придворних у гаптованих золотом каптанах та зі жмутками позаду. Він тільки бачив самий блиск і більше нічого. Запорожці раптом усі попадали на землю й закричали в один голос:

– Помилуй, мамо! Помилуй!

Коваль, не бачачи нічого, простягся й собі, з усією щирістю, на підлозі.

– Встаньте! – пролунав над ними владний і разом приємний голос. Деякі з придворних заметушилися й штовхали запорожців.

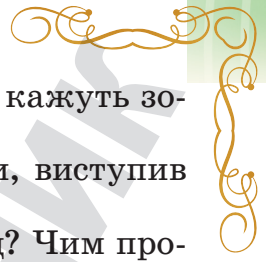
– Не встанемо, мамо, не встанемо! Помремо, а не встанемо! – кричали запорожці.

Потьомкін кусав собі губи, нарешті підійшов сам і владно шепнув одному із запорожців. Запорожці підвелися.

Тоді насмілився й коваль підвести голову і побачив перед себе невелику на зріст жінку, трохи навіть огрядну, напудрену, з голубими очима і водночас із тим велично усміхненим виразом, який так умів підкоряти собі все і міг тільки наляжати жінці, що царює.

– Ясновельможний обіцяв мене познайомити сьогодні з моїм народом, якого я ще досі не бачила, – казала дама з голубими очима, розглядаючи з цікавістю запорожців. – Чи добре вас тут приймають? – провадила вона далі, підходячи ближче.

– Та спасибі, мамо! Харч дають добрий (хоч барани тутешні зовсім не те, що в нас на Запорожжі), чому ж не жити як-небудь?..

Потьомкін скривився, бачивши, що запорожці кажуть зовсім не те, чого він їх учив...

Один із запорожців, прибравши поважної пози, виступив наперед:

– Змилуйся, мамо! Навіщо губиш вірний народ? Чим прогнівили? Хіба держали ми руку поганого татарина; хіба згоджувалися в чому-небудь з турчином; хіба зрадили тебе ділом або помислом? За що ж неласка? Перше чули ми, що велиш скрізь будувати фортеці проти нас; потім чули, що хочеш повернути на карабінерів; тепер чуємо про нові напасті. Чим завинило запорозьке військо? Чи не тим, що провело твою армію через Перекоп та допомогло твоїм генералам порубати кримців?..

Потьомкін мовчав і недбало чистив маленькою щіточкою свої діаманти, якими були унизані його руки.

– Чого ж хочете ви? – співчутливо спитала Катерина.

Запорожці значущо поглянули один на одного.

«Тепер час! Цариця питає, чого хочете!» – сказав сам до себе коваль, та й упав раптом на землю.

– Ваша царська величносте, не веліть карати, а веліть милувати! З чого, не в гнів будь вашій царській милості сказано, зроблено черевички, що на ногах ваших? Я думаю, жоден швець у жодному царстві на світі не зуміє так пошити. Боже ти мій, що б то було, коли б моя жінка та взулася в такі черевички?!

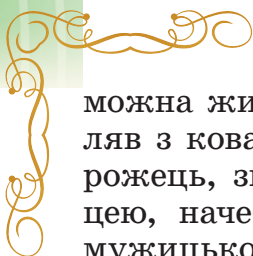
Цариця засміялася. Придворні засміялися теж. Потьомкін і хмурился, і усміхався разом. Запорожці почали штовхати під руку коваля, думаючи, чи не з'їхав він часом з глузду.

– Устань! – сказала ласкаво цариця. – Якщо так тобі хочеться мати такі черевички, то це неважко зробити. Принесіть йому цю ж мить черевички найдорожчі, із золотом! Далєбі, мені дуже до вподоби ця простодушність! (...) Однак... я чула, що на Січі у вас ніколи не женяться.

– Як же, мамо! Адже чоловікові, сама знаєш, без жінки не

Ілюстрація К. Лаєра

можна жити, – відказав той самий запорожець, що розмовляв з ковалем, і коваль здивувався, почувши, що цей запорожець, знаючи так добре грамотну мову, говорить з царицею, начебто навмисно, найгрубішою говіркою, яку звать мужицькою. «Хитрий народ! – подумав він собі. – Мабуть, недарма він це робить».

– Ми не ченці, – провадив далі запорожець, – а люди грішні. Ласі, як і всі чесні християни, до скоромного. Є в нас чимало таких, що мають жінок, тільки не живуть з ними на Січі. Є в нас чимало таких, що мають жінок у Польщі; є такі, що мають жінок в Україні; є такі, що мають жінок і в Туреччині.

У цей час ковалеві принесли черевики.

– Боже ж ти мій, що за прикраса! – скрикнув він радісно, ухопивши черевики. – Ваша царська величносте! Що ж, коли черевики такі на ногах і в них, можна гадати, ваше благородіє, ходите і на лід ковзатися, які ж мають бути самі ніжки? Думаю, що принаймні з чистого сахару.

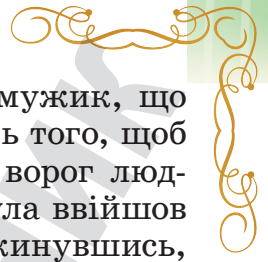
Цариця, що й справді мала найстрункіші та прегарні ніжки, не могла не усміхнутися, чуючи такий комплімент з уст простодушного коваля, якого в його запорозькому убранні можна було вважати за справжнього красеня, незважаючи на смагляве лице.

Зрадівши з такої прихильної уваги, коваль уже хотів був розпитати гарненько царицю про все: чи правда, що царі їдять самий тільки мед та сало, і про подібні речі; але, відчувши, що запорожці штовхають його під боки, вирішив замовкнути; і коли цариця, звернувшись до старих, почала розпитувати, як у них живуть на Січі, які звичаї водяться, то він, відійшовши назад, нагнувся до кишені, сказав тихо: «Винось мене звідси хутчій!» – та й опинився раптом за шлагбаумом.

Тим часом селом прокотилася звістка про загибель коваля. Оксана засмутилася. Дівчина переконувала себе, що то лише плітки, але серце її пойняла тривога. Тієї ночі Оксана зрозуміла, що кохає Вакулу...

* * *

Ще швидше наостанку ночі чорт мчав з ковалем назад. І вмить опинився Вакула коло своєї хати. У цей час проспівав півень. «Куди? – закричав він, ухопивши за хвіст чорта, що хотів утекти. – Стривай, приятелю, ще не все: я ще не подякував тобі». Тут, схопивши хворостину, оперіцив він

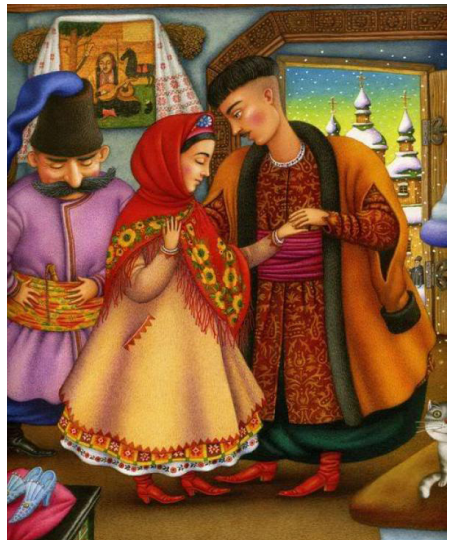
його три рази, і бідний чорт кинувся бігти, як мужик, що його тільки-но відшмагав засідатель. Отож замість того, щоб обдурити, спокусити та пошити в дурні інших, ворог людського роду сам був обдурений. Після цього Вакула ввійшов у сіни, зарився в сіно і проспав аж до обіду. Прокинувшись, він злякався, коли побачив, що сонце вже високо. «Я проспав утреню й обідню!» (...) Обережно витяг він з-за пазухи черевики й знову здивувався з дорогої роботи й дивовижної пригоди минулої ночі; умився, причепурився якнайкраще, одягся в те саме вбрання, що добув у запорожців, вийняв зі скрині нову шапку... із синім верхом, яку не надівав ще жодного разу, відколи купив її, ще будучи в Полтаві; вийняв також новий барвистий пояс; поклав усе це разом з нагайкою в хустку й подався просто до Чуба.

Чуб вирячив очі, коли ввійшов до нього коваль, і не знав, з чого дивуватися: чи з того, що коваль воскрес, чи з того, що коваль насмілився до нього прийти, чи з того, нарешті, що він вирядився таким чепуруном і запорожцем. Та ще більше здивувався він, коли Вакула розв'язав хустку й поклав перед ним новісіньку шапку й пояс, якого ще не бачено було на селі, а сам упав йому до ніг і сказав благальним голосом: «Змилуйся, батьку, не гнівайся! Ось тобі й нагайка: бий, скільки душа забажає, віддаюсь сам; у всьому каюсь; бий, та не гнівайся тільки! Ти ж колись братався з покійним батьком, разом хліб-сіть їли й могорич пили».

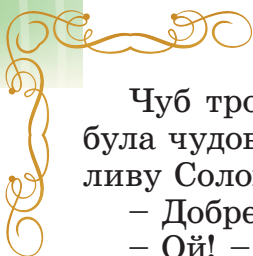
Чуб не без таємної втіхи бачив, як коваль, що нікому на селі у вус не дув, згинав у руці п'ятаки й підкови, як гречані млинці, той самий коваль лежав тепер коло ніг у нього. Щоб ще більше підтримати гідність, Чуб узяв нагайку і вдарив його тричі по спині.

– Ну, буде з тебе, вставай! Старих людей завжди слухай! Забудьмо все, що було між нами! Ну, тепер кажи, чого тобі хочеться?

– Віддай, батьку, за мене Оксану!

Ілюстрація К. Лаєра

Чуб трохи подумав, подивився на шапку та пояс, шапка була чудова, пояс теж не поступався перед нею, згадав зрадливу Солоху і сказав рішуче:

– Добре, присилай сватів!

– Ой! – скрикнула Оксана, переступивши поріг, побачивши коваля і втупивши з подивом і радістю в нього очі.

– Поглянь, які я тобі приніс черевики! – сказав Вакула. – Ті самі, що носить цариця.

– Ні, ні! Мені не треба черевиків! – говорила вона, махаючи руками й не зводячи з нього очей. – Я й без черевиків... – Далі вона не договорила й зашарілася.

Коваль підійшов ближче, взяв її за руку; красуня й очі опустила. Ще ніколи не була вона така дивовижно гарна. Захоплений коваль тихо поцілував її, обличчя її ще більше зашарілося, і вона стала ще краща.

* * *

Проїздив через Диканьку блаженної пам'яті архієрей, хвалив місце, де стоїть село, та, їдучи вулицею, спинився перед новою хатою.

– А чия це така розмальована хата? – спитав преосвященний у вродливої молодиці з немовлятком на руках, що стояла коло дверей.

– Ковалю Вакули! – сказала йому, кланяючись, Оксана, бо це була саме вона.

– Славно! Славна робота! – сказав преосвященний, розглядаючи двері та вікна. А вікна всі були обведені кругом червоною фарбою; а на дверях всюди були козаки на конях з люльками в зубах.

Та ще більше похвалив преосвященний Вакулу, коли дізнався, що він додержав церковного покаяння і пофарбував задарма увесь лівий крилас¹ зеленою фарбою з червоними квітками. Це, проте, ще не все; на стіні збоку, як увійдеш у церкву, намалював Вакула чорта в пеклі, такого гидкого, що всі плювали, коли проходили повз нього, а молодиці, як тільки розплакувалось у них на руках дитя, підносили його до картини й говорили: «Он бач, яка кака намальована!» – і дитя, стримуючи слізюньки, скося поглядало на картину й тулилося до лона своєї матері.

Переклад А. Хуторяна

---

¹ *Крілас* – у церкві підвищене місце для хору, читців із правого та лівого боку від середніх дверей вівтаря.

Запитання і завдання до прочитаних уривків

1. Як Солоха позбулася своїх залицяльників? Наведіть кумедні подробиці цієї пригоди.
2. Як Вакула поставився до Оксаниної обіцянки одружитися, якщо він дістане царські черевички? Обґрунтуйте відповідь цитатами з тексту.
3. Перечитайте опис подорожі Вакули до Петербурга. Якими фантастичними подробицями насичує його автор?
4. Якими постають у творі цариця і придворні? Як поводитися в палаці запорожці?
5. Як Вакулі вдалося роздобути для коханої царські черевички? Схарактеризуйте поведінку парубка в палаці.
6. Чи й справді Оксана погодилася вийти заміж за коваля через подаровані черевички? Обґрунтуйте свою думку.

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Упізнайте героя за цитатою.

1. «...свіже, жваве, по-дитячому юне личко, з блискучими чорними очима та невимовно привабливою усмішкою, що пропікала душу...»

2. «Вона була ні гарна ні погана з себе. Важко й бути гарною в такі роки. Однак вона вміла так причаровувати до себе найстатечніших козаків...»

3. «...вузенька мордочка, яка безнастанно вертілася на всі боки та нюхала все, що тільки траплялося, закінчувалась, як і в наших свиней, кругленьким п'ятачком; ніжки були такі тоненькі...».

4. «Він підійшов до неї ближче, кахикнув, усміхнувся... і промовив з таким виглядом, у якому виявлялося і лукавство, і самовдоволеність: “А що це у вас, велеліпная Солохо?”»

5. «Ні, немає вже снаги перемогти себе! Час покласти край усьому, пропадай душа, піду втоплюся в ополонці, та й поминай, як звали!»

6. «...старий... ледачий та вайлуватий, а до дяка від хати не так вже й близько: дорога йшла поза селом, повз вітряки, повз кладовище, обминаючи яр».

7. «Сховай мене куди-небудь... мені не хочеться тепер зустрітися з дяком».

2. Перекажіть ключові моменти повісті, розташувавши події в хронологічному порядку.

• Сцена милування Оксани своєю вродою. • Сватання Вакули. • Вуличні веселощі. • У гостях у Пузатого Пацюка. • Відвідини подруг, обіцянка Вакули. • У Петербурзі. • Чорт вдома в Солохи. • Боротьба Вакули з чортом. • Залицяльники відвідують Солошину хату.

3. Skorиставшись посиланням <https://cutt.ly/p1L4CAF> або QR-кодом, виконайте онлайн-вправу «Реальне та фантастичне в повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом».

4. Які риси характеру виявив Вакула в боротьбі за серце Оксани?

5. Як ковалеві вдалося приборкати чорта?

6. Розгляньте ілюстрації до повісті «Ніч перед Різдвом» (с. 142, 147, 150, 153, 155). Які епізоди на них зображено? Яка з них вам сподобалася найбільше? Схарактеризуйте її.

7. Розгляньте блок марок, присвячений 200-річчю від дня народження М. Гоголя. Які знайомі вам сцени в ньому зображено?

8. Простежте, як розвиваються почуття головних героїв повісті, знайшовши в тексті відповідні цитати.

9. Складіть і запишіть твір на тему «Перемога кохання над життєвими перешкодами й силами зла в повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом»».

Марки України. Поштовий блок «Микола Гоголь. 200-річчя від дня народження»

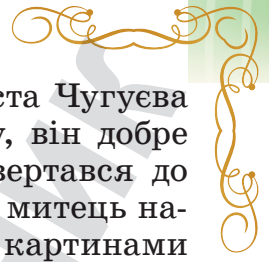
На основі повісті Миколи Гоголя «Різдвяна ніч» видатний український композитор Микола Лисенко 1872 р. створив першу національну оперу. У цьому творі знайшли широке відображення українські традиції та звичаї. Зокрема, помітне місце у творі посідає сцена колядування, завдяки чому твір називають «оперою-колядкою». Прем'єра опери відбулася 25 січня 1874 р. в Київському міському театрі. Оксана Скорульська, директорка музею Миколи Лисенка в Києві, із захватом писала про прем'єру опери:

І. Рєпін. Вечорниці. 1881 р.

«Успіх «Різдвяна ніч» мала величезний, вона перевершила всі сподівання. Публіка із захопленням вітала і сам твір, і його виконання, і артистів (...) Київ був переповнений аріями і хоровими співами колядок з «Різдвяної ночі», хоч Різдво минуло давно».

Повісті Гоголя стали джерелом натхнення для

відомого художника Іллі Рєпіна. Уродженець міста Чугуєва (Харківська область) і нащадок козацького роду, він добре знав традиції українського народу й нерідко звертався до них у своїй творчості. У річищі української теми митець написав полотно «Вечорниці», яке перегукується з картинами українського світу, створеними в гоголівських повістях.

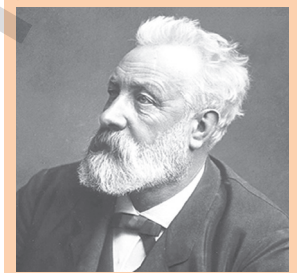

Розгляньте репродукцію картини І. Рєпіна «Вечорниці» (с. 158).

1. Опишіть приміщення, у якому відбувається гуляння, зображене художником. Хто бере участь у вечорницях? Опишіть убрання й настрій цих персонажів. 2. Опишіть танець, який виконують парубок і дівчина на передньому плані картини, визначте його характер. Обґрунтуйте відповідь деталями картини. 3. Чим зображена на картині І. Рєпіна танцюристка схожа на Оксану з повісті М. Гоголя? Обґрунтуйте свою думку.

Велику популярність серед читачів здобули пригодницькі романи французького письменника Жуль Верна. Загалом його творча спадщина налічує понад сто томів, до яких увійшли не лише художні твори, адже письменник займався ще й науковими дослідженнями, зокрема в галузі географії. Однак широкому загалу Ж. Верн відомий передусім як автор захопливих книжок для юнацтва.

Жуль Верн
(1828–1905)

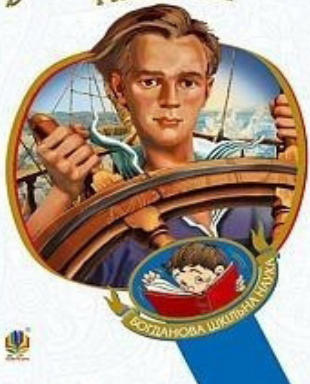
Уже після успіху першого роману «П'ять тижнів на повітряній кулі» (1862 р.), присвяченого популярній на той час темі досліджень Африканського континенту, письменник склав план серії «Незвичайні пригоди», над якою працював до кінця життя. Результатом багаторічної праці стали шістдесят п'ять книжок, серед яких «Діти капітана Гранта», «П'ятнадцятирічний капітан», «Двадцять тисяч льє під водою», «Подорож навколо світу за 80 днів» та інші художні твори.

«Романи науки» цього письменника запам'ятовуються не лише захопливими сюжетами. Кожний з них у цікавій художній формі розкриває величезні можливості науки, висвітлює її роль у прогресі людства.

Пригодницьку лінію творів Ж. Верна часто побудовано на загадці. Аби розгадати її, герої долають сповнений численних перешкод і випробувань шлях, на якому виявляють найкращі риси характеру.

Жюль Верн
**П'ятнадцятирічний
капітан**

Обкладинка роману
Ж. Верна
«П'ятнадцятирічний
капітан»

(Видавництво «Навчальна
книга – Богдан»)

До найвідоміших романів Жуля Верна належить твір «П'ятнадцятирічний капітан» (1878 р.). У ньому описано тривалу й ризиковану мандрівку невеликої компанії під проводом п'ятнадцятирічного Діка Сенда. Юний матрос узявся самотужки привести шхуну «Пілігрим» до Американського узбережжя, коли капітан і команда судна загинули під час полювання на кита. Однак через підступність работоргівця Негору «пілігримівці» опинилися на Африканському континенті, де на них чигали численні небезпеки...

Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/OVA8AEX> або QR-кодом, прослухайте стислий переказ роману Ж. Верна «П'ятнадцятирічний капітан».

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. Які риси характеру виявив Дік Сэнд під час зображених у творі пригод? Чи можна назвати його справжнім капітаном? Обґрунтуйте відповідь прикладами з твору.
2. Яку таємницю покладено в основу сюжету твору «П'ятнадцятирічний капітан»? Коли і за яких обставин героям вдається її розкрити?

Повість «Втрачена грамота» М. Гоголя із циклу «Вечори на хуторі біля Диканьки» містить фантастичну історію, що трапилася з дідом оповідача Хоми Григоровича,

якого гетьман послав із грамотою до цариці. Дід опинився в пеклі за одним столом з відьмами, чудовиськами та чортами. Одна з відьом запропонувала тричі зіграти в дурня: виграє – отримає шапку, програє – залишиться в пеклі.

Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/51L4EMy> або QR-кодом, прочитайте повість М. Гоголя «Втрачена грамота» і дізнайтесь, чи вдалося герою повісті вибратися з пекла.

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. Які риси характеру виявив головний герой у випробуваннях?
2. Порівняйте повісті «Втрачена грамота» і «Ніч перед Різдрвом». Що між ними спільного?

Повість-казка «Лускунчик і Мишачий король» німецького письменника Ернста Теодора Амадея Гофмана – дивовижна різдвяна історія світу іграшок і фантазій. Вона розповідає про пригоди дівчини Марі та хлопчика Дросельмаєра, якого зла миша Мишильда перетворила на Лускунчика.

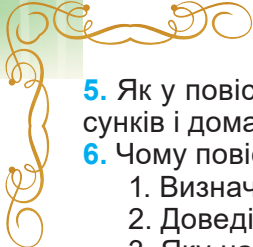
Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/fV3sraU> або QR-кодом, прочитайте повість-казку «Лускунчик і Мишачий король» і дізнайтесь, чим закінчилася боротьба Лускунчика та Мишачого короля.

Обкладинка книжки
Е. Т. А. Гофмана
«Лускунчик і Мишачий король».
(Видавництво
«Генеза»)

ТВОРЧО ПОВТОРЮЄМО Й УЗАГАЛЬНЮЄМО ПРОЧИТАНЕ

1. Доведіть, що батьком пригоди можна вважати випадок. Продовжте перелік щасливих випадків, які допомогли Джиму Гокінсу.
  - *Випадково підслухана в діжці з яблуками розмова...*
2. Складіть вибірковий переказ про долю піратів, які шукали скарби. Чому їх називали «джентльменами фортуни»?
3. У чому Джима та Сілвера протиставлено один одному? Висловіть своє ставлення до цих персонажів. Чому, на вашу думку, письменник «довірив» вести оповідь саме Джиму?
4. **Подискутуйте!** У «Різдвяній пісні в прозі...» Ч. Дікенса привид Марлея зауважив: «Я ношу ланцюг, якого сам собі скував за життя». Який ланцюг приготував собі Скрудж? У чому, на ваш погляд, полягала головна життєва помилка Скруджа? Чи можна було її уникнути?

-
5. Як у повісті «Різдвяна пісня в прозі...» розкрито цінність сімейних стосунків і домашнього вогнища? Наведіть приклади з твору.
6. Чому повість отримала назву «Різдвяна пісня в прозі...»?
1. Визначте, зі скількох строф складається повість.
  2. Доведіть, що строфа I «Марлеєва тінь» є «пісенним зачином».
  3. Яку назву мають три наступні строфи? У чому спільність їхньої побудови?
  4. Коли відбувається дія повісті?
  5. Які пригоди відбуваються з героєм?
  6. Визначте реальні й фантастичні елементи в повісті.
7. Сформулюйте головну думку твору.
8. Порівняйте образи Оксани й Вакули. Які риси характеру притаманні кожному з них?
9. У зошиті складіть і заповніть таблицю «Елементи фольклору в повісті «Ніч перед Різдвом», дібравши приклади до таких рубрик: • Традиційні фольклорні образи • Елементи казки • Прикмети • Різдвяні обрядові традиції • Традиційний опис зовнішності • Пісенний склад мови героїв.
10. Порівняйте твори Ч. Дікенса та М. Гоголя на різдвяну тему. Зверніть увагу на назви обох творів, головних героїв, місце й час дії, мандрівки героїв, фантастичних персонажів і традиції Різдва, що представлено у творах.
11. **Робота в групах.** *Група 1.* Придумайте власний сюжет різдвяної історії. *Група 2.* Підготуйте інсценізацію уривка одного з творів, уміщених у четвертій частині підручника. *Група 3.* Підготуйте «реквізит»¹ для гри «Упізнай літературний твір за зображеною в ньому річчю». Складіть перелік запитань, які допоможуть визначити, чи добре ваші однокласники знають художні тексти, у яких згадано той чи той предмет (наприклад: *Де вперше з'являється ця річ? Кому вона належить? Які події пов'язані з цим предметом?* тощо).
12. Скориставшись посиланням <https://forms.gle/FStiQK8LAgXxGgFfA> або QR-кодом, виконайте перевірочні онлайн-тести до четвертої частини підручника.

¹ *Реквізит* – сукупність предметів, необхідних для постановки театральної вистави чи кінозйомки.

ЧАСТИНА П'ЯТА

КРАСА ПРИРОДИ ТА ПОЕЗІЯ СЕРЦЯ

Із цієї частини ви дізнаєтеся:

- як виникла німецькомовна поезія на Буковині;
- які українські пейзажі створювали буковинські німецькомовні поети;
- що таке хайку і за якими правилами він складається;
- як сприймають природу японські поети та багато інших цікавих речей.

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКІ ПЕЙЗАЖІ В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ БУКОВИНИ

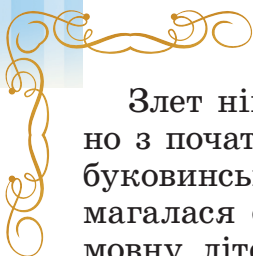

1. Дайте назву «хмаринці слів». Поясніть значення поданих у ній літературознавчих термінів.

У XVIII – на початку XIX ст. Східна Галичина, Північна Буковина й Закарпаття увійшли до складу Австрійської імперії, однієї з наймогутніших в Європі.

Це була велика багатонаціональна країна. На її теренах мешкали німці, угорці, чехи, поляки, словаки, румуни, серби, хорвати, українці, євреї тощо. Так само багатомовною і багатокультурною була й Буковина, де мирно сусідували одне з одним представники багатьох національностей, зокрема українці, німці, євреї, румуни та ін. Провідною мовою за тих часів була німецька, яка тут лунала поруч з іншими мовами. Тож не дивно, що з часом на Буковині, а саме в її центральному місті – Чернівцях – відбувся нечуваний розквіт німецькомовної літератури, передусім – поезії. Щоправда, сталося це вже після падіння монархії Габсбургів, яка правила Австрійською (згодом Австро-Угорською) імперією, а саме в 1920–1940-і рр., коли Буковина перебувала у складі Румунії.

Злет німецькомовної літератури на Буковині було обірвано з початком Другої світової війни. Після її закінчення на буковинських землях запанувала радянська влада, яка намагалася стерти навіть спогади про буковинську німецькомовну літературу. Лише після розпаду Радянського Союзу цей культурний скарб було наново відкрито й в Україні. Велику роль у цьому відкритті відіграв видатний український учений і перекладач із Чернівців, Петро Рихло.

ПОЕТИЧНА МОЗАІКА

Багато хто з буковинських німецькомовних письменників здобув гучну літературну славу. До них належить, зокрема, відомий німецькомовний поет, перекладач, автор численних збірок **Альфред Маргул-Шпербер** (справжнє прізвище – Шпербер, 1898–1967). Він народився в єврейській сім'ї. Навчався поет у Чернівецькій гімназії. Під час Першої світової війни родина Шперберів перебралася до Відня, а невдовзі Альфреда відправили на Східний фронт. Там він написав цикл віршів «Болючий час», у якому засудив війну.

Після війни поет повернувся до Чернівців, де студював юриспруденцію і продовжував займатися літературною творчістю. Протягом 1920–1924 рр. А. Шпербер здійснив подорожі до Франції та Америки, під час яких познайомився з багатьма відомими письменниками й перекладачами. Ці контакти відіграли важливу роль у його літературному розвитку. Проте художня творчість не приносила статків, тож письменник мусив працювати вуличним торговцем, робітником-металістом, мийником посуду, клерком тощо.

Повернувшись із мандрівок, А. Маргул-Шпербер редагував місцеву газету в Чернівцях, а згодом переїхав до Південної Буковини, де служив секретарем на ковбасній фабриці. Увесь цей час він публікував свої літературні твори.

У своїх віршах поет з великим захватом і справжньою майстерністю зображує українську природу. Замилування красою та безмежністю української землі утворює головний настрій вірша «Український степ».

УКРАЇНСЬКИЙ СТЕП

Безмежні простори лугів.

Десь далеко вечірній дзвін.

І прадавня, вічно сумна пісня пастуша:

Пролітає самотній птах.
І ниви так солодко пахнуть, як дома.

Переклад П. Рихла

Літературний практикум

1. Який настрій навіює картина українського степу у вірші А. Маргул-Шпербера?
2. Намалуйте словесну ілюстрацію до цього вірша. Які кольори у ній переважатимуть? Чому?
3. Що або кого, на вашу думку, позначає образ самотнього птаха в небі?
4. **Подискутайте!** Як ви розумієте зміст рядка: «І ниви так солодко пахнуть, як дома»?
5. Визначте зорові, слухові й смакові враження у вірші. Випишіть у зошит відповідні цитати з тексту.
6. **Пофантазуйте!** Визначте епітети, використані в українському перекладі вірша. Замініть їх власними епітетами.
7. **Розвиваємо мовлення.** Опишіть дзвін і пісню пастуха, згадувані у вірші.
8. Якщо ви вивчаєте німецьку мову, з допомогою вчителя або вчительки німецької мови порівняйте оригінал тексту, підрядковий і художній переклад Петра Рихла. Визначте відмінності між ними.

Оригінал німецькою

Ukrainische Steppe

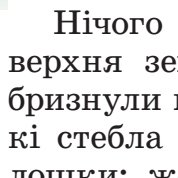
Endlose Weite der Wiesen.
Entfernter Abend-Kirchen-Laut
Und das uralte, ewig traurige Hirtenlied:
Einsamer Vogel zieht.
Und die Felder duften so süß wie zu Hause.

Підрядковий переклад

Український степ

Безкрайній простір лугів.
Далекі вечірні церковні тони
І давня, вічно сумна пастуша пісня:
Самотній птах летить.
І пахнуть поля так солодко, як удома.

9. Порівняйте образ українського степу з прочитаного вірша А. Маргул-Шпербера з картиною, створеною Миколою Гоголем (с. 166). Чим вони відрізняються одне від одного? Який з пейзажів є детальним, а який узагальненим? Які художні образи в описах є спільними?

Нічого в природі не могло бути кращого за степ. Уся поверхня землі була немов зелено-золотий океан, по якому бризнули мільйони різнобарвних квіток. Крізь тонкі та високі стебла трави пробивалися блакитні, сині й фіялкові волошки; жовтий дрок стримів своєю пірамідальною верхівкою; біла кашка своїми шапками-парасольками рябіла на поверхні; занесений бозна-звідки колос пшениці наливався в гущавині. При тонкому їхньому корінні нишпорили куріпки, повитягавши шийки. Повітря було повне всякого пташиного співу та свисту. У небі нерухомо стояли шуліки, розгорнувши свої крила і втупивши очі в траву. Гелгіт диких гусей, що сунули стороною, відлунював бозна в якому далекому озері. З трави рівним помахом крил підіймалася чайка і, розкошуючи, купалась у синіх повітряних хвилях. Ось вона щезла у високості і тільки мріє чорною цяткою. Ось вона перекинулася на крилах і блиснула на сонці... Степи, степи! Які ж бо ви збіса гарні!..

М. Гоголь «Тарас Бульба»
Переклад М. Садовського

Однією з яскравих постатей німецькомовної поезії Буковини є **Йона Грубер**. Він народився в сім'ї приватного вчителя 7 березня 1908 р. неподалік Чернівців, коли місто входило до складу Австро-Угорщини. Навчався поет на рідній Буковині, а також в Австрії та Польщі. У 1938 р. він закінчив Краківський університет. У Польщі вийшли друком його перша поетична збірка «Геть з міста» і повість «Візник».

Йона Грубер відомий передусім як перекладач книжок українських авторів німецькою мовою. У його перекладацькому доробку є твори Тараса Шевченка й Лесі Українки, Івана Франка й Михайла Коцюбинського. Крім того, Й. Грубер був знавцем і поціновувачем українського казкового фольклору. Він переклав німецькою найпопулярніші збірки усної народної творчості: «Українські народні казки» (1975 р.) та «Летючий корабель» (1981 р.).

Однак поруч з перекладацькою роботою Й. Грубер створював власні поетичні твори. У його поезіях, написаних німецькою мовою, замальовки буковинської природи сповнені яскравих фольклорних елементів, які надають звичайним природним образам казкових барв.

МІСЯЦЬ

Місяць – мов срібна чаша
На грані ночі й дня.
Колись її забули,
Мов глиняне горня.

Вона пірнала глибоко
Й черпає, мов рука.
Мандруючи по колу,
Зі спраглих вуст шука.

Переклад П. Рихла

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Які образи підкреслюють красу нічної природи?
2. Що спільного між Ґруберівською картиною природи та народними казками або піснями?
3. Розкрийте художні порівняння, використані в перекладі.
4. **Пофантазуйте!** Придумайте власні порівняння для місяця.

Образ українського степу – один з найпоширеніших в українській культурі. Так, у творчості українського художника Сергія Васильківського провідне місце посідає образ озброєного козака-вершника в степу. Картина «Сторожа Запорозьких Вольностей» вважається одним із кращих творів митця на історичну тему. Випалений сонцем степ, який вражає тишею і безмежністю, сторожують два вершники, які вдивляються в степову далину, де на горизонті блищить водна гладь Дніпра. Простір степу неначе продовжує високе небо з хмарами. Для зображення степу художник використав світлі кольори від зеленкувато-вохристих до блакитних.

С. Васильківський. Сторожа Запорозьких Вольностей. 1890 р.

 Розгляньте репродукцію картини С. Васильківського «Сторожа Запорозьких Вольностей». Як зображений на ній пейзаж співвідноситься з описом степу в поезії А. Маргул-Шпербера?

Картина «Степ» сучасного українського художника Анастолія Криволапа встановила

А. Криволап. Степ. 2009 р.

світовий рекорд продажу сучасного українського мистецтва на міжнародному арт-ринку. Улюблений колір художника – синій. І степ постає перед нами чи то на сході, чи то на заході сонця, утілюючи природу в її красі та плинності.

▲ Розгляньте репродукцію картини А. Криволапа «Степ» (с. 167). Які почуття пробуджує мальовничий пейзаж? Які мотиви поезії А. Маргул-Шпербера перегукуються з пейзажем на цій картині?

Народною стала пісня «Степом, степом...», яка написана поетом Миколою Негодою та композитором Анатолієм Пашкевичем як реквієм¹ за загиблими солдатами Другої світової війни. Образ степу поєднується тут з образом України, що його символом стає українська мати, яка «жде свого солдата, а солдат спить вічним сном».

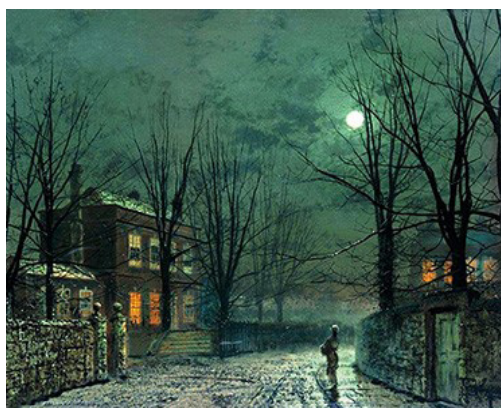
▲ Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/E1L8Gk8> або QR-кодом, прослухайте пісню «Степом, степом...» у виконанні хора імені Г. Верьовки. Що символізує степ у цій пісні?

Місячний пейзаж – один з найпопулярніших мотивів європейського живопису.

Нідерландський художник Вінсент Ван Гог у картині «Зоряна ніч» зобразив місячне нічне небо в усій величі та незбагненності Всесвіту. Півмісяць пульсує у верхньому правому кутку картини, випромінюючи стільки світла, що здається більше схожим на сонце. Хвиля невідомого світла прокочується над горизонтом у блакитній крутій спіралі, що асоціюється з Галактикою.

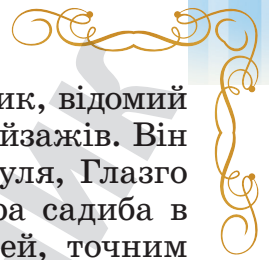

Ван Гог. Зоряна ніч.
1889 р.

Дж. Грімшоу. Стара садиба
в місячному світлі. 1882 р.

¹ Реквієм – літературний або музичний твір скорботного характеру.

Джон Грімшоу – видатний англійський художник, відомий своїми зображеннями нічного міста та місячних пейзажів. Він малював вулиці міст, види доків Лондона, Ліверпуля, Глазго в місячному світлі. Картина Дж. Грімшоу «Стара садиба в місячному світлі» вирізняється увагою до деталей, точним відтворенням кольорів, майже фотореалістичною чіткістю.

 1. Розгляньте репродукції місячних живописних пейзажів (с. 168). Порівняйте картини Ван Гога та Дж. Грімшоу за такими критеріями: тема, основна думка, кольори, реалістичність зображення. Знайдіть схожі мотиви у вірші Й. Грубера. 2. **Мандруємо інтернетом.** Скориставшись інтернет-джерелами, знайдіть інші живописні твори на місячну тематику, створіть власну «Художню місячну галерею».

Образ місяця надихав і надихає не лише художників, але й композиторів. Світову славу здобула «Місячна соната» німецького композитора Людвіга ван Бетховена. Цікаво, що спочатку цей пронизливий ліричний твір був скромно позначений як Соната № 14 до-дієз мінор. Лише через майже 30 років німецький поет Людвіг Рельштаб порівняв її першу частину з місячною прогулянкою озером. Отже, тепер ми знаємо цей музичний шедевр як «Місячну сонату».

К. Штілер. Портрет Бетховена. 1820 р.

 Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/F1L4iY2> або QR-кодом, прослухайте першу частину «Місячної сонати» Л. ван Бетховена. Яким ви уявляєте нічний пейзаж, що його навіює цей твір?

РОЗДІЛ 2

ТОНКИЙ ПЕНЗЛИК ДЛЯ ХАЙКУ МАЦУО БАСЬО

Чим, на вашу думку, поезія відрізняється від прози?

Один з найвідоміших японських поетів, Мацуо Басьо, з'явився на світ у замковому місті Уено провінції Іга в 1644 р. Батько Басьо був небагатим самураєм¹.

¹ *Самурай* – представник військово-феодалного дворянства, яке було панівним класом у X–XIX ст.

Мацуо Басьо
(1644–1694)

При народженні хлопчик отримав наймення Кіндзаку, досягнувши повноліття, ще одне – Дзінісітіро. А от ім'я, під яким він уславився, – Мацуо Басьо – було його псевдонімом. Коли, покинувши державну службу, поет став учителем віршування, заможний учень умовив свого батька подарувати вчителю маленьку хижку біля невеликого ставка. Поряд з нею митець посадив саджанці бананової пальми, звідки й походить його псевдонім – «той, хто живе у банановій хижці». Згодом поет почав підписувати свої вірші ім'ям Басьо, що означає «бананове дерево».

Згодом пожежа знищила оселю поета, і він вирушив у тривалі мандри, під час яких продовжував складати вірші. У його поезіях постає образ вільного поета-філософа, чуйного до краси та байдужого до матеріальних благ.

Мацуо Басьо увійшов до історії світової літератури як майстер хайку.

Хайку (хоку) – традиційний для японської поезії неримований трирядний вірш, що містить 17 складів. Зазвичай такий вірш розподіляється за схемою: 5 складів у першому рядку, 7 – у другому, 5 – у третьому. У хайку кількома виразними штрихами створено містку замальовку повсякденного життя. Така замальовка найчастіше має інакомовний зміст.

У перекладах хайку кількість складів може відрізнятися від традиційної через різну довжину слів у різних мовах. Сучасні хайку, написані європейськими мовами, зазвичай коротші за 17 складів (особливо англомовні), тоді як українські хайку можуть бути навіть довшими.

Головна ідея хайку – передати через дрібниці важливі речі. При цьому кожна деталь у хайку містить певний *підтекст*.

Підтекст – неявний, «прихований під текстом» зміст художнього образу.

Як побудовано хайку?

Обов'язковою складовою хайку є образи природи. Зазвичай вони пов'язані з порами року, за кожною з яких закріплено спеціальний набір слів (їх так і називають: *сезон-*

ними). Скажімо, на весну у вірші вказують квітки сливи, персика, сакури¹, а також соловей, жайворонки, метелик, дим, павутиння тощо. Зображуючи літо, японські поети використовували такі слова й словосполучення, як «злива», «спека», «зозуля», «прохолода», «прополювання рису», «полуденний відпочинок» тощо. Загальна кількість сезонних слів сягає трьохчотирьох тисяч. Утім, теми хайку досить різноманітні: праця й відпочинок, самотність і дружба, подорожі й мистецтво...

Важливим для хайку є принцип «сабі», тобто настрої «плідної самотності», який пробуджує почуття невимовної краси й повноти життя. Принцип «сабі» вимагає втілювати складні думки в простих і строгих формах, які мають налаштувати читача на зосереджене спостереження зображеної картини.

Отже, хайку вимагає активної співтворчості читача й поета. Хайку діє на читацьку свідомість, як удар смичка – на струни скрипки. І так само, як у взаємодії смичка й струн народжується музика, поетична картина хайку в усій повноті розкривається лише там, де почуття, думка й фантазія поета поєднуються з почуттям, думкою і фантазією читача. ◀

К. Харусакі.
Пейзаж з озером

О. Косон.
Майна на гілці магнолії

* * *

Старий ставок!
Жабка стрибне –
сплеск лунає.

Переклад Г. Туркова

* * *

Метелик літає.
Одна-однісінька тінь
на всьому полі.

Переклад Г. Туркова

¹ Сакура – японська вишня.

* * *

Все вибілів ранковий сніг.
Одна прикмета для погляду –
стрілки цибулі в саду...

Переклад А. Сіренка

* * *

Вода замерзла,
розколовши глечик.
І тріск раптовий розбудив мене.

Переклад І. Бондаренка

* * *

Тиха місячна ніч.
Чутно, як надра каштана
гризе хробак.

Переклад А. Сіренка

* * *

Дорога ця –
така пуста, безлюдна!
Осінні сутінки.

Переклад І. Бондаренка

* * *

Невже заснула,
Душу солов'ю довіривши свою,
Верба плакуча?

Переклад І. Бондаренка

* * *

За пасмом гір,
неначе з хмари дощ, –
засніжена вершина Фудзіями!¹

Переклад І. Бондаренка

* * *

Серпанок весняний.
Сливовий цвіт і місяць –
завершений пейзаж!

Переклад І. Бондаренка

* * *

Тиша, мир і лад.
Десть там тоне межі скель
цвіркотіння цикад.

Переклад М. Лукаша

* * *

Білий лотос-цвіт:
не цурається багна,
із якого зріс.

Переклад М. Лукаша

* * *

Холод, ніч, нудьга...
Чути плюскоти весла
десь од берега.

Переклад М. Лукаша

¹ *Фудзіяма* – активний вулкан, один з найкрасивіших у світі, священна гора та символ Японії.

Літературний практикум

1. У майстерні хайку. Прочитайте хайку й дайте відповіді на запитання.

Квітучі сливи,
ніжні верби... І подібні до них
молоді хлопці, жінки!

Переклад Г. Туркова

1. Яким настроєм пройнято вірш? Які почуття він навіює?
2. Які деталі використав автор для створення поетичної картини? Розкрийте значення цих деталей у вірші.
3. Які сезонні слова містить хайку? На що вони вказують?
4. Поясніть, як пов'язані у вірші картина природи та людина, її життя або душевний стан.

2. Робота в парях. Визначте інакомовний зміст поетичної картини. Вірші в поетичних збірках групуються за розділами: весна, літо, осінь, зима. Це, своєю чергою, вимагає від поета обов'язкового використання в тексті сезонних слів. Існували навіть спеціальні словники сезонних слів, якими користувалися поети-початківці.

<i>Весна</i>	Молода трава, серпанок, весняні хвилі, туман, соловей, жайворонки, ластівка, цвіт сакури
<i>Літо</i>	Цикада, дощ, злива, ірис, цвіт апельсина, зозуля, вечірня прохолода, троянда, лілія, гроза, веселка, водограй, равлик, змія, муха, віяло, літня річка
<i>Осінь</i>	Сутінки, повний ясний місяць, іній, кумкання жаб, рисове поле, роса, очерет, хризантеми, червоне листя клена, дикі качки, коник, цвіркун, олень, крук
<i>Зима</i>	Сніг, пелюстки сливи, рожево-білий колір, грудень, холод, кінець року, короткий день, січень, самота

- Розподіліть сезонні слова з прочитаних хайку (с. 171–173), скориставшись підказкою словничка.
  - Упорядкуйте прочитані хайку (с. 171–173) для уявних збірок «Весна», «Літо», «Осінь», «Зима».
- 3.** Вивчіть напам'ять два-три прочитані хайку М. Басю.

Деякі образи хайку є традиційними не лише для японської культури, але й для української. Ще в сиву давнину українці шанували вербу. Її оспівували в піснях, легендах, її образ – один з найулюбленіших в Україні. Недарма кажуть «Без верби та калини нема України».

«Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть» – усім відомі слова Т. Шевченка підкреслюють особливе ставлення українців до вишні та вишневого садка. Традиції

шанування вишневого дерева українцями знайшли своє відображення в різноманітних легендах і навіть у кулінарії. Брендом української кухні є вареники з вишнею.

Так само традиційними для України є образи сокола, степу.

Мандруємо інтернетом. 1. Скориставшись додатковими джерелами інформації, зокрема інтернет-мережею, знайдіть приклади використання спільних для японської та української культур традиційних образів. За зразком складіть і заповніть таблицю за такими традиційними образами: верба / сокіл / вишня / степ.

Традиційний образ	Японська культура Приклад	Українська культура Приклад
-------------------	------------------------------	--------------------------------

2. Спираючись на вивчені хайку Мацуо Басьо, складіть і запишіть твір-мініатюру на тему «Якщо в твоєму серці квітуча слива...».

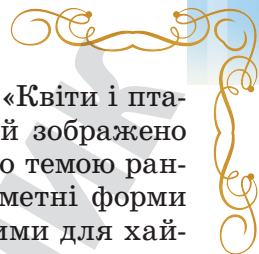

У японців простота форми не означає простоти змісту, і це можемо бачити не лише в мистецтві складання хайку, але й в інших культурних традиціях цієї країни.

Традиційним японським живописом є *сумі-е*, що виникло ще в XV ст. й отримало поетичну назву «живопис із туману». Художники цього стилю обирають тонкий рисовий папір, тому що картина має бути створена за лічені хвилини, аби папір не розтанув від великої кількості фарби. Кожна мить життя неповторна й швидкоплинна, і її дуже важко закарбувати на папері. Тому лінії наносять дуже швидко і кількість їх мінімальна, а переробити намальоване вже неможливо. У сумі-е присутні лише чотири різновиди мазків: «бамбук», «хризантема», «гілка сливи» та «дика орхідея».

Хасеґава Тохакі. Квіти і птахи чотирьох сезонів. Зима і Весна

▲ Розгляньте репродукцію картини Хасеґави Тохаку «Квіти і птахи чотирьох сезонів. Зима і Весна» (с. 174). На ній зображено квітучу білу сливу та зелений бамбук, що є традиційною темою ранньої весни. Зверніть увагу, художник концентрує предметні форми справа наліво. Поміркуйте, які сезонні образи є спільними для хайку та японського живопису.

Ще одним із прикладів лаконізму та мініатюрності в японській культурі є *нецке* – мініатюрна скульптура. Нецке називають мистецтвом шести сторін, тому що японці вважають, що фігурка має бути красивою та ідеальною як з усіх чотирьох боків, так і зверху та знизу – разом шість сторін. Саме тому японські скульптурні фігурки слід розглядати повільно, повертаючи в руках, щоб оцінити роботу майстра й зрозуміти його задум.

Традиційний японський одяг не має кишень, замість них використовують своєрідні ємності для носіння дрібних предметів, монет або ключів, які кріпилися за допомогою підвісного брелока – нецке.

▲ 1. Розгляньте нецке «Мандрівник» і прочитайте нижчеподані хайку. Чи є спільне між скульптурним зображенням та описами мандрівника в хайку?
2. Складіть власний хайку до нецке-мандрівника.

Нецке «Мандрівник»

* * *

Мандрівник – і все:
це тепер моє ім'я.
Йде осінній дощ.

* * *

Довгий, довгий шлях –
і ніхто не йде навстріч,
лиш осіння ніч...

Переклад М. Лукаша

ТВОРЧО ПОВТОРЮЄМО Й УЗАГАЛЬНЮЄМО ПРОЧИТАНЕ

1. Як виникла німецькомовна поезія на Буковині? Назвіть її представників.
2. Перекажіть стисло біографічну інформацію про Альфреда Маргул-Шпербера та Йону Грубера.
3. Порівняйте вірші «Український степ» А. Маргул-Шпербера та «Місяць» Й. Грубера. Результати спостережень запишіть у зошит у вигляді таблиці

за рубриками: тема / основна думка / які почуття викликає / який настрій створює / центральний поетичний образ / зв'язок з історією, фольклором.

4. Що вам відомо про Мацуо Басьо?

5. Поясніть, що таке хайку й за якими правилами він складається.

6. Який з прочитаних хайку М. Басьо вам найбільше сподобався? Чому?

7. **Робота в парах.** Порівняйте художні переклади двох хайку М. Басьо, виконані різними перекладачами. Визначте головні відмінності між ними.

А

Переклад Г. Туркова	Переклад І. Бондаренка	Переклад М. Лукаша
На всохлу гілку сів ночувати крук. Глибока осінь.	Засохла гілка – крука притулок. Осіній вечір.	На голій гілці самотній ворон тихо старіє. Осіній вечір.

Б

Переклад М. Лукаша	Переклад Г. Туркова	Переклад В. Горлового
На старім ставку жаба в воду плюснула – чули ви таку?	Старий ставок! Жабка стрибне – сплеск пролунає.	Старенький став. Жабка лунко плигає в глиб спогадів.

8. **Мандруємо інтернетом.** З допомогою старших родичів чи знайомих знайдіть в інтернет-мережі хайку різних поетів на тему вашої улюбленої пори року. Проілюструйте їх репродукціями картин японських художників. Підготуйте презентацію. Придумайте назву.

9. **Розвиваємо мовлення.** «Розгорніть» один з віршів Басьо в невеличку оповідку та запишіть її в зошит.

10. Створіть власний хайку на основі поезії Й. Грубера «Місяць» або А. Маргул-Шпербера «Український степ».

11. Скориставшись посиланням <https://forms.gle/fjyoupRq1rVLGD8Y9> або QR-кодом, виконайте перевірочні онлайн-тести до п'ятої частини підручника.

ЧАСТИНА ШОСТА

ХИБНІ ТА СПРАВЖНІ ЦІННОСТІ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ

Із цієї частини ви дізнаєтеся:

- що таке жага життя і як людина може здолати смертельну небезпеку;
- чи має мистецтво реальну силу;
- яким уявляють майбутнє людства письменники-фантасти;
- що таке новела, художня деталь, іронія та багато інших цікавих речей.

РОЗДІЛ 1

«НАСКІЛЬКИ ЛЮДИНА МАЛА Й НАСКІЛЬКИ Ж ВОНА ВЕЛИКА!»

Розгляньте колаж та за його допомогою пригадайте, у які екстремальні¹ ситуації потрапляли герої прочитаних творів. Що допомогло їм упоратися з важкими викликами? Чи можна цих героїв назвати сильними особистостями?

Йому судилася рання слава одного з найвидатніших письменників Сполучених Штатів Америки. Його обожнювали як творця сильних і мужніх героїв, ним захоплювались як мужньою і сміливою людиною. Він був для своїх читачів «часточкою юності, відваги й героїзму» (за словами американського поета Едвіна Маркгема), невиправним романтиком і суворим критиком суспільства водночас.

Джек Лондон (справжнє ім'я – Джон Гріффіт Чейні) народився 12 січня 1876 р. в Сан-Франциско в родині фермера, який замінив йому батька. Рідний батько письменника, дивакуватий професор Чейні, був мандрівним астрологом, виступав

¹ *Екстремальний* – складний, надзвичайний, важкий.

Джек Лондон
(1876–1916)

з публічними лекціями, займався дослідженнями, давав приватні уроки. Звісно, Чейні не мав безпосереднього впливу на сина (адже розлучився з дружиною до його народження), але, певне, саме від нього Джек Лондон успадкував творчу вдачу й любов до навчання.

З дитинства майбутньому письменнику доводилося боротися за місце під сонцем. Родина його здебільшого бідувала, а спроби вітчима виправити становище

були марними.

У дванадцять років Джек Лондон почав працювати. Однак заробіток був копійчаний, тож невдовзі хлопець вирішив стати устричним піратом¹. Позичивши триста доларів, він придбав шлюп і швидко навчився цьому ризикованому ремеслу, що й справді виявилось прибутковим. Тепер юнак міг допомагати батькам і дещо залишати собі. Уже за кілька місяців Джек Лондон став королем устричних піратів, першим у ловах, бійках і веселоцах.

Набуті в той час навички керування шлюпом допомогли майбутньому письменнику найнятися матросом на корабель, що відпливав на лови морських котиків. Завдяки працьовитості, наполегливості, сміливості й щирості він завоював симпатію бувалих моряків. Кожний день подорожі дарував юнакові яскраві враження. Однак зароблених грошей вистачило ненадовго. Повернувшись додому, він узявся до чорної роботи. Працювати доводилося шість днів на тиждень, по тринадцять годин на добу, водночас зарплатня була такою мізерною, що родина ледь зводила кінці з кінцями.

У ті роки єдиною розрадою для Лондона стали книжки. Вони відкривали йому світ, сповнений сильних почуттів і глибоких думок, давали відповіді на запитання, що бентежили юну душу. Поступово розширюючи своє уявлення про життя, хлопець дедалі більше переконувався, що повинен багато чого навчитися, аби надолужити згаяне за роки мандрівок і пригод.

У дев'ятнадцять років Джек Лондон сів за шкільну парту. Стосунки з однокласниками, які були значно молодшими за нього, не склалися. До того ж юнак знову був змушений підробляти, зокрема й при-

¹ *Устричний пірат* – людина, що займається нелегальним виловом устриць (їстівних морських молюсків).

биральником у школі, що принижувало його перед товаришами. Усе це, звісно, ускладнювало його життя, але не стало перешкодою на шляху самоосвіти.

Самостійно засвоївши програму підготовчих курсів університету, Джек Лондон став студентом. А незабаром трапилася подія, що змінила його життя: у Клондайку¹ було знайдено золото. Країну охопила «золота лихоманка», і молодий Лондон, покинувши університет, приєднався до численної армії золотошукачів.

Клондайк за часів «золотої лихоманки»

Перебувши в Клондайку довгу полярну зиму, Джек Лондон зазнав усіх знегод північного життя. Він так і не знайшов золота, натомість здобув інший скарб – теми й сюжети для своїх майбутніх творів.

Спливуть лічені місяці, і цей скарб заблещить під його пером. Джек Лондон увійде в історію літератури як відкривач Американської Півночі – її величної природи, суворих буднів, що випробовують людину на міцність, і сильних характерів, здатних вистояти в битві за життя.

Джек Лондон написав чимало *оповідань*. Важливу роль у його творах відіграють виразні штрихи – *художні деталі*, які, по суті, є влучними характеристиками як самих персонажів, так і їхнього оточення. Нерідко художні деталі містять підтекст.

Оповідання – невеликий за обсягом прозовий твір, у якому зазвичай зображується один епізод з життя героя.

Художня деталь – виразна подробиця в художньому творі, яка містить важливу інформацію і має самостійне значення.

Відомий німецький письменник ХХ ст. Еріх Марія Ремарк писав: «Це – Джек Лондон. Феномен, що увірвався, немов ураган, в усталену письменницьку традицію... він аніскілечки не турбувався про ліричний настрій, інтелектуальний зміст, естетику й решту атрибутів літератури... він просто сідав і розпочинав розповідати про своє життя. Література була для нього не «даром», не «божественним

¹ *Клондайк* – золотоносний район на північному заході Канади, у басейні річки Клондайк.

провидінням», вона була просто професією, яка його годувала... Він щодня писав свої «сто рядків», ні на один більше, ні на один менше, – і, незважаючи на це та завдяки цьому, виникав твір, такий палкий, такий напористий, сповнений пригод, дивовижно образний та захопливий, який відкривав нові світи і, наче молодильна буря, уривався в застарілу... літературу».

Перевірте себе

1. Розкажіть про дитинство та юність Джека Лондона.
2. Які риси характеру, на ваш погляд, допомогли йому стати письменником?
3. Що спонукало Дж. Лондона звернутися до теми «золотої лихоманки» в Північній Америці? Стисло схарактеризуйте його твори на цю тему.
4. **Подискутайте!** Чим можна пояснити письменницький інтерес Джека Лондона до зображення сильних особистостей? Обґрунтуйте свою думку.
5. Дайте визначення поняття «оповідання».
6. **Мандруємо інтернетом. Робота в групах.** За допомогою інтернет-джерел знайдіть відповідну інформацію і підготуйте проєкт за темою.
Група 1. «Яскраві епізоди з життя Джека Лондона». *Група 2.* «Північна Америка у творчості Джека Лондона». *Група 3.* «“Золота лихоманка” в Америці кінця XIX ст.».

ЖАГА ДО ЖИТТЯ

(Скорочено)

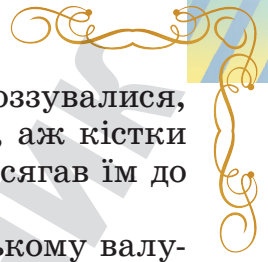
Хто добре жив і кинув все,
лиш той здобуде гаргу, –
і виграти потрапить той,
хто ставить все на карту.¹

Вони ступали, кульгаючи, до річки; сходячи вкритим каменюками берегом, передній заточився і мало не впав. Обидва були стомлені й виснажені, з облич їм не сходив вираз тупого терпіння, що його карбують тривалі знегоди. На спині вони несли важкі клунки, загорнені в уквивала і підтримувані ремінцями, які вони накинули на лоби. Кожен ніс рушницю. Вони ступали, схиливши низько плечі, а ще нижче голову, втупившись очима в землю.

– Якби нам бодай два патрони з тих, що в схованці, – промовив задній.

Голос його звучав одноманітно, без усякого виразу. Він говорив байдужно, і перший, заходячи в молочно-білий потік, що шумував між камінням, не озвався ні словом.

¹ Переклад Н. Дубровської, Г. Яр.

Услід за ним у річку ступив другий. Вони не роззувалися, хоч вода була холодна, як крига, – така холодна, аж кістки нили і затерпали ноги. Подекуди шумливий вир сягав їм до колін, і обидва вони втрачали опору.

Той, що йшов позаду, посковзнувся на гладенькому валуні й ледве не впав, але в останню мить утримався на ногах, голосно зойкнувши з болю. Мабуть, у нього запаморочилася голова; заточившись, він випростав вільну руку, ніби шукав опертя. Ставши рівно, він спробував ступити вперед, але знов похитнувся і мало не впав. Тоді він поглянув на товариша, котрий навіть не озирнувся.

Цілу хвилину він стояв нерухомо, ніби щось обмірковуючи. Потім гукнув:

– Агов, Біле! Я підвернув ногу!

Біл шкандибав далі через молочно-біле шумовиння. Він так і не озирнувся. Товариш дивився йому вслід, і, хоч його обличчя ніяк не пожвавилася, очі засвітилися тугою пораненого оленя.

Кадр із кінофільму
«Любов до життя» (режисер
К. Свайґерт, 2012 р.)

Біл вийшов, кульгаючи, на той берег і подався далі, не повертаючи голови. Чоловік, що стояв серед потоку, вдивлявся йому вслід. Губи його злегка тремтіли, і давно не голені руді вуса заворушилися. Він механічно обливав їх.

– Біле! – гукнув він ще раз.

Це був благальний крик дужої людини, що потрапила в біду, але Біл не обернувся. Другий дивився, як він долав пологісний схил і, незграбно кульгаючи, простував усе далі й далі, туди, де на далекому небокраї вимальовувалися низькі горби. Він дивився товаришеві вслід, поки той перейшов через гребінь і зник з очей. Потім одвів погляд і озирнув те коло світу, в якому його покинув Біл.

Побіля обрію дотлівало сонце, ледве проглядаючи крізь запону туману й мли, що налягали на землю без чітких обрисів, наче гуща. Перенісши всю свою вагу на здорову ногу, він витяг годинника. Була четверта. Уже тижнів зо два він не лічив днів, знав тільки, що зараз кінець липня або початок серпня і що, отже, сонце сідає на північному заході.

Він перевів погляд на південь – десь там, за оцими похмурими горбами простяглося Велике Ведмеже озеро; в тім краї Полярне коло застережно накреслило свій кордон по канадській Безплідній Землі. (...)

Він знову озирнув те коло світу, у якому залишився. Невесела картина. З усіх боків, аж до обрїю, одноманїтна пустеля, пагорби всі пологі й низькі. Ані деревця, ані кущика, ні травинки – нічого, крім безкрайньої страшної пустки; і в його очах нараз проблиснув страх.

– Біле! – прошепотїв він і знову повторив:

– Біле!

Він зіщулився, стоячи посеред молочно-білого шумовиння, так, ніби вся оця неозора безодня пригнітила його своєю нездоланною силою й жаским спокоєм. Він затремтів, як у лихоманці. Рушниця випала з рук у воду. Зачувши плескіт, він отямився, переборов страх, опанував себе, намацав на дні рушницю й витяг її з води. Потім пересунув клумак ближче до лївого плеча, щоб не так давило на ушкоджену ногу, і побрїв до берега, невільно, обережно, кривлячись із болю.

Він ішов не зупиняючись. (...)

Він ішов слїдами товариша від болїтця до болїтця, намагаючись ставати на каменюки, що витикались острївцями з-посеред зеленого моря моху. (...)

Він їтиме за водою до річки Дїз. Там під перекинутим каное¹, що привалене камїняччям, їхня схованка. Він знайде там набої для своєї рушницї, гачки й лїски, невеличку рибальську сїтку – одне слово, все начиння, щоб добувати собі харчі.

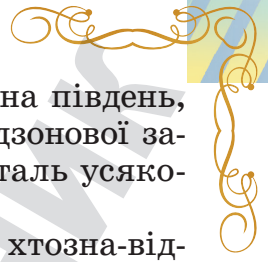

Кадр із кінофільму
«Любов до життя» (режисер
К. Свайґерт, 2012 р.)

Також там є борошно – правда, небагато, – шматок бекону й трохи бобів.

Бїл чекатиме на нього біля схованки, і вони удвох попливуть по Дїз на південь, до Великого Ведмежого озера, а потім через озеро до річки Макензі. І далі й далі на південь – хай женеться за ними зима, хай вкриваються кригою потоки,

¹ *Канбе* – невеличкий човен, у якому гребуть незакріпленим веслом, стоячи на одному колїні.

хай дні стануть морозні – вони пливтимуть собі на південь, поки дістануться до якоїсь факторії Компанії Гудзонової затоки, де ростуть високі й здорові дерева і де вдосталь усякого харчу. (...)

Два дні в нього не було й ріски в роті, і вже хтозна-відколи він не наїдався досхочу. Раз у раз він нахилявся, зривав бліді болотяні ягоди, клав їх у рот, розжовував і ковтав. Пожива з тієї ягоди кепська – сама водичка та сім'я. Ягода одразу танула в роті, лишалося тільки гірке тверде сім'я. Чоловік знав, що з ягід нема ніякого наїдку, проте жував і жував, сподіваючись наїстися всупереч власному досвіді.

Літературний практикум

1. Перечитайте перше речення оповідання. Про що ви з нього дізналися?
2. Як автор називає героїв у першому реченні? Чому?
3. Дочитайте перший абзац до кінця. Як у ньому змальовано подорожніх? Чому письменник замість двох портретів персонажів подає спільний опис? Що можна сказати про героїв на підставі цього опису?
4. Знайдіть у тексті свідчення того, що персонажі – золотошукачі, які повертаються з промислу додому.
5. Знайдіть у прочитаному уривку описи природи. Як у них відтворено особливості північноамериканського пейзажу? Як почувається серед північної природи герой?
6. У чому полягала небезпечність становища золотошукача, який ушкодив ногу?
7. **Подискутуйте!** Чому, на вашу думку, Біл не озирнувся на оклик товариша: справді не почув його голосу чи не схотів почути?
8. Як покинутий товариш сприйняв поведінку Біла? Знайдіть в уривку деталі, які передають почуття героя після кожного звернення до Біла. Як ці почуття змінюються?
9. **Пофантазуйте!** Чим, на вашу думку, закінчиться мандрівка для обох золотошукачів?

О дев'ятій годині він боляче забив об каменюку пальця на носі, заточився і впав од страшної втоми й виснаги. Довгенько він лежав на боці не рухаючись. Потім зняв ремені й насили сів. Ще не смеркло, і в напівсутінках він почав нишпорити між камінням, шукаючи моху. Склавши його в купу, він розпалив вогонь – мох затлівся, закурів – і поставив на нього бляшаний казанок з водою.

Він розв'язав свого клумака і передусім полічив сірники. Їх було шістьдесят сім. Щоб пересвідчитись, він перелічив їх тричі. Тоді розділив сірники на три пучечки, загорнув кожен у промащений папір і сховав – один пучечок у порожній ки-

сет, другий – за внутрішній обідок приношеного капелюха, а третій – за пазуху, під сорочку. Коли він упорався з цим, його раптом посів ляк; він витяг і порозгортав усі пучечки й ще раз перерахував сірники. Їх так само було шістдесят сім.

Він висушив мокре взуття біля вогню. Мокасини перетворились на лахміття. Пошиті з укривала шкарпетки світили дірками, натерті ноги покривавили. Кісточка дуже боліла. Він оглянув її – суглоб розпух і став завгрубшки з коліно. Він одірвав довгу смужку з одного укривала і туго перев'язав кісточку. Віддер ще кілька смуг і обмотав ноги – це правитиме йому за шкарпетки й мокасини. Потім випив гарячої води, накрутив годинника й ліг, загорнувшись в укривала. (...)

Прокинувся він о шостій ранку і якусь часину нерухомо лежав на спині, втупившись очима в сіре небо. Голод давався взнаки. (...)

Стогнути, він через силу звівся на ноги. Суглоби неначе заіржавили. Вони аж скрипіли, і зігнути їх можна було лише великим зусиллям. Коли він урешті звівся на ноги, то ще з хвилину випростував спину, щоб стати прямо, як належить людині. (...)

Він повернув ліворуч і пішов, раз у раз пристаючи зірвати болотяну ягоду. Нога набрякла, і він кульгав дужче, але цей біль був за дурницю проти болю в шлунку. Голод гриз йому нутрощі. Він так допікав, аж забив йому памороки, і чоловік уже не знав, у який бік треба йти, щоб дістатися до Країни Патичків. Болотяні ягоди не гамували гострого голоду, від них тільки щипало язика й піднебіння. (...)

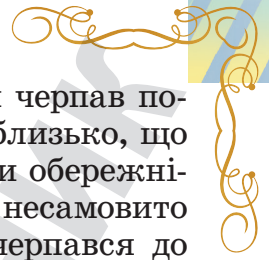
Він зазирає у кожну калюжу і зрештою, коли настав тривалий присмерк, помітив у одній такій калюжі рибку з пічкара завбільшки. Він занурив руку аж по плече, але рибка

втекла. Тоді він узявся ловити її обома руками й скаламутив воду. Він так запалився, що впав у калюжу й промок до поясу. Вода геть скаламутніла, і йому довелося чекати, поки вона всядеться.

Він ще раз почав ловити рибу, але невдовзі вода скаламутніла знову. Та він уже не міг чекати: одв'язав бляшане

Кадр із кінофільму
«Любов до життя» (режисер
К. Свайгерт, 2012 р.)

відерце й став вичерпувати калюжу. Спочатку він черпав похапливо, весь захлюпався і випліскував воду так близько, що вона збігала назад у калюжу. Тоді він став черпати обережніше, намагаючись зберегти спокій, дарма що серце несамовито калатало і тряслися руки. За пів години він дочерпався до дна. Води не залишилось, але рибка зникла. Між камінням він завважив ледь помітну шпарину, через яку вона прослизнула в сусідню, куди більшу калюжу – такої йому й за цілу добу не вибрати. Якби знаття, що там шпарина, він би від самого початку затулив її камінцем і напевно спіймав би рибу.

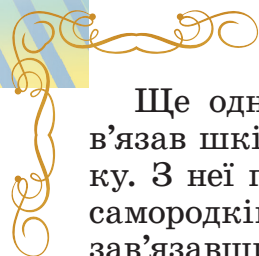
Збагнувши свою помилку, він безсило простягнувся на вологій землі. Спершу він плакав тихенько, далі вголос, і його ридання розлягалися над байдужою пустелею довкола; опісля він плакав без сліз, конвульсивно схлипуючи.

Він розпалив вогонь і зігрівся, випивши кілька кварт окропу. Потім уклався спати на прискалку – так само, як і минулої ночі. Перед сном він перевірів, чи не промокли, бува, сірники, і накрутив годинника. Укривала були вологі, аж липли. Кісточку боляче смикало. Але його діяв лише голод: цілу ніч йому снилися обіди, бенкети та столи, заставлені найрізноманітнішими стравами.

На ранок він змерз і прокинувся зовсім хворий. Сонця не було. Земля й небо стали ще сіріші, аж темні. (...) Його поїняло одне бажання – їсти. Виголоднів він просто до знестями. Йому було байдуже, куди простувати, отож він ішов, де легше, – низинами. Навпомацки знаходив під снігом водяві болотяні ягоди, так само навпомацки висмикував корінці рогозу. Та все це було несмачне і не приборкувало голоду. (...)

Він порвав рештки одного укривала на смужки й обмотав закривавлені ступні. Потім щільно перев'язав хвору ногу і приготувався рушати далі. Пакуючи клумак, він довго дивився на торбинку з лосячої шкіри, але врешті прихопив її із собою. (...)

Опівдні він нагледів у великій калюжі двох пічкурів. Вичерпати її було неможливо, але зараз він діяв розсудливо й спромігся упіймати їх відерцем. Вони були завдовжки з мизинець, та їсти йому вже майже перехотілося. Біль у шлунку дедалі тупішав і вщухав. Здавалося, шлунок дримає. Він їх з'їв сирими, ретельно розжовуючи, – з'їв лише тому, що йому наказував розум. Чоловік усвідомлював, що треба їсти для того, щоб вижити. (...)

Ще одна ніч; уранці, міркуючи розважливіше, він розв'язав шкіряну шворку, що нею засупонював лосячу торбинку. З неї полився жовтий потік зернистого золотого піску й самородків. Він розділив золото надвоє: одну половину, зав'язавши її в шмат укривала, заховав біля примітного кам'яного виступу, а другу згріб назад у торбинку. Він уже почав рвати своє останнє укривало, щоб замотувати ноги. Але рушниці він ще не кинув, бо в сховищі на Дізі лежали набої. (...)

Опівдні він відчув, що нести клумак йому несила. Він знову розділив золото, цього разу висипав половину просто на землю. Трохи згодом він викинув і решту, залишивши при собі укривало, бляшане відерце й рушницю. (...) Одного разу він прийшов до тьми від фантастичного видовища. Він ледве не зомлів і заточився, як п'яний, насилу втримавшись на ногах. Перед ним стояв кінь. Він очам своїм не вірив. Їх заволокло густою імлою, яку пронизували блискотливі цяточки. Він почав несамовито терти очі й урешті побачив, що то не кінь, а здоровий бурий ведмідь. Звір роздивлявся його з ворожою цікавістю.

Чоловік уже підніс був рушницю, але зразу ж і згадав, що її не заряджено. Опустивши її, він витяг з оздоблених бісером піхов мисливського ножа. Перед ним було м'ясо і життя. Провів пальцем по лезу. Лезо було гостре. Вістря теж гостре. Зараз він кинеться на ведмедя і вб'є його. Але серце застережливо стукотнуло, потім шалено підскочило й дрібно-дрібно затріпотіло, голову стягло мов обручем, мозок оповила млість.

Відчайдушну хоробрість змило хвилиною страху. А що коли звір нападе на нього, слабосилого? Він хутко випростався, щоб прибрати показного вигляду, міцніше затис у руці ножа і подивився просто у вічі ведмедеві. Ведмідь ступив незграбно вперед, став на задні лапи й вичікувально рикнув. Якби чоловік побіг, ведмідь погнався б за ним, але чоловік не втік. Осмілілий зі страху, він теж загарчав, дико, люто, вкладаючи в це гарчання весь свій страх, як невіддільний від життя, переплетений з найглибшими його коріннями.

Ведмідь одступив убік, погрозово рикаючи: він і сам злякався цієї загадкової істоти, що стояла прямо й не боялась його. Та чоловік не рухався. Він стояв і далі, як статуя, поки небезпека минула, і лише тоді, не годен більше стримати дрожі, осів на вогкий мох. (...)

Настали жаскі дні зі снігом та дощем. Він уже не зважав на час, коли спинявся на ночівлю і коли вирушав у дорогу. Ішов він як удень, так і вночі. Відпочивав там, де падав, і на силу плентався вперед, коли в ньому знов спалахувало притямніле життя. Своєю волею він уже не боровся. Це просто життя в ньому не хотіло вмерти й гнало його вперед. Він не страждав. Нерви його притупіли, зацімбили, уява сповнилася моторошними видивами й солодкими мріями. (...)

Кадр із кінофільму
«Любов до життя» (режисер
К. Свайгерт, 2012 р.)

Він прийшов до тям, лежачи горілиць на кам'яному виступі. Гріло яскраве сонце. Десь удалині мекали оленята. З пам'яті виникали неясні спогади про дощ, вітер і сніг, але як довго стояла негода – два дні чи два тижні, – він не знав.(...)

Позаду почулось якесь сопіння – хтось наче зітхнув чи кашлянув. Дуже повільно, бо був украй виснажений і зовсім закоцюб, перевернувся він на другий бік. Поблизу він нічого не побачив і терпляче почав чекати. Знову почулося сопіння й бухикання – між двома визубленими каменями, не далі як за двадцять кроків од себе він угледів вовчу голову. Гострі вуха не стирчали догори, як у інших вовків; очі були тьмаві й налиті кров'ю, голова понурилася. Звір безперестану кліпав од яскравого сонця. Він чи не був хворий. За мить він знову засопів і бухикнув. (...)

Він сів і почав міркувати про те, що слід зробити найперше. Постолои з укшивал протерлися наскрізь, ноги стали суцільною раною. Останнє укшивало він подрав доценту. Рушницю й ножа загубив. Шапка теж пропала, і разом з нею сірники, сховані за обідком, але пучечок сірників за пазухою в кісеті, загорнутий у промащений папір, зберігся сухим. Чоловік глянув на годинника. Він показував одинадцять і ще цокав. Мабуть, він його коли-неколи накручував. (...)

Усю ніч він чув бухикання хворого вовка і час від часу мекання оленят. Навколо буяло життя, але життя повне сил і здоров'я, і він розумів: хворий вовк іде слідом за хворою

Кадр із кінофільму
«Любов до життя» (режисер
К. Свайгерт, 2012 р.)

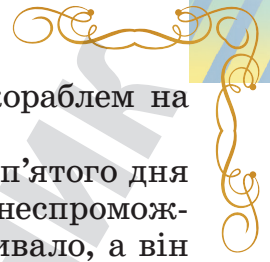
людиною, мавши надію, що та вмре раніше. Вранці, розплющивши очі, він побачив, що звір не зводить з нього тоскного, голодного погляду. Вовк стояв понурившись, підібравши хвоста, мов миршавий, прибитий горем пес. Він тремтів на пронизливому ранковому вітрі й понуро вишкірився, коли чоловік обізвався до нього хрипким шепотом.

Зійшло яскраве сонце, і весь ранок він шкандибав, зашпортуючись і падаючи, до корабля, що виднів на іскристому морі. Погода стояла чудова – у північних широтах настало коротке бабине

літо. Воно могло тривати тиждень, а могло скінчитись і завтра або позавтра. Пополудні він натрапив на слід. Це був слід іншої людини, що вже не йшла, а повзла навкарачки. Він подумав, що це, може, Білів слід, але подумав спроквола, байдуже. Тепер його ніщо не цікавило. Він уже нічого не відчував і не хвилювався. Він став несприйнятливий до болю. Шлунок і нерви заснули. Але життя, яке ще жевріло в ньому, гнало його вперед. (...)

Він пішов слідами людини, що лізла навкарачки, і незабаром дістався місця, де вони урвалися, – на мокрому мохові лежали свіжообгризені кістки, а навколо видніли сліди вовчих лап. Тут же валялася торбинка з лосячої шкіри, достоту така, як і в нього, подерта гострими іклами. Він спромігся підняти торбинку, хоч її вага була майже надсильна для його слабких рук. Біл ніс її до останку. Ха-ха! Ох і посміється ж він з Біла! Він виживе і донесе торбинку до корабля на іскристім морі. Сміх його звучав хрипко й страшно, мов вороняче крикання, і хворий вовк почав тоскно йому підвивати. Чоловік одразу змовк. Як же він посміється з Біла, коли це Біл, коли ці рожевувато-білі чистенькі кістки і є Біл!

Він одвернувся. Що ж, нехай Біл покинув його, але він не візьме золота, не смоктатиме Білових кісток. А Біл зробив би так, якби опинився на його місці, думав він, плентаючись далі. (...)

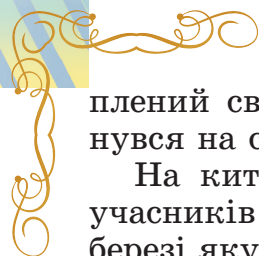
Того дня він скоротив відстань між собою і кораблем на три милі; наступного – ще на дві.

Тепер він повз навкарачки, як Біл. Під кінець п'ятого дня до корабля лишалося миль із сім, та він уже був неспроможний проповзти за день і милі. Бабине літо все тривало, а він то ліз навкарачки, то непритомнів, а вовк усе плентався слідом за ним, кашляючи і хриплячи. Його коліна стали суцільною раною, як і ноги; хоч він обмотав їх клаптями, що видер із сорочки, кривава смуга тяглася за ним по каменях та мохові. Яюсь, оглянувшись, він побачив, що вовк пожадливо вилизує слід, і зрозумів, який його чекає кінець, якщо... якщо він сам не вб'є вовка. І почалася одвічна страшна трагедія боротьби за існування: хвора людина повзла, хворий вовк шкутильгав за нею – дві вмирущі істоти волоклися через пустелю, чигаючи на життя одна одної. (...)

Він лежав нерухомо на спині і дослухався до хрипкого дихання хворого вовка, який підступав до нього ближче й ближче. Воно ставало дедалі чутніше, час тягнувся нескінченно довго, а він не ворухився. Ось вовк засопів йому біля самого вуха. Шорсткий сухий язик тернув його по щоці, немов шліхтувальний папір. Він миттю випростав руки – принаймні хотів їх випростати. Пальці зімкнулися, мов пазурі, але нічого не схопили. Для швидких упевнених рухів потрібна сила, а йому саме сили й бракувало.

Вовкове терпіння було незмірне, одначе таке саме незмірне було терпіння й людини. Пів дня він пролежав нерухомо, борючись із запамороченням, чигаючи на звіра, який хотів ним пожитися і яким він жадав пожитися сам. (...)

Дихання він не почув, але спроквола збудився зі сну, відчувши, як шорсткий язик торкнув його руку. Він чекав. Ікла злегка стиснулись, потім стиснули руку дужче, вовк зібрав усю свою снагу, намагаючись устроювати зуби в поживу, якої так довго чекав. Але й людина чекала довго: рука здавила вовчу щелепу. І поки вовк кволо пручався, а рука кволо тримала його за щелепу, друга рука поволі простягнулась і схопила звіра. Хвилини через п'ять чоловік усією своєю вагою навалився на вовка. Але рукам бракувало сили задушити його. Тоді він притиснувся обличчям до вовчої горлянки, намагаючись її прокусити. Рот забився шерстю. Минуло пів години, і чоловік відчув, як у горло потік теплий струмочок. Кров зовсім йому не смакувала. Він ковтав її, немов розто-

плений свинець, насилу долаючи огиду. Потім він перекинувся на спину й заснув.

На китобійному судні «Бедфорд» було кілька вчених – учасників наукової експедиції. З палуби вони зауважили на березі якусь дивну істоту. Вона повзла до води. Годі було визначити, що то за звір, отож як справжні природники вони сіли у вельбот¹ і попливли до берега роздивитися зблизька. То була й справді жива істота, в якій важко було впізнати людину. Вона була сліпа, безтямна і звивалася на піску, немов велетенський хробак. Вона звивалася марно, майже не посуваючись уперед, але була вперта – корчилась, крутилася і за годину пролазила футів із двадцять.

Через три тижні, лежачи на койці в каюті «Бедфорда», зі сльозами, що котилися по запалих щоках, чоловік розповів, хто він такий та чого йому довелося зазнати. Він також мимрив щось про матір, про сонячну південну Каліфорнію, про будиночок посеред помаранчевого гаю, обсаджений квітами.

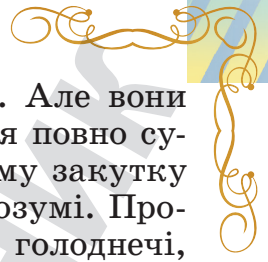
Збігло ще кілька днів. Він уже сидів за столом у каюткомпанії і обідав з ученими й корабельними офіцерами. Він ніяк не міг надивитися на таку силу-силенну їжі і спостерігав з тривогою, як вона зникає в чужих ротах. Він проводив поглядом кожний шматок, і на його обличчі проступав вираз глибокого жалю. Він був при своєму розумі, але проймався ненавистю до людей, котрі сиділи за столом. Його не облишав страх, що не вистачить харчів. Він розпитував кока, юнгу, капітана про запаси продуктів. Вони безліч разів заспокоювали його, однак він їм не вірив і нишком заглядав у комору, щоб пересвідчитись на власні очі.

Люди помітили, що він гладшає. Він товстішав з кожним днем. Учені похитували головами й висували різні теорії. Вони зменшили йому пайку, а проте він усе круглішав, і особливо виріс у нього живіт.

Матроси посміхалися. Вони знали, у чім річ. І коли вчені почали стежити за ним, то теж невдовзі дізнались. Вони побачили, як після сніданку він пробрався крадькома на бак і, мов жебрак, простяг руку до матроса. Матрос посміхнувся і дав йому шматок морського сухаря. Чоловік пожадливо схопив сухар, подивився на нього, як на те золото, і сховав за пазуху. Таку ж милостиню приймав він і од інших матросів.

---

¹ *Вельбот* – швидкохідна шлюпка з гострими носом і кормою, а також невеличкою щоглою.

Учені нічого не сказали й дали йому спокій. Але вони обстежили нишком його койку. У ній знайшлося повно сухарів, матрац був напханий сухарями, в кожному закутку були сухарі. І все ж чоловік мався при своєму розумі. Просто він уживав запобіжних заходів на випадок голоднечі, та й годі. Учені сказали, що це минеться; воно й справді минулося перш ніж «Бедфорд» кинув якір у бухті Сан-Франциско.

Переклад П. Соколовського

Запитання і завдання до прочитаних уривків

1. Як золотошукач намагався вгамувати голод? Перекажіть епізоди, у яких ідеться про його спроби впіймати рибу. Які риси характеру героя розкрито в цих епізодах?
2. Розкажіть про зустріч золотошукача з ведмедем. Що допомогло героєві уникнути загибелі?
3. Опишіть двобій з вовком. Яка думка не давала героєві змиритися з можливістю поразки?
4. У який момент випробувань герой викинув золото? Про що свідчить цей учинок?
5. Що герой відчув, побачивши кістки свого супутника? Чому він не взяв торбинки Біла із собою?
6. Яким побачили золотошукача матроси? Знайдіть відповідний опис у тексті. На чому в ньому наголошено? Чи відповідає цей «портрет» душевному стану героя?
7. Поясніть поведінку золотошукача на кораблі. Чому він підозріло ставився до своїх рятівників?

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Використовуючи кадри з екранізації прочитаного оповідання Джека Лондона (с. 181–188), укажіть основні етапи «битви за життя», що випала на долю головного героя.
2. **Робота в парах.** Перевірте, чи добре ви запам'ятали деталі: ● У яку пору року відбуваються дії в оповіданні? ● Скільки сірників було в головного героя? ● Скільки золота ніс із собою головний герой? ● Що було в схованці, до якої поривалися герої? ● Як герой здогадався, що кістки належать Білові?
3. Через які випробування довелося пройти головному героєві? Як він у них поводився?
4. Складіть порівняльну характеристику головного героя та Біла. Зверніть увагу на ставлення обох персонажів до дружби та золота.
5. Цитатна реконструкція: за поданими цитатами визначте, як змінюється ставлення героя до золота.

1. «Пакуючи клумак, він довго дивився на торбинку з лосячої шкіри, але врешті прихопив її із собою».

2. «Він розділив золото надвоє: одну половину, зав'язавши її в шмат укривала, заховав біля примітного кам'яного виступу, а другу згріб назад у торбинку».

3. «Він знову розділив золото, цього разу висипав половину просто на землю. Трохи згодом він викинув і решту...»

4. «Тут же валялася торбинка з лосячої шкіри, достоту така, як і в нього, подерта гострими іклами. Він спромігся підняти торбинку, хоч її вага була майже надсильна для його слабких рук. Біл ніс її до останку... Він виживе і донесе торбинку до корабля на іскристім морі».

5. «Він одвернувся. Що ж, нехай Біл покинув його, але він не візьме золота, не смоктатиме Білових кісток».

6. Розвиваємо мовлення. Опишіть двобій з вовком, використавши опорні словосполучення з дієсловами та дієприслівниками. Яка думка не давала героєві змиритися з можливістю поразки?

<i>Вовк</i>	<i>Людина</i>
вилизував слід шкунтильгав підступав до нього ближче засопів біля вуха тернув язиком хотів поживитися хотів устромити зуби	лежав нерухомо дослухався до дихання випростав руки пальці зімкнулися, мов пазурі борючись із запамороченням чигаючи на звіра здавив щелепу навалився притиснувся обличчям намагаючись прокусити

7. Перечитайте епіграф до твору. Опрацюйте його зміст за такими запитаннями: 1) Які цінності людського життя утверджує епіграф? 2) Як, згідно з епіграфом, їх можна досягнути? 3) Чи підтверджує зміст оповідання епіграф? Відповіді обґрунтуйте прикладами з тексту.

8. Робота в групах. Група 1. Підготуйте проєкт на тему «Описи природи в оповіданні Джека Лондона «Жага до життя»». Працюйте за таким планом:

1. Знайдіть у тексті й зачитайте описи природи.

2. Дайте відповіді на запитання: який колір переважає в пейзажах оповідання? Чому? Як відтворено особливості північноамериканського пейзажу?

3. Дослідіть, як описи сонця пов'язано зі змінами стану героя на різних етапах його шляху; визначте, до яких етапів виживання героя вони належать.

4. **Робота в групах. Група 1. Мандруюмо інтернетом.** Знайдіть в інтернет-мережі фотографії північноамериканської природи. Порівняйте їх з пейзажами в оповіданні. Розкрийте роль пейзажу в оповіданні.

Група 2. «Переробіть» початок твору (від першого речення до слів золотошукача «Агов, Біле! Я підвернув ногу!») так, щоб оповідь у ньому велася від особи головного героя. Що в такому випадку зміниться? Чому, на вашу думку, автор обрав інший спосіб оповіді? А чому він не дав імені головному героєві?

Група 3. Пофантазуйте! Придумайте власне закінчення оповідання, починаючи зі слів: «Через три тижні, лежачи на койці...».

Природа Північної Америки яскраво відображена на картинах американського художника, скульптора та письменника Роквела Кента. Як і Джек Лондон, він зимував на Алясці. Молодий художник був змушений сам забезпечувати себе: він будував будинки, копав канали та колодязі, брав участь у лові омарів, а у вільний час писав картини.

Р. Кент. Сліпуче сонце Аляски

*Р. Кент. Аляска.
Вид з Лисячого острова
взимку
1919 р.*

 Розгляньте репродукції картин Р. Кента. **1.** Чи можна їх використати як ілюстрації до оповідання Джека Лондона «Жага до життя»? Обґрунтуйте свою думку. **2.** Порівняйте кольори, використані художником і письменником для створення пейзажів північно-американської природи.

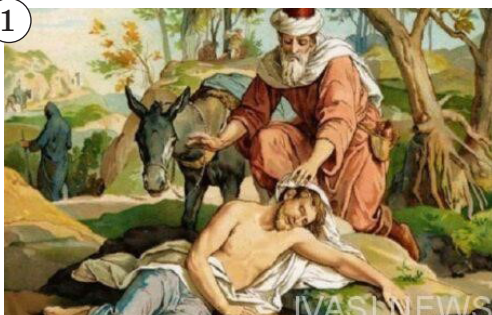
РОЗДІЛ 2

МАЛЕНЬКІ ДИВА ЖИТТЯ В НОВЕЛАХ О. ГЕНРІ

1. Розгляньте зображення і назвіть твори, які вони ілюструють. Які душевні якості проявили герої цих творів у своїх вчинках?
2. Чи подобаються вам твори із щасливим фіналом? Обґрунтуйте свою думку.

1

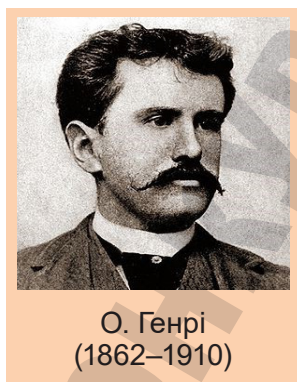
2

3

4

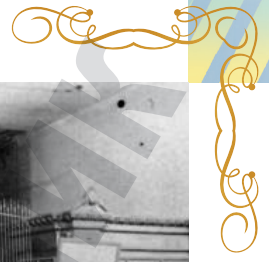

О. Генрі
(1862–1910)

МАЙСТЕР НОВЕЛИ

Майстром стислих історій називають американського письменника О. Генрі. Книжки О. Генрі ніби чарівне скло, крізь яке в буденності можна побачити романтику, а в життєвих труднощах – кумедні непорозуміння. Розвиток подій у них напруженіший, а фінал несподіваний і зазвичай щасливий. На одну з таких історій скидалося й життя самого О. Генрі.

Вільям Сідні Портер – так насправді звали письменника – народився 11 вересня 1862 р. в американському містечку Грінсборо. Батько його був лікарем.

Мати померла рано, тому вихованням хлопчика опікувалася її сестра. Після закінчення школи Вільям працював в аптеці свого дядька – улюбленому місці зібрань місцевих жартівників. Згодом необхідність поліпшити здоров'я змусила його переїхати до Техасу на ранчо друзів. А за два роки Портер оселився в столиці штату місті Остіні. Він улаштувався на роботу в невеличкому банку, побрався з коханою дівчиною і взявся видавати гумористичний тижневик. Майбутній письменник мав усе, про що мріяв, однак щастя тривало недовго.

Портер – клерк у Першому національному банку в Остіні.
Фото бл. 1892 р.

Неприємності почалися того дня, коли в банку виявили суттєву недостачу. Підозра впала на касира Портера. Грошей він не брав, але довести цього не міг, тож поспіхом залишив місто, не розраховуючи на справедливість слідства.

Щоб заплутати сліди, Портер часто змінював місце проживання, ховався під чужими іменами й зрештою виїхав за кордон. Але невдовзі його наздогнала звістка про тяжку хворобу дружини. Не зважаючи на небезпеку, Портер повернувся до Остіна, де відразу після похорону дружини був заарештований і засуджений до п'яти років ув'язнення. Той період міг стати найтяжчим у його житті. Проте саме на цьому віражі доля несподівано усміхнулася, і касир-невдаха Портер став успішним письменником О. Генрі.

Такому перетворенню мимохідь посприяло керівництво в'язниці, призначивши Портера наглядати за тюремною аптекою. Відтак у нього з'явилися вільний час і можливість усамітнюватися. А на ідею взятися за перо колишнього касира наштовхнуло бажання потішити свою маленьку донечку з нагоди Різдва. Не маючи грошей навіть на скромний сувенір, Портер вирішив заробити письменством. Спроба виявилася вдалою: його різдвяне оповідання надрукували в журналі «Мак-Клорс», і дівчинка знайшла в панчосі чудовий подарунок «від Санта Клауса», придбаний на батьків гонорар.

Свої наступні твори Портер підписував псевдонімом О. Генрі. З кожною публікацією це ім'я привертало до себе дедалі більшу увагу. Публіка

жадала хоч щось дізнатися про таємничого автора, який навіть рукописи до редакцій передавав через третіх осіб. Та чи ж могло комусь спасти на думку, що вподобані читачами твори написано за ґратами?! Утім, і після дострокового звільнення О. Генрі прагнув жити непомітно й усамітнено. Він не мав бажання розповідати про себе, оприлюднювати свої портрети, спілкуватися з журналістами.

Письменницьку популярність О. Генрі пояснити неважко. По-перше, його твори оповідають про звичайних людей – таких само, як ті, кому ці твори адресовано.

Пам'ятник О. Генрі. Фрагмент.
Грінсборо (США).

Це – статуя величезної розкритої книги, де ліворуч на сторінці зображено ілюстрацію до оповідання «Дари волхвів», а праворуч із-за сторінки виглядає головний герой оповідання «Вождь червоношкірих». На палітурці обкладинки книги вигравіювано ім'я О. Генрі.

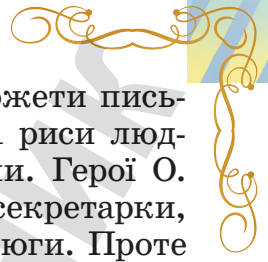
По-друге, кожна історія американського автора підтримує віру в щасливий випадок і прихильність долі. Утім, була ще одна, суто «технічна», причина успіху: письменник розробив особливу схему побудови сюжету, що допомагала постійно збільшувати напруження читачього інтересу. Так, для творів О. Генрі характерні захоплива інтрига, чітко продумана композиція та несподіваний фінал. Розв'язка нерідко складається з двох фіналів, перший з яких є хибним. Зрештою, письменник зазвичай працював у жанрі *новели* – і це був вдалий вибір. Окрім того, новели О. Генрі вирізняє прихована насмішка, тонке глузування, яке в літературі отримало назву «іронія». ↩

Новела – невеликий за обсягом прозовий твір, у якому йдеться про незвичайну пригоду. Новела схожа на оповідання, але відрізняється від нього напруженим сюжетом, для якого характерні стрімкий розвиток і несподіваний фінал.

Іронія – засіб художньої виразності, який надає прихованого глузливого значення удавано серйозним, благопристойним чи навіть схвальним твердженням.

О. Генрі написав понад 280 новел. Часто вони нагадують світлі казки, але, безперечно, містять і реалістичні елементи.

ти. Випадковість, яку зазвичай вводить у свої сюжети письменник, допомагає розкрити зовсім не випадкові риси людського характеру, показати саму сутність людини. Герої О. Генрі – пересічні клерки й кур'єри, продавці й секретарки, невизнані поети й художники, офіціанти й волоцюги. Проте в кожному з них митець знаходить «світильник душі», що випромінює любов. Саме це й надає, на перший погляд, розважальним, напівказковим новелам О. Генрі щемливого гуманістичного звучання.

Перевірте себе

1. Перекажіть відомості про життя О. Генрі.
2. Де і за яких обставин розпочався творчий шлях письменника?
3. Чому письменник скористався псевдонімом? Як ви гадаєте, з яких причин він уникав спілкування з публікою та журналістами?
4. У якому літературному жанрі переважно написано твори письменника? Дайте визначення цього жанру.
5. Поясніть, чим характеризуються стислі історії О. Генрі.

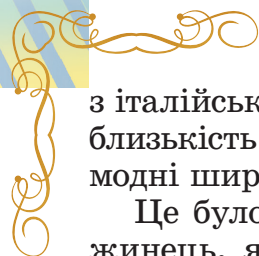
ОСТАННІЙ ЛИСТОК

У невеликому районі на захід від Вашингтон-скверу вулиці просто збожеволіли й поділилися на маленькі смужки, що їх назвали «проїздами». Ці «проїзди» утворюють дивні кути та вигини. Одна вулиця навіть перетинає саму себе раз чи двічі. Якийсь художник виявив корисну властивість цієї вулиці. Скажімо, приходять збирач коштів з рахунком за фарби, папір та полотно, перетинає цю ж саму вулицю – і зненацька зустрічає самого себе на зворотному шляху, та ще й без жодного заплаченого за рахунком цента!

Тому незабаром у химерному старому Гринвіч-Віліджі почала нишпорити мистецька братія, шукаючи помешкання з вікнами на північ, фронти вісімнадцятого століття, мансарди в голландському стилі та низьку орендну плату. Потім вони завезли з Шостої авеню трохи олов'яного посуду, одну-дві електричні каструлі і стали «колонією».

Студія Сью та Джонсі знаходилася на горищі приземкуватого чотириповерхового цегляного будинку. «Джонсі» – фамільярне від Джоанна. Одна була зі штату Мен, друга – з Каліфорнії. Вони познайомилися за табльдотом¹ в одному

¹ *Табльдот* – харчування за спільним столом у пансіонах, готелях, на курортах, коли сніданок, обід тощо подають за однаковим для всіх меню.

з італійських ресторанчиків на Восьмій вулиці і виявили таку близькість своїх поглядів на мистецтво, салат із цикорію та модні широкі рукави, що в результаті виникла спільна студія.

Це було в травні. А в листопаді нечемний і недобрий чужинець, якого лікарі звали Пневмонією¹, почав нікати колонією, торкаючись то одного, то іншого своїми крижаними пальцями. Східною стороною цей убивець крокував сміливо й нахабно, і рахунок його жертв ішов на десятки, але лабіринтами вузьких, порослих мохом «проїздів» його ноги рухалися повільно.

Містера Пневмонію аж ніяк не можна було назвати «галантним сивим джентльменом». Крихітна жінка зі здоров'ям, розніженим каліфорнійськими зефірами², навряд чи була гідним суперником для старого бовдура із замашними кулаками, що потерпав від задишки. Та він уразив Джонсі, і вона лежала майже нерухомо на своєму фарбованому залізному ліжку, дивлячись через дрібні секції голландської віконної рами на глуху стіну сусіднього цегляного будинку.

Одного ранку заклопотаний лікар порухом своїх кошлатих сивих брів покликав Сью до коридору.

– Вона має один шанс зі... скажімо, десяти, – мовив він, збиваючи ртуть у термометрі. – І цей шанс полягає в її бажанні жити. Оця людська звичка приймати сторону похоронного бюро ставить усю фармакопею³ в ідіотське становище. Ваша дамочка вже вирішила, що вона не одужає. Чим вона цікавиться?

– Вона... вона сподівається колись намалювати Неаполітанську затоку, – відповіла Сью.

– Намалювати? Дурниці! Чи цікавиться вона чимось, про що справді варто було б думати, наприклад якимось мужчиною?

– Мужчиною? – в голосі Сью з'явилися металеві нотки. – Мужчини взагалі не варті... та ні, лікарю, ні про що таке вона не думає.

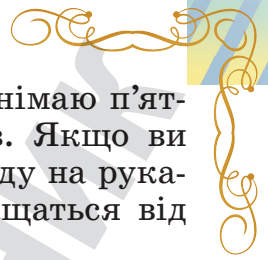
– Значить, вона просто ослабла, – сказав лікар. – Я зроблю все, на що спроможеться наука через мої посередницькі зусилля. Але як тільки мій пацієнт починає рахувати кіль-

---

¹ *Пневмонія* – гостре запалення легенів.

² *Зефір* – т у т: легкий прийємний вітерець.

³ *Фармакопе́я* – зведення обов'язкових правил виготовлення, перевірки, зберігання та призначення хворим лікарських препаратів.

кість екіпажів у своїй похоронній процесії, я віднімаю п'ятдесят відсотків від цілющих властивостей ліків. Якщо ви спонукаєте її хоч раз запитати про цьогорічну моду на рукава зимових пальт, я обіцяю, що її шанси покращаться від одного з десяти до одного з п'яти.

Коли лікар пішов, Сью зайшла до робочої кімнати і плакала, доки зовсім не розмочила японська паперова серветка, якою вона витирала сльози. Потім вона з бравим виглядом, насвистуючи регтайм, увійшла до кімнати Джонсі, несучи із собою креслярську дошку.

Джонсі лежала під ковдрою обличчям до вікна і не ворушилася. Сью припинила свистіти, гадаючи, що та заснула.

Вона встановила креслярську дошку і почала малювати пером ілюстрацію до журнального оповідання. Молоді художники мусять мостити свій шлях у Мистецтво малюнками до журнальних оповідань, якими молоді автори мостять собі дорогу у Велику Літературу.

Виконуючи ескіз фігури головного героя, ковбоя з Айдахо, з моноклем¹ і у франтуватих їзових штанях для родео, Сью почула тихий звук, що повторився кілька разів. Вона швидко підійшла до ліжка.

Джонсі лежала з широко розплющеними очима. Вона дивилася у вікно і рахувала – рахувала назад.

– Дванадцять, – сказала вона, а трохи згодом: – одинадцять, – а потім «десять» і «дев'ять»; потім «вісім» і «сім» майже одночасно.

Сью стурбовано подивилася у вікно. Що там можна було лічити? За вікном виднілося лише голе похмуре подвір'я і за двадцять футів – глуха стіна цегляного будинку. Старезний плющ² із шишкуватим стовбуром і підгнилим корінням видряпався, звиваючись, до половини цієї цегляної стіни. Холодний подих осені позривав листя з лози, і майже оголені моці гілок чіплялися за розтріскану цеглу.

– Що там, любя? – запитала Сью.

– Шість, – сказала Джонсі майже пошепки. – Тепер вони опадають швидше. Три дні тому було майже сто. У мене аж голова розболілася їх рахувати. Але зараз це легко. Ось іще один упав. Тепер лишилося тільки п'ять.

¹ *Монокль* – прилад для корекції зору.

² *Плющ* – ліаноподібна рослина (дикий виноград); в античній міфології – символ безсмертя і буяння життя.

– П'ять – чого, люба? Скажи своїй Сьюді.

– Листків. На лозі плюща. Коли піде останній, піду і я. Мені відомо про це вже три дні. Хіба лікар не казав тобі?

– Господи, я ніколи не чула про таку дурницю, – з королівською зневагою промовила Сью. – Яке відношення мають листки старого плюща до твого одужання? А ти ще так любила цей плющ, противне дівчисько! Припини це глупство. А лікар, навпаки, сказав мені сьогодні вранці, що шанси твого швидкого одужання становлять – зараз згадаю точніше – сказав, що вони становлять десять до одного! Послухайно, це не гірше, ніж тоді, коли в Нью-Йорку ми їдемо в трамваї або йдемо повз споруджуваний будинок. А тепер спробуй з'їсти трохи бульйону і дозволь Сьюді знову взятися за свій малюнок, аби вона змогла продати його редактору й купити портвейну для своєї хворої дівчинки, а для себе, жаднюги, – відбивних із свинини.

– Не треба більше купувати вина, – сказала Джонсі, пильно дивлячись у вікно. – Ось іще один упав. Ні, я не хочу більше бульйону. Залишилося тільки чотири. Я хочу побачити, як ще до настання сутінок упаде останній. Тоді відійду і я.

– Джонсі, люба, – сказала, схилившись над нею, Сью, – обіцяй, що не розплющуватимеш очей і не дивитимешся у вікно, доки я не скінчу працювати, добре? До завтра я повинна здати ці малюнки. Мені потрібне світло, а то я закрила б штори.

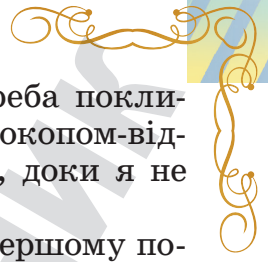
– Ти що, не можеш малювати в іншій кімнаті? – непривітно запитала Джонсі.

– Я краще буду тут з тобою, – відповіла Сью. – А ще я не хочу, щоб ти весь час дивилася на оте ідіотське листя плюща.

– Як тільки закінчиш – скажи, – мовила Джонсі, заплющуючи очі, – бо я хочу побачити, як упаде останній листок. Мені набридло чекати. Мені набридло думати. Я не хочу більше ні за що триматися, я хочу зірватися і полетіти далеко-далеко, як отой бідолашний зморений листок.

Мікеланджело Буонарроті.
Мойсей. 1513–1516 рр.

– Спробуй поспати, – сказала Сью. – Мені треба покликати Бермана, щоб він позував для мене рудокопом-відлюдником. За хвилину я повернуся. Не рухайся, доки я не повернуся.

Старий Берман був художник, що мешкав на першому поверсі під ними. Йому було за шістдесят, він мав бороду, як у мікеланджелівського Мойсея¹, що кучерями спадала з голови сатира² на тіло маленького бісеняти. У мистецтві Берман був невдахою. Сорок років він тримав у руках пензля, але так і не зміг доторкнутися хоча б до краю мантії своєї Музи. Він усе хотів написати шедевр³, але цього так і не сталося. Декілька років він не малював нічого, крім випадкової халтури для торгівлі чи реклами. Він заробляв трохи грошей, позуючи для тих молодих художників у колонії, які були не в змозі оплачувати послуги професіоналів. Він пив забагато джину⁴ і все ще вів балачки про свій майбутній шедевр. У всьому іншому це був капосний дідок, що глузував з чужої доброти і вважав себе привілейованим сторожовим псом, що захищав двох молодих художниць зі студії на мансарді.

Сью знайшла Бермана внизу, у його погано освітленому лігвищі. Від нього сильно відгонило ялівцевими ягодами. У кутку на мольберті стояло полотно, що двадцять п'ять років чекало на перший мазок майстра. Вона розповіла йому про химеру Джонсі і про те, як вона боялася, що й насправді вона відлетить, легка і тендітна, мов той листок, коли ослабне її нетривкий зв'язок із цим світом.

– Майн Гот! – скрикнув той. – Чи є у світі такі дурні люди, які ладні вмерти тільки через те, що з тієї бісової лози падає листя? Я про таке не чув. Найн, я не позуватиму для твого придуркуватого відлюдника. Як ти дозволила, щоб така неймовірна нісенітниця на вернула й на думку? О, бідолашна міс Джонсі!

– Вона дуже хвора й слабка, – сказала Сью, – і лихоманка хворобливо вплинула на її розум, сповнивши його дивними фантазіями. Що ж, містере Берман, можете не позувати

¹ *Мойсэй* – біблійний персонаж, лідер єврейського народу, тут ідеться про скульптуру Мікеланджело «Мойсей» (с. 200).

² *Сатір* – у давньогрецькій міфології божество, наділене рисами похитливості й розбещеності; у переносному значенні: розбещена людина.

³ *Шедевр* – винятково майстерний, досконалий твір мистецтва.

⁴ *Джин* – англійська горілка, виготовлена з ялівцю.

мені, якщо не хочете. І все-таки я гадаю, що ви... ви – гидкий старий базікало.

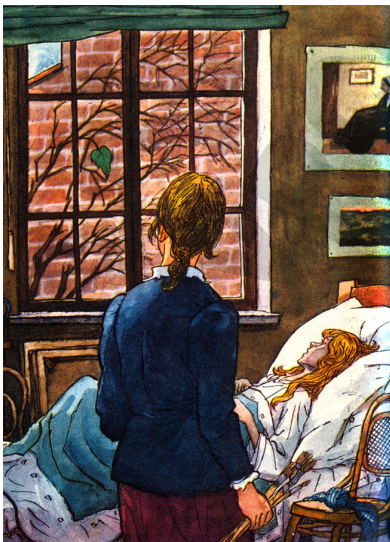
– Ти говориш, як жінка! – вигукнув Берман. – Хто сказав, що я не позуватиму? Ходімо. Я піду з тобою. Пів години я намагався сказати тобі, що позуватиму. Майн Гот! Тут зовсім не місце хворіти таким гарним дівчатам, як міс Джонсі. Колись я напишу шедевр і всі ми неодмінно поїдемо звідси. Так-так, неодмінно поїдемо!

Коли вони зійшли нагору, Джонсі спала. Сью опустила штору аж до підвіконня і зробила знак Берману, щоб той ішов за нею в іншу кімнату. Там вони підійшли до вікна і з острахом подивилися на плющ. Потім якусь хвилину вони мовчки дивилися одне на одного. Ішов сильний холодний дощ зі снігом. Берман, у своїй старій синій сорочині, всівся, зображаючи рудокопа-відлюдника, на перевернутого чайника, що зображав уламок скелі.

Коли Сью прокинулася наступного ранку після короткого сну, вона побачила, що Джонсі широко розплющеними неживими очима втупилася в опущену зелену штору.

– Підніми її, я хочу подивитися, – пошепки наказала вона. Сью стомлено скорилася.

Але що це?! Після zalивного дощу і несамовитих поривів вітру, що тривали цілісіньку ніч, до цегляної стіни все ще тулився один листок плюща. Це був останній листок на лозі. Ще зелений біля стебла, зі своїми щербатими краями, яких

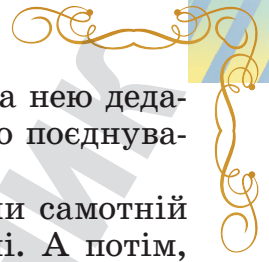
Ілюстрація І. Семенова

торкнулася жовтизна тління і розпаду, він відважно висів десть за двадцять футів над землею.

– Це останній, – сказала Джонсі. – Гадала, що вночі він неодмінно впаде. Я чула, який сильний був вітер. Він упаде сьогодні, і в ту ж мить я помру.

– Моя любя! – мовила Сью, схиливши зморене обличчя над подушкою, – подумай про мене, якщо не хочеш думати про себе. Що ж я без тебе робитиму?

Та Джонсі не відповіла. Найсамотніша річ у світі – це душа, що готується податися у свої далекі й

таємничі мандри. Здавалося, химера заволодівала нею дедалі дужче, у міру того як слабшала павутинка, що поєднувала її з друзями і зі світом.

День минув, але навіть у сутінках вони бачили самотній листок, що тримався біля стіни на своєму стеблі. А потім, коли настала ніч, знову скаженів холодний північний вітер, а дощ продовжував періщити у вікна і з барабанним стуком падав на землю з низьких голландських покрівель.

Коли розвиднілося, неблаганна Джонсі знову наказала підняти штору. Листок плюща досі висів на своєму місці.

Джонсі довго лежала і дивилася на нього. А потім вона покликала Сью, яка підігрівала для неї курячий бульйон на газовій плиті.

– Я була поганою дівчинкою, Сьюді, – сказала Джонсі. – Щось змусило той останній листок залишитися, щоб показати, якою огидною я була. Гріх бажати собі смерті. Тепер можеш принести мені трохи бульйону і молока, а в молоко налий трохи портвейну, а ще... ні, принеси мені спочатку дзеркальце, потім обмости мене подушками, щоб я сиділа й дивилася, як ти куховариш.

А через годину вона промовила:

– Сьюді, сподіваюся, що колись я таки намалюю Неаполітанську затоку.

Лікар прийшов удень, а коли він уже збирався піти, Сью під якимось приводом вийшла за ним у вітальню.

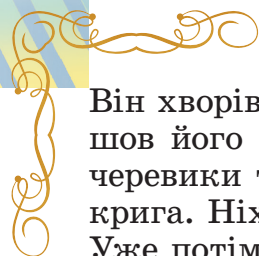
– Шанси рівні, – сказав лікар, узявши у свою руку тендітну й тремтячу руку Сью. – Добрий догляд – і ви переможете. А тепер я мушу оглянути ще одного хворого внизу. Його ім'я Берман, здається, він художник. Теж пневмонія. Він стара слабка людина, і перебіг хвороби тяжкий. Надії на його видужання немає, але сьогодні його заберуть до шпиталю, щоб полегшити страждання.

Наступного дня лікар сказав Сью:

– Вона в безпеці. Ви перемогли. Усе, що зараз потрібно, – це харчування і догляд.

Того-таки дня під вечір Сью підійшла до ліжка, де лежала Джонсі, із задоволенням в'яжучи яскраво-блакитний і нікому не потрібний вовняний шарф, і обняла її однією рукою, разом із подушками.

– Хочу дещо тобі повідомити, біла мишко, – мовила вона. – Містер Берман помер сьогодні в шпиталі від пневмонії.

Він хворів лише два дні. Уранці першого дня швейцар знайшов його внизу у своїй кімнаті знесиленим від болю. Його черевики та одіж промокли наскрізь і були холодними, мов крига. Ніхто не міг зрозуміти, де він був тієї жахливої ночі. Уже потім знайшли ліхтар, який ще горів, зрушену зі свого місця драбину, кілька розкиданих пензлів і палітру зі змішаними на ній зеленими й жовтими фарбами. А тепер подивися у вікно, любя, і поглянь на той останній листок плюща, що притулився до стіни. Тебе не дивувало, що він ніколи не тріпотів і не колихався від вітру? Отож, любя, оце і є шедевр Бермана – він написав його тієї ночі, коли впав останній листок.

Переклад В. Горбатська

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Яке враження справила на вас прочитана новела? Чи могла б така історія відбутися насправді? Обґрунтуйте свою думку.
2. Складіть простий план новели. Спираючись на нього, перекажіть новелу від імені: а) Сью; б) Бермана; в) Джонсі.
3. Чому лікар вважав стан Джонсі небезпечним? Що, на його думку, могло відіграти вирішальну роль в її одужанні?
4. Яке враження справив на вас Берман на початку новели? Як змінилася ваша думка про цього героя наприкінці твору?
5. Які почуття спонукали Бермана намалювати листок на стіні? Чому він нікому про це не розповів?
6. **Робота в парах.** Випишіть із тексту по три ключові слова до образу Бермана щодо: а) зовнішності, б) характеру, в) мови, г) способу життя. З опорою на ключові слова усно схарактеризуйте цього персонажа.
7. **Подискутуйте!** Чи є справедливим твердження, що Берман пожертвував собою заради одужання хворої дівчини?
8. Розгляньте ілюстрацію (с. 202). Який епізод новели зобразив художник?
9. Знайдіть приклади іронії у творі.
10. Доведіть, що «Останній листок» є новелою.
11. Візьміть участь у грі «Шість парасольок». У ніч, коли було намальовано останній листок, ішов сильний холодний дощ зі снігом. Прогуляйтеся уявними вулицями Нью-Йорка з різнокольоровими парасольками, кожна з яких має свої особливості:

Якщо обираєте білу парасольку, маєте відшукати інформацію: що дізнаємося про особливості американського суспільства початку ХХ ст.?

Обравши жовту парасольку, шукайте переваги та позитивні сторони: які вчинки героїв новели є прикладом для наслідування?

Чорна парасолька – це парасоля критика, але нею не треба зловживати: що у вчинках героїв новели ви оцінюєте критично?

Червона парасолька допоможе висловити почуття: які емоції викликають події, описані в повісті?

Якщо оберете зелену парасольку, потрібно проявити фантазію і придумати нові сюжети: уявіть, як складеться життя Джонсі через десять років.

Синя парасолька спонукає до підбиття підсумків та упорядкування думок: які факти доводять, що людина здатна на милосердні вчинки?

12. Складіть і запишіть твір на тему «Дива, які творить звичайна людяність (за новелою О. Генрі “Останній листок”)».

Героїня новели О. Генрі Джонсі сподівалася написати Неаполітанську затоку. І це характеризує дівчину як велику мрійницю. Чому саме Неаполітанську затоку? Річ у тім, що ця італійська місцевість славиться своєю незвичайною природною красою. Особливою прихильністю художників, які цінують красу та витонченість, користувалася саме затока, що надихала їх на написання неперевершених морських пейзажів.

П. О. Ренуар. Неаполітанська затока, вечір. 1881 р.

Французький художник П'єр Огюст Ренуар у картині «Неаполітанська затока, вечір» наповнює пейзаж повітрям, використовуючи блакитний, білий і золотисто-жовтий кольори.

Відомий художник Іван Айвазовський, подорожуючи Італією, був вражений красою цієї країни, особливо саме Неаполітанською затокою, яку він змалював на кількох картинах. Його «Неаполітанська затока вранці» вражає почуттям нескінченного спокою, що створюється завдя-

І. Айвазовський. Неаполітанська затока вранці. 1843 р.

ки теплим тонам, якими написано краєвид. Сонце, яке ще за горами, зігріває своїми променями затоку, яка прокидається. Усюди панують спокій і тиша.

 Розгляньте репродукції картин П. О. Ренуара та І. Айвазовського (с. 205). 1. Порівняйте їх за такими характеристиками: зміст, пора доби, кольори, настрої. 2. Поміркуйте, чому Джонсі мріяла написати саме цей пейзаж.

До найпопулярніших новел О. Генрі належить оповідання «Дари волхвів». У ньому розповідається про двох закоханих, які хотіли одне одному зробити найкращі подарунки до Різдва, але через злидні не мали можливостей утілити цю мрію.

 Щоб дізнатися, який вихід закохані знайшли із цієї ситуації, скористайтеся посиланням <https://cutt.ly/V1L4OW0> або QR-кодом і прочитайте новелу О. Генрі «Дари волхвів».

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. Чим пожертвували закохані заради подарунків одне для одного?
2. Чи мали сенс їхні жертви? Як ставиться до своїх героїв оповідач?
3. Порівняйте новелу О. Генрі «Дари волхвів» з «Різдвяною піснею в прозі...» Ч. Дікенса. Які традиції різдвяних оповідань продовжує твір О. Генрі?

РОЗДІЛ 3

МАЙБУТНЄ ЛЮДСТВА У ФАНТАСТИЧНИХ КАРТИНАХ РЕЖА ДУГЛАСА БРЕДБЕРІ

1. Розгляньте колаж і пригадайте прочитані твори, у яких присутні фантастичні персонажі, предмети, події. Яку роль відіграють фантастичні елементи в літературних творах?

Навіть на схилі літ Бредбері залишався дитиною. На дев'ятому десятку в зовнішності й поведінці письменника проступали риси підлітка, а його помешкання було просто-таки напакзоване іграшками.

Реймонд Дуглас Бредбері народився 22 серпня 1920 р. в американському місті Вокігані. Дитинство письменника припало на важкий етап економічного розвитку країни, що позначилося на становищі його сім'ї. Найскладнішим періодом був той час, коли Бредбері-старший утратив роботу. Родина мусила переїхати до Лос-Анджелеса, де Рей закінчив школу і в шістнадцять років почав заробляти на життя продажем газет. Через брак грошей він не мав можливості навчатися в коледжі й університеті, але тричі на тиждень відвідував бібліотеку. Так, за власним висловом, Р. Бредбері замість університету закінчив бібліотеку.

Рей Дуглас
Бредбері
(1920–2012)

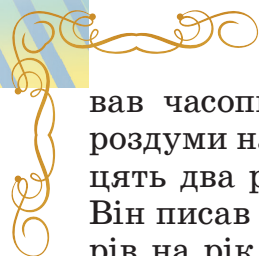
Тягар сімейних проблем не зруйнував дитячих фантазій Рея. У дитинстві він уявляв себе чарівником, який вражає публіку феєричними фокусами. Згодом, ставши визнаним письменником, він не забув того «маленького чарівника». Згадуючи минуле з висоти зрілого віку, письменник жартував: «Я, безбородий хлопчисько-чарівник, виймав з картонного картуза... чудернацьких кроликів. Я став бородатим факіром, і тепер з друкарської машинки та Космічної Пустелі, що стелиться так далеко, як тільки можуть її осягнути зір і розум, я виймаю ракети».

Про письменництво Р. Бредбері мріяв змалечку. У дванадцять років він уже мав друкарську машинку й незабаром почав розсилати до поважних часописів свої твори. У відповідь надходили лише відмови, обґрунтовані тим, що в оповіданнях забагато жахів. Більшість тодішніх рукописів письменник із часом спалив, але зворушливу відданість друкарській машинці зберіг на все життя. Р. Бредбері був природженим мрійником, тож у сімнадцять років вступив до лос-анджелеського об'єднання молодих авторів «Ліга наукових фантастів». Його оповідання друкували в дешевих журналах, але юнак добре усвідомлював їхню недосконалість і наполегливо працював над літературним стилем. Протягом 1939–1940 рр. він вида-

Кімната Рея Бредбері

вав часопис «Футурія фантазія», у якому публікував свої роздуми над майбутнім і його можливими загрозами. У двадцять два роки Р. Бредбері став професійним письменником. Він писав надзвичайно багато – близько п'ятдесяти двох творів на рік, проте читачі й критики залишалися байдужими до його доробку...

Утім, успіх прийшов. Це сталося після публікації циклу оповідань «Марсіанські хроніки» (1950 р.), а за три роки по тому з'явився друком роман «451 градус за Фаренгейтом», завдяки якому митець здобув світову славу.

Як побудовано твори Р. Бредбері?

Сюжети творів знаменитого фантаста зазвичай побудовано за принципом розгорнутої відповіді на запитання «Що відбулося б, якби?..». Наприклад: «Що відбулося б, якби людство спіткала атомна війна?» (оповідання «Усмішка»), або «Що відбулося б, якби з нашого життя надовго зникло Сонце?» (оповідання «Все літо в один день»), або «Що відбулося б, якби людство раптом зникло?» (оповідання «Канікули»). Водночас сюжети своїх творів письменник часто не доводить до логічного кінця, який остаточно визначив би долю персонажів. Так він спонукає читачів замислитися над долею героїв і майбутнім сучасної цивілізації¹.

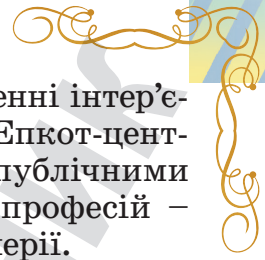
Центральним *конфліктом* у творах Рея Бредбері є зіткнення між творчим розвоєм людини та бездуховністю суспільства.

Конфлікт – зіткнення протилежних поглядів, інтересів, активних сил, що визначає рух сюжету літературного твору. Таке зіткнення може відбуватися в душі літературного героя, між двома персонажами, групами персонажів, а також між героєм та обставинами, які йому перешкоджають.

Упродовж тривалого творчого життя Р. Бредбері опублікував понад тридцять книжок. Літературні досягнення письменника відзначені численними міжнародними преміями й нагородами. Однак діяльність Бредбері не обмежувалася літературною творчістю. Він брав участь у створенні анімацій-

¹ *Цивілізація* – 1. Рівень суспільного розвитку, духовної і матеріальної культури, сучасна культура, прогрес, освіта. 2. Третій рівень розвитку людської культури, після дикунства й варварства.

ного кіно, телеп'єс і телесеріалів, навіть у розробленні інтер'єру космічного корабля «Земля», виставленого в Епкот-центрі, що в Діснейленді. Митець також виступав з публічними лекціями й консультував представників різних професій – від спеціалістів космічної галузі до чиновників мерії.

Створені Р. Бредбері картини майбутнього зазвичай демонструють небезпечний бік науково-технічного прогресу й суспільства, яке понад усе цінує досягнення цивілізації та спрямоване лише на задоволення власних потреб. Попри позірну фантастичність, ці картини надзвичайно точно влучають у «больові точки» сучасного людства. Саме тому прихильники називають письменника «пророком космічної ери».

Основою людського існування Р. Бредбері вважав працю, засновану на любові до життя і творчості. Такі моральні орієнтири надають його *фантастичним* картинам – часом сумним і загрозливим – життєствердної сили й реалістичної правдивості.

Фантастична література (фантастика) – (з грец. «мистецтво уявляти») – художні твори, у яких зображується дивний і незвичайний світ, з яким людина в реальному житті зіткнутися не може.

Науково-фантастична література – різновид фантастичної літератури, у якому автори під впливом науково-технічного прогресу намагаються прогнозувати майбутнє, узявши за основу ідею позитивного або негативного впливу досягнень науки і техніки на розвиток людства.

Перевірте себе

1. Коли і як виявилися здібності Р. Бредбері до літературної творчості?
2. Біографічна реконструкція: за ключовими словами відновіть відомості про Рея Бредбері.

Рей Бредбері	писав...
	розробляв...
	виступав...
	консультував...
	брав участь...

3. Дайте визначення понять «фантастична література», «науково-фантастична література».
4. Поясніть, що таке конфлікт. Наведіть приклади конфлікту з відомих вам літературних творів.

УСМІШКА

(Скорочено)

Черга зібралася на міському майдані о п'ятій ранку, коли перегук півнів долинав із далекого, вкритого інеєм селища й ніде не світилося. Тоді повсюди над зруйнованими будинками висіли клапті туману, та ось тепер, о сьомій ранку, він почав зникати з появою перших ознак світанку. Дорогою парами, втрьох іще йшли люди – був саме ярмарковий і святковий день.

Хлопчина стояв позаду двох чоловіків, котрі голосно розмовляли між собою, і в чистому холодному повітрі звучання їхніх слів було ще різкішим. Він тупцював на місці й хекав на свої червоні, обвітрені руки, позираючи то на засмальцьований, з цупкої мішковини одяг балакунів, то на довгу вервечку чоловіків та жінок попереду.

– Агов, хлопче, а ти що тут робиш спозаранку? – почувся чоловічий голос у нього за спиною.

– Це моє місце, я зайняв тут чергу, – відповів хлопець.

– Ти б краще віддав своє місце комусь тямущому, а сам забрався б геть!

– Не чіпай хлопця, – втрутився, різко обернувшись, один із чоловіків, які стояли попереду.

– Я пожартував, – чоловік, котрий стояв позаду, поклав руку хлопчині на голову, а той, насупившись, скинув її. – Просто подумав: якось дивно – дитина вже на ногах із самого ранку.

– Цей хлопець тямить у мистецтві. Зрозумів? – сказав захисник, чоловік на прізвище Грігзбі. – Як тебе звати, малий?

– Том.

– Наш Том не схибить, плюне як слід. Чи не так, Томе?

– Ще й питаєте!

У черзі засміялися.

Попереду продавали гарячу каву в надщерблених філіжанках¹.

Поглянувши туди, Том побачив маленьке палахкотливе вогнище й іржавий казанок, де шумувало вариво. Це не була справжня кава. Її запарили з якихось ягід, зібраних за містом, і продавали по пенні за філіжанку, щоб зігріти шлунок, та негусто було покупців, бо мало в кого вистачало на це грошей.

¹ Філіжанка – чашка.

Том вдивлявся поперед себе, де за поруйнованою вибухом кам'яною стіною зникав кінець черги.

- Кажуть, вона усміхається, – мовив хлопець.
- Атож, усміхається, – відповів Грігзбі.
- Кажуть, вона з фарби і полотна.
- Так. Тому мені й здається, що вона не справжня. Та, справжня, я чув, колись давно на дошці була намальована.
- Кажуть, їй чотириста років.
- Якщо не більше. Ніхто не знає напевне, який тепер рік.
- Дві тисячі шістдесят перший!
- Правильно, хлопче, так тільки кажуть. Брехня. Може, вже трьохтисячний чи п'ятитисячний! Хто знає? Довгенько тривала уся ця колотнеча. А нам дісталися самі кісточки та ратички.

Літературний практикум

1. Де й коли відбувається описана подія?
2. Яким постає життя людей у першому абзаці? Обґрунтуйте відповідь цитатами з тексту.
3. Якою була кава, що її продавали в черзі? Як опис кави пов'язано з негативними оцінками картини? Чим Том відрізнявся від інших людей у черзі?
4. Що надає зображенню майбутнього в уривку загрозливого характеру?

Поволі просуваючись, вони човгали холодною бруківкою.

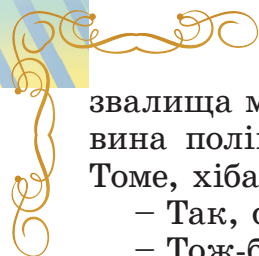
- Коли вже ми її побачимо? – непокоївся Том.
- Ще кілька хвилин, не більше. Її відгородили, напнувши оксамитову стрічку на чотири мідні кілочки, за всіма правилами, щоб люди не підходили надто близько. І пам'ятай, Томе, жодного каміння. У неї заборонили жбурляти каміння.
- Гарзд, сер.

Сонце піднімалося на небосхилі дедалі вище, несучи тепло, яке змусило чоловіків поскидати страхітливую одіж та брудні капелюхи.

- Чому всі ми стоїмо в черзі? – роздумуючи, запитав Том. – Чому всі мусять плювати?

Грігзбі й не глянув на нього, він дивився на сонце, міркуючи, котра година.

- Ну, Томе, є купа причин для цього, – він звично заклав руку до кишені, якої вже давно не було, шукаючи неіснуючу цигарку. Том бачив цей жест мільйон разів. – Тут вся річ у ненависті. Ненависті до всього, пов'язаного з Минулیم. Скажи мені, Томе, як ми дожилися до такого? Замість міст –

звалища мотлоху, шляхи від бомб ніби викорчовані, а половина полів уночі світиться від радіації. Ото я й запитую, Томе, хіба це не огидний безлад?

– Так, сер. Так воно і є.

– Тож-бо, Томе. Людина ненавидить те, що зламало її, покалічило їй життя. Така вже людська природа. Безглуздо, мабуть, та людина вже так влаштована.

– Тому ми ненавидимо всіх і все, – відгукнувся Том.

– Правильно! Всю цю юрбу, яка в Минулому верховодила у світі. От і маємо: стоїмо тут удосвіта в холоді, усередині все злиплося від голоду, самі живемо в печерах, і нічого нам не лишилося – ні курива, ні випивки, жодної розваги, крім оцих наших свят, Томе, наших свят.

І Том подумки перебрав свята, які їм випали за останні роки. Згадав той рік, коли вони порвали всі книжки й спалили їх на майдані, тоді всі реготали, мов п'яні. А на свято науки місяць тому, коли притягли останній автомобіль, вони кидали жеребок, і щасливчики могли по разі вгатити машинну кувалдою. (...)

Настав полудень. Сморід зруйнованого міста ширився в спекотному повітрі, щось кублилося серед уламків будівель.

– Містере, те більше ніколи не повернеться?

– Що – цивілізація? Кому вона потрібна? Тільки не мені!

– А от я ладен дещо в ній стерпіти, – відгукнувся один із черги. – Було в ній щось і гарне.

– Дарма переймаєшся! – вигукнув Грігзбі. – То все одно пусте.

– Ет, не кажіть, – наполягав хтось із черги. – Ще з'явиться, от побачите, якийсь головатий і підлатає цивілізацію. Згадаєте мої слова. Та людина матиме чутливе серце. (...)

Нарешті вони вступили на головний майдан. У цей час до міста в'їжджав вершник, тримаючи в руці аркуш паперу. Посеред майдану виднілася обгороджена стрічкою ділянка. Том, Грігзбі й усі інші накопичували слину для плювка, просуваючись уперед, – рухалися з готовністю й передчуттям втіхи, широко розплющивши очі. Схвильований Том відчував, як прискорено калатало його серце, а земля під босими ногами здавалася йому розпеченою.

– Ну, Томе, тепер наша черга, пильнуй!

На кожному кутку обгородженої ділянки стояли полісмени – четверо чоловіків із жовтою поворозкою на зап'ястку,

знаком їхньої влади над усіма іншими. Вони мали стежити, аби з черги не жбурляли каміння.

– Це для того, – наостанку пояснив Грігзбі, – щоб усім вдалося разочок плюнути в неї, зрозумів, Томе? Ну, давай!

Том укляк перед картиною, довго вдивляючись у неї.

– Та плюй, Томе!

У нього пересохло в горлі.

– Ану, Томе! Швидше!

– Але, – повільно вимовив Том, – вона ж гарна!

– Гаразд, я плюну замість тебе!

Плювок Грігзбі зблиснув на сонці.

– Вона гарна, – повторив він.

– Йди вже, поки поліція...

– Увага!

Черга затихла. Щойно вони сварили Тома, що той занімів, тепер усі повернулися до вершника.

– Як її звати, сер? – тихенько запитав Том.

– Що, картину? Здається, Мона Ліза¹ ... Еге ж, Мона Ліза.

– Прослухайте оголошення! – гукнув вершник. – За дозволом влади сьогодні опівдні портрет на майдані буде передано до рук тутешніх мешканців, аби вони могли взяти участь у знищенні...

Том і кліпнути не встиг, як натовп панічно заметушився, з криками й стусанами поніс його до картини. Почувся різкий звук роздертого полотна. Полісмени накивали п'ятами. Натовп ревів на все горло, і руки роздирали портрет, як шмат падалі зграя голодних птахів. Том відчув, як його просто жбурнули через розбиту раму. Він простягнув руку, безтямно мавпуючи інших, ухопив клапоть маслянистого полотна і смикнув, видерши його, а потім упав, і стусани винесли його на край натовпу. Закривавлений, у пошматованому одязі, він дивився, як літня жінка жувала клапті полотна, як чоловіки троцили раму, ударами ніг розривали цупкі частини полотна, дерли їх на дрібне шмаття.

Лише Том стояв принішклий осторонь від розбурханого натовпу. Він поглянув на свою руку. Вона міцно притискала до грудей клаптик полотна, ховаючи його.

– Гей, Томе, чого ж ти! – гукнув Грігзбі.

¹ «Мона Ліза» (або «Джоконда») – назва знаменитої картини Леонардо да Вінчі, на якій зображено молоду неаполітанку, дружину Франческо дель Джокондо.

Не промовивши й слова, схлипуючи, Том кинувся геть. Він біг за місто зруйнованою вибухами дорогою, полем, через неглибокий потічок, біг, не озираючись, і затиснута в кулак рука ховалася під курткою.

Надвечір він дістався до маленького села й проминув його. О дев'ятій уже був біля зруйнованої

будівлі ферми. За нею, у тому, що лишилося від силосної башти, під накриттям, він почув звуки, з яких було ясно, що сім'я спить – сплять мати, батько і брат. Він поспіхом прослизнув тихенько у малі дверцята і ліг, важко дихаючи. (...)

Хтось його стусонув. Це був брат, котрому довелося сьогодні самому поратися біля грядок.

– Лягай уже! – впівголоса прикрикнула на нього мати.

Ще один штурхан.

Том ліг, відсапуєчись. Довкола панувала тиша. Його рука була притиснута до грудей, міцно-міцно. Пів години він лежав так, заплющивши очі.

Потім він щось відчув: холодне біле світло. Це високо в небі зійшов місяць, і маленький клаптик світла мандрував баштою, переповзаючи по тілу Тома. Тільки тепер його рука розслабилась. Повільно, обережно, прислухаючись до рухів тих, які спали поруч, Том підніс її до очей. Він повагався, глибоко вдихнув повітря, а потім очікувально розтис пальці й розгладив шматочок помальованого полотна.

Усе довкола спало під місячним сяйвом.

А на долоні в нього лежала Усмішка.

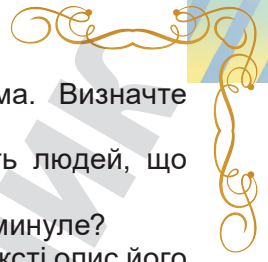
Він дивився на неї в білому світлі, що лилося з опівнічного неба. І подумки промовляв до себе знову і знову: «Усмішка, люба Усмішка».

Через годину він все ще бачив її, навіть після того, як обережно склав і заховав. Він заплющив очі, а Усмішка не зникла у темряві. Вона все ще була з ним, тепла і лагідна, коли він заснув, і світ поринув у тишу, а місяць веслував собі у холодному небі спершу догори, потім донизу назустріч ранку.

Переклад Л. Коломієць

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Стисло перекажіть зміст твору.

2. Складіть порівняльну характеристику натовпу та Тома. Визначте спільне й відмінне.
3. У яких деталях розкривається здичавіння й жорстокість людей, що пережили атомну війну?
4. Що й чому нищить юрба? Чому вона ненавидить власне минуле?
5. Що відчув Том, побачивши картину вперше? Знайдіть у тексті опис його почуттів.
6. **Подискутайте!** Чому, на вашу думку, Том відмовився плюнути в портрет Мони Лізи? А чому він все ж таки вирвав шматок з картини? Чи поводитьсь він у цій ситуації так само, як інші люди з натовпу?
7. Чому, на вашу думку, повоєнне суспільство у новелі ненавидить мистецтво? Як ставиться до цього автор твору? Обґрунтуйте свою думку цитатами з тексту. А як оцінюєте цю ситуацію ви самі?
8. Як упродовж новели змінюється Том? Яку роль у цьому відіграє мистецтво (або культура)?
9. **Подискутайте!** Знайдіть у новелі слова одного з персонажів щодо можливості відродження цивілізації. Як людина, на думку цього героя, здатна це зробити? Чи може стати такою людиною Том?
10. Розгляньте ілюстрацію на с. 214 і розкрийте переносне значення клаптика картини з усмішкою Джоконди. Що означає ця усмішка в новелі? Запишіть у зошиті ключові слова відповіді на це запитання.
11. **Розвиваємо мовлення.** У сучасній літературі особливої популярності здобули **фанфіки** – аматорські твори за мотивами популярних оригінальних літературних творів. Поміркуйте, які пригоди можуть очікувати Тома, складіть і запишіть фанфік.

Таємниця усмішки Джоконди

Картина «Мона Ліза», або, як її ще називають, «Джоконда», – чи не найвідоміший шедевр геніального художника Леонардо да Вінчі (1452–1519). Сучасники вважали митця людиною вельми загадковою, навіть причетною до чародійства. Така само слава закріпилася й за цим його твором.

На картині зображено жінку на ім'я Ліза. Її образ вражає дивовижною одухотвореністю. Наш погляд одразу зустрічається з поглядом Мони Лізи, й, дедалі уважніше придивляючись до портрета, ми помічаємо, що вираз її обличчя постійно змінюється, ніби в живій людини. Навіть репродукції картини зберігають цю дивну властивість.

Усмішка Мони Лізи здається то глузливою, то лукавою, то сумною, то таємничою. Це схоже на містику, проте Леонардо да Вінчі свідомо прагнув такого ефекту й досягнув його точно розрахованими засобами. Кутики очей і губ він прикрив м'якими тінями, що надало жіночому обличчю не-

Леонардо да Вінчі.
Мона Ліза. 1503 р.

вловимого виразу. Для того щоб підкреслити цей вираз, художник застосував прийом асиметрії¹. Найвиразніше це виявилось в пейзажі, зображеному за спиною Мони Лізи, – горизонт його лівої частини нижчий за горизонт правої частини. Тому, коли наш погляд пересувається ліворуч, фігура жінки ніби виростає, здіймається над пейзажем. Зі зміною напрямку нашого погляду змінюється й обличчя, у якому також відсутня симетрія.

Усмішка Мони Лізи вже багато століть надихає на різноманітні гіпотези щодо її тлумачення. Та в будь-якому разі вона залишається символом загадковості...

За *Е. Гомبریхом*

 1. Розгляньте репродукцію картини Леонардо да Вінчі «Мона Ліза». Як художник досягає гармонійної єдності образу жінки (її обличчя, постави, одягу) та пейзажу? 2. Якою вам здається усмішка Джоконди? Опишіть свої враження.

Одним з найцікавіших письменників-фантастів є Роберт Шеклі. Його літературна спадщина складає близько 20 романів і 12 збірок оповідань. Твори Р. Шеклі оригінальні й дотепні. Так, уява письменника «створила» зореліт, члени екіпажу якого водночас є його «складовими» (разом вони утворюють злагоджений «біомеханізм»). Не менше вражає і образ кібернетичного суспільства, яке ловить злочинців за допомогою електронного «стерв'ятника», а згодом переживає «кінець світу», що супроводжується битвою кіберангелів з кібердемонами. А ще Р. Шеклі вигадав досконалу супер-

¹ *Асиметрія* – відсутність або порушення симетрії. *Симетрія* – гармонійне розміщення точок або частин предмета в просторі, коли одна половина є ніби дзеркальним відображенням іншої.

зброю, виготовлену з людської агресії. Ці та інші картини насичені сумним гумором і водночас цілком серйозним змістом, який виявляє небезпечні глибини людської свідомості та небезпечний бік наукових відкриттів...

Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/v1L4Go2> або QR-кодом, прочитайте оповідання Р. Шеклі «Запах думки».

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. У чому полягала небезпека становища Кліві на чужій планеті?
2. Які душевні властивості допомогли героєві вижити?
3. Порівняйте оповідання Р. Шеклі «Запах думки» і новелу Р. Бредбері «Усмішка». Що поєднує ці твори? Визначте головні відмінності між ними.

РОЗДІЛ 4

РАДІСТЬ І СУМ ДИТЯЧОЇ ДУШІ У ТВОРЧОСТІ АСТРІД ЛІНДГРЕН

Розгляньте ілюстрації. Схарактеризуйте зображених на них персонажів казок Астрід Ліндгрєн.

Напевне, важко переоцінити популярність, яка випала на долю шведської письменниці Астрід Ліндгрєн. Її називали «чарівницею зі Швеції» та «Андерсеном нашої доби». Її нагороджували численними національними й міжнародними преміями, орденами та медалями. Зокрема, такими, як Зо-

Астрід Ліндґрен
(1907–2002)

лота медаль до Премії імені Г. К. Андерсена, орден Усмішки та орден Нільса Гольгерсона – того самого Нільса, який подорожував зі зграєю диких гусей.

Астрід Анна Емілія Ліндґрен народилася 14 листопада 1907 р. в шведському містечку Віммербю. Батько її орендував землю в місцевого священника й працював на ній до сьомого поту. Мати була йому вірною помічницею. Взаємини батьків назавжди залишилися для письменниці

взірцем справжньої любові. Закохавшись одне в одного ще в дитинстві, вони зберігали своє почуття все життя.

У вісімнадцять років Астрід перебралася до Стокгольма, де влаштувалася секретаркою у видавництво. Робота була не надто цікавою, тож після одруження вона без вагань присвятила себе домашнім клопотам і вихованню дітей. Розважаючи малечу, А. Ліндґрен вигадувала всілякі веселі історії, а згодом почала записувати й публікувати їх. Так дбайлива матуся перетворилася на всесвітньо відому авторку понад тридцять п'яти книжок.

Успіх прийшов до письменниці після виходу книжки «Пеппі Довгапанчоха». На хвилі популярності А. Ліндґрен стала редакторкою дитячого видавництва «Рабен і Шегрен», у якому друкувала свої твори. Услід за бешкетницею Пеппі прихильність читачів здобули Калле Блюмквіст, Карлсон, Міо, брати Лев'яче Серце та інші персонажі, створені фантазією цієї чудової письменниці. Її твори перекладено багатьма мовами. Хтось підрахував, що, якби всі видання А. Ліндґрен покласти одне на одне, вони утворили б піраміду, у сотні разів вищу за Ейфелеву вежу.

В Україні над творами А. Ліндґрен працювала майстриня перекладу Ольга Сенюк. На початку 1990-х років вона особисто відвідала казкарку в Швеції. Тоді Ольгу Дмитрівну здивувала скромність помешкання легендарної письменниці: у робочому кабінеті – майже нічого, крім стола, у сусідній кімнаті – її численні книжки, видані різними мовами. Та найбільше вразили перекладачку сердечність і простота пані Ліндґрен. На згадку про зустріч письменниця подарувала гості з Києва своє фото з написом

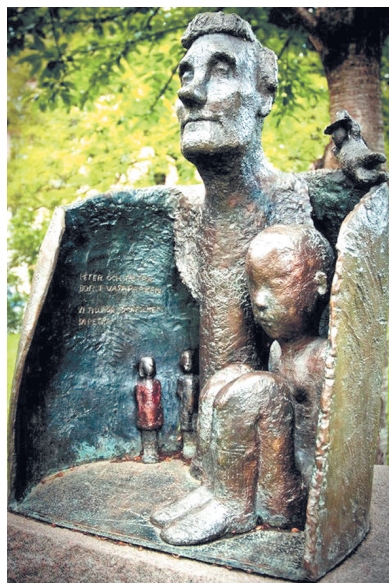
«Для Ольги від Астрід Ліндгрєн». І принагідно завжди передавала в Україну щирі вітання.

Казкарка брала активну участь у громадському житті своєї країни. Вона відверто виступала з критикою помилок уряду, протестувала проти жорстокого поводження зі свійськими тваринами, рішуче обстоювала права найслабкіших членів суспільства, і насамперед дітей. Зокрема, у промові, виголошеній з приводу отримання однієї з численних нагород, письменниця закликала покласти край насильницьким методам у вихованні молодого покоління. Про значущість суспільної діяльності письменниці свідчить хоча б те, що під впливом її виступів у Швеції відбувалися певні політичні зміни, упроваджувалися нові закони, розгорталися широкі дискусії в пресі. Для своїх співвітчизників Астрід Ліндгрєн була одним з найбільших авторитетів.

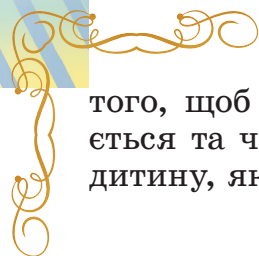

«Чи могли б Ви написати книжку для дорослих?» – якось запитали в письменниці. «Ні, не змогла б, – відповіла вона. – Я не хочу писати для дорослих. Я волію писати для читачів, здатних творити дива. А дива творять діти, коли читають книжки. Вони беруть наші жалюгідні думки й слова і вдихають у них життя...» Це – слова письменниці, яка справді знала, розуміла й любила дітей.

Твори А. Ліндгрєн цікаві не лише захопливими пригодами. Кожна її книжка прочиняє двері у світ дитячої душі, сповнений радощів і тривоги, сподівань і розчарувань. Саме тому юні читачі впізнають у її героях самих себе, разом з ними долають перешкоди й осягають закони буття. При цьому авторка не приховує, що в людському житті чимало сумного. Часом її персонажі стикаються з нуждою і хворобами, несправедливістю і злом. Нерідко вони почуваються розгубленими й навіть безпорадними. Однак їм завжди вдається знайти сили для

М. Александерсон.
Пам'ятник А. Ліндгрєн
у Стокгольмі

того, щоб гідно витримати випробування. У цьому виявляється та чарівлива суміш щирості, мудрості й світлої віри в дитину, яка притаманна всім творам шведської письменниці.

Перевірте себе

1. Які факти біографії письменниці вас зацікавили? Розкажіть про них.
2. У чому виявилася активна громадянська позиція Астрід Ліндґрен?
3. Стихло схарактеризуйте твори А. Ліндґрен.
4. Розгляньте фото пам'ятника А. Ліндґрен у Стокгольмі (с. 219). Яку думку про письменницю втілив у ньому скульптор?

МІО, МІЙ МІО

(Уривки)

► Оповідь ведеться від особи головного героя – сироти Бу Вільгельма Ульсона, якого всі називали просто Буссе. Матір він втратив відразу після народження, про батька ж ніхто нічого не знав. Зовсім маленького Буссе всиновили тітка Едля й дядько Сікстен. Однак вони сприймали хлопчика як тягар і постійно допікали йому докорами. Почуваючись самотнім і нещасливим, Буссе над усе мріяв знайти рідного батька. Єдиною його радістю був приятель Бенко, який мав пречудового тата.

Одного вечора продавчиня Лундін, яка завжди добре ставилася до Буссе, подарувала йому яблуко й попросила кинути в поштову скриньку листівку. Саме тієї миті в житті хлопчика розпочалися дивовижні події... ◀

Він у дорозі і день і ніч

(...) Я пішов до поштової скриньки за квартал від ятки. І коли вже мав опустити в неї картку, помітив, що вона світиться, ніби горить. Атож, літери, які написала тітка Лундін, яскріли, мов жарини. Я не втримався і прочитав картку. На ній було написано:

«Королю Країни Далекої. Той, кого ти так довго шукаєш, у дорозі. Він у дорозі день і ніч і несе в руці знак – осяйне золоте яблуко».

Я нічого не втямив. Але мене чомусь обсіпало морозом, і я квапливо кинув картку до скриньки. Хто в дорозі день і ніч? І хто несе в руці золоте яблуко?

Та ось я глянув на яблуко, яке мені дала тітка Лундін. І побачив, що воно золоте. Воно золоте, сказав я сам до себе. У мене в руці було осяйне золоте яблуко.

Я мало не заплакав. Власне, не заплакав, а мало не заплакав. Бо відчув себе дуже самотнім. Я пішов до парку Тегнера й сів на лавку. Там не було ні душі. Усі люди вечеряли вдома. (...) Тільки я сидів надворі в темряві. Сидів сам.

Сам із золотим яблуком і не знав, що з ним робити.

Поки що я обережно поклав його біля себе на лавку. Поблизу стояв ліхтар, і світло падало на мене й на яблуко. Але те світло осявало й ще щось на землі. Виявилося, що то звичайна пляшка з-під пива, певна річ, порожня. Тільки хтось заткнув її уламком гіллячки. Мабуть, хтось із дітей, що гралися вранці в парку. Я підняв пляшку й прочитав напис на невеличкій наліпці: «Акціонерне товариство стокгольмських броварів. Другий ґатунок». І раптом помітив, що в пляшці щось ворухиться.

У книжці «Тисяча й одна ніч», яку я позичав у бібліотеці, писалося про духа, замкненого в пляшці. Але ж то було в далекій Арабії і тисячі років тому та й не у звичайній пляшці з-під пива. Навряд чи в пляшках стокгольмських броварень могли бути якісь духи. Та в цій принаймні був. Далєбі, у цій пляшці сидів дух. І з усього видно було, що він хотів вийти звідти. Він показував на дерев'яну затичку й благально дивився на мене. Я ще ніколи не мав справи з духами і трохи боявся витягати затичку. Але врешті-таки витяг, і дух, страхітливо загуркотівши, вилетів із пляшки й почав рости так швидко, що скоро став вищий за найвищі будинки навколо парку Тегнера. Духи здатні на таке: то вони зіщулюються й можуть уміститися в пляшці, то виростають і стають великі, як будинок.

Аж не віриться, що можна так злякатися, як я злякався. Я весь тремтів. Дух озвався до мене просто-таки громовим голосом. (...)

► Помітивши золоте яблуко, дух промовив до Буссе: «У твій руці знак! Ти той, кого я маю забрати. Ти той, кого довго шукає наш король!» Він узяв хлопця в обійми, злетів у небо і поніс його до Країни Далекої. Швидко за блискавку вони летіли під хмарами... ▲

Нарешті дух простяг руку й показав удалину на щось зелене. Воно ніби плавало на чистій блакитній воді, освітлене сонцем.

– Це Країна Далека, – мовив він.

Ілюстрація В. Анікіна

Ілюстрація В. Анікіна

ми опустилися біля нього.

Уздовж берега хтось ішов. І це був мій тато-король. Я впізнав його, як тільки побачив. Я знав, що це мій тато. Він простяг руки, і я кинувся йому в обійми. Він довго не відпускав мене від себе. Ми тоді нічого не казали один одному. Я лише обіймав його за шию і мовчав.

Ох, як би я хотів, щоб тітка Едля могла побачити мого тата-короля! Який він був гарний, як мерехтіло золотом та діамантами його вбрання! З вигляду він був схожий на Бенкового тата, тільки вродливіший. Шкода, що тітка Едля не бачила його. Тоді вона б сама зрозуміла, що мій тато не поганець.

Проте тітка Едля правду казала, що моя мама померла, коли я народився. А дурні керівники притулку не подумали повідомити моєму татові, де я опинився. Він шукав мене цілих дев'ять років, і я такий радий, що нарешті знайшовся.

Я вже давно живу в Країні Далекій. Дні мої всі як один веселі й радісні. І кожного вечора тато-король приходить до моєї кімнати, ми будуємо разом моделі літаків і розмовляємо.

Я расту, і мені тут добре. Мій тато-король щомісяця робить карби на одвірку в кухні, щоб побачити, наскільки я виріс.

– Міо, мій Міо, як ти знову вигнався, – каже він, коли ми міряємо мій зріст.

– Міо, мій Міо, – каже він, і голос у нього ласкавий і ніжний.

Виявляється, я зовсім не Буссе.

– Я шукав тебе цілих дев'ять років, – каже мій тато-король. – Я не раз довго не міг заснути і все проказував: «Міо, мій Міо». Бо я знав, що тебе так звати.

Отож-бо. Буссе – не справжнє моє ім'я, як і все моє життя на Упландській вулиці. А тепер воно справжнє.

Я дуже люблю свого тата-короля, і він мене також дуже любить. (...)

Міо дуже подобалося в Країні Далекій, хоча він і сумував за своїм другом, який залишився в Стокгольмі. Невдовзі він познайомився із сином королівського садівника Юм-Юмом, вельми схожим на Бенка, але навіть чемнішим і поважнішим. Хлопчики стали друзями. Потім у Міо з'явився ще один приятель – чудовий золотогривий кінь Міраміс, який міг скакати понад хмарами. Разом з Юм-Юмом і Мірамісом Міо подорожував Країною Далекою і в кожній такій подорожі знаходив нових друзів.

Ілюстрація В. Анікіна

Мешканці Країни Далекої жили за законами добра й справедливості. Однак вони страждали від утисків володаря Країни Чужинецької, жорстокого лицаря Като, який викрадав дітей і перетворював їх на птахів. День і ніч Като кував зло у своєму замку, тримаючи в страху всіх довкола. Залізним пазуром він виривав з людських грудей серця й замість них вкладав кам'яні. Люди з кам'яними серцями ставали вірними слугами лицаря, а тих, хто не скорився, він перетворював на птахів.

Міо дізнався, що саме він, королівський син, має здолати мучителя. Попри страх і невпевненість у своїх силах, хлопчик усе ж таки наважився стати на захист людей. Збираючись у дорогу, Міо отримав від друзів хліб, сопілку, ложечку і плащ, про чарівні властивості яких навіть не здогадувався. Та головне – разом з ним до Країни Чужинецької вирушив Юм-Юм.

Моторошною і спустошеною постала перед хлопчиками ця країна. Сотні вивідувачів нищили скрізь, шукаючи Міо. Вони викрали Міраміса, й тепер друзям доводилося розраховувати лише на власні сили.

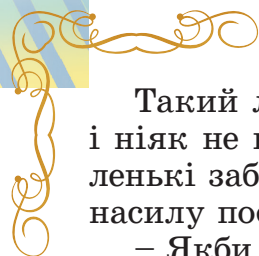
Міо і Юм-Юм дізналися, що Зброяр з Країни Чужинецької викував меч, здатний розітнути камінь, і лише цим мечем можна здолати Като. Однак шлях до печери, у якій було ув'язнено Зброяра, лежав через грізний Мертвий Ліс... ▲

У Мертвому Лісі

(...) Ми пішли далі в темряві й врешті дісталися до Мертвого Лісу. У ньому стояла мертва тиша, не віяв вітер, не шелестіло листя, бо на деревах не було зеленого листя, яке могло б шелестіти. Тільки стирчали мертві, чорні стовбури з чорним сучкуватим мертвим гіллям. (...)

– Ось ми і в Мертвому Лісі, – сказав Юм-Юм, коли ми опинилися серед тих дерев (...)

Такий ліс хіба може часом приснитися: ти йдеш, і йдеш, і ніяк не виберешся з нього. Ми трималися за руки, як маленькі заблудні діти. Мертві дерева стояли так густо, що ми насилу посувалися вперед.

– Якби дерева не вирости так густо, – сказав Юм-Юм, – якби пітьма не була така чорна і якби ми не були такі малі й самотні! (...)

► Раптом хлопчики помітили лаву вивідувачів. ◀

Вони сунули просто на нас, і я знав, що тепер усьому кінець. Юм-Юм також побачив їх і тільки міцніше стиснув мене за руку. Вивідувачі ще не помітили нас, та скоро мали помітити – і ми пропали. Я вже не зможу стати на герць із лицарем Като. І напевне вже другої ночі старий Ено почує над озером квиління двох нових птахів.

Вивідувачі надходили чимдалі ближче, а ми стояли, мов прикипіли до місця. Раптом сталося щось дивовижне. Чорний стовбур старого дерева біля самих нас розчахнувся, і я побачив, що він усередині дуплистий. І не встиг я усвідомити, що й до чого, як ми з Юм-Юмом уже сиділи в тому дуплі, тремтячи, мов двоє пташенят, коли поблизу ширяє шуліка. Тим часом вивідувачі вже надійшли до нас, і ми почули, про що вони балакають.

– Хтось наче розмовляв у Мертвому Лісі, – сказав один із них. – Хто б це міг бути?

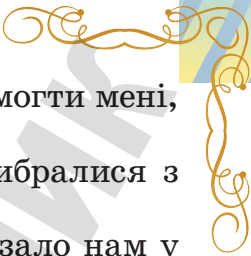
– Між нами є ворог, – сказав другий. – Певне, це він розмовляв у Мертвому Лісі.

– Якщо ворог у Мертвому Лісі, то ми скоро спіймаємо його, – сказав іще один голос. – Шукаймо скрізь!

Ми почули, як вони кинулись шукати між деревами. Почули їхню скрадливу ходу перед нашим стовбуром і пришикнули всередині дупла, малі й налякані.

Довго шукали вивідувачі, але не знайшли нас. Їхні голоси почали поволі віддалятися. Нарешті стало тихо. Дуплисте дерево врятувало нас.

Я не міг збагнути, чому воно врятувало нас. Може, цілий Мертвий Ліс так ненавидів лицаря Като, що ладен був допомагати тому, хто прийшов стати з ним до бою? Може, й це дерево колись було зелене, з буйним свіжим листям, що шелестіло, як у ньому гуляв вітер? А жорстокість лицаря Като вбила й отруїла його. Навряд чи дерево вибачило тому, хто

вбив його зелене листя. Отож воно й захотіло допомогти мені, що прийшов стати на герць із лицарем Като.

– Дякую, любе дерево, – сказав я, коли ми вибралися з дупла.

Але дерево стояло тихе, мертве й нічого не сказало нам у відповідь. Ми рушили далі Мертвим Лісом. Ми знову йшли і йшли (...)

► Хлопчики почули, що вивідувачі зовсім близько. ◄

Цокіт копит наближався. Та зненацька сталося щось несподіване. Перед нами розступилася земля, і я побачив невеличку печеру. І не встиг я усвідомити, що й до чого, як ми з Юм-Юмом уже сиділи в ній, зіщулені й тремтячі, як двоє зайченят, коли поблизу лис.

Ми сховалися саме вчасно. Загриміли копита, і вивідувачі проїхали просто над печерою. Ми почули цокіт копит і важку конячу ступу по стелі печери. На нас посипалася земля. А ми сиділи принишклі, малі й налякані. (...)

Над нашими головами знов загриміли копита. Вивідувачі почали перегукуватись, тоді позлазили з коней і посідали на землю перед самим вїстям до печери. (...) Вивідувачі сиділи біля самої печери й балакали про те, як вони братимуть нас у полон. Сиділи чорні, страшні серед мертвих дерев у мото-рошному сірому світанку. А їхні коні закусували вудила й рили копитами землю.

– Шукаймо, шукаймо скрізь, – мовив один вивідувач. – А що це за отвір у землі?

– Мабуть, печера, – відповів другий. – Може, ворог захо- вався там? Шукаймо скрізь!

Ми з Юм-Юмом пригорнулися один до одного. Я збагнув, що тепер усе пропало.

– Я зараз спробую ткнути туди списом, – сказав котрийсь із вивідувачів. – Якщо ворог там, я його наштрикну на ві- стря.

І ось у вїсті з'явився чорний спис. Ми відсунулись яко- мога далі в печеру. Але спис міг туди досягти, і його вістря дедалі наближалось до нас. Воно тикалось на всі боки, проте в нас не втрапило. Устромилося навіть у стіну між мною і Юм-Юмом, але нас не зачепило.

– Шукаймо! Перешукаймо цілий ліс! – почули ми голос знадвору. – Лицар Като наказав спіймати ворога. Але тут його немає.

Після цього вивідувачі посідали на своїх чорних коней і поїхали геть.

Ми були врятовані. Печера сховала нас. Я дивувався: чому? Може, навіть земля ненавиділа лицаря Като й рада була допомогти тому, хто прийшов стати з ним на герць? Може, колись на цій землі росла м'яка зелена трава, що на світанку вкривалася росою? А жорстокість лицаря Като вбила й отруїла її. Навряд чи земля могла вибачити тому, хто вбив її м'яку траву, яка тут колись росла. Тож вона прихистила того, хто прийшов стати до бою з лицарем Като.

– Дякую, люба земле, – сказав я, коли ми вилізли з печери.

Та земля не відповіла нам. Вона лежала тиха, наче мертва, а війстя до печери взагалі зникло.

Ми йшли і йшли. Мертвий Ліс скінчився, і дорогу нам загородили гори й прямовисні скелі. (...)

– Це, видно, і є найчорніша гора на світі, – сказав Юм-Юм.

Так, це найчорніша гора, але де в ній печера Зброяра? «Найглибша печера в найчорнішій горі», – сказав Ено.

– Ой, Юм-Юме, зараз ми... – почав я.

І враз замовк. Я знав, що тепер усе пропало. Бо з Мертвого Лісу до нас мчала довга лава чорних вивідувачів. Частина з них бігла, а частина їхала верхи на чорних конях, і всі сунули просто на нас. Вони помітили нас і гучно закричали чудними хрипкими голосами:

– Ворог серед нас! Ось він! Ловімо його! Ловімо! Лицар Като наказав узяти ворога в полон!

Ми з Юм-Юмом стояли, впершись спинами в скелю, і дивились, як до нас наближаються вивідувачі. Так, тепер усе пропало. Я ніколи не стану до бою з лицарем Като. На серце мені наліг камінь. Мені хотілося впасти на землю й заплакати. (...)

Найглибша печера в найчорнішій горі

І тоді сталося щось дивне. Скеля, в яку ми впиралися спинами, подалась, і не встиг я усвідомити, що й до чого, як ми опинилися всередині гори. Ми тремтіли, мов двоє ягнят, коли надходить вовк. Тепер ми могли не боятись. Ми опинились в середині гори, а вивідувачі лишилися назовні, бо гора зійшлася, не лишивши жодного отвору. До нас вони не мог-

ли добратися, але ми чули їхні голоси. (...)

Ми з Юм-Юмом узялися за руки й рушили в глиб гори. Ми відчували себе малими й заблуканими, а до найглибшої печери, мабуть, треба було далеко йти.

Ми йшли і йшли. Ходи розгалужувалися на всі боки. Вони утворювали в горі ціле плетиво. Часом тьмяне світло яснішало і ми бачили перед собою метрів на два, а часом залягала така пітьма, що нічого не було видно. (...)

Зі стіни скапувала вода, а я відчував спрагу. Я зупинився, щоб напитись. Вода була не дуже добра, проте іншої ми не мали. Напившись, я обернувся до Юм-Юма, але його не було. Він зник. Мабуть, не помітив, що я зупинивсь напитись води, й пішов собі далі, гадаючи, що я йду за ним.

Спершу я був спокійний. Я стояв на розгалуженні й прикидав, котрим ходом пішов Юм-Юм. Не міг же він зайти далеко, треба лише гукнути, й він озветься.

– Юм-Юме, де ти? – щосили крикнув я.

Але мій голос прозвучав тільки якимось страхітливим шепотом. Це була дивна гора. Її стіни вбирали в себе мій голос, приглушували його до шепоту. А той шепіт вертався назад. Багаторазовою луною котився в порожнистій горі.

– Юм-Юме, де ти?.. – лунав мій шепіт у темних ходах. – Юм-Юме, де ти?.. Юм-Юме, де ти?.. (...)

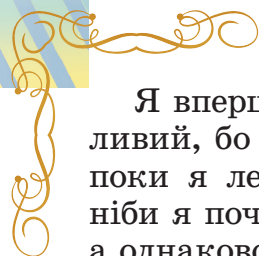
О, як я злякався! Я кинувся в прохід ліворуч і трохи пробіг ним, тоді вернувся назад до розгалуження й побіг ходом праворуч, потім знов вернувся й побіг тим ходом, що був посередині. Котрим з них пішов Юм-Юм? Я вже не зважувався гукати, бо той шепіт був страшніший за все. (...)

Я намагався не плакати, адже я був лицар. Та тієї хвилини вже не мав сили втриматись. Коли я подумав про те, що Юм-Юм теж бігає котримось із цих ходів і сумним голосом кличе мене, то впав на нерівну кам'яну долівку й заплакав. (...)

Я залишився сам-один. Я плакав і жалкував, що приїхав сюди. Я не розумів, як мій тато-король міг захотіти, щоб я поїхав у Країну Чужинецьку і став до бою з лицарем Като. (...)

Ілюстрація В. Анікіна

Я вперше подумав, що мій тато-король не зовсім справедливий, бо це він послав мене в таку небезпечну подорож. Та поки я лежав і плакав, отак собі думаючи, мені здалося, ніби я почув татів голос. Я знав, що це мені тільки здалося, а однаково я виразно почув, як він сказав: «Міо, мій Міо».

І більше нічого. Але цими словами тато ніби хотів сказати мені, щоб я так не побивався, не занепадав духом. І я подумав, що, може, все-таки знайду Юм-Юма.

Я підвівся з кам'яної долівки. А коли підводився, з моєї кишені щось випало. То була сопілка, яку мені вирізав Нонно. Моя сопілка, на якій я грав разом з усіма, коли ми сиділи навколо вогнища на Острові Зелених Лук.

І я подумав: а що як я й тепер заграю на сопілці? Що як я заграю стародавню мелодію пастухів, якої нас навчив Нонно? Я згадав, як ми з Юм-Юмом тоді сказали один одному: «Якщо ми колись розлучимося, то гратимемо цю мелодію».

Я приклав сопілку до вуст, та боявся подути в неї. Боявся, що почую глухий звук, як від свого голосу. Але все-таки треба було спробувати. І я заграв стародавню мелодію.

Ох, як дзвінко, чисто вона зазвучала! Там, у темній горі, вона звучала дзвінко й гарно, може, навіть краще, ніж на Острові Зелених Лук! Я дограв її до кінця, тоді прислухався. І далеко, дуже далеко почув у відповідь таку саму чисту мелодію. Вона звучала неголосно, та я знав, що це Юм-Юм відповідає мені. Ох, як я зрадів! Зроду так не радів! (...)

Я радів, а однаково не зміг відразу стримати сльози, тому йшов темним ходом, грав на сопілці й плакав. (...) Стародавня мелодія озивалася на мою гру дедалі ближче, чіткіше й голосніше. І враз у темному ході переді мною з'явився Юм-Юм. Юм-Юм, мій найкращий друг! Я простяг руку і доторкнувся до нього. Тоді поклав руку йому на плече, бо хотів переконатися, що це справді він. І то був він. Мій найкращий друг! (...)

Ми ще довго йшли, але вже не почували себе малими й загубленими. Адже ми були разом і грали на сопілках. Як чисто й гарно звучала стародавня мелодія у цій найчорнішій горі, вона ніби втішала нас, допомагала нам не втрачати мужності! (...)

Відтак хлопчики дісталися печери Зброяра. Той подарував Міо меча, що був викутий спеціально для самого лицаря Като та був здатен розтинати камінь. Зброяр через таємну затоку вивів хлопців до Мертвого Озера і надав їм човна. ▲

На Мертвому Озері

До нас злетілися зачаровані птахи. Вони кружляли над нами й жалібно квилили. (...)

Хоч у нас не було весел і човен не мав стерна, проте він плів просто до замку лицаря Като. Саме туди гнали його хвилі, саме там вони хотіли розтроцяти нас об скелі. Ми мали загинути біля ніг лицаря Като – так, видно, хотіли хвилі. (...)

Коли ми вже подумали, що рятунку нам немає, хвилі раптом уляглися. Цілком уляглися. Вони легенько провели човен повз усі небезпечні рифи і, ледь погойдуючи його, прибили до стрімкої чорної скелі під замком лицаря Като. (...)

– Дякую тобі, любе озеро, – сказав я. – Дякую вам, бурхливі хвилі!

Та хвилі вже зникли. Озеро було гладеньке, тихе, чорне й не відповідало мені. А над нашими головами, високо на стрімкій скелі здіймався замок лицаря Като. (...)

– Міо, я дуже голодний, – сказав Юм-Юм.

Я витяг шматок хліба, що втишує голод, і ми з'їли його на скелі під замком лицаря Като. Ми наїлися, подужчали і трохи повеселішали. Та це був наш останній шматок, і ми не знали, коли знов матимемо щось попоїсти. (...)

■ Тим часом вивідувачі зі смолоскипами розшукували хлопчиків під мурами замку лицаря Като. ▲

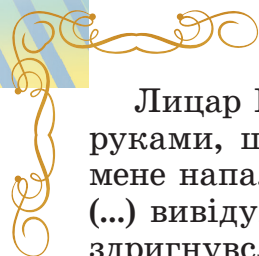
Раптом сталося щось дивне. З озера знялася пташина зграя. Усі зачаровані птахи залопотіли крильми й шугнули просто на нас. Один з них нагнався на смолоскип, і він випав з руки вивідувача. Ми побачили, як униз пролетіла вогненна стрічка, й почули сичання смолоскипа, що погас у воді. Але за ним у воду полетіла ще одна вогненна стрічка. Це спалахнув птах, що врятував нас. З охопленими полум'ям крильми він потонув у хвилях Мертвого Озера.

Нас дуже засмутила загибель птаха.

– Дякую, бідолашна пташко, – прошепотів я, хоч і знав, що вона не почує цього й ніколи вже нічого не почує. (...)

– Як ми потрапимо до середини замку? – пошепки спитав Юм-Юм. – Як ми потрапимо до найтемнішого замку на світі?

Тільки-но він сказав ці слова, як кам'яна стіна подалася, і перед нами тихо-тихенько відчинилася темна брама. Ми не почули жодного звуку. То була моторошна мертва тиша, не схожа на жодну іншу тишу. (...)

Лицар Като спіймав мене, коли я мусив триматися обома руками, щоб не впасти, й не міг витягти меча. А потім на мене напали його чорні вивідувачі і привели до його покою. (...) вивідувачі простягли мого меча лицареві Като, а він аж здригнувся, коли глянув на нього. (...)

Він узяв меча й викинув крізь вікно. Я побачив, як меч блиснув у повітрі, і мене охопив розпач. Адже Зброяр тисячі й тисячі років виковував меча, що міг би розітнути камінь. Тисячі й тисячі років люди чекали і сподівалися, що я переможу лицаря Като. А тепер він утопив мого меча в Мертвому Озері. Я вже його не побачу, все пропало. (...)

Лицар Като зміряв нас страшним поглядом з голови до ніг. (...)

– Можу замкнути їх до вежі, нехай там помруть з голоду, – повів він далі. – У мене є багато птахів і багато служників. Мабуть, я таки замкну їх до вежі, нехай помруть там з голоду.

Розмірковуючи так, він пройшовся покоєм з кутка в куток, і кожна думка, яка зринала у нього в голові, ще дужче насичувала повітря злом.

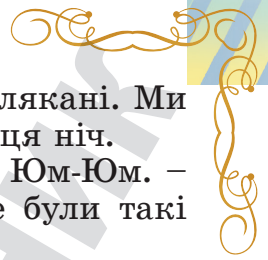
– У моєму замку з голоду помирають за одну ніч, – сказав він. – Така довга тут ніч і такий великий голод, що за одну-однісіньку ніч помирає кожен. (...)

...Поки ми йшли до своєї в'язниці, вивідувачі міцно тримали нас за руки. Ми довго, дуже довго добиралися до неї через великий темний замок. В одному місці ми проходили повз вікно галереї, з якого можна було виглянути на подвір'я. Посеред нього стояв прикований до стовпа кінь. Він був чорної масті, і біля нього стояло чорне лошатко. У мене тьохнуло серце, коли я побачив коня. Бо я згадав про Міраміса, якого вже ніколи не побачу. Цікаво, що з ним сталося, може, він теж уже мертвий? Але вивідувач шарпнув мене за руку й потяг далі. Більше я не думав про Міраміса. (...)

У Голодній вежі

► І хлопчиків замкнули у вежу на сім замків і поставили сімох вартів перед дверима. А ще сімдесят вивідувачів вартували у всіх залах, у всіх коридорах і на всіх сходах між покоєм лицаря Като та вежею. ◄

...То було кругле приміщення з товстими кам'яними стінами. У ньому було віконце, заґратоване залізними штабами, і крізь нього ми чули квиління зачарованих птахів, що літали над Мертвим Озером.

Ми вмостилися на кам'яній долівці, малі й налякані. Ми ж бо знали, що маємо померти, поки скінчиться ця ніч.

– Якби смерть не була така страшна, – сказав Юм-Юм. – Якби смерть не була така страшнюща, а ми не були такі малі й самотні! (...)

Ми витягли сопілки. Наші кволі руки насилу тримали їх, та ми почали грати стародавню мелодію. Юм-Юм, граючи, плакав, і сльози тихо текли в нього по щоках. Може, і я плакав, так само як і він, не знаю. Стародавня мелодія була дуже гарна, але бриніла так тихо, ніби розуміла, що й вона скоро має замовкнути. (...)

– От ми й заграли востаннє, – сказав я, ховаючи сопілку до кишені.

Там лежало ще щось, і я помацав рукою, що то таке. Виявилось, що то ложечка, яка належала колись сестричці... (...)

Мені дуже хотілося їсти. Будь-чого, аби тільки їсти. Найдужче я хотів хліба, що втишує голод, але знав, що вже ніколи не скуштую його. А ще хотів напиться води з кринички, яка втамовує спрагу. Але знав, що вже ніколи її не питиму. Ніколи, ніколи більше я не питиму й не їстиму... З останньої сили я підняв ложечку, засунув до рота і уявив собі, ніби я їм.

І раптом відчув у роті щось дивовижне. У ложечці було щось їстівне, щось таке на смак, як хліб, що втишує голод, і вода з кринички, яка втамовує спрагу. (...) Ложечка тим і була незвичайна, що не залишалась порожня, весь час наповнювалася, і я їв з неї, аж поки наївся досхочу.

Юм-Юм лежав долі з заплющеними очима. Я всунув йому ложечку до рота, і він почав їсти ніби крізь сон. Він так і не розплющив очей, а коли наївся, то сказав:

– Ох, Міо, мені снівся чудовий сон. Тепер уже не страшно померти. Мені приснився хліб, що втишує голод.

– Це був не сон, – сказав я. (...)

У нашій в'язниці було дуже холодно, і ми тремтіли. Мій плащ зсунувся додолу. Мій плащ, якого ткаля підшила зі споду чарівною тканиною. Я підняв його і тільки-но загорнувся в нього, як Юм-Юм крикнув:

– Міо! Міо, де ти?

– Я тут, де ж іще? – відповів я. – Тут, біля дверей.

Юм-Юм присвітив навколо себе недопалком свічки, який нам дали на цю останню ніч. Він почав присвічувати на всі боки і ще дужче злякався.

– Я тебе не бачу, – сказав він. – Я ж не осліп, бо мені видно двері, важкі замки і все, що тут є.

І тоді я помітив, що накинув плаща навиворіт: блискуча тканина, якою його підшила ткаля, була зверху. Я скинув плаща, щоб одягти його як слід, і Юм-Юм знов крикнув:

– Не лякай мене так! Де ти ховався?

– А тепер ти бачиш мене? – спитав я.

– Певне, що бачу, – сказав Юм-Юм. – Де ти щойно ховався?

– Під своїм плащем, – відповів я. – Видно, ткаля зробила його невидимим. (...)

► Зачаровані птахи дістали з дна Мертвого Озера меча Міо і принесли його до в'язниці. Хлопчик простяг руку крізь ґрати на віконці й взяв меча. ◄

– Дякую вам, любі птахи! – сказав я. (...)

Останній бій

► Міо відімкнув сім замків своїм мечем. А плащ сховав його від семи вартових і сімдесяти вивідувачів. І нарешті він дістався покоїв лицаря Като і вступив з ним у бій. ◄

Цілу годину тривав той герць, на який чекали тисячі й тисячі років. Мовчазний, моторошний двобій. Мій меч блискавкою літав у повітрі й стинався з мечем лицаря Като. Та нарешті я вибив меча з його руки. Лицар Като стояв переді мною без зброї і знав, що двобій скінчився.

Тоді він роздер на грудях свій чорний оксамитовий жупан і крикнув:

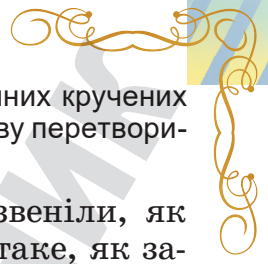
– Дивись, щоб ти влучив у серце! Дивись, щоб ти влучив просто в моє кам'яне серце! Воно мене так довго муляло й так мене ятрило!

Я глянув йому у вічі й помітив щось дивне. Помітив, що лицар Като прагне позбутися свого кам'яного серця. Може, найдужче ненавидів лицаря Като сам лицар Като.

Я, не зволікаючи, підняв свого полум'яного меча, підняв на таку висоту, що прохромив наскрізь страшне кам'яне серце лицаря Като.

Тієї миті він зник. Так, наче його й не було. (...)

► Міо повернувся до вежі за Юм-Юмом, забрав із собою свого золотогривого Міраміса, який і був тим зачарованим чорним конем, що вночі стояв тут, прив'язаний ланцюгом. Тільки-но вийшли вони із замку лицаря Като, замок розвалився, за одну мить обернувся у величезну купу камін-

ня. Не було вже вежі, не було порожніх зал, не було ні темних кручених сходів, ні вікон галереї, не було нічого. Зачаровані птахи знову перетворилися на дітей, і всі повернулися до Країни Далекої. ▲

...Я йшов попід срібними тополями, і вони дзвеніли, як завжди, троянди пахли, як завжди, все тут було таке, як завжди.

І враз я побачив його. Побачив свого тата-короля. Він стояв на тому самому місці, де я його залишив, коли їхав до Пуці й до Країни Чужинецької. Він простяг до мене руки. Я кинувся в його обійми, міцно обхопив його за ший, а він пригорнув мене до себе і прошепотів:

– Міо, мій Міо! (...)

Я вже давно живу в Країні Далекій. Я рідко згадую той час, коли мешкав на Упландській вулиці. Тільки інколи згадую Бенка, бо він дуже схожий на Юм-Юма. (...)

Переклад О. Сенюк

Запитання і завдання до прочитаного твору

1. Від імені якого персонажа написана повість «Міо, мій Міо»? Як ви гадаєте, чому саме цьому героєві авторка «довірила» оповідь?
2. Перекажіть основні епізоди прочитаного тексту.
3. Розгляньте ілюстрації (с. 221–223, 227). Визначте, який епізод повісті зображено на кожній з них.
4. Як поставився до Міо його тато-король? Чому Міо відчувається щасливим у Країні Далекій?
5. Як природні сили допомагають Міо? Знайдіть у прочитаних уривках коментарі Міо щодо допомоги, яку йому надає природа. Результати своїх спостережень запишіть у зошит у вигляді опорної таблиці за такими рубриками: природні сили / як надали захист / причини допомоги.
6. Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/K1L8dug> або QR-кодом, виконайте онлайн-вправу «Чарівні предмети, які допомогли Міо».
7. **Подискутуйте!** У яких ситуаціях Міо відчуває страх і відчай? Чи свідчить це про його боягузтво? Обґрунтуйте свою думку.
8. У нижченаведеному переліку визначте риси характеру, притаманні, на вашу думку, Юм-Юму. Обґрунтуйте свій вибір цитатами з тексту.

Відданість, жорстокість, хоробрість, працьовитість, жадібність, кар'єризм, готовність прийти на допомогу, доброта, ненависть до чесних людей, щирість, чесність, байдужість, підступність, зрадливість, вдячність, скромність, героїзм, витривалість, кмітливість, акторська майстерність, рішучість, безкорисливість, сила духу, винахідливість, волелюбність, сміливість, вірність, щирість, жага пригод.

9. Розвиваємо мовлення. Словесне малювання: використавши нижчеподані опорні слова з казки, змалюйте Країну Далеку.

Острів, який плавав у морі; чиста блакитна вода; освітлений сонцем; повітря напоєне пахощами; бриніла музика; великий білий замок; дні веселі й радісні; тополі зі сріблястими верхівками; море казкових прекрасних троянд; білі лілії; білі птахи, які літали в саду; музика краща за будь-яку музику у світі; різнокольорові потоки.

10. Складіть і запишіть твір на тему «Перемога сил добра над силами зла в казці А. Ліндгрена «Міо, мій Міо»».

Герої А. Ліндгрена на екрані

Перші екранізації казок А. Ліндгрена з'явилися на її батьківщині вже за кілька років після публікації книжок про Пеппі та Блюмквіста. Упродовж 1950–1980-х рр. шведський режисер Удде Хельбом зняв сімнадцять кінострічок за творами письменниці, зокрема – «Відомий детектив ризикує» (1957 р.), «Діти з Бюллербу» (1960 р.), «Пеппі Довгапанчоха» (1969 р.), «Найкращий у світі Карлсон» (1974 р.), «Расмус-волоцюга» (1981 р.) тощо.

До найпопулярніших екранізацій веселих історій про руду винахідливу дівчинку належить американсько-шведська музична комедія «Нові пригоди Пеппі Довгапанчохи» (1984 р.), шведсько-німецько-канадський повнометражний анімаційний фільм (1997 р., режисери Клайв Сміт та Майкл Шаак) та німецько-канадський мультсеріал (1998 р., режисер Пол Райлі). Обидва мають назву «Пеппі Довгапанчоха».

Мандруємо інтернетом. Знайдіть в інтернет-мережі і перегляньте одну з екранізацій творів А. Ліндгрена і порівняйте її з літературним твором авторки.

Тих, кому сподобалися пригоди Міо, напевне, зацікавить і казка «Брати Лев'яче Серце» (1973 р.). У казці йдеться про двох братів – Юнатана та Карла Левів, синів бідної швачки. Старший, тринадцятирічний Юнатан, був улюбленцем дітей і дорослих. Справжній красень, спритний, розумний і шляхетний, вправний в усьому, за що брався, він завжди перебував у центрі уваги. Молодший, десятирічний Карл, вродився негарним з лиця, слабким і боязким. Тяжка хвороба прикувала його до ліжка, позбавивши можливості спілкуватися з іншими дітьми. Та, незважаючи на різну вдачу, брати любили один одного більше за життя. Понад усе

вони хотіли бути разом. Саме так, пліч-о-пліч, вони пережили чимало пригод у таємничій країні Нангялі, де їм довелося стикнутися зі зрадою, тиранічною владою та вбивчою силою допотопних чудовиськ.

Скориставшись посиланням <https://cutt.ly/f1L4hjI> або QR-кодом, прочитайте стислий переказ казки «Брати Лев'яче Серце». 1. Через які небезпеки довелося пройти братам Лев'яче Серце заради звільнення Шипшинової долини від влади зла? 2. Якими вчинками Карл підтвердив звання Лев'яче Серце, що перейшло до нього від старшого брата? 3. Розгляньте кадри з екранізації «Братів Лев'яче Серце» і визначте, який епізод казки зображено на кожному з них.

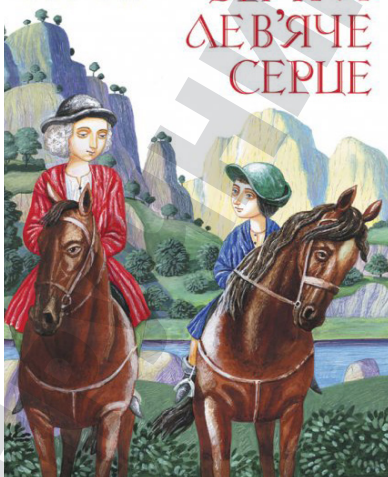
Крістіне Нестлінгер – австрійська дитяча письменниця. Її перу належить близько ста книжок. Найкращі з них перекладено тридцятьма вісьмома мовами. Талант К. Нестлінгер відзначено понад тридцятьма літературними преміями, серед яких Премія імені Г. К. Андерсена та Премія пам'яті Астрід Ліндгрєн.

Письменниця народилася 13 жовтня 1936 р. у Відні. Дитинство її збіглося з трагічним періодом в історії Австрії: спочатку країна потерпала від гітлерівської влади, потім – від розрухи й безладу, спричинених Другою світовою війною. Та незважаючи на поневіряння, дівчинка зберігала вміння бути щасливою. Після закінчення школи К. Нестлінгер навчалася у Віденській академії мистецтв, працювала ілюстратором книжок для дорослих.

Із часом, зрозумівши, що художниці з неї не вийде, Крістіне покинула роботу і стала домогосподаркою. Тепер вона малювала для своїх маленьких доньок. Найбільше Нестлінгер подобалося зображувати кумедну неслухняну дівчинку

Астрід Ліндгрєн

БРАТИ ЛЕВ'ЯЧЕ СЕРЦЕ

Обкладинка книжки А. Ліндгрєн «Брати Лев'яче Серце». (Видавництво «Махаон-Україна»)

Крістіне Нестлінгер
(1936–2018)

з рудим волоссям і вигадувати про неї всілякі історії. Згодом вона впорядкувала ті оповідки й разом з малюнками віддала до видавництва. Так з'явилася книжка «Вогняно-руда Фредеріке». Щоправда, ілюстрації до неї намалював усе ж таки інший художник...

Перший літературний успіх наснажив письменницю на нові задуми. Одна за одною виходили її книжки «Діти з підвалу» (1971 р.), «Начхати нам на огіркового короля!» (1972 р.), «Чорний чоловік і великий собака» (1973 р.), «Маленький добродій береться до справи» (1973 р.) та багато інших. Герої К. Нестлінґер видаються надто самостійними й бунтівливими. Проте їм притаманна чудова властивість: вони окрилюють юних читачів почуттям упевненості в праві бути самим собою.

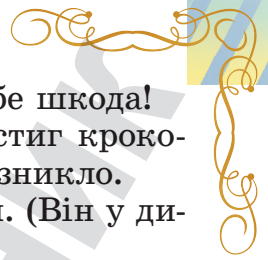
Обкладинка книжки К. Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки». (Видавництво «Навчальна книга–Богдан»)

- Ознайомтеся з уривком з казки К. Нестлінґер «Конрад, або Дитина з бляшанки».

На екрані хлопчик з дерев'яною головою в червоній шапочці, що виявився не таким безтурботним, саме вбив пластмасового крокодила, і сто дітей на телестудії заверещали, як мавпи. Конрад відвів пальця від носа і сказав:

Одним із творів Нестлінґер, який охоче читають діти різних поколінь, є казка «Конрад, або Дитина з бляшанки» (1975 р.). У ній ідеться про незвичайного хлопчика на ім'я Конрад. Його виготовили на спеціальній фабриці й помилково надіслали в бляшанці дивакуватій пані Бартолотті. Побачивши хлоп'я у своїй оселі, самотня жінка розгубилася, але надзвичайно зраділа й відразу сприйняла його як сина.

Конрад був таким вихованим, розважливим і чемним, що видавався дорослим ідеальною дитиною. Навіть пан Егон, приятель пані Бартолотті, який не любив малечу, захотів стати його названим батьком. А тим часом робітники фабрики розпочали справжнє полювання на диво-хлопчика...

– Бідний крокодиле, біднесенький, як мені тебе шкода!

Потім підвівся й вимкнув телевізор. Ще не встиг крокодил випростати всі чотири лапи, як зображення зникло.

– Тобі таке не подобається? – запитав пан Егон. (Він у дитинстві теж не любив таких вистав).

– Треба мати співчуття до тварин! – відповів Конрад.

– Але ж це крокодил, Конраде! – вигукнула пані Бартолотті. – Крокодил – погана тварина, він їсть людей з усіма кісточками й тельбухами!

– Цей крокодил у телевізорі хотів лише спати, – заперечив Конрад. – А той у червоній шапці збудив його, бо репетував на все горло.

– Але ж крокодил підступно підійшов іззаду! – вигукнула пані Бартолотті. (Вона в дитинстві дуже любила такі вистави).

– По-моєму, тварини не знають, що означає підступно підійти ззаду, – мовив Конрад.

– Так, але... – промурмотіла пані Бартолотті.

– По місцевості, де живуть хижі звірі, той у червоній шапці взагалі повинен їздити тільки в закритій машині, – сказав Конрад. – Так набагато безпечніше і для крокодила, і для нього самого.

– Так, але... – знов промурмотіла пані Бартолотті.

– Ніяких «але»! – вигукнув пан Егон, і в голосі його забриніла бурхлива радість. – Ніякісіньких «але»! Хлопець правду каже! Узагалі він, як на свій вік, надзвичайно розумний!

Пан Егон дивився на Конрада з величезною прихильністю. Раніше він ніколи не дивився на дітей з величезною прихильністю; не дивився навіть просто з прихильністю...

Переклад Є. Поповича

 Скориставшись посиланням <http://surl.li/eroag> або QR-кодом, прослухайте стислий переказ книжки К. Нестлінгер «Конрад, або Дитина з бляшанки».

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. Як жила пані Бартолотті до того, як у неї з'явився Конрад? Які деталі в описі одягу, помешкання та звичок цієї героїні увиразнюють її дивний спосіб життя?

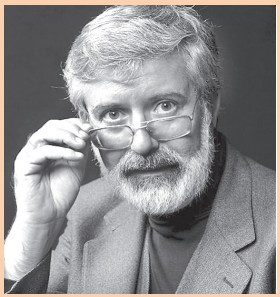
2. Чи стала пані Бартолотті гарною матір'ю для Конрада? Знайдіть у творі епізоди на підтвердження своєї думки.

3. Чому Конрад не зміг знайти спільної мови з однолітками? Хто був у цьому винний – сам герой чи інші діти? Яку роль у житті Конрада відіграла Кіті?

4. У чому полягала програма «перевиховання», яку Кіті запропонувала Конрадові? Чи було така програма корисною не лише для порятунку хлопчика від представників фабрики, а й для його подальшого життя? Обґрунтуйте свою думку.

Міхаель Андреас Гельмут Енде – німецький дитячий письменник. На основі деяких його книжок було знято кінофільми, а також мультиплікаційний серіал «Вуншпунш» (2000 р.). Загальний наклад творів М. Енде, перекладених понад сорока мовами, перевищує двадцять мільйонів примірників.

Міхаель Енде
(1929–1995)

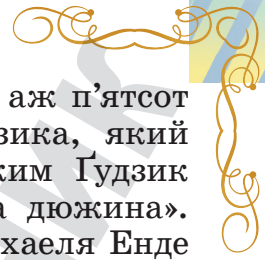
Письменник народився 12 листопада 1929 р. в містечку Гарміш-Партенкірхен. Батько його був художником. Картини Енде-старшого не мали успіху в провінції, оскільки були написані в нетрадиційній манері, тож родина бідувала. Однак усе змінилося, коли батько вирішив

переїхати до Мюнхена – культурного центру країни. Там він швидко здобув визнання, а разом з ним – і гроші. Тим часом до влади в Німеччині прийшли нацисти, й картини багатьох талановитих художників, які «не відповідали» політичним потребам гітлерівців, було заборонено. До цього переліку потрапили й роботи Едгара Енде. Відтак родина знову скотилася в бідність.

Складні обставини позначилися на душевному стані художника. Неодноразово він намагався переконати дружину в тому, що вони не можуть утримувати дитину. Ці розмови залишили глибоку рану в душі Міхаеля. Саме тоді в нього з'явилося почуття неподоланної самотності, яке згодом стало основним поштовхом до письменництва.

У перші шкільні роки хлопець не виявляв інтересу до навчання, але згодом, завдяки другу, захопився літературою і навіть сам почав писати. Досвід написання перших п'єс привів Міхаеля до Мюнхенської школи акторської майстерності. Однак зробити значної кар'єри в цій царині Енде не вдалося, тож він зосередився на літературній діяльності.

У 1954 р. письменник почав працювати кінокритиком на баварському радіо, а невдовзі колишній однокласник запропонував йому написати кілька рядків для дитячого ілюстро-

ваного видання. Захопившись, М. Енде написав аж п'ятсот сторінок. Так з'явився роман про Джима Гудзика, який потім було надруковано у двох частинах: «Джим Гудзик і машиніст Лукас» та «Джим Гудзик і чортова дюжина». Власне із цього твору й розпочалася подорож Міхаеля Енде світом дитячих фантазій.

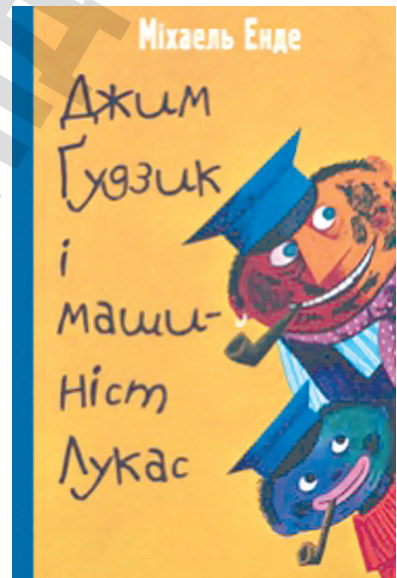
У своїх інтерв'ю М. Енде наголошував на тому, що дорослі мають дозволити дитині до шести років створити власний простір, який був би населений дивними істотами і в якому вона могла б звертатися «на ти» до Сонця і Місяця. Сучасному дорослому світу, на думку письменника, бракує уяви й одухотвореності. Саме тому європейці, стверджував він, мають «власними зусиллями будувати Фантазію, тобто новий, цінний світ».

На початку роману «Джим Гудзик і машиніст Лукас» (1960 р.) змальовано казкову країну Недогадію. Вона така крихітна, що вміщає лише кількох жителів. Це король Альфонс За Чверть Дванадцятий, машиніст Лукас разом зі своєю паротяжикою Еммою, пан Неталан та пані Штоцкер.

Одного дня листоноша приніс дивний пакунок з помилковою адресою. У ньому було немовля. Мешканці Недогадії радо прийняли дитину на виховання. Так у їхньому королівстві з'явився ще один підданий – Джим Гудзик.

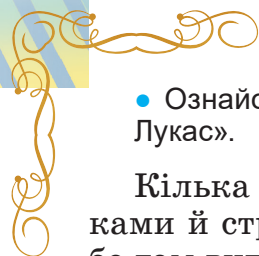
Хлопчик зростав усім на втіху. Найкращим його приятелем був машиніст Лукас. Якось король Альфонс, стривожений тим, що Джимові бракує місця в країні, запропонував Лукасу позбутися паротяжики Емми. Однак машиніст не хотів розлучатися зі своєю вірною подругою, тому вирушив на ній у подорож. Разом з ним до далеких країв по-мандрував і маленький Джим. Так розпочалися їхні пригоди.

Першою країною, яку відвідали мандрівники, була загадкова Мандала. Щойно прибувши туди, Лукас і Джим вирішили прогулятися...

Обкладинка книжки
М. Енде «Джим Гудзик і
машиніст Лукас».
(Видавництво «Грані-Т»)

-
- Ознайомтеся з уривком з роману М. Енде «Джим Гудзик і машиніст Лукас».

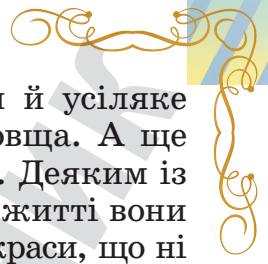
Кілька годин обоє друзів поволі блукали тісними провулками й строкатими вулицями. Це була неабияка мандрівка, бо там випадало побачити безліч незвичайного й дивного. (...) Наприклад, чистильників вух! Ті хлопці працювали точнісінько так, як у нас, бува, працюють чистильники взуття. Ставлять собі на вулиці зручні стільці, і всі охочі на них сідають. І тоді вони чистять вуха. Але не якимось віхтем, ні! Це довга й вишукана процедура. У кожного чистильника вух є маленький столик зі срібною тацею, а на ній лежить сила-силенна маленьких ложечок, щіточок, патичків, йоржиків, усіляких баночок і горняток. І всім цим вони орудують. Мандалійці залюбки ходять до вухочистія. По-перше, зрозуміло, з гігієнічних міркувань, а по-друге, той так приємно лоскоче й чухає, коли обережно провадить свій ритуал. Мандалійцям це неабияк подобається.

Відтак були також рахувальники волосинок, які лічать волосинки на голові. У Мандалі-бо важливо знати, скільки в кого волосинок. Тож у рахувальника волосинок є мініатюрні пласкі щипчики із золота, якими він може підхопити окремо кожну волосинку. Так він збере сотню волосинок, а тоді, зв'язавши їх у жмутик, в'яже маленький бантик. І так доти, поки все волосся на голові не буде пов'язане в жмутики і на кожному з них не світитиметься той бантик. Поряд з ним сидить помічник рахувальника, що підраховує все волосся. Зрозуміло, частенько ця процедура триває не одну годину. Утім, не з усіма випадає так морочитися, бо в деяких мандалійців, здається, на голові лише дві-три волосинки.

Але було ще багато іншого!

Приміром, на вулицях то тут, то там з'являлися фокусники. Мить – і на долоні з крихітної насінини виростає деревце, ще мить – і на ньому повсідалися справжнісінькі пташечки й защебетали. На гілках висіли плоди завбільшки як «морські камінці», їх можна було зірвати й з'їсти, на смак вони нагадували цукерки.

Були також акробати, які жонглювали своїми дітьми завбільшки з горошину. І при цьому діти, перекидаючись у повітрі, ще встигали награвати на маленьких трубах веселу музику. А що можна було купити!? Ніхто не повірить, якщо сам не бував у Мандалі. Було б безглуздо перераховувати всю

ту садовину, найтонші тканини, посуд, іграшки й усіляке начиння, бо тоді ця книжка була б удесятеро товща. А ще були різьбярі зі слонівки. Це неабияке мистецтво. Деяким із тих майстрів було вже понад сто років, і у своєму житті вони вирізали одну-єдину річ. А проте ця річ була такої краси, що ні в кого й ніде не знайшлося б стільки грошей, щоб її купити.

Переклад *І. Андрущенко*

 Скориставшись посиланням <http://surl.li/erocu> або QR-кодом, перегляньте офіційний трейлер українською мовою німецького кінофільму «Джим Гудзик і машиніст Лукас» (режисер Д. Ганзель, 2018 р.)

Запитання і завдання для самостійного опрацювання твору

1. Чим країни, змальовані у творі «Джим Гудзик і машиніст Лукас», відрізняються від вигаданих країн, зображених у казках інших письменників?
2. Які фантастичні явища й істоти трапляються на шляху Джима і Лукаса? У чому полягає своєрідність цих фантастичних елементів?
3. Які риси характеру притаманні головним героям твору?
4. Схарактеризуйте стосунки між машиністом Лукасом і Джимом. Визначте найпоказовіші для цих стосунків епізоди.

ТВОРЧО ПОВТОРЮЄМО Й УЗАГАЛЬНЮЄМО ПРОЧИТАНЕ

1. Схарактеризуйте головні випробування, через які проходить головний герой оповідання Дж. Лондона «Жага до життя». Які зміни відбуваються з його зовнішністю й внутрішнім станом?
2. В українському перекладі є два варіанти назви оповідання Дж. Лондона: «Жага до життя» і «Любов до життя». Проаналізуйте лексичне значення слів «жага» і «любов». Який переклад, на вашу думку, вдаліший і чому?

Жага – надзвичайно сильне бажання, пристрасне прагнення, почуття.

Любов – внутрішній духовний потяг до чогось чи до когось.

3. Визначте головну думку новели О. Генрі «Останній листок».
4. **Подискутуйте!** Чи можна вважати листок, що намалював Берман, шедевром, про який він мріяв усе життя? Обґрунтуйте свою думку.
5. **Розвиваємо мовлення.** Слово «останній» багатозначне. Використовуючи нижчеподану статтю з тлумачного словника, дослідіть, якого змісту в перекладі новели набуває прикметник «останній».

Останній. 1. Такий, за яким не слідують інші; що перебуває в самому кінці ряду таких предметів, явищ. 2. Той, що залишився наприкінці. 3. Найновіший, той, який нещодавно з'явився. 4. Остаточний, заключний, той, що вирішує.

Використовуючи епітет «останній», складіть речення, у якому розкрийте зв'язок між назвою новели та долями Джонсі й Бермана.

6. Яке майбутнє прогнозує Р. Бредбері у своїй новелі «Усмішка»?

7. **Подискутайте!** Яким, на вашу думку, є фінал «Усмішки» – сумним чи обнадійливим? Обґрунтуйте свою думку.

8. **Пофантазуйте!** Замініть у новелі «Усмішка» картину Леонардо да Вінчі «Мона Ліза» на будь-який інший знаменитий твір живопису. Як така заміна вплине на зміст твору?

9. Назвіть головні вчинки Міо в літературній казці А. Ліндґрен «Міо, мій Міо». Як у них розкриваються риси характеру цього героя?

10. **Робота в групах.** *Група 1.* Підготуйте й запишіть аудіоуривок з казки «Міо, мій Міо» А. Ліндґрен. Доберіть музичний і звуковий супровід. Обґрунтуйте, чому ви обрали саме цей уривок. *Група 2.* Підготуйте літературну вікторину за літературознавчими поняттями, вивченими у шостій частині підручника. Проведіть її у класі. *Група 3.* Від чого ви хотіли б застерегти людство? Запишіть свої думки та створіть лист – «капсулу часу». («Капсула часу» – це послання в майбутнє. Листи, передбачення, предмети з минулого найчастіше вміщують у міцну ємність, указуючи дату, місце й авторів послання до нащадків).

11. Скориставшись посиланням <https://forms.gle/XvveifJNYZxGh6QWA> або QR-кодом, виконайте перевірочні онлайн-тести до шостої частини підручника.

ПІДСУМКИ РОКУ: ПОВТОРЕННЯ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ ВИВЧЕНОГО

Теоретична розминка

1. Що таке художній образ? Чим художній образ у літературі відрізняється від художніх образів в інших видах мистецтва?
2. Які образи називають «вічними»? Наведіть приклади таких образів з вивчених творів.
3. Дайте визначення понять: «композиція літературного твору», «конфлікт», «мотив», «художня деталь», «підтекст», «іронія».
4. Чим відрізняються одне від одного міф і казка, роман і оповідання?
5. Які особливості байки мав на увазі український байкар Леонід Глібов, коли стверджував: «Здається, байка просто бреше, // А справді – правду мудру чеше»?
6. Яку мову називають езопівською? У яких творах вона часто застосовується?
7. Назвіть характерні ознаки пригодницького роману. Наведіть приклади з вивчених творів.
8. Які вірші називаються хайку? У якій національній літературі виникли хайку?
9. Що характерно для літературної фантастики? Назвіть приклади фантастичних творів.
10. Установіть відповідність між назвами літературних творів і літературознавчими поняттями, які стосуються цих творів.

1 «Острів Скарбів»	А Фантастична новела
2 «Вавилонська вежа»	Б Повість
3 «Ніч перед Різдрвом»	В Біблійна притча
4 «Усмішка»	Г Оповідання
	Д Пригодницький роман

Практикум

1. Знайдіть у переліку твір, який не належить до байок: «Мурашки й Цикада», «Зачумлені звірі», «Останній листок», «Лисиця і виноград».
2. Знайдіть у переліку персонажа, який не належить до міфологічних героїв: Прометей, Нарцис, Като, Геракл.
3. Укажіть у переліку біблійних оповідей твір, який до них не належить: «Каїн та Авель», «Потоп і Ной», «Вавилонська вежа», «Самсон і Даліла», «Дедал та Ікар», «Розп'яття і Воскресіння Христа», «Притча про сіяча», «Притча про блудного сина».
4. Знайдіть у переліку твір, у якому немає фантастичних елементів: «Нарцис», «Жага до життя», «Різдвяна пісня в прозі...», «Міо, мій Міо».

Художні твори, їхні автори й герої

1. Назвіть головних героїв творів: «Усмішка», «Острів Скарбів», «Різдвяна пісня в прозі...», «Останній листок».

2. Назвіть твори, у яких зображено:

- 1) людство після атомної війни;
- 2) важкий шлях золотошукача додому;
- 3) подорож героя на чорті;
- 4) перше вбивство на Землі;
- 5) людину, яка вперше сконструювала крила.

3. Укажіть імена письменників.

... Гоголь, ... Ліндгрен, ... Дікенс, ... Стівенсон.

4. Установіть відповідність між художніми творами та прізвищами їхніх авторів:

1 «Ніч перед Різдом»	А Альфред Маргул-Шпербер
2 «Останній листок»	Б Жан де Лафонтен
3 «Різдвяна пісня в прозі...»	В Микола Гоголь
4 «Усмішка»	Г Чарлз Дікенс
5 «Український степ»	Д О. Генрі
	Е Рей Бредбері

Упізнайте письменника

1. Псевдонім якого поета перекладається як «банан» або «бананове дерево»?
2. Про якого письменника було сказано: «Він – раб, але мудріший за вільних; він негарний, але вищий за красенів»?
3. Хто з письменників був золотошукачем у Клондайку?
4. Хто з письменників розпочав письменницьку кар'єру в ув'язненні?
5. Які автори народилися в Україні?

Упізнайте літературний твір

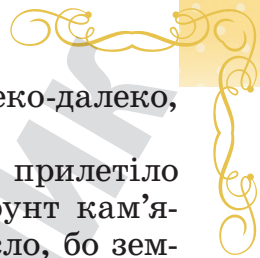
1. Продовжте речення і вкажіть назви літературних творів.

Цей герой...

- 1) нерозважливо розтратив увесь спадок, але згодом розкався і...
- 2) юнгою на кораблі вирушив на пошук скарбів і...
- 3) був скупю й черствою людиною, але напередодні Різдва...
- 4) вирішив підтримати важко хвору дівчину і...
- 5) був зачарований усмішкою Мони Лізи і...

2. Установіть, з яких творів узято нижчеподані цитати.

1. «... я хочу побачити, як упаде останній листок. Мені набридло чекати. Мені набридло думати. Я не хочу більше ні

за що триматися, я хочу зірватися і полетіти далеко-далеко, як отой бідолашний зморений листок».

2. «І коли він сіяв, деяке впало край дороги, і прилетіло птаство і повидзьобувало його. Інше впало на ґрунт кам'янистий, де не було землі багато, і зараз же проросло, бо земля була неглибока».

3. «А на долоні в нього лежала Усмішка. Він дивився на неї в білому світлі, що лилося з опівнічного неба. І подумки промовляв до себе знову і знову: «Усмішка, люба Усмішка».

4. «Ти мені завше був до душі, бо ти хлопець хвацький. Дивлячись на тебе, я згадую, що і я колись був такий молодий та гожий. Мені весь час хотілося, щоб ти пристав до нас, одержав свою частку скарбів і помер заможним паном...»

5. «Туди, де кінчається пустельна країна диких скіфів і велично здіймається до неба бескеття Кавказу, Сила й Влада привели непокірного титана, а за ними шкутильгав бог Гефест».

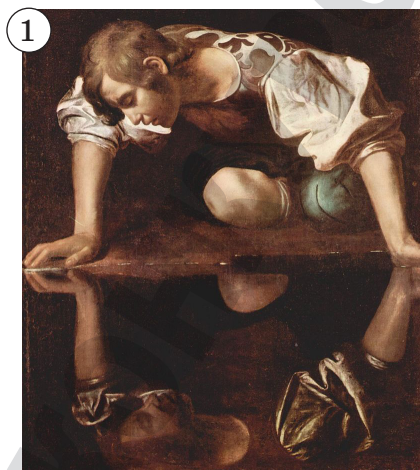
6. «Якщо ти співала влітку, то потанцюй узимку».

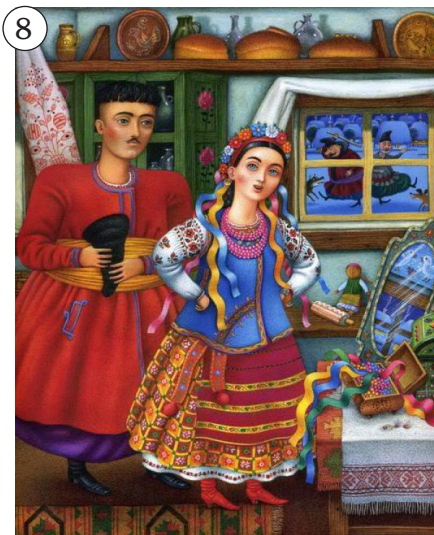
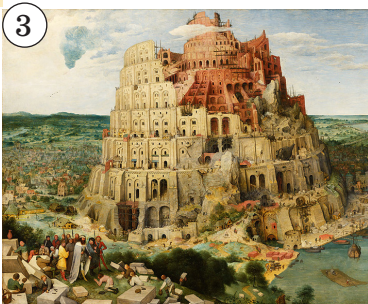
7. «Бо з Мертвого Лісу до нас мчала довга лава чорних вівідувачів. Частина з них бігла, а частина їхала верхи на чорних конях, і всі сунули просто на нас».

8. «Я шануватиму у своєму серці Різдво і буду думати про нього цілий рік! Я спокутую минуле теперішнім і майбутнім. Усі три духи будуть завжди зі мною. Я не забуду їхньої науки».

9. «Мороз побільшав, і вгорі так зробилося холодно, що чорт перестрибував з одного копитця на друге й хукав собі в кулак, бажаючи хоч як-небудь розігріти замерзлі руки».

3. Розгляньте зображення. Укажіть твори, які вони ілюструють.

Літературні розваги

Робота в групах. *Група 1.* За матеріалами рубрики «У світі мистецтва» підготуйте вікторину «Художня література та мистецтво». *Група 2.* Підготуйте рекламу найцікавіших для вас творів, вивчених у 6-му класі. *Група 3.* Створіть веселий літературний «мікс», змішавши сюжети, персонажів і мотиви художніх творів, вивчених протягом навчального року.

СЛОВНИК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Алегорія – інакомовне зображення рис характеру, поведінки, взаємин людей і явищ суспільного життя.

Байка – стисла віршована або прозова розповідь, в основу якої покладено алегоричний сюжет повчального характеру. У байці діють алегоричні персонажі (люди, тварини, рослини, предмети тощо, які виступають позначенням певних моральних і суспільних явищ). Зазвичай наприкінці байки міститься повчальний висновок – мораль.

Вічні образи – персонажі, що існують у мистецтві різних країн та епох і наділені широким універсальним значенням. До вічних образів, наприклад, належать Каїн та Авель, Самсон, Іуда, Прометей, Дон Кіхот, Ромео і Джульєтта тощо. З одного боку, у вічних образах утілено загальнолюдські цінності, що їй забезпечує їм безсмертя у світовій культурі. З іншого боку, кожен митець і кожна доба збагачують їх новим змістом, що зумовлює їх постійне оновлення. Чимало вічних образів сприймається нині як уособлення вічних устремлінь людського духу.

Гумор – різновид комічного, зображення смішного в життєвих явищах, людських характерах, учинках, стосунках. Зовнішня усмішка в гуморі поєднується з внутрішньою симпатією до зображуваного.

Езопівська (езопова) мова – мова, що ґрунтується на інакомовленні, натяках та інших прийомах, які утворюють прихований зміст твору.

Епітет – яскраве образне означення, що підкреслює певну рису зображуваного й надає йому емоційного забарвлення. Як епітет переважно вживається прикметник.

Композиція – побудова літературного твору, його структура.

Конфлікт – зіткнення протилежних поглядів, інтересів, активних сил, що визначає рух сюжету літературного твору. Таке зіткнення може відбуватися в душі літературного ге-

роя, між двома персонажами, групами персонажів, а також між героєм та обставинами, які йому перешкоджають.

Міф – стародавня оповідь про походження і будову Всесвіту, діяння богів, таємниці народження і смерті людини, життя правителів і героїв.

Мотив – сталий елемент певного сюжету, який повторюється в різних творах.

Науково-фантастична література – різновид фантастичної літератури, у якому автори під впливом науково-технічного прогресу намагаються прогнозувати майбутнє, узявши за основу ідею позитивного або негативного впливу досягнень науки і техніки на розвиток людства.

Новела – невеликий за обсягом прозовий твір, у якому йдеться про незвичайну пригоду. Новела схожа на оповідання, але відрізняється від нього напруженим сюжетом, для якого характерні стрімкий розвиток і несподіваний фінал.

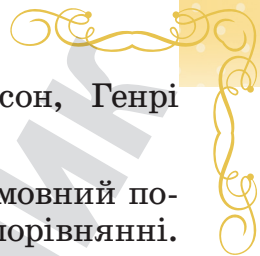
Оповідання – невеликий за обсягом прозовий твір, у якому зазвичай описано один епізод із життя героя.

Пейзажна лірика – віршовані твори, присвячені описам природи. Зазвичай такі твори увиразнюють ставлення людини до природи або внутрішній світ людини, що відображається в поетичній картині природи.

Підтекст – неявний, «прихований під текстом» зміст художнього образу.

Повість – прозовий твір, який має більший, ніж оповідання, обсяг. У повісті зазвичай змальовано низку подій із життя головного героя і детально зображено пов'язаних з ним другорядних персонажів.

Пригодницький роман – різновид роману, для якого характерний гострий сюжет, що побудовано на захопливих пригодах, мандрівках до далеких країн, таємницях, переслідуваннях та інших незвичайних подіях. Персонажі пригодницького роману зазвичай чітко поділяються на «героїв» і «лиходіїв». Головна мета таких творів полягає в тому, щоб розважити читача. Майстрами пригодницької літератури

вважаються Жюль Верн, Роберт Льюїс Стівенсон, Генрі Райдер Гаггард, Томас Майн Рід та інші.

Притча – твір, в основу якого покладено інакомовний почвальний сюжет, побудований на прихованому порівнянні. При «розшифруванні» цього порівняння розкриваються інакомовний зміст притчі та закладена в ній повчальна мудрість.

Різдвяне оповідання – невеликий за обсягом прозовий твір, дія якого відбувається під час Різдва й має щасливу розв'язку, тісно пов'язану із суттю і духом цього свята.

Роман – великий за обсягом прозовий твір, у якому на тлі суспільних подій зображено значну частину життя головного героя або його долю в цілому. У романі діє багато персонажів, і не всі вони пов'язані з головним героєм.

Сатира – гостра критика вад людського характеру та негативних явищ суспільного життя. Сатира поєднує в собі висміювання з жорстким або навіть гнівним засудженням.

Строфа – група рядків, що повторюються в тексті віршованого твору. У пісні строфа зазвичай утворює основу куплету.

Фантастична література (фантастика) (з грец. «мистецтво уявляти») – різновид художньої літератури, у якому зображується дивний і незвичайний світ, з яким людина в реальному житті зіткнутися не може.

Хайку (хоку) – традиційний для японської поезії неримований трирядний вірш, що містить 17 складів. Зазвичай такий вірш розподіляється за схемою: 5 складів у першому рядку, 7 – у другому, 5 – у третьому. У хайку кількома виразними штрихами створено містку замальовку повсякденного життя. Така замальовка найчастіше має інакомовний зміст.

Художня деталь – виразна подробиця в художньому творі, яка містить важливу інформацію і має самостійне значення.

ЗМІСТ

<i>Путівник до підручника</i>	3
ВСТУП. «Брама у світ»	5

Частина перша

БІБЛІЯ – ДУХОВНА СКАРБНИЦЯ ЛЮДСТВА

<i>Розділ 1. Зі Старого Заповіту</i>	12
Каїн та Авель	15
Потоп і Ной	17
Вавилонська вежа	19
Дужий Самсон (<i>Скорочено</i>)	20
Самсон і Даліла (<i>Скорочено</i>)	22
<i>Розділ 2. З Нового Заповіту</i>	26
Притча про блудного сина	28
Притча про сіяча	32
Розп'яття та Воскресіння Христа	33

Частина друга

ЗЛЕТИ ЛЮДСЬКОЇ ФАНТАЗІЇ В МІФАХ НАРОДІВ СВІТУ

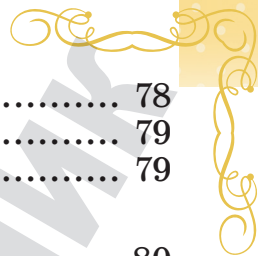
<i>Розділ 1. Таємниці давніх міфів</i>	42
<i>Розділ 2. З давньослов'янських міфів про створення світу</i>	48
Сокіл-Рід	48
Прадуб	48
Білобог і Чорнобог	48
<i>Розділ 3. Боги та герої Давньої Греції</i>	49
<i>Розділ 4. З давньогрецької міфології</i>	55
Міф про Прометея (<i>Скорочено</i>)	55
Лернейська гідра (<i>Другий подвиг Геракла</i>)	61
Нарцис (<i>Скорочено</i>)	63
Дедал та Ікар (<i>Скорочено</i>)	66

Частина третя

ЛЮДСЬКІ ЧЕСНОТИ Й ВАДИ В ДЗЕРКАЛІ БАЙКИ

<i>Розділ 1. Мудрість байки</i>	76
---------------------------------------	----

Езоп

Лисиця і виноград	78
Мурашки й Цикада	79
Вовк і Ягня	79
Розділ 2. Ліки для виправлення душі.	
Жан де Лафонтен	80
<i>Жан де Лафонтен</i>	
Зачумлені звірі	81

Частина четверта

ДИВНІ МАНДРІВКИ Й ВІДКРИТТЯ ДУШЕВНИХ СКАРБІВ

Розділ 1. Відкривач островів духовних скарбів	87
<i>Роберт Льюїс Стівенсон</i>	
Острів Скарбів (<i>Уривки</i>)	90
Розділ 2. Відкрити людину в людині	111
<i>Чарлз Дікенс</i>	
Різдвяна пісня в прозі, або Різдвяне оповідання з привидами (<i>Скорочено</i>)	114
Розділ 3. «Живіть якомога веселіше...»	136
<i>Микола Гоголь</i>	
Ніч перед Різдвом (<i>Скорочено</i>)	139

Частина п'ята

КРАСА ПРИРОДИ ТА ПОЕЗІЯ СЕРЦЯ

Розділ 1. Українські пейзажі в німецькомовній поезії	
Буковини	163
<i>Альфред Маргул-Шпербер</i>	
Український степ	164
<i>Йона Грубер</i>	
Місяць	167
Розділ 2. Тонкий пензлик для хайку Мацуо Басьо	169

Частина шоста

ХИБНІ ТА СПРАВЖНІ ЦІННОСТІ ЛЮДСЬКОГО ЖИТТЯ

Розділ 1. «Наскільки людина мала й наскільки ж вона велика»	177
--	-----

Джек Лондон

Жага до життя (Скорочено) 180

**Розділ 2. Маленькі дива життя
в новелах О. Генрі 194**

О. Генрі

Останній листок 197

**Розділ 3. Майбутнє людства у фантастичних картинах
Рея Дугласа Бредбері 206**

Рей Дуглас Бредбері

Усмішка (Скорочено) 210

**Розділ 4. Радість і сум дитячої душі у творчості
Астрід Ліндґрен 217**

Астрід Ліндґрен

Мію, мій Мію (Уривки) 220

**Підсумки року: повторення
та узагальнення вивченого 243**

Словник літературознавчих термінів 247